

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HİLAFET KURUMU- İLK DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE KÜLTÜR VE
MEDENİYET

FATİH AKÇA

Tarih Ana Bilim Dalı
Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. M . Münir ATALAR

TOKAT – 2012

HİLAFET KURUMU - İLK DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE KÜLTÜR VE MEDENİYET

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 11 / 06 / 2012

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. M. Münir ATALAR

Üye : Yrd. Doç. Dr. İsa TAK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Pınar ÜLGEN

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..11.../05.../2012 tarih ve 2012/15 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali AÇIKEL

Enstitü Müdürü

Enstitü Müdürü:

Mühür

İmza

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(1.1/6/2012)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

FATİH AKÇA

İmzası

.....

ÖZET

Halifelik bir idare şeklidir. Peygamber'in 632'de vefatı ile beraber ortaya çıkmış olan İslam'a özgü bir yönetim tarzıdır. Halife, sadece Peygamberin dünyevi işlerinden sorumludur. Bunun yanı sıra İslam dinini korumak ve onu dünya üzerinde yaymak onun en büyük vazifesidir. Halifelik deyince şüphesiz ki İlk Dört Halife akla gelmektedir. Çünkü yaptıkları her işle söyledikleri her sözle İslam ümmetinin yaşamlarında önemli izler bırakmışlardır. Tezimizde ise halifelik müessesesinin ortaya çıkması ve 1924 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarafından kaldırılması başta olmak üzere Halifeliğin genel olarak tarihi aşamaları işlenecek ayrıca İlk Dört halifenin idari, sosyal, kültürel, askeri ve ilmi konulardaki çalışmaları hakkında bilgiler verilecek, değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halifelik, İslam Devleti, İlk Dört Halife, Türkiye Cumhuriyeti.

ABSTRACT

The caliphate is a form of an administration. It has emerged with the death of the prophet in 632 and it is a management style that is suitable to Islam. Caliph, is responsible for only the Prophet's worldly affairs. In addition to his greatest duty is protect the religion of Islam spread all over the world. Surely when said the first four caliphs, caliphate comes to mind. They left the important signs on the lives of the Islamic people with their words and works. In our thesis, emergence of the caliphate institution, abolition of the caliphate by Turkish Republic in 1924 and generally the institution of caliphate will be told and also the information on the works of the first four caliphs about administrative social, cultural, military, scientific will be given and the evaluation will be done.

Keywords: Caliphate, The Islamic State, The First Four Caliphs, The Republic of Turkey.

TEŞEKKÜR

Çalışmalarımız sırasında gerek vermiş olduğu fikirler gerekse kaynak desteklerinden dolayı Danışmanım Sayın hocam Prof. Dr. M. Münir ATALAR'A, her türlü desteklerinden dolayı sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Erkan GÖKSU'ya ve her zaman yanımızda bize destek ve yön veren saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Pınar ÜLGEN'E sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca bir çok teknik bilgilerde bizleri yönlendiren ve asla yardım etmekten kaçınmayan Araştırma Görevlisi Murat SERDAR'a da sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

KISALTMALAR

- age. : Adı geçen eser
- b. : Bin, İbn
- bt. : Binti
- vb. : Ve benzeri
- çev. : Çeviren
- ss. : Sayfa sırası
- S. : Sayı
- Hz. : Hazreti
- C. : Cilt
- AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
- AÜDTCF : Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
- s.a.v : Sallallahu aleyhi ve sellem
- r.a : Radiyallahu ahn
- M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı
- TTK : Türk Tarih Kurumu

İÇİNDEKİLER

ONAY.....	i
ETİK SÖZLEŞME.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
GİRİŞ.....	1
LİTERATÜR TARAMASI.....	5
METERYAL VE YÖNTEM.....	8
1.BÖLÜM:HALİFELİK.....	10
1.1.HZ. MUHAMMED VE HALİFELİK.....	10
1.2.HALİFELİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE ANLAMI.....	12
1.3. HALİFELİĞİN YÖNETİM TARZI.....	16
1.4.HALİFE OLACAK KİŞİDE ARANACAK VASIFLAR.....	19
1.4.1.Müslüman ve Erkek olmak.....	19
1.4.2.Her Yönüyle Adil Bir Kimse Olmak.....	21
1.4.3. İlim Sahibi olmak.....	21
1.4.4. Sıhhatli Olmak.....	22
1.4.5.Güç ve Cesarete Sahip Olmak.....	22
1.4.6. Soy Bakımından Kureyş soyundan olmak.....	23
1.4.7.Akil Baliğ Olmak.....	26
1.5.HALİFENİN GÖREVLERİ.....	26
1.6.HALİFENİN GÖREV MÜDDETİ.....	30
1.7. HALİFE SEÇİM USULLERİ.....	32
1.7.1.Seçim Usulü (Ehl-i hal ve'lakd).....	32
1.7.2.İstihlaf veya Vasiyet.....	33

1.7.3.Kılıç Zoruyla (Güç kullanma)Halife Olma	36
1.8.İLK DÖRT HALİFENİN GÖREVE GELMESİ.....	37
1.8.1.Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçilmesi.....	38
1.8.2.Hz. Ömer'in Halife Seçilmesi.....	44
1.8.3. Hz. Osman'ın halife seçilmesi.....	47
1.8.4. Hz. Ali'nin Halife Seçilmesi.....	51
1.9. EMEVİLER DÖNEMİNDE HALİFELİK.....	53
1.10. ABBASİLER DÖNEMİNDE HALİFELİK.....	60
1.11. MEMLÜKLER DEVLETİNDE HALİFELİK.....	66
1.12.OSMANLI DEVLETİNDE HALİFELİK.....	69
1.13.TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE HALİFELİK	74
2. BÖLÜM: İLK DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE KÜLTÜR VE MEDENİYET.....	81
2.1. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ.....	81
2.1.1.Hz. Ebu Bekir'in Hayatı.....	81
2.1.2.Hz. Ebu Bekir Dönemi Devlet İdaresi ve Sosyal- Kültürel Faaliyetler.....	85
2.1.2.1.Devlet İdaresi ve Devletin Durumu.....	86
2.1.2.2. Askeri Teşkilat ve Ordunun durumu.....	91
2.1.2.3.Mali Teşkilat ve Mali durum.....	95
2.1.2.4. Eğitim ve Öğretim Çalışmaları.....	97
2.1.2.5.Kuran-ı Kerim'in Toplatılması.....	100
2.2. HZ. ÖMER DÖNEMİ.....	102
2.2.1.Hz. Ömer'in Hayatı.....	102
2.2.2.Hz. Ömer Dönemi Devlet İdaresi ve Yapılan Faaliyetler.....	116
2.2.3. Hz. Ömer Devrinde Adli Çalışmalar.....	117
2.2.4.Hz. Ömer Döneminde İlmi ve Kültürel Hizmetler.....	121

2.2.4.1. Takvimin Kabulü-Paranın Basılması ve Teravîh Namazının Toplu Olarak İfa Edilmesi.....	122
2.2.5. Eğitim ve Öğretim Çalışmaları.....	124
2.2.6. İmar Faaliyetleri.....	127
2.2.7. Mali Yapı ve Gerçekleştirilen Faaliyetler.....	129
2.2.7.1. Cizye.....	129
2.2.7.2. Haraç.....	132
2.2.7.3. Zekat.....	135
2.2.7.4. Uşur.....	137
2.2.7.5. Fey ve Ganimetler.....	138
2.2.7.6. Beytülmal ve Divanların Oluşturulması.....	140
2.2.8. Askerî Teşkilat ve Gerçekleştirilen Faaliyetler.....	144
2.3. HZ. OSMAN DÖNEMİ.....	147
2.3.1. Hz. Osman'ın Hayatı	147
2.3.2. Hz. Osman Dönemi İdari-Sosyal ve Kültürel Faaliyetleri.....	155
2.3.2.1. Devlet Başkanlığı ve İdaresi.....	155
2.3.2.2. Kuran-ı Kerim Nüshasının Çoğaltılması.....	164
2.3.2.3. Dış Ezan Okunması.....	166
2.3.2.4. Hz. Osman Dönemi Askerî Gelişmeler ve Ordunun Durumu.....	167
2.3.2.5. Hz. Osman Dönemi Mali Durum ve Mali Çalışmalar.....	170
2.3.2.6. Hz. Osman Dönemi İmar Faaliyetleri.....	175
2.4. HZ. ALİ DÖNEMİ.....	176
2.4.1. -Hz. Ali'nin Hayatı.....	176
2.4.2. Hz. Ali Dönemi İdari – Sosyal ve Kültürel Çalışmalar.....	186
2.4.2.1. Hz. Ali Dönemi Devlet İdaresi ve Devletin Durumu.....	187
2.4.2.2. Hz. Ali Dönemi Askerî Teşkilat ve Ordunun Durumu.....	198
2.4.2.3. Hz. Ali Dönemi Mali Yapı ve Maliyenin Durumu.....	201

2.4.2.4.Hz. Ali Dönemi Eğitim – Öğretim Çalışmaları.....	204
SONUÇ.....	208
KAYNAKÇA.....	215
ÖZGEÇMİŞ.....	226

GİRİŞ

Hz. Muhammed'e hakk dini İslam'ı tebliğ görevi verilmesiyle beraber Peygamberlik vazifesini üstlenmişti. Bu vazife sadece ona ait ve dünya üzerinde bu vazifeye gelen son kişi idi. Dini bir lider olmasıyla beraber maruz kalmış olduğu baskı ve şiddete müteakip hicret etmek zorunda kalmış idi. Zira Cahiliyye dönemi Arap toplumu eski inançlarından vazgeçmek istemiyordu. Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye gerçekleştirdiği bu göç ile beraber Medine'de İslam Site Devletinin temelleri atılmıştır. Bu devlet bölgesel olmakla beraber taşıdığı görev ve yükümlülükleri bakımından evrensel bir kurum idi. Bu kurumun en büyük vazifesi şüphesiz ki İslam'ı irşad ve tebliğ etmektir. Bu yüzden kurulan bu site devletinin başında İslam dininin lideri Hz. Muhammed bulunmaktaydı. Medine'de kurulan bu devletle beraber Hz. Muhammed dini bir lider olmanın yanı sıra, dünyevi bir lider vasfına da sahip olmuş idi. Hz. Muhammed İdaresindeki bu devletle, İslam dinini yaymak amacıyla bir çok savaşlar, antlaşmalar yapılmış ve bu genç devlet sağlam temeller üzerine oturtulmaya çalışılmıştır.

Hz. Muhammed İslam devletini oldukça mükemmel bir tarzda idare etmiş idi. Ashabın ileri gelenlerinin yardımıyla beraber Araplar o karanlık Cahiliyye toplumundan giderek uzaklaşmaya başlamışlardır. Kuran'ın ve Peygamber'in sünneti sayesinde artık geleceği parlak ve bir o kadar da temiz bir nesil yetişiyordu. Ancak Hz. Peygamber Kuran-ı Kerimde İfade edildiği gibi ölümlü bir insan idi. Onun diğer insanlardan farkı Allah ile olan vahiy münasebetiydi. Bunun haricinde onun beşer yönü ile diğer insanlar arasında ayırım söz konusu değildir (Balci,1999:205). Zira peygamberlik ona ebedi hayatın teminatı değildi. Ve nitekim de öyle oldu. Hz. Peygamber Allah'ın Kelam'ı Kuran-ı Kerim'i Müslümanlara tebliğ görevi bitmesiyle baki aleme 632 yılının yazın da göç etmiş idi.

Allah Resulü'nün dünyadan ayrılmasıyla beraber İslam ümmeti bir anda boşluk içerisine düşmüş ve ne yapacağını bilemez bir hal almış idi. Zira Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte onlar eski inançlarına dönebilir ve sapkınlıklara düşebilirlerdi. Hz. Peygamber'in vefatı, arkasında bir çok sorunu da getireceği artık inkar edilemez bir gerçektir.

Hiz. Muhammed hem bir peygamber hem de bir devlet başkanındı. 632 yılında peygamberlik görevi, ölümüyle beraber son bulmuş idi. Fakat devlet başkanlığı için birisinin seçilmesi elzemdi. Bu görev peygamberlikten ayrı ve dünyevi işlerin ilerlemesi, İslam ümmetinin bir çatı altında kalabilmesi için acilen biri tarafından idare edilmeliydi. İslam devletinin ve İslam dininin yayılması ve ebediyete ulaşması bu göreve hak eden birinin gelmesiyle mümkün olacaktı.

İslam ümmeti Hiz. Peygamber'in kendisinden sonra devlet başkanlığı ile ilgili teferruatlı bir hadis bırakmayışı ve Kuran-ı Kerim'de bir emrin bulunmayışı yüzünden daha da zor duruma düşmüş idi. Gerçekten Kur'an, devlet şeklinin ne olduğunu açıklamadığı gibi Resulullah da kendinden sonra İslam devletini ve milletini yönetecek kimse hakkında yazılı veya sözlü bir açıklamada bulunmadan ölmüştü. Yani Kur'an ve Sünnet bu konuda sessizdir (Hizmetli,1998:32). Fakat şu gerçek vardı ki göreve gelecek olan her kim olursa olsun ona karşı itaatkar olunması gerektiğini Hem Kuran-ı Kerim hem de Hadis-i Şerif'le Hiz. Peygamber emretmekteydi. Neticede bir lider seçilecekti, ancak bu liderin unvanı, makamı, seçimi, görev süresi ve özelliklerinin ne olması gerektiği hususu hiç kimse tarafından bilinmiyordu.

İslam ümmeti bu zor ve karmaşık durumdan oldukça başarılı bir şekilde çıkmayı başarmış idi. Ben-i Saide gölgeliğinde yapılan seçim ile Hiz. Peygamber'den sonra onun yerine devlet işlerini yürütmek amacıyla bu göreve Hiz. Peygamber'in en

yakın arkadaşı Hz. Ebu Bekir seçilmiş idi. Hz. Ebu Bekir'in bu göreve seçilmesiyle beraber İslam devleti başkanı olarak "Halifet-i Resulullah" yani Resulullah'ın halifesi unvanını almış idi. Ondan sonra devletin başına gelenlerde aynı şekilde Halife unvanı ile anılmaya başlayacaklardı. Bu şekilde İslam devletinin başkanına "Halife" denilmiştir. Bu unvan İslam devleti dışında hiçbir devlet tarafından öncesinde veya sonrasında kullanılmamış, sadece İslam devleti liderine has bir unvan idi.

Bu unvan herhangi bir dini emre göre oluşturulmamış o günün şartları mucibince vücuda getirilmiş bir makamdan ibaretti. Bu makam 632'den 3 Mart 1924'e kadarki sürede türlü badireler ve değişimler yaşayarak tarih sahnesindeki yerini almış idi. İlk değişimini Emevilerle beraber saltanat halini alarak yaşarken son değişimini de Mısır'ın Osmanlı Devleti'nin eline geçmesiyle beraber Kureys'ten olmayan biri tarafından "Halife" unvanını kullanmasıyla yaşamıştı. Bu süre zarfında başta Büveyhiler olmak üzere Selçuklular, Fatimiler ve en sonunda Memlükler saltanatında sembolik bir manevi lider makamından ibaret olan halifelik artık o güçlü ve şaşalı günlerinden oldukça uzaktı. Osmanlı Devleti ise bu makamı ve unvanı bütün hak ve yetkileri ile sultanlarında toplamış ve nitekim halifelik artık bambaşka bir şekle bürünmüş idi. Osmanlı'nın ardından ise yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, hilafet kurumu ve halifeliğin takındığı yanlış tutum ve davranışları ileri sürerek 1924'ün baharında bu unvanı ve kurumu kaldırmıştır. Halifelik serüveni 632'de Hz. Ebu Bekir ile başlamış ve 1924'te son halife Abdülmecit Efendi ile miadını doldurarak tarihteki yerini almıştır.

Araştırmamızda ise bu kurum ve unvanın ortaya çıkışı, anlamı ve göreve geleceklerin sahip olması gereken vasıflar incelenmeye çalışılmıştır. Genel itibariyle Raşid Halifeler diye nitelendirilen İlk Dört halife dönemi araştırmamızın temelini oluşturmuştur.

Çalışmamız iki ana bölümden müteşekkil olup ilk bölümde Halifelik konusu üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in kendinden sonra gelecek olan Halife'yi belirlememesindeki amacı başta olmak üzere, halifeliğin ortaya çıkışı ve kelime anlamı, Halifelerin göreve gelirken hangi tarzdaki seçim usullerinin uygulandığı, Halifelerin görev süreleri, Halifelerin İslam ümmetine karşı sorumlulukları, İlk dört Halife'nin göreve gelişi ve seçim usulleri, Emeviler, Abbasiler, Memlûkler, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyetinde Halifelik ve bu kurumun lağvedilişi konuları araştırılıp incelenmiştir.

İkinci bölümde ise araştırmamızın temelini teşkil eden , İlk Dört Halife Döneminde Kültür ve Medeniyet faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Hz. Ebu Bekir'in hayatı, Devlet İdaresi, Mali faaliyetler, Askeri Durum ve Eğitim – Öğretim konuları incelenmiştir. Aynı şekilde Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali dönemi, Devlet idaresi, Mali faaliyetler, Askeri Durum, Eğitim ve Öğretim konuları kaynaklar dahilinde, örnekler ve rivayetler eşliğinde tetkik ve teşhis edilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Ortaçağ Tarihi kapsamında İslam Tarihi ile ilgili bir çok kaynak eser mevcut olup bunların geneli Arapçadan veya İngilizceden, Türkçeye tercüme edilmiş eserlerden oluşmaktadır. Fakat eserlerin genel itibariyle siyasi konular üzerinde durması, sosyal tarih üzerinde çalışma yapan araştırmacıları menfi yönde etkilemektedir. Bu sebeplerden siyasi kaynaklar içerisinde sosyal konuları irdelemek oldukça zordur.

Tezimizin konusu olan halifelik konusunda ise Türkçe, İngilizce, ve Arapça olmak üzere bir çok kaynak mevcuttur. Fakat genel anlamıyla İlk Dört Halife döneminin sosyal ve kültürel yönden özelliklerinin ifade eden kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Var olan kaynaklar ise halifelerin siyasi ve sosyal faaliyetlerini ayırt etmeksizin bir bütün halinde ele almaktadır. Halifelik kurumu ve İlk Dört Halife Döneminde Kültür ve Medeniyet Faaliyetleri hakkında genel itibariyle ulaşabildiğimiz temel kaynaklar ise şunlardır.

İslam tarihinin temel kaynaklarının en önemlisi şüphesiz ki İbni Kesir'in yazmış olduğu "El- Bidaye ve'n- Nihaye adlı eserdir. 15 ciltten müteşekkil olan bu kaynak oldukça geniş bir tarihi içine almaktadır. Kainatın yaratılışından başlayarak kronolojik bir sıra ile Hz. Muhammed'e kadar olan bütün peygamberlerin hayat hikayeleri, Asr-ı Saadet ve Hulefa-i Raşidin dönemleri ile Emeviler, Abbasiler, Endülüs Emevileri, Fatimiler, Eyyubiler, Memlükler ve Selçuklular gibi İslam devletlerinin siyasi, kültürel ve ekonomik hayatlarını ihtiva etmektedir.

Diğer bir temel kaynak ise Taberi'nin "Tarih-i Taberi" adlı eseridir. Taberi bu eserinde İbni Kesir gibi oldukça geniş bir tarihi içerisine alan bir kaynak yazmıştır.

Bu kaynak milletlerin genel tarihi ve hükümdarların saltanat dönemlerini içeren, siyasi, sosyal ve kültürel hayatları ihtiva eden bir kaynaktır.

Faydalandığımız önemli diğer bir kaynak ise Ebu'l Hasan Maverdi'nin kaleme almış olduğu "Ahkamu-s Sultaniye" adlı eseridir. Bilindiği üzere bu eser İslam amme hukukunun en ünlü ve klasik eseridir. Başta Halifenin tayini ve hukuki durumu olmak üzere, vezirlik, valilik, kumandan tayini, Kadılık ve Adalet işleri gibi bir çok konu İslami çizgiler kapsamında açıklanmıştır. Maverdi'nin bu eseri Müessese çalışacak olan bütün araştırmacıların en önemli kaynağıdır.

Araştırmamızın diğer temel kaynağı Ahmet Cevdet Paşa'nın yazmış olduğu "Kıyas-ı Enbiya ve Tarih-i Hulefa" adlı 2. Ciltlik eseridir. Cevdet Paşa bu Mühim eserinde Hz. Adem'den başlayarak, Hz. Muhammed'e kadar olan Peygamberleri ve tarihi olayları kronolojik bir sırayla anlatmıştır. Hz. Muhammed'den sonra ise başa geçen Halifeleri ve onların emrinde kurulan Emeviler, Abbasiler gibi devletlerin tarihini siyasi, sosyal ve kültürel yönden incelemiş ve kendi yaşadığı döneme kadar yani Osmanlı'nın bir bölümünü de kapsayacak şekilde bu eserinde bilgiler vermiştir.

İslam tarihinde önemli bir diğer kaynak ise Corci Zeydan'ın yazmış olduğu, Nejdet Gök tarafından Türkçeye tercüme edilen "İslam Uygarlık Tarihi" adlı eseridir. İslam öncesi Araplar ve Arabistan coğrafyasından başlayarak, Hz. Peygamber'in doğumu, Raşid Halifeler Dönemi, İslam Devletlerinde Yönetim, Devletin Gelir kaynakları ve vergi, İslami Dönemde Bilim ve Eğitim gibi bir çok konuları yazar bu eserinde açıklığa kavuşturmuştur.

Muhammed Hamidullah'ın, İhsan Süreyya Sırma Tarafından Türkçeye çevrilen "İslam Müesseselerine Giriş Adlı" eseri de araştırmamızın önemli bir kaynağıdır.

Kurum bazında Hacc ve Kabe başta olmak üzere İmamet, Hilafet ve Camii gibi bir çok konu ve müessese bu eserde açıklanmıştır.

Çalışmamızda faydalandığımız önemli ve bir o kadar da yol gösterici kaynak Ziya Kazıcı'nın yazmış olduğu "İslam Müesseseleri Tarihi" adlı eseridir. Bu eserde Hilafet Kurumu, Adli Teşkilat, Vakıf ve Eğitim- Öğretim, Haberleşme konuları hakkında bilgiler sunulmuştur.

Çalışmamızın belkide en gözde ve marjinal kaynağı Şenbenderzade Ahmed Hilmi Efendi ve Ziya nur Aksun'un kaleme almış olduğu "İslam Tarihi-1" adlı eserdir. Bu eser bütün konularda objektif yargılardan taviz vermeden dinlerin tasnifi başta olmak üzere, Raşid Halifeler dönemi Sosyal, Siyasal ve kültürel yönüyle incelenmiş, Mezhepler, tasavvuf ve Mutassavvuflar, Aleviler, Endülüs Müslümanlar ve Afrika da İslamiyet v.b. konular açıklanmıştır.

Bütün bu eserler dışında Muhammed Sallabi'nin İki ciltten oluşan "Emeviler Tarihi" adlı eseri, "Hz. Ömer'in Hayatı Şahsiyeti ve Dönemi" adlı eseri ve Hz. Osman'ın Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi adlı kitapları çalışmamızın önemli kaynaklarından bir kaçını oluşturmaktaydı. Ayrıca Ahmet Ağırakça'nın "Hz. Ömer" Adlı Eseri, Ali Aktan'ın "İslam Tarihi" adlı eseri, Vehbi Ecer'in "İslam Tarihi Dersleri II" adlı eseri ve Neşet Çağatay'ın "100 Soruda İslam Tarihi" adlı Eseri araştırmamızda faydalandığımız kaynaklardan bir bölümünü oluşturmaktadır.

METERYAL VE YÖNTEM

“Hilafet (Halifelik) Kurumu ve İlk Dört Halife Döneminde Kültür ve Medeniyet”adlı tezimiz için ilk olarak oldukça geniş kapsamlı bir literatür araştırması yapılmıştır. Bu araştırma neticesinde öncelikli olarak, ulaştığımız kaynaklara kapsamında gruplandırma yapılmış ve Plan Taslağı hazırlanmıştır.

Kaynakların temini ve plan taslağının hazırlanmasının ardından fişleme tekniği olarak bilinen teknik ile kaynaklar incelenmiş ve gerekli görülen yerler bu şekilde fişlenmiştir. Bu fişleme esnasında kaynaklar bir çok defa okunup gözden geçirilmiş ve titizlikle üzerinde durulmuştur. Kaynaklarımız genel itibariyle sosyal tarihi kapsayan kaynaklardan müteşekkil olup, birinci el kaynakların kullanılmasına da özen gösterilmiştir. Bunların yanı sıra sadece yerli eser ve yazarlardan değil İngilizce, Arapça ve diğer dillerden Türkçeye çevrilen Yabancı yazarların eserleri de tezimizde kullanılmıştır.

Tezimiz için başta Ankara Milli Kütüphane Başkanlığı olmak üzere, Gazi Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Ankara sahaflar çarşısı, İskenderun Halk Kütüphanesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Prof. Dr. M. Münir ATALAR’ın özel kütüphanesi ve internet yoluyla yayın yapan sitelerden faydalanılmıştır. Karışıklıklara mani olmak ve güvenilirliğe uygun olması için yazarı belli olmayan hiçbir kaynağa bu çalışmamızda yer verilmemiştir.

İslam tarihi ile ilgili bir alan üzerinde çalışmamızdan ötürü sadece genel tarih konularını içeren kaynaklar değil, İslam dinin önemli yapı taşları olan Kuran-ı Kerim ve hadislere de tezimizde yer verilmiştir. Bütün bu çalışmalar neticesinde elde edilen

kaynakların fişlenmiş halleri özenli bir çalışma sonucunda konulara uygunluğu gözetilerek tezimiz içerisinde kullanılmıştır.

1.BÖLÜM

HALİFELİK

1.1.HZ. MUHAMMED VE HALİFELİK

Hz. Peygamberin vefatının ardından İslam devleti lidersiz kalmıştı. Hz. Peygamberin yaşamı süresi boyunca Allah'ın emirlerini tebliğ etmenin yanı sıra halkın düzenini sağlamak ve onları bir çatı altında tutmak için Devlet başkanlığı vazifesi de mevcuttu. Ancak gerek sağlığı gerekse hastalığı süresince kendinden sonra ki devlet başkanı hakkın da herhangi bir bilgi veya hadis nakletmemiştir. Şurası bir gerçektir ki Allah Resulu bunu bildirmemekle büyük bir yararlılık ortaya çıkarmıştır. Çünkü Peygamberin, halkın selameti namına söylemiş olduğu sözlerin hepsi vahye müstenit olduğundan yerine geçen halife kötü bir iş yapıp da istenmediği zaman “Ben bu makama vahy ile geldim” diyerek kendini müdafaa edebilirdi. Ondan sonra gelen halifelerde “Ben vahy ile gelen halifenin tavsiyesi ile geldim” diyerek hareketlerinin meşru olduğunda ısrar ederdi (Ülkü,1982:257).

Şüphesiz ki Peygamberin bu kararı vermemesinde önemli püf noktalar saklıydı. Bunlardan birincisini yukarıda açıkladık. İkinci bir husus ise halifelüğün babadan oğula geçen bir saltanat halini almasına 30 yıl da olsa engel olmuştur. Bu 30 yıllık süre zarfında da İslam devleti teşkilatı sağlamlaşmış, idari teşkilatı yerleşmiş ve önemli fetihler vuku bulmuştur. Eğer bu süre zarfında bu yenilikler gerçekleşmese ve hırsına, nefsine yenik düşen bir şahıs devletin başında olsa ne gibi bir sorun çıkacağını herkes tahmin edebilir.

Üçüncü bir husus ise devletin başına geçen şahsın peygamberin değil, halkın biati yoluyla seçilmesidir. Bu nokta-i nazar da şu husus dikkat çekmektedir ki, o da Hz. Peygamberin ölümünün ardından bile halkını kimin yönetmesi gerektiğini

kendilerinin karar vermesini istemiş olmasıdır. Zira halk istemediği bir lider tarafından yönetilirse o lidere ne kadar sadık olacağı apaçık ortadadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in demokratik bir ortamda halkın yaşamasını arzu ettiğini düşünmek pek de yanlış olmayacaktır. Zaten Halk' ın işlerinin yürütülmesinde "müşâvere"yi emreden bir Din'de Devlet Başkanı'nın tayininin seçimle olması icabeder. Aksi takdirde, halifenin Hz. Peygamber tarafından tayin edilmesi durumunda, yönetim belli bir zümrenin tekelinde kalacak ve dini bir mansıb haline gelecektir (Hizmetli,1991:189).

Bütün bu tespitler ışığında Allah Resulunun neden kendinden sonra gelecek olan birini söylememesinin ne kadar doğru bir karar olduğunu görebilmekteyiz. İslam dini bu püf noktalar sayesinde belki de bu kadar çok gelişmiş ve İslam devleti bu kadar çok alana yayılmıştır.

Halifelik kurumu daha önceden bilinen bir kurum niteliğinde değildi nitekim ilk defa Hz. Peygamberin ölümünün ardından, ondan sonra gelen devlet başkanına verilen bir unvandı. Halife kelimesi Kur'an-ı Kerim'de, yalın haliyle sadece iki ayette geçmektedir. Bunların her ikisinde de halife kelimesi, Hz. Muhammed'in yerini alacak kimse şeklindeki terim anlamında kullanılmamış olduğu gibi, bu anlamda kullanılacağına dair ne bir işaret ve ne de bir delil bulunmaktadır (Aksoy,2009:2). Ancak idarecilere karşı itaatkar olunması gerektiğini belirten Nisa 59. Ayette "Ey İman edenler!Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere)itaat edin" şeklinde bir emir mevcuttur. Bundan başka herhangi bir emir ise mevcut değildir. Bu sebepten dolayı Hz. Peygamberin ölümünün ardından önemli bir mesele vuku bulacaktı. Bu mesele halifelik sorunuydu. Sorunu diyorum zira ileride meydana gelecek olan bütün fitne ve fesadın tek amacı devlet başkanlığından ibaretti.

Bu mühim vazifeye ilk olarak kimin geleceği Hz. Peygamberin ölümünün ardından bir tartışma konusu olmuştu. Zira bu konu hakkın da ne bir hadis ne de bir ayet yoktu. Halk içerisinde bir anda bir panik oldu. Peygamberin defin işlemi gerçekleşmeden ortaya çıkan bu sorun muhakkak ki ileri de önemli ayrılıklara sebep olacaktı.

1.2.HALİFELİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE ANLAMI

İslamiyet'in doğuşuyla beraber yeryüzüne son ilahi din inmiş bulunmaktaydı. Bu dinin lideri ve Allah'ın elçisi kutsal kitapta belirtildiği üzere Hz. Muhammed'di. Hz. Muhammet, İslam dininin ortaya çıkmasıyla beraber değişik baskılara maruz kalmış ve nitekim 622 yılında Mekke'den Medine'ye hicret etmek zorunda kalmıştır. Bu hicretle beraber İslam dini yepyeni bir sürece ilk adımını atmış oluyordu. Zira ilk İslam devleti, Hz. Peygamber tarafından Medine'de kurulmuştur (Yazıcı,2007:1). Artık İslam dini bir devlet çatısı altında yayılması sağlanacaktı. Bu devlet başta Medine de olmak üzere faaliyetlerine devam etmiştir. Bu Devleti Allah'ın elçisi Hz. Muhammed idare etmekteydi. Ölümüne kadar da bu süreç böyle devam etti. Ancak bilinmeyen bir gerçek vardı ki bu da Hz. Peygamberden sonra devleti kimin idare edeceği konusuydu.

Bir rivayete göre Hz. Peygamber bir vasiyet bırakmak istemiştir. Fakat Hz. Ömer bunun gerekli olmadığını sünnet ve Kuran'ın kendilerine yeterli geleceğini ifade etmiştir. Bu olaydan sonra, ölümüne kadar geçen dört gün içerisinde bir daha vasiyetname konusunu gündeme getirmemiştir. Bununla birlikte sözlü olarak şu üç vasiyette bulunmuş olduğu söylenmektedir. Birincisi; putperestler Arap yarımadasında uzaklaştırılmalıdır, ikincisi dışarıdan gelen elçiye iyi muamele edilmelidir, üçüncü vasiyetin konusu kesin olmamakla birlikte hadisçiler Usame

ordusu ile ilgili olduğunu ileri sürüyorlar (Aktan,2003:177). Üçüncü maddeyi Şiiler Hz. Ali'yi Halife tayin ettiği şeklinde yorumlamaktadırlar. Fakat bu maddelerin sözlü olarak belirtilmiş olmasından dolayı doğruluk bakımından pek güvenli olmaması kuvvetle muhtemeldir. Bu sebepten ötürü özellikle üçüncü maddenin şiiler tarafından düşüncelerine temel oluşturulması tartışılacak bir husustur.

Yaygın kabule göre, Hz. Peygamber 8 haziran 632 tarihine rastlayan Pazartesi günü öğleye doğru hayata gözlerini yummuştur. Öldüğünde ay yılına göre 63, güneş yılına göre 61 yaşında idi (Aktan,2003:177). Hz. Peygamberin ölümüyle beraber artık yeni bir döneme girilmiş oluyordu. Onun ölümü Müslümanlar arasında derin bir üzüntü yarattı. Bir kısım Müslümanlar adeta kendilerinden geçtiler. Özellikle Hz. Ömer “Kim Peygamber öldü derse onun boynunu vuracağım” gibi bir haykırıştta bulunduğunu bir çok kaynak ifade etmektedir.

Allah'ın Resulunun vefatının ardından İslam devleti lidersiz kalmış oluyordu. Çünkü Hz. Muhammed, peygamber olması hasebiyle Müslümanların dini lideri ve Medine'deki toplumun siyasal işlerini üstlenen bir idareci olmak bakımından da halkın dünyevî lideridir (Aksoy,2009:2). Vefatıyla beraber hem Peygamberlik vazifesi hem de liderlik vasfı sona ermiş oluyordu. Hz. Muhammed, Tanrı'nın elçisi olmasına rağmen bir insandı. O da ölümlü idi (Kayaoğlu,1985:20). Peygamberlik görevi onun ebedi bir hayat sürmesinin teminatı değildi. Bu düşünceye kapılanlar büyük bir gaflete düşmüşlerdi. Çünkü baki olan Allah'ın Kelamı Kuran-ı Kerim ve Peygamberin geride bıraktığı güzel ahlak ve davranışlarıdır.

Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra, İslam Cemaati, Hz. Peygamberin yerine halife seçmeye karar verdi (Hamidullah,2007a:80). Halkın bir devlet başkanı seçmesi hem mantık hem de şariat bakımından zorunlu ve kaçınılmazdı (Güzel,2011:44). Tabi ki bu halife peygamber olmayacak, fakat Hz. Peygamber'in

işlerini yürüten birisi olacaktı (Hamidullah,2007a:80). Bunun için devleti yönetecek en uygun kişinin seçilmesi gerekmekteydi. Ahlak ve siyaset ölçülerine göre herhangi bir toplumun üstün bir düzlemde hayatını sürdürebilmesi, büyük ölçüde toplumda ki yetenek ve koşullara bağlı olduğu bir oranda, toplumu yönlendiren ve örnekletiren seçkin bir önderin varlığına da bağlıydı (Güzel,2011:44).

Bu açıklamalar kapsamında Hz. Muhammed'in vefatıyla beraber önemli bir sorun ortaya çıkmıştı. Bu sorun devlet başkanlığı meselesiydi. Zira Hz. Peygamber hastalığı sırasında veya bundan önce herhangi bir açıklamada bulunmadığını ifade etmiştik. Bunun birden fazla gerekçesi olduğunu yukarıda açıklamaya çalıştık. Ancak bu yönde herhangi bir hadis bırakmamasına rağmen kendinden sonra gelecek olan kişiye itaat etmelerini emretmiştir. Öyle ki “Üzerinize yönetici olarak, kuru üzüm(Kadar küçük akıl) sahibi Habeş’li bir köle dahi tayin edilse (yine de onu) dinleyiniz ve(ona) itaat ediniz” hadisi ile bunu ifade etmekte idi (Attar,2001:38).

Ensar ve muhacirun yani bütün İslam topluluğu, Hz. Peygamber’e bir Halef seçilmesini ve İslam cemiyetinin başsız bırakılmamasını istiyordu (Hamidullah,2007a:80). Bu mutlak suretle gerekliydi. En kötü devlet, devletsiz bir yaşamdan daha iyiydi. Bu konu da Hz. Peygamber; sizin için en korktuğum şey, saptırıcı yöneticilerdir , hadisiyle, Hz. Ömer de: İslam cemaatsiz , cemaat emirsiz, emir itaatsiz olmaz sözüyle halifenin önemini vurgulamıştır. Başsız kalan Müslümanlar sapkınlık gösterip eski dinlerine dönebilirlerdi. Buna mani olmak için bir başkan veya lidere gerek vardı.

Netice itibariyle, Hz. Peygamberin vefatıyla beraber ilk defa ortaya çıkmış bir sistem olan halifelik ve hilafet kurumu karşımıza çıkmıştır. Anlaşıldığı kadarı ile Hilafet, İslamiyete has bir idare şekliydi (Kazıcı,1991:25). Buna göre İslam tarihinde

Hz. Muhammed'in vefatından sonra devleti ve ümmeti yöneten kişiye genellikle Halife yönetimine de Hilafet denmiştir.

Halife'nin sözlükte birçok anlamı mevcuttur. Konunun kapsamlı bir şekilde aydınlatılması için bunları da ifade etmekte yarar vardır. Bunlar; zaman ve yön bakımından arka, arka taraf, nesil ve zürriyet, iyi veya kötü şekilde birini temsil etme, birinin yerine geçme, birbiri ardınca gelme, birbirinden sonra gelme, yerine birini bırakma, bir şey üzerinde tasarrufa yetkili kılınma geride kalma, anlaşmazlığa ve görüş ayrılığına düşme, verdiği sözden dönme biçiminde sıralanabilir. Ayrıca kelime olarak halife vekil, naib, halef, birinin yerine geçen adam, Hz. Peygamberin halefi ve kendisinden sonra yerine kaim olmak üzere İslam toplumunun en yüksek reisinin yani imamının unvanı gibi manalara gelmektedir (Kazıcı,1991:27). İslam camiasının en yüksek reisinin yani İmamı'nın unvanı olarak halifeyi İslam alimleri "din ve dünya işlerinin yürütülmesi hususunda şeriat sahibine naiplik etmek" anlamında kullanmışlardır (Aksoy,2009:1).

Devlet başkanlığının bir diğer adı da daha çok şia literatüründe kullanılan İmamettir (Erşahin;Sarıçam,2008:88). Bu makamı ifade için kullanılan "hilâfet" ile eşanlamlı kullanılmış olsa da; hilâfet daha çok fiilî otoriteyi, imâmet ise nazarı manada devlet başkanlığını belirtir.(Demir,2005:87)Netice de Halife olan kimseye de İmam da denilmektedir. Hilafet makamında buna imam denmesi, cemaata namaz kıldıran imama benzemesinden ileri gelmektedir (Kazıcı,1991:28). Bunun için Halifelik "İmamet-i Kübra" diye isimlendirilmektedir (Kazıcı,1991:28). Ayrıca Halife yerine, Emirel-muminin (müslümanlarınbaşı) unvanı ise Hz. Ömer'in seçimi esnasında kabul edilmiştir (Kayaoğlu,1985:17).

Yukarıda sıraladığımız bütün bu anlamları kapsamlı bir şekilde incelediğimizde Halife'nin geriden gelen manasında olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani Arapça da ki ön

taraf demek olan Kuddâm'ın karşıtı manasındadır. Bilindiği gibi Halefin bir diğer zıttı kavram ise Selef'tir. Nitekim selef'te önceden gelen, önce olan manasına sahiptir.

Bütün bu bilgiler ışığında şu yargıya varabiliriz. Buna göre Halifelik Peygamberin vefatıyla birlikte ortaya çıkmış bir yönetimdir. Hilafet ise bu yönetimin kurumsal adıdır. Hilafet lügat bakımından Ha-le-fe fiilinin mastarıdır. Bu yapıyla beraber İslam dünyası yepyeni bir yönetime sahip olmuştu. Bununla birlikte, dünyanın krallıklar, feodal sistemler ve diktatör yöneticiler tarafından idare edildiği bir çağda, halkın özgür seçimine ve tayinine dayanan, "Halifelik" yönetimini ihdas etmeleri Müslümanlar için büyük bir başarıydı (Hizmetli,1998:29).

Bu yönetim tarzının hangi çeşit bir sistem benimsediği ise ayrı bir inceleme konusudur. Bu konu hakkında ise açıklamalarda bulunmaya çalışacağız. Buna göre halifelik eşi görülmemiş bir sistemdir. 632'den 3 mart 1924'e kadar devam eden bir yönetim biçimidir. Bu yönetim tarzı Abbasilerin hükümlürlüğünün belli bir dönemine kadar etkin bir siyasal güce sahipti. Fakat Fatimiler, Büveyhiler ve Selçukluların etkisi altına girmesiyle beraber bu kurum artık siyasal bir yetkiden yoksun sadece dini bir müessese halini almıştır.

1.3. HALİFELİĞİN YÖNETİM TARZI

Halifelik, Hz. Peygamber'in 632'de baki aleme göç etmesinin ardından ortaya çıkmış İslam devletine has bir idare ve başkanlık çeşididir. Halifelik kurulduğunda onun teokratik bir yapı üzerine kurulduğu şüphesiz önemli bir gerçektir. Çünkü bu kurumun başlıca amacı Allahın emirlerini uygulamak ve uymayanları cezalandırmaktı. Bunun için Kuran-ı Kerim ve Hz. Peygamberin

sünnetinden faydalanılmaktaydı. Bu durum da bize bu yönetimin teokratik bir anlayış üzerinde kurulduğunun önemli bir göstergesidir.

Halifelik dünya üzerinde bulunan Krallıklardan, sultanlıklardan ve imparatorluklardan idare ve işleyişi bakımından oldukça farklıdır. Bununla beraber halkın duygu ve düşüncelerine büyük önem verilse de bu idare Cumhuriyet idaresinden de oldukça farklıdır. Nitekim halifeliğinde ne bir krallık ne bir sultanlık veya cumhuriyet olmadığını, kendine özgü bir başkanlık rejimi olduğunu belirtmeliyiz.

Bunun yanı sıra acaba, halifeler bir Reiscumhur muydular, bir kral mı? Yoksa daha başka bir şey mi idi yönetim şekilleri? (Hamidullah,2007a:83). Bu açıdan değerlendirildiği zaman halifeleri bu kategorilerden hiçbirine idhal edemeyiz. Zira onlar, ne bir cumhurbaşkanı, ne bir kral, ne de bir gruba dahil olarak idare eden kimselerdir (Kazıcı,1991:25-26).

Halifelik krallık rejimi değildir. Çünkü krallık idaresinin en önemli şartı verasettir. Böylelikle kralın yerine ya oğlu ya da akrabalarından biri bu görevi devralır. Fakat halifelikte ilk dört halife dönemi baz alındığında bu görülmemektedir. Hz. Ebu Bekir kendisine halef olarak Hz. Ömer'i tercih etmişti. Ancak Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in ne oğlu nede yakın akrabasıydı. Aynı şekilde Hz. Ömer'de oğlu Abdullah'ı değil kendisinininden sonra halife olacak kişiyi oluşturduğu bir şura ile layık olanın seçilmesini istemiştir. Hz. Ali'de aynı şekilde Hz. Osman ile herhangi bir yakın akrabalığı mevcut değil idi. Hz. Osman'ın beklenmedik bir anda şehit edilmesiyle bu vazifeye Hz. Ali seçilmişti. Bu örneklerden ilk dört halifenin sonuna kadar ki dönemde bir krallık rejiminin mevcut olmadığını görmekteyiz. Fakat dört halife sonrasında bunu söylemek pek de doğruyu yansıtmayacaktır. Muaviye'nin,

oğlu Yezid'i halef bırakmasıyla birlikte halifelikte artık krallık rejimi özelliğinin taşımaya başlamıştır. Hz. Peygamber bu hususta,"Nübüvvet Müessesesi Allah'ın var olmasını istediği müddetçe devam edecektir. Daha sonra Allah, onu kaldıracaktır. Bundan sonra Peygamberlik metoduna uygun olarak hilafet dönemi gelecektir. Sonrasında Allah onu kaldırmayı dilediğinde kaldıracaktır. Bundan sonra da ısırıcı krallık dönemi gelecektir" diyerek tespitimizi doğrular nitelikte bir hadis bırakmış idi (Sallabi,2009b:254).

Diğer bir idare tarzı olan Cumhuriyet ise halifelikle benzer yanları olmakla birlikte bazı hususlarda farklılıklar görölmektedir. İlk dört halife dönemi incelendiğinde halifelerin görevlerine gelirken toplumun ileri gelenleri ve halkın görüşleri ve düşünceleri doğrultusunda seçilmeleri cumhuriyetin bir özelliğidir. Halkın biatlerinde zorlama yapılmadan alınması da bunu destekler niteliktedir. Fakat cumhuriyet rejiminde göreve gelen kişi belli süre iktidar da kalmaktaydı. Süre bitiminde ise tekrar seçime girmekte ve kazanırsa devlet başkanı olabilmekteydi. Ancak halifelikte görev süresi ile ilgili bir sınırlama mevcut değildi. Bu bağlamda hilafet rejimi Cumhuriyet rejiminden ayrı düşmekteydi. Nitekim halifelik ne bir krallık ne de bir cumhuriyet rejimiydi.

Halifelik ve özellikle Raşid Halifeler dönemi cumhuriyet veya monarşik bir düzen değildi. Bu tarz İslam devletine özgü bir rejim idi. İçerisinde başta Cumhuriyet olmak üzere Monarşik idareden de özellikler barındıran halifelik dünya üzerinde ilk ve tek İslami devlet rejiminin adıdır. Başa geçen halifelerin halktan biat alması Cumhuriyet rejimini gösterirken, halifenin tek başına ve bir ömür boyu görevde kalması da onun monarşik bir idare de hükümrân olduğunun ispatıdır. Bu kapsamda halifelik; teokratik, monarşik ve kısmi cumhuriyetçiliğin içerisinde barındığı İslam'a özgü marjinal bir idare tarzıdır. Nitekim, Kayserlik, kısıralık, meliklik ve emirlik

yönetimlerinin egemen olduğu Ortaçağda, seçim esasına dayanan halifelik yönetimi, o çağın en orijinalve en gelişmiş yönetim şekli sayılabilir(Hizmetli,1998:30).

1.4.HALİFE OLACAK KİŞİDE ARANACAK VASIFLAR

İslam devletinin başkanının bu görevde başarılı olması için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Çünkü artık devletin bel kemiği olan Hz. Peygamber yoktu. Bu yeni devletin ve dinin yayılıp genişlemesi artık onu idare edecek kişilere bağlıydı. Yönetim basiretine sahip olması gereken bu kişilerin bu basiret içerisinde belli başlı hususlarda etkili bir karaktere muktedir olmaları gerekiyordu. Zira bu sadece İslam devletine has bir husus değildi. Diğer devlet liderlerinde de bu sayacağımız özelliklerin olması devletin lehine bir durumdu. İslam devletine liderlik yapacak olan zat'ın şu özelliklere sahip olması gerektiğini kaynaklar ifade etmektedir.

1.4.1.Müslüman ve Erkek olmak

Şüphesiz ki islam devletini yönetecek kişinin en önemli özelliği Müslüman ve erkek olmasıdır. Zira kurulan devlet İslam devletiydi. Bu devletin bir erkek tarafından idare edilmesi ise İslam geleneklerine ve şer'i kurallara göre gerekiyordu. Bu hususta Hz. Peygamber'in "Bir kavim kendilerine bir kadını emir tayin ederse felaha eremez" şeklinde bir hadisi mevcuttur (Şakir,?:35). Allah Resulu'nün bu sözü hangi bağlamda ve neden söylediğini ise bir kaç kelime ile açıklamakda fayda vardır.

Kadınların yönetici olmasında günümüz toplumlarında herhangi bir engel olmamakla birlikte bir çok işlerde duygusal davrandıkları aşıkardır. Devlet yönetiminde yönetici sınıfının bazı kurallarda kat'i suretle imtiyaz vermemesi gerekmektedir. Fakat kadınların fitratı gereğince bir çok olaya duygusal bağlamda yaklaşmaktadırlar. Bu hususta kadınlar devlet işlerinde önemli sayılabilecek aksaklıklara sebebiyet verebilir ve bu konularda duygusal davranabilirler. Allah'ın

Resulü kadının bu işlerde annelik duygusuyla hareket edeceğini varsayarak böyle bir söz söylemesi kuvvetle muhtemeldir.

Ayrıca ortaçağ toplumunda devletler arası askeri mücadelelerde devlet başkanının savaşlarda yer alması özellikle askerlere büyük bir cesaret kazandırmaktaydı. Kendisi ile aynı safta mücadele eden bir liderden başka hiçbirşey bir askeri bu kadar cesaretlendirmeye kafi gelemezdi. Bir kadının savaş alanından bir başkomutan gibi erkeklere karşı mücadele edebilmesi oldukça zordur. Bu sebepten dolayı kadınlar, o zamanın şartları göz önüne alınarak böyle bir hadis'in söylenmesi gayet tabiidir. Sonuç itibariyle , İslam hukukçuları ve kelimciler halifenin erkek olmasını şart koşmuşlar konuyu ayet ve hadisleri delil getirip , özellikle orduya komutanlık etme ve bizzat savaşa katılmak gibi zor işler ile namaz kıldırmak gibi dini görevleri dikkate alarak hilafette erkeklik şartının lüzumunu belirtmişlerdir (Gümüšoğlu,2011:168).

1.4.2. Her Yönüyle Adil Bir Kimse Olmak

Her devlette olduğu gibi İslam devletinin yöneticisi de adil olmak zorundaydı. Zira İslam dini her konuda adalete önem vermiş ve bu hususta her fırsatta uyarılarda bulunulmuştur. Kuran- Kerim'de bir çok ayette ve Hz. Peygamber'in hadislerinde müslüman bir kişinin adil olması gerektiği ifade edilmiştir. Adalet üzerine kurulmuş olan bir devletin mutlak suretle yöneticisi de adil olmak zorundaydı. Devletin adil bir şekilde halkına muamele etmesi, halkın devlete olan bağlılığını artıracak önemli bir gerçektir.

Adaletten ayrılan bir çok devletin ve imparatorluğun tarih sahnesinden silinip gittiği aşikardır. Bu bağlamda İslam devletinin halifesi başta dinin emretmesi ve adil

devlet yönetim gereğinden dolayı her daim adil ve güvenilir bir zat olması zaruridir. Halife olacak kişinin Adaleti kendisine prensip olarak seçmesi gereklidir. Bu hususta sağlıklı ve güçlü bir devletin adil bir hükümdarın yönetiminden meydana geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu bağlamda Fıkıhçılara göre adaletten ayrılan bir hükümdarın halifeliği de düşmekteydi. Çünkü adaletten ayrılan halifelerin hilafetlerinin sahih olmaması durumunda Cuma ve Bayram namazları, yetimlerin evliliği, kadı ve valilerin tayinleri ve hükümlerinin geçersiz olma durumu vardır (Gümüšoğlu,2011:169).

1.4.3. İlim Sahibi olmak

Bilindiği üzere İslam devletinin başkanı, Baş komutan, Baş kadı gibi unvanlarında sahibiydi. Mutlak bir otoritesi var idi. Fakat bu otorite asla krallık rejimi gibi kullanılmamaktaydı. Bu görevi ifa edecek olan kişiyi cahil ve ilim bilmeyen bir kişi olması asla düşünülemezdi. Herhangi bir çıkmaza düştüğünde ictihadda bulunabilecek kadar dini, ilmi , askeri ve siyasi bilgilere sahip biri olması gerekliydi. Halifelik görevini üzerine alacak olan zat'ın mutlak suretle her hususta akıl danışılabilir, yol gösterebilecek birikime sahip olması lüzumlu idi.

Sonuç itibariyle savaş'ta, Hukuki bir meselede , devlet idaresinde doğru ve bir o kadar da adil bir karar verebilecek bilgi birikimine ve dini kazanımlara sahip kişilerin halife olması gereklidir. Nitekim halifenin icmalî olarak Şer'i ilimleri bilmesiyle beraber, yapacağı görevleri itibariyle, iktisadi, siyasi ve askeri ilimler gibi çeşitli müspet ilimlere de sahip olması kısaca bütün yönleriyle ifa ile mükellef olduğu vazifelere ehil olması gereklidir (Gümüšoğlu,2011:172).

1.4.4. Sıhhatli Olmak

Bir devletin başkanının karizmatik otoritesi o devletin gücünü göstermektedir. Bu sebeple devletin başkanının kulak, göz ve dil gibi azalarının sağlam olması gereklidir. Devleti idare eden kişilerin mağduriyeti o devleti güçsüz ve bir o kadar da otoritesiz gösterebilir. Halifenin halkıyla ve diğer devletlerin elçileriyle iletişim kurabilmesi ve onları anlayabilmesi için bu hususun oldukça zaruri bir durum olduğu açıktır. Halkının isteklerine ve devletin idaresine cevap verebilmek ve işlerin aksamadan yürümesini sağlamak için halifenin bu azalarda tam ve sağlam olması gereklidir.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi devlet başkanı devletin gücünü ve otoritesi temsil etmektedir. Devlet başkanının özellikle ortaçağ toplumunda güçlü bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Savaşlar da halkını temsil eden devlet liderinin onlara cesaret vermesi için sapaşğlam olması gerekmektedir. Sakat veya aciz bir devlet liderinin devleti temsil etme gücü pekde mümkün değildir. Gerek el ve ayak gerekse diğer azalarının tam olması halife olacak kişide bulunması gereken önemli hususlardandır. Bu itibarla halife olacak zatın gerek vücut itibariyle gerekse siyasi nüfuz itibariyle halifenin görevlerini ifa edecek derecede güçlü, siyasi otorite ve nüfuz sahibi olması hilafetin maksadı açısından olduğu kadar bütün Müslümanların huzur ve güvenliği bakımından son derece lüzumludur (Gümüşoğlu,2011:175-176).

1.4.5. Güç ve Cesarete Sahip Olmak

Devlet başkanının önemli bir özelliği de güçlü ve cesaretli olmasıdır. Devletin giriştiği herhangi bir mücadele de , cesaretle o mücadele de yer almalı ve devletini temsil etmeliydi. Kendisinin bu mücadelede yer almasının yanı sıra, kendisi ile birlikte savaşan halkı ve askerlerini de cesaretlendirmeliydi. Nitekim, maddi

zayıflığından ve idari kıfayetsizliğinden dolayı bir grup tarafından hacredilmesi neticesinde halifenin kendi iradesiyle hareket edemez duruma gelmesi hilafetin mana ve fonksiyonuna aykırıdır (Gümüšođlu,2011:175). Yalnız, halifenin hareketinin, iradesinin kısıtlanması (hacr olayı) dini akide ve pratiklere aykırı değilse, halife meşru sayılır (Kayaođlu,1985:36).

Sonuç itibariyle güçlü devletler güçlü idareciler tarafından ayakta tutulur ve savunulur. Halife ,Milletini korumaya yönelik her türlü müdafa da cesaretle hareket etmelidir. Liderin güçlü, kuvvetli ve cesaret sahibi olması , halkının ona karşı daha fazla güven duymasına ve bağlanmasına sebep olur. Halife olacak kişilerinde cesaret sahibi, güçlü ve kuvvete sahip olması mutlak suretle gerekliydi.

1.4.6. Soy Bakımından Kureyş soyundan olmak

Bütün bu maddeler içerisinde en tartışmalı madde hiç şüphesiz ki halifenin Kureyş'ten olması maddesidir.Çünkü imametın Kureyşliliği meselesi ulema arasında ihtilafli bir konu olarak ele alınmış, imametın Kureyş'e ait olup olmadığına dair farklı görüşler ileri sürülmüştür (Gümüšođlu,2011:180). Bu yüzden bu konu hakkında bir çok tartışmalar mevcuttur. Devlet başkanlığının Kureyş'e ait olduğunu Hadis-i Şerif'le destekleyen bazı alimler mevcuttur. Buhari “ Bu iş devlet başkanlığı Kureyşten olacaktır. Onlar İslam'ı uyguladıkça kim bu konuda onlara düşmanlık ederse Allah onu yüz üstü süründürür ve rezil eder” şeklinde bir hadis nakletmiştir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir, Ensâr'ın, Devlet Başkanı -Halife- olarak Sa'd b. Ubâde'ye bîat etmesi üzerine Sakîfe günü Ensâr'a, Peygamberin (s.a.v) "Devlet Başkam (İmâm) Kureyş'tendir." hadisi şerifini delil getirdi (Maverdi,1994:10). Hadis-i Şerif'in doğruluğu veya yanlışlığını tespit etmek pek tabii ilahiyatçıların işidir. Fakat İslam

dini gibi eşitliği savunan bir dinin, Devlet liderinin sadece Kureyş'ten olması gerektiği yönünde düşünceye sahip olması kanaatimizce pek doğruyu yansıtmamaktadır. Zira son Peygamber sadece bir zümre veya kabileye değil , alemlere rahmet olarak görevlendirilmiş evrensel bir Peygamber'dir. Onun sadece Kureyş'e yönelik ifade ettiği belirtilen bu hadis, mutlak suretle başka anlam ve manalar taşımaktadır. Gerekli bütün şartları taşıyan herkes halife olma hakkına sahip olmalıdır. İslam dininde bir toplumun diğer toplumdan, siyahın beyazdan herhangi bir farkı veya üstünlüğü yoktur.

Bu halifenin Kureyş'ten olması koşulu, tartışmalı olmasına ve bütün İslam bilginlerince benimsenmiş olmasına karşın, Osmanlı imparatorluğunu dek uygulandı. Yani Kureyş Kabilesi'nden başka kimse halifelige istekli olmadı (Çağatay,1993: 310). Örneğin İran ve Irak tarafında hüküm süren Büveyhiler, Selçuklular, Gazneliler, Horasanda ki Tahiriler devletleri ve diğerleri bağımsızlıklarını ilan etmiş, üstelik bunlardan bazıları bizzat halifenin şahsı üzerine baskı kurarak ona hükmetmiş olduğu halde, yalnız sultan lakabı ile yetinmişlerdir (Zeydan,2009:167). Bu tür davranışlar sultanlar tarafından 1517'ye kadar devam etmiştir. 1517'den sonra halifelik artık Kureyş'in yetkisinden çok uzaktı. Kureyş'in dışında, halifelik yetkisini üzerine alan ilk kişi Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim Han'dır (Zeydan, 2009:167).

Akla ilk gelen soru halifelerin Kureyş'ten olması gerektiği halde neden Kureyş'ten olmayan biri halife olmuştur. Kureyş'ten olmayan bu sultanın halifeliği meşru muydu? Bu hususta Şeyh Abdülaziz Çaviş" Mademki hilafetten maksat balada zikr eylediğimiz gibi müslümanlar arasında ikame-i adl, onlarda hudud ve hukukun himayesi, İslam'dan ezanın def'i, ümem-i saireden erbabı-ı tama'ın sadd-ı garatı ve tard-ı hücumatıdır. O halde asırlardan beri emr-i Hilafe , kostantiniyye tahtında calis

bulunan Beni Osman'dan daha müstahak kim vardır?" diyerek Osmanlı'nın halifeliğinin meşruluğunu dile getirmiştir (Çaviş,1993:29). Zira ona göre de halifenin Kureyş'ten olmasından ziyade İslam dinini ve hukukunu himaye eden güçlü kişilerin halife olması gerekmektedir.

Bu konuda en büyük araştırmalardan birini yapan Mehmed Said Hatiboğlu ise bir çok kaynak ışığında şu sonuca varmış idi. "Görüldüğü üzere, Cahiliyye devri kabilecilik zihniyeti, bu suretle İslamda sadece gömlek değiştirmiş oluyordu. Kur'an ve Sünnette, muayyen kavim veya silsilere has hiçbir hüküm yokken, Müslümanın lüzumsuz tevazu, feragat ve müsamahası, İslami devirde, gayr-ı İslami bir düşünceye imkan sağlıyordu. Bu keyfiyet, evvela başkanlık makamının Peygamber kabilesine hasredilmesine müteveccihdi. Müteakıben iş, bu kabilenin de dahil olduğu bir kavmi takdis etmeye kadar vardı"(Hatiboğlu,1978:207). Said Hatiboğlu'da Halifeliğin Kureyş'ten olmasını cahiliye dönemi Arap kabilecik zihniyeti olarak yorumlamış ve İslam dışı bir düşünce olarak nitelendirmiştir. Nitekim bizimde ifade ettiğimiz gibi İslam dini bir kabile dini değil evrensel bir dindir.

1.4.7.Akil Baliğ Olmak

Halife olacak kişinin yetişkin bir erkek Müslüman olması gerekmektedir. Arap kabilecilik anlayışına göre ise en yaşlı olanın yani şeyh'in başkan olması uygundu. Bu sebepten ötürü devlet başkanının aklı başında ve olgun kararlar verebilecek yaşta olması gerekliydi. Bu hususta genel kabul gören Buhari'nin naklettiği şu hadis-i Şerif'le konuyu açıklığa kavuşturalım. Buna göre; "Kalem üç kişiden kaldırıldı: uyuyandan uyanıncaya kadar, çocuktan baliğ oluncaya kadar, deliden akıllanıncaya kadar". Bu hadiste de belirtildiği üzere Uyuyan kişiden, çocuk ve deliden yaptıklarına karşı herhangi bir mesuliyet aranmaması gerektiği ifade edilmektedir. Bu konu da çocuk olan bir kişinin olgun kararlar verememesi , verdiği

kararlardan ise hak katında mesul olmaması onun halife olmasına mani hallerdendir. Halbuki halife dinen kendi şahsi mükellefiyetine ilave olarak bir çok mesuliyeti de yüklenmektedir (Gümüšođlu,2011:167). Bütün bu sebeplerden dolayı, halife olacak kişinin yetişkin baliğ olmuş biri olması şart idi.

Buna göre konuyu genel kapsamlı değerlendirmek gerekirse: adil, yetişkin ve sağlam yapıya ve azalara sahip olan, dini, ilmi, askeri ve siyasi bilgilere vakıf Müslüman bir erkeğin halife olması gerekliydi. Bunun dışında adil olmayan, çocuk yaşıta ki kişilerin halife olması pek uygun görülmemekteydi. Çünkü halife bir devlet başkanı olmasının yanı sıra İslam dininin manevi lideri konumundaydı. Ayrıca bütün bu kurallara ilk dört halife dışında genel olarak riayet edilmediğini ifade etmek gerekir.

1.5.HALİFENİN GÖREVLERİ

Müslümanların dünyada ki işlerini idare eden ve yöneten, onları koruyup kollayan lidere halife denilmektedir. Müslüman toplumlarda devlet başkanlığına hilafet ve başkana da halife denilmesi, halifenin peygamberlik görevi hariç, Hz. Muhammed'in yerine geçerek onun dünyevi otoritesinin temsil etmesi , yeryüzünde dini hükümleri uygulamak , dünya işlerini düzenlemek üzere yetkiyi temsil etmesi gibi sebeplerle açıklanır (Erşahin;Sarıçam,2008:.89). Zira devlet başkanı yürütme gücünün en büyük reSIDir (Güzel,2011:57). Bununla beraber halife olarak seçilen kimse her istediğini yapan başka bir ifade ile hiçbir sorumluluğu bulunmayan bir kimse değildir (Kazıcı,1991:28).

Halifeler Kuran- ı kerim ve sünnetin dışında herhangi bir hususta İslam dinine aykırı bir karar veremezdi. Nitekim vermiş olduğu kararlarda onunda halk gibi yargılanma yolu açıktı. Günümüzde ki devlet başkanlarının sahip olduğu

dokunulmazlık ayrıcalığına sahip değildiler. Bu hususta, halifelerin şeriata karşı mesul oldukları ve her zaman mahkemeye çıkarılabilecekleri konusunda ittifak eden fukaha, halifeyi kimin muhakeme edeceği ve ceza gerektiğinde nasıl uygulanacağı konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. (Gümüšoğlu,2011b:260).

Bu bağlamda halife İslam dünyasının dünyevi işlerinden sorumlu tek yetkiliydi. Buna göre sadece dünyevi değil, dini anlamda da bir çok salahiyyetlere sahipti. Ancak onun bu yetkisi peygamberlik veya papalık görevlerinden oldukça farklı ve uzaktır.

Günümüzde bir devlet başkanının neredeyse bütün hak ve yetkilerine halifeler de sahipti. Bu hak ve yetkiler çizgisinde devlet başkanının yani halifenin bir çok sorumlulukları ve görevleri var idi. İdare etmiş olduğu devletin, askeri, siyasi, sosyal, kültürel ve mali anlamda bütün sorumlulukları halifeye aitti. Halkın refahı ve rahatı için bu hak ve yetkileri kullanmak zorundaydı. Halkın istek ve talepleri doğrultusunda kararlar vermesi gereken halifenin, keyfi olarak hareket etmesi de doğru değildi. Halifelerin birbirinden farklı ve bir o kadar da zor olan görevleri şunlardan ibaretti.

- 1- Selefi salihin ittifak ettiği dinin temellerinin muhafaza etmek (Şakir,?:90). Böylece bunlar; itaat edilmesi farz olan ve muhalefet edilmesi caiz olmayan kanunlar haline gelir (Tekinbaş,2008:40). Bu şekilde İslam dininin kurallarında muhalif bir düşüncenin ve ayrılıkların önüne geçilir. Halifenin de en büyük ve en önemli vazifesi budur. Çünkü onun görevi fesaddan, bozulmaktan korunmak, halkı kötülüklerden, bayağılıklardan uzaklaştırmaktır (Maverdi,1994:16).
- 2- İnsanların emniyet içinde yaşaması için güvenliği tesis etmek (Şakir,?:90). Zira; ordunun liderliğinin üstlenen odur. Savaş ilan etme, barış, ateşkes ve diğer anlaşmaları yapma hakkına sahiptir (Tekinbaş,2008:40). Bu sebepten dolayı sınırların

güvenliğinin sağlanması, İslâmiyetin bütün dinlere üstün olduğu konusunda gerekli isbatı yapmak, Allah'ın ve toplumun hakkının ayakta tutulması için davete rağmen müslüman olmayan kimselere karşı İslâmiyete girinceye veya zımmîliği kabul edinceye kadar harbetmek, Allah'ın haram kıldığı şeyleri yapan kişi ve kişilerle mücadele etmek , iç güvenliğin ve asayişin sağlanması, başkomutan olan halifenin görevleri arasındadır (Maverdi,1994:16).

- 3- Şeriate uygun olarak zekat ve bağışları toplamak(Şakir,?:91). Çünkü devlet bütçesi mucibince konulacak şer'i hükümleri benimseyen odur. Gerek gelirlere gerekse giderlere müteallik olsun , her cihetten gerekli bütçe fasıllarını ve meblağlarını belirleyen odur. (Tekinbaş,2008:41). Bu sebepten Korku duyurmadan, zulüm ve baskı meydana getirmeden dince ve ictihadca üzerlerine farz olan kimselerden zekât ve diğer vergileri, ganimetleri toplamak, onun önemli vazifesidir (Maverdi,1994:16).
- 4- Yabancı elçileri kabul etmek ve reddetmek, müslüman elçileri tayin etmek ve azletmek onun hakkıdır (Tekinbaş,2008:40). Çünkü devletin en üst yürütme sorumlusu halifedir. Yabancı elçileri kabul etmesi veya reddetmesi tamamen onun düşüncesi yani ictihadıdır. Bununla beraber yabancı devletlere gönderilecek olan elçilerinde atamaları veya azledilmeleri tamamen halifenin hak ve yetkisi arasındadır. Buna, göreve layık olan birini ataması veya hatası olan bir elçiyi azletmesine tek başına karar vermek onun görevidir. Fakat bunlar İslam dini ve devlet kurallarına uygun olmalıdır.
- 5- Yardımcılarını ve valileri tayin veya azletmek halifenin görevidir. Göreve layık olan kişileri tespit etmek ve bunları bölgelere vali olarak atamak halifenin görevidir. Aynı zamanda valilerin İslam dinine yakışmayan tutum ve davranışları neticesinde, halkın şikayetleri doğrultusunda onları görevden azledebilecek tek kişi halifedir. Vergilerin

toplanması, halka nasihatın sağlanması için emniyet memurları, nasihatçılar tâyin etmek, görevlendirmek onun görevidir (Maverdi,1994:16). Çünkü İslam devletinin yasama, yürütme ve yargı alanında ki yetkilerin en büyük sorumlusu ve temsilcisi halifedir.

- 6- Halifenin saydığımız bu görevlerin yanı sıra , halkına adil davranmak, cemaatin sapkınlıklara düşmemesi için onları bizzat kontrol edip bunlara müdahale etmek, kişilerle istişare yapmak onların düşüncelerini açıkça söylemelerine meydan vermek ve bu zemini oluşturmak, halkın sorunlarıyla yakından ilgilenmek ve bunlara çözüm yolu araştırmak ve bulmak, imar iskan işlerinde bulunmak , eğitim işlerine önem vermek ve devleti her dönemde bir adım daha ilerletmek halifenin görevleri arasındadır. Böylece halkın idaresi, milletin himâyesi daha iyi sağlanır, hilâfet görevini yalnız eğlencelerle veya yalnız ibâdetlerle ihmâl etmemiş olur (Maverdi,1994:16).

Halifenin görevlerini kısaca bu maddelerde anlatmaya ve açıklamaya çalıştık. Fakat halifenin bu görevler dışında daha bir çok maddi ve manevi vazifeleri de vardır. Bir devletin lideri olmanın cazip yönleri olduğu kadar, omuzlara yüklediği bir çok görev sebebiyle adeta çile makamıydı. Özellikle ilk dört halife döneminde uygulanan toplumsal siyasette, halifelerin görevlerini neredeyse eksiksiz şekilde yaptıkları dikkat çekerken, daha sonraları bu göreve gelen halifelerin bir çok alanda görevlerinin ikinci plana attıkları görülmektedir.

Halifeler bir devlet başkanı, bir dini lider, bir başkomutan , bir baş yargıç idi. Bütün bu ağır ve bir o kadar da zorlu görevlerde halkın istekleri doğrultusunda ve İslam dininin buyrukları çerçevesinde hareket etmeliydi. Başta adil bir lider olmak üzere , halkın her türlü maddi manevi ihtiyaçlarını bilmek ve bunları tedarik etmek,

onların güvenliğini sağlamak ve devletin her alanda güçlü ve otoriteli olmasını sağlamak halifenin görevidir. Bu sebeple halife, Kur'an ve Sünnet'te belirlenen veya kendisi'nin belirlediği normların uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyum içinde çalışmasını gözetmelidir (Güzel,2011:56).

1.6.HALİFENİN GÖREV MÜDDETİ

İslam devleti başkanı Halife'nin görev süresi hakkında bir kısıtlama veya sınırlandırma yoktur. Nitekim kaynaklara göre halife seçilen kişi dini hükümleri koruyucu , devlet işlerini ve halifelik sorumluluğunu taşıyabildiği sürece bu vazife de kalabilmekteydi. Bu bağlamda halifelere halk tarafından gerçekleştirilen biat, belli bir süreliğine değil bütün yaşamı boyunca bu görevde kalması için yapılmaktaydı. Dolayısıyla hepsi de Hilafet'i kendilerine bey'at verdikten vefatlarına kadar üstlenmişlerdir (Tekinbaş,2008:56).

Halifelik makamına geçen kişiler bu görevde bir ömür boyu kalmaktaydı. Bu yönden bakıldığında monarşik bir yapı dikkati çekerken, halifelerin genelinin bu görevlere seçimle ve halkın biatiyle gelmeleri de sınırlı da olsa demokrasinin varlığının ispatıydı. Halifeyi kendi rızası dışında bu görevden onu alıkoymak veya yok saymak mümkün değildi. Bunun için ya halifenin gönül rızasıyla bu görevden geri çekilmesi ya da öldürülmesi gerekliydi. Bunun en acı örneği Hz. Osman'ın şehit edilmesi vak'asıydı. Hz. Osman görevi bırakmayınca eli kolu bağlı kalan isyancılar Hz. Osman'ı şehit ederek onu bu makamdan uzaklaştırma yoluna gitmişlerdir. Çünkü Hz. Osman'ın bu görevi mutlaktı ve bir ömür boyu devam edecekti.

Halifenin gönül rızasıyla bu vazifeyi bırakması da bu makamın görev süresi üzerinde etkilidir. Nitekim Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın halifelik yetkilerini Muaviye'ye gönül rızasıyla bırakması bunun güzel bir örneğini teşkil etmektedir.

Halifeliğin görev süresini tespit eden diğer bir hususta halifenin hilafet makamına yakışmayacak tutum ve davranışları ile bazı beden sakatlıklarının gerçekleşmesidir. Zira halifenin başlıca görevi olan İslam dinini ve devletinin korumak vazifesinin yerine getirmemesi onun bu vazifeye layık olmadığını göstermekteydi. Bu makama gelecek kişi başta Kur'an ve sünnet olmak üzere bu kutsal emanetlere göre devleti idare etmeli ve hal ,hareketlerini ona göre tespit etmeliydi. Bu kapsamda adil olmayan , dinin korunmasına hiçbir şekilde müdahale etmeyen , İslam dinine ve ahlakına aykırı hareket eden herkesin bu vazifeden azledilmesi gerektiğini kaynaklar ifade etmektedirler.

Bedenen bir sakatlığı bulunan birinin ise devlet başkanı seçilmesi imkansız bir durum idi. Fakat görevi başında gerçekleşen sakatlıklarda ise, devletin işlerinin aksamaması ve devlet otoritesinin sarsılmaması için gönül rızasıyla görevi bırakması şart idi. Fakat bu da olmuyorsa azledilmesi gerekliydi. Zira ortaçağ toplumunda güçlü bir liderin varlığı o topluma her zaman cesaret vermekteydi. Bu azletme görevi ise Ehl-i hal ve'l akd tarafından gerçekleştirildi.

Bütün bu bilgiler ışığında konu kapsamında halifenin belli bir görev süresi olmadığı görülmektedir. Göreve gelirken bu konuda herhangi bir kısıtlama mevcut değil idi. Ancak, kendi rızasıyla istifa etmesi, öldürülmesi veya İslam dinine uygun hareketlerde bulunmaması, bedenen ve ruhen sakatlanması sonrasında azledilip yerine başka bir kişi halife seçilebilmekteydi. Her ne şekilde olursa olsun, görüldüğü gibi ister seçim, ister veraset yoluyla halife tayin edilsin ve isterse bu iş bir grup insan

tarafından yapılsın, halife iktidarda ölünceye kadar kalıyordu. O mutlak hâkimdi (Kayaoğlu,1985:35).

1.7. HALİFE SEÇİM USULLERİ

1.7.1.Seçim Usulü (Ehl-i hal ve'l akd)

İslam devletinin başkanının belirli bir seçim tarzı mevcut değildi. Bu sebepten ötürü farklılık gösteren seçim tarzları var idi. Bunlardan ilki “Seçim Usulü” idi. Buna ehl-i hal ve'l akd'da denilmekteydi. Buna Oy ve güç ehlinin yani imamlar ve ümmetin alimlerinden oluşan meclisin tasdiki de diyebiliriz (Zeydan,2009:168). Sözlükte ehl; sahip, hal; azletmek çözmek bağlamak ,düğüm atmak ve seçmek anlamlarına gelmekteydi. Bu ehl-i hal ve'l akd denilen seçme ehliyetine haiz olanlar tarafından gerçekleştirilirdi (Mısıroğlu,2011:100). Bu seçme ehliyetine sahip olan kimseler İslam toplumunun ileri gelen kimseleriydi. Bunları başta Aşere-i Mübeşşere oluşturmaktaydı. İslam uleması buna işaret kabul ederek, halife olmanın birinci yolunu ehli'l-hal ve'l akd'in tayin ve tespiti olduğuna karar vermişlerdir (Gümüsoğlu,2011a:201). Buradan da anlaşılacağı üzere seçilecek başkandan önce üyelerinin tespiti gerekliydi. Seçilecek başkan gibi seçecek üyelerinde vasıflı yani liyakat sahibi biri olması zarurıydı. Bu hususta Maverdi Ahkamus Sultaniye adlı eserinde seçmenlerin şu şartlara haiz olması gerektiğini belirtmektedir. Bunlar;

1-Her yönü ile doğru bilinen adil bir şahıs olmak

2- Halifeliğe aday olan kimsede ki aranılan şartları bilmeye yeterli ilim sahibi olmak,

3- Birden fazla halife adaylarından hangisinin amme işlerinin idareye en muktedir bu nevi işleri en iyi bileni seçmeye götürücü bilgi ve görüş sahibi olmak'tan ibarettir (Maverdi,1994:10).

Bu seçim tarzının belkide en önemli özelliği seçkinlerden oluşmasıydı. Ehl-i hal ve'l akd ile Kur'an sünnet ilimleri yüksek olgun kişiler olduğu için istişare yapılırdı (Şakir,?:54). Böylelikle göreve en uygun kişi bu seçkin kişiler zümresi tarafından seçilirdi. Bu seçim sistemi yarı demokratik unsuru içerisinde barındırmaktaydı. Zira devleti yönetecek kişiyi başta bu ileri gelenlerin reyleri belirlerken, daha sonra ise halkın biatıyla bu seçim onaylanmaktaydı. Kısacası Ehl-i hal ve'l akd; bir İslam hukuku terimi olup , İslam devlet başkanını seçme ve gerektiğinde onu azletme yetkisine sahip olan kimselerin oluşturduğu meclistir (Attar,2011:37).

Bu seçim kurulunun kaç kişiden oluşması gerektiği ise tam anlamıyla bilinmemektedir. Bazı tefsirciler bu sayının tek kişiden oluşacağını savunurken, bazıları ise bu sayıyı iki, üç, ya da beş-altı kişiden oluşması gerektiğinin savunmuşlardır. Görüldüğü gibi Ehl-i sünnet alimler imamet in Ehl-i hal ve'l akd'in tayin ve tespitiyle gerçekleşeceğini ve bunun bir nevi seçim olduğu konusunda fikir birliği içinde olurken halifenin kaç kişi tarafından seçilmesi gerektiği yani Ehl-i ha'l ve'l akd'in kaç kişiden oluşacağı konusunda değişik adetler belirtmişlerdir (Gümüšoğlu,2011a:205).

Değişen sayılarda olabilen bu seçmen kurulu kendi arasında bir ictihad'da bulunur ve uygun gördüğü kişiyi halife seçebilirdi. Eğer yapılan teklife olumsuz cevap verilirse, kabul için zorlanmazdı (Maverdi,1994:11). Çünkü bu makama kişiler isteği ile değil, seçmen grubun teklifi ile gelirdi. Kimseye istemediği bir görev verilmezdi.

1.7.2.İstihlaf veya Vasiyet

Vasiyet: bir halifenin kendisinden sonra gelecek halifeyi yerine aday göstermesidir (Zeydan,2009:168). Böylelikle halifelik makamında babadan oğula bu

görevin geçmesi kolaylaşmıştır. Halife ölmeden evvel oluşturduğu vasiyetle istediği kişiyi bu göreve tayin edebilmekteydi. Bu durumda veliaht, baştaki reisin itibarı vasıtasıyla kabul edilir; bu da ikinci bir metottur (Hamidullah,2007a: 143).

Fıkıh ve kelamcılar İstihlaf ve veliahtlık usulüyle de halife olunacağı görüş birliğindeydiler (Gümüšoğlu,2011a:210). Bazı sebepten müslümanlar bu şekilde hareket etmiş, ve bu hususu da kötü görmemişlerdir. Örneğin :Hz. Ebû Bekir, vefatından önce Ömer'i halife olarak göstermiş, onun tâyinini ve Ömer'in halifeliğini bütün müslümanlar kabul etmişlerdir (Maverdi,1994:13). Ancak bu usul ile halife seçiminde fıkıhçılar bazı noktalarda ayrılmışlardır. Bu hususta bir çok fukaha veliahtlık usulünde eğer baba veya oğlu vasiyet etmemiş ise ehl-i hal ve'l akd'in görüşünün alınması gerekmekte olduğu fikrindeydiler. Bunun dışında halife eğer baba veya oğlunu göreve tayin edecek olursa bu seçmenler heyetine danışmalarına gerek olmadığını belirtmektedirler. Bu hususta Maverdi şunları ifade etmektedir. Buna göre;

- a- Basralı bazı hukukçulara göre :Müslüman topluluğu için önemli olan bu konuda , veliahd tayin edilene seçmenler heyetinin muvafakat göstermesi şarttır. Çünkü toplumun hakkı olan imam seçme meselesinde , kendi aralarında seçtikleri seçmenler heyetinin rızası ve muvafakatı olmadan bir veliahd tayini toplumu bağlayıcı değildir.
- b- Doğru olan ve yaygın bir fikir ise; veliahd tayin edilene, tayin edenin biati , imam olması için yeterlidir. Burada seçmenler heyetinin rızasını aramak uygun düşmez demiştir (Maverdi,1994:13).

Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere genel olarak fıkıhçılar ikinci maddeyi desteklemişlerdir. Fakat ikinci maddede yer alan sadece imamın biati kafidir kuralı İslam devletinde lideri seçmede demokrasinin yerini güç ve iktifarın aldığı apaçık

delilidir. Bu şekilde halkın ileri gelenleri ve toplumun düşüncelerinin alınmadan birini halife vasiyet etmek son derece tehlikeli ve bir o kadar da düşündürücü bir haldir. Nitekim devletin başına geçecek olan kişinin bu yükün altından kalkıp kalkamayacağı veya halife olma özelliklerine sahip olup olmadığını bilmeden birini halife seçmek kanaatimizce devletin yıkılmasında başlıca etken olacaktır. Bu bozulmaları Emeviler ve onlardan sonra gelen Abbasiler döneminde tahta geçen halifelerin durum ve tarzlarından açıkça anlamak mümkündür. Buna göre birinci madde daha akla ve mantığa uygun bir durumu temsil etmektedir.

Bu seçmi türüyle birlikte halifelik artık asabiyete dayanır bir hal almıştır. İslam fıkıhçılara göre bunda herhangi bir zararın veya engelin olmadığı hususunda kanaat getirmişlerdir.

Veliahd tayin etme konusunda da bazı hususlarda dikkat edilmesi gerekmektedir. Buna göre veliahdin göreve getirilmesi değişik tarz ve usullerde olabilmekteydi. Veliahdın tayin edilmesi usul ve tarzında Maverdi şu iki hususta dikkati çekmektedir bunlar:

- a- Bir fikre göre veliahd tayin edeni, ölümünden sonra münasip olan en kısa zamanda veliahdın , hilafet görevini kabul ettiğini açıklaması gerekir.
- b- Doğru olan bir görüşe göre de; Veliahd tayin edilenin, halifenin ölümünden önce görevi kabul ettiğini bildirmesi gerekir ki , önceden kabul beyanında bulunmalıdır ki halifenin ölümü ile hilafet görevi hemen kendisine geçsin. Ölüm vak'ası yalnız vazifenin birinden diğerine geçişi içindir (Maverdi,1994:13).

Görüldüğü üzere veliahd tayin usulünde iki fikrin varlığı dikkat çekmektedir. Kabul gören ise büyük ekseriyetle 2. Fikirdir. Zira var olan halife veliahdı seçmesiyle beraber o kişi görevi kabul ederse ona herkes tartışmasız biat edebilir. Birinci fikirde

ise veliahta karşı mutlaka karşı çıkanlar olacaktı. Bu sebepten 2. Fikir daha akla ve mantığa uygundur.

Sonuç olarak, halife olmanın usullerinden birisi de veliaht tayin etmektir. Var olan halifenin kendisinden sonra o makama geçecek olan kişinin bir takım şartlara uyarak belirlenmesidir. Eğer veliahd bıraktığı kişi halifenin babası veya oğlu değil ise seçim heyetinin görüşünü ve rızasını alma gereği var idi. Fakat bunu zaruri bir durum olmadığını savunan fıkıhçılar da vardır. Baba ve oğlun veliahtlığı seçim heyeti tarafından onaylanırsa ve buna rıza gösterilirse veliahtın halifeliği meşru olmaktadır. Ancak bu ağır görevi üstlenecek olan veliahtın mutlak suretle devleti idare basireti ve kabiliyetine muktedir olması şart idi.

1.7.3.Kılıç Zoruyla (Güç Kullanma)Halife Olma

Bu usul, hilafet makamının kılıç zoruyla elde edilmesi ve intikalinin irsen sağlanması yoludur (Mısıroğlu,2011:102). Hilafet makamına geçecek kişinin kendisine rakip çıkamayacak derece ve güçte asker desteğine, şan ve kudrete sahip olması gerekliydi (Zeydan, 2009:168). “İstila yoluyla Hilafet” diye de isimlendirilen bu usul, kamil bir hilafete gelme şekli olmamakla beraber zaruretlerden dolayı caiz görülmüştür (Gümüsoğlu,2011a:223). Bu ister şahsın iktidarının başında olsun, isterse devamında olsun yani uzun zamandan beri, iktidarda olan reise isyan edebilir, savaş olur ve isyan eden kazanırsa iktidarı ele alabilir (Hamidullah,2007a:103). Bu şekilde hilafete gelen kişi, dinin kuralları ve maddi gücünü onların lehine kullanırsa, halkın halifeye biati de sağlanırdı.

Kılıç zoruyla halifelik tam manasıyla meşru bir zeminde kazanılmamıştır. Güçlü olan fakat bu görevi hak etmeyen biri böylelikle bu vazifeye geçebilmekteydi.

Bu usül seçim, günün, siyasi ve sosyal durumuna göre gerçekleştirildi. Dini olarak herhangi bir şekilde bağlantısı mevcut değildir.

Bu tarz hilafete geçiş Hulafa-i Raşidin döneminde görülmemekle beraber ilerleyen zaman neticesinde güç kullanarak hilafet alınmaya başlanılmıştır. Bir çok kaynak bu seçim hususunda ilk örneği Muaviye'nin hilafete geçişinin göstermektedir. Fakat bunun en ciddi örneği Yavuz Selim'in 1517'de ki Ridaniye seferi sonrasında Memlükler devletinde ki Abbasi halifesinden halifeliği devralmasıdır.

Sonuç itibariyle kılıç zoruyla halifelik İslam dininin savunduğu bir usul değildir. Fakat meşru olmamasına rağmen bu tarz bir seçime de herhangi bir şekilde karşı gelinmemiştir. Başa geçen halifenin hangi yolla geçmesinden ziyade halka nasıl davranacağı ve nasıl hizmetlerde bulunacağı hususu toplum ve alimler tarafından daha çok incelenen ve üzerinde durulan bir durum olmuştur.

1.8.İLK DÖRT HALİFENİN GÖREVE GELMESİ

İslam devleti başkanının birbirinden farklı seçim usullerine göre seçildiği kaynaklar ışığında tespit ve teşhis ettik. Bu seçim usullerini açıklamaya çalıştık. Birbirinden farklı bu seçim türleri, İslam devletinde tam anlamıyla belirlenmiş bir seçim usulünün olmadığına ispatı niteliğindedir. Aynı zamanda ilk dört halifenin her biri ayrı ayrı şekilde devlet başkanlığına seçilmesi bu görüşün doğruluğunu göstermekteydi. Konu kapsamında ilk dört halifenin göreve gelmelerindeki aşamaları ve seçim usullerini açıklamaya çalışacağız.

İlk dört halifeyle beraber İslam devletinde yarı demokratik bir seçim usulünün varlığını da görebilmekteyiz. Bununla beraber seçimler sonrası biatında bu

demokrasinin bir parçası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İlk dört halifenin görevlerine ayrı ayrı usullerle gelmelerine rağmen mutlak suretle halkın onayını da aldıklarını görmekteyiz. Bu bağlamda başta Hz. Ebu Bekir olmak üzere, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ni hilafet makamına hangi tarz seçim usulü ile geldiklerini anlatmaya çalışacağız.

1.8.1.Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçilmesi

Hz. Peygamber'in 8 haziran 632 yılında vefat etmesinin ardından kurmuş olduğu İslam devletinin başına bir liderin seçilmesi gerekiyordu. Onun halefi başka bir Peygamber olamazdı; zira ilahi vahye göre Hz. Muhammed Peygamberlerin mührü idi; fakat ümmetin başına yeni birini acilen seçmek zorundaydılar (Kutluer,1998:71). Hz. Peygamber'in cenazesi daha defnedilmeden Araplar arasında kimin lider olacağı konusu tartışılmaya başlanmıştı. Hz. Peygamber'in vefat ettiği günde Hazreç kabilesini lideri Sa'd b. Ubade etrafında , Ben-i saide sakifesi denilen yerde bazı Müslümanlar toplanmıştı. Liderliğin Hazreç kabilesinde olması gerektiğini düşünüyorlardı. Zira onlar İslam'ın gelişmesinde önemli katkı sağlamışlardı. Gelen Müslümanlara yardım edip fedakarlıkta bulunmuşlardı. Fakat Kureyş kabilesi bunların hiçbirini yapmamış hatta onlara baskı ve zulüm uygulamıştı. Bu sebeplerden dolayı devlet başkanlığının da fedakarlık yapmış olan Hazreç kabilesi kendilerin de olmasını şiddetle istiyorlardı. Mekkeli Muhacirler ise, Kureyş soyu öteden beri, yarımada halkının en saygını ve büyüğü sayıldığından, başka soydan bir kişinin yönetimi altına girmek istemeyecekler, ona karşı koyacaklardı (Çağatay,1993:330). Ve bu hususta Ben-i saide Sakifesinde oldukça sert tartışmalar vuku buluyordu.

Bu olaylar gerçekleşirken, sahabenin ileri gelenleri de Hz. Peygamber'in defni için uğraşmaktaydılar. Hz. Ebu Bekir'e gelen birisi Ben-i Saide de gerçekleştirilen

olayı haber verdi. Hz. Ebu Bekir devletin salahiyeti için çıkabilecek karışıklıklara mani olmak için Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah'la birlikte tartışma noktasına gittiler. Gerçekten'de ortada mühim bir konu ve tartışma var idi. Bu İslam dininin ve devletin geleceği için önemli bir mesele idi.

Hazreç kabilesi lideri Sa'd b. Ubade orada bulunanlara şu konuşmayı yapacak ve düşüncelerini dile getirerek desteklerini isteyecekti. Buna göre Ubade;“Ey Ensar topluluğu! İslam dininin ilklerinden ve en faziletliyelerinden olma şerefi sadece size mahsustur, hiçbir Arap kabilesine değil. Muhammed (s.a.v.) on küsur yıl kavminin arasında durdu ve onları Rahman'a imana , putlara ve şirk koşulan şeyleri reddetmeye çağırdı. Ancak çok azı dışında onlardan hiç kimse O'na icabet etmedi. Onlar Resulullah(s.a.v.)'ı ne koruyabilirler, ne dinine yardım edebilirlerdi. Üzerlerine çöken bir bulut dahi kendilerinden uzaklaştıramazlardı. Nihayet Allah (c.c) sizin için üstünlük dileyince izzet ve şerefi ayaklarınıza getirdi. Size kimselere vermediği nimeti verdi; Allah ve Resulüne iman, Onu ve arkadaşlarını korumayı, O'nu ve dinini güçlendirmeyi düşmanlarıyla savaşmayı lütfetti. Siz düşmanlarına karşı en katı kimselerdiniz. Sonunda Araplar isteyerek veya istemeyerek Allah'ın emrine boyun eğdiler, en uzaktakiler zelil ve hakir bir şekilde onun emrine girdiler. Nihayet Allah(c.c.) sizinle Peygamber'ini (s.a.v.) yeryüzünde hakim ve güçlü kıldı., kılıçlarınızla Arapları size boyun eğdirdi. Ve O'nu katına, O sizden razı ve memnun halde aldı! Bu işi başkalarına bırakmayın, siz zorla alın. Çünkü bu başkasının değil sizin hakkınızdır” diyerek Ensar'ın devlet başkanı olması gerektiğini ifade etti (Kutup,2007:25). Bu konuşmanın ardından Ben-i Sakife gölgeğine gelen Hz. Ebu Bekir, konuşulanlar hakkında orada ki Müslümanlar da bilgi edindi. Ubade'nin bu konuşmasına karşı orada bulunanlara hitaben şu konuşmayı yaptı. Hz. Ebu Bekir Ensar'a; “Yüce Allah ümmetine Allah'ın birliğini haber verip, ona nasıl ibadet

edeceklerini öğretmek üzere bir peygamber gönderdi. O zamana kadar halk, taştan veya ağaçtan yaptıkları çeşitli putlara tapıyordu. Bunun için bir anda atalarının dinlerini terk edemediler. Allah 'da Peygamberini tasdik ve teselli etmek konusunda ilk Muhacirleri bir vasıta kıldı. Nitekim ilk muhacirler, sayılarının azlığı ve karşılaştıkları muhalefetin şiddetine rağmen morallerini bozmadılar. Böylece onlar bu topraklar da Allah'a ve Resulüne ilk inanan Müslümanlar oldular. Aynı zamanda Muhacirler, Hz. Peygamber'in dostları ve yakınlarıdır. İşte bu sebepten dolayı onlar reislik konusunda herkesten fazla hak sahibidirler.

Ey Ensar topluluğu! Sizin dinde fazilet ve İslam'da öncelik sahibi olduğunuzu kimse inkar edemez. Allah, , Peygamberinin ve dininin yardımcısı olarak sizleri seçti ve bu nedenle sizin memleketinize Hz. Muhammed'in göç etmesini takdir etti. İlk Muhacirlerin dışında kimseyi derece bakımından size denk saymayız. Bu yüzden bizler "emir", sizler "vezirsiniz" her konuda size danışacaktır ve sizin yokluğunuzda bir karara bağlanmayacaktır" (Aktan,2003:183-184). Hz. Ebu Bekir'in bu sözlerinden önce halk neredeyse Hazreç kabilesi lideri Ubade'yi halife seçecekler idi. Hz. Ebu Bekir bu konuşması sayesinde müslümanlar ona hak vermişler idi. Hz. Ömer'de, ensara dönerek, "Resûl-i Ekrem, hasta iken sizi bize vasiyet etti. Eğer siz, emir olacak olaydınız bizi size vasiyet ederdi" diye Hz. Ebu Bekir'in sözlerini doğruladı (Ahmed Cevdet Paşa,1981:197). Hz. Ömer bu şekilde Hz. Ebu Bekir'in bu sözlerine destek vermiş ve içinden Peygamber çıkmış olan Kureyşlilerin emir tayin edilmesine müslümanların karşı çıkmayacaklarını söylemişti.

Hz. Ebu Bekir böylelikle durumu açıkladı. Arapların Kureyş'ten başkasının reisliği altında toplanmayacağını izah etti. Hz. Ebu Bekir'in bu açıklaması yerinde idi. Çünkü Ensar ve Hazreç iki ayrı kabileydi. Herhangi birinden devlet başkanı seçilse rekabet ortaya çıkacaktı. Zira her iki kabile arasında eskiden beri gelen bir

çekişme mevcut idi. Devlet başkanı herhangi birinden seçilmesi durumunda birlik ve beraberlik bozulabilir tekrar çatışmalar ve çekişmeler ortaya çıkabilirdi.

Bu tartışmalar sırasın da Habbab b. Münzir her iki kabileden de başkan seçilmesi önerisini ortaya attı, Hubab b. Münzir, “Ey Ensar topluluğu, içinizden bir emir seçerek, onları hâkimiyetiniz altına alınız; çünkü onlar sizin gölgenizde ve yurdunuzdadır. Ne kadar cesaret sahibi olsalar da, kimse size muhalefet edemez. Herkes sizin fikrinizle iş görmek zorundadır. Siz kuvvet, kudret ve servet sahibisiniz...Siz ne yaparsanız halk da onu yapar. ihtilafa düşmeyiniz, yoksa işiniz bozulur. Onlar, işittiniz söz ve fikirden başkasına yanaşmıyorlarsa o halde bizden bir emir, onlardan bir emir olsun.” diyerek adeta yumuşayan havayı germeye ve Ensar’ı tahrik etmeye çalışmıştı (Genç,2007:130). Nitekim onun bu fikri ikilik yaratabilirdi. Habbab b. Münzir’in bu fikri kesin bir dille reddedildi. Zira Habbab’ın bu fikri çözüm aramaktan ziyade fitne ve ayrılığı çıkarmaya yönelikti. Bütün bu hararetli tartışmalar sırasında Ebu Ubeyde B. Cerrah’ta Ensar’a hitaben Müslümanlara ilk yardım edenlerdensiniz, şimdi de ilk değiştiren ve yan çizen kimseler olmayın diyerek halkın içinde ki durumun vehameti açısından sakinleştirici bir açıklama yapmış idi. Hazrec Kabilesinde Beşir b. Sa’d Ensara hitaben, Kureyş’in halifeliğe hakkının Ensar’dan daha fazla olduğunu; Ensar’ın, Allah’ın ve Resulünün rızasını kazanmak için çalıştığını bildirdi (Ülkü,1982:259). Ancak Sa’d’ın bu sözleride orada bulunanlar tarafından itirazlarla karşılandı. Bunun üzerine Muhacirler adına Hz. Ebû Bekir konuşmuş, Ensarın bahsedilen özelliklerini kabul ettiklerini açıklayıp onlara, Allah’ın Muhacirler hakkında indirdiği şu ayeti okumuştur: “...(O mallar) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah’ın lütuf ve rızasını arayan, Allah’a ve Peygamberine yardım eden fakir Muhacirlerindir. İşte sâdıklar (doğru

olanlar) bunlardır.” Bu ayette Allah’ın Muhacirleri sâdıklar olarak nitelendirdiğini vurguladıktan sonra şu ayeti okumuştur:

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve sâdıklarla (doğrularla) beraber olun” (Ayar,2007:156).

Gerek Hz. Ebu Bekir, gerekse Hz. Ömer ve Ebu Ubeyde b. Cerrah sayesinde Ensar’dan Beşir b. Sa’d devlet başkanlığının Kureyş’e ait olduğunu dile getirmiş ve kavmini uyarmıştır. Hz. Ebu Bekir , bu sözlerle birlikte bir eliyle Hz. Ebu Ubeyde b. Cerrah’ı bir eliyle de Hz. Ömer’i tuttu, ikini ileri sürdü ve kendisi aralarında durdu (Ecer,2000:66). Ancak ne Hz. Ömer ne de Ebu Ubeyd b. Cerrah bu görevi almak istemedi. İkisi de “hayır” vallahi sen varken biz bu görevi üstlenemeyiz. Sen Resulullah’ın hastalığında namazda yerine tayin ettiği kişisin, sen mağara da ki iki kişiden birisin, sen dururken biz senin önüne geçip bu işi yapamayız , elini uzat sana biat edelim dediler. Başta Beşir b. Sa’d olmak üzere oradakiler Hz. Ebu Bekir’e teker teker biat ederek onun halifeliğini tanıdılar. İslam tarihinde bu biate “el-Bey’atü’l-Hassa (Özel biat) denilmektedir (Hurç,2003:399). Halkın genel biatı ise bu kısmi biatten bir gün sonra camide alındı.

Hz. Ebu Bekir’in bu vazifeye seçilmesinde, Hz. Peygamber’in yakın arkadaşı olmasının yanı sıra daha birçok sebep etkili olmuş idi. Buna göre: Mekke’den Medine’ye göç edişi sırasında yanına yol arkadaşı olarak onu seçmiş, ölüm döşeğindeyken yerine namaz kıldırmak üzere onu vekil atamıştır ki; Ebu Bekir bu sıfatla onyeddi vakit namaz kıldırması, dahası bir kez de Hz. Muhammed, Hz. Ebu Bekir’in arkasında namaz kılmıştır. Yine, Mescid-i Nebevi’de Ashabı’na Veda hutbesinde , en çok Ebu Bekir’den memnun olduğunu söylemiş ve mescid’e açılan kapılardan yalnız Ebu Bekir’e ait olanını açık bıraktırıp ötekilerini kapattırması , ayrıca Veda Haccı’ndan bir yıl önceki Hac emirliğine de Ebu Bekir’i

görevlendirmiştir (Çağatay,1993: 329). Bundan başka Araplar arasında Cahiliye döneminde beri önemli sayılan diğer bir sebep daha vardı. Oda yaş konusudur. Nitekim, İslam öncesi döneminden beri Araplar kıdem esasına riayet etmişlerdi (Kutluer,1998:88). Buna göre “şeyh” kelimesi Araplar arasında hem yaşlılık hemde başkanlık için kullanılırdı. Araplar kendilerince başkanlık makamına aday olanlarda gerekli özellikleri eşit bulurlarsa en yaşlı olanı- sahip olduğu manevi konumu göz önüne alarak- tercih ederlerdi (Zeydan,2009:97). Hz. Ebu bekir bu özelliği de dikkate alınarak bu göreve getirilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Netice itibariyle Kureyş soyundan oluşu ve Müslüman olmadaki önceliği, Resulullah'a yakınlığı, Müslüman Topluma başkanlık edebilecek, İslam devletinin güçlenmesini ve yayılmasını sağlayabilecek yetenekte görülüşlü ve benzeri özellikler Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesinde etkili olmuştur (Hizmetli,1991:191).

Görüldüğü üzere Hz. Ebu Bekir hilafet makamına geçen ilk kişi olmuştur. Şunu diyebiliriz ki, Hz. Ebu Bekir(ra.)'in seçimi modern manada bir seçim değildi (Hamidullah,2007a:105). Fakat Bu seçimde halkın görüşleri alınmamış olsa da , onların kabile yöneticilerinin oluruyla Hz. Ebu Bekir Devlet başkanı seçilmişti. Günümüze göre yarı demokratik bir seçim usulü ile seçilen Hz. Ebu Bekir, Ortaçağ toplumuna göre oldukça demokratik bir şekilde, sayılı da olsa kişilerin görüş ve tercihleri alınarak halife olmuştur. Hz. Ebu Bekir'in seçilmesinde, kabile asabiyetinin hala kalkmadığı bir toplum düzeni olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra, kansız bir şekilde Hz. Ebu Bekir'in başkan seçilmesinin bir başarı olarak değerlendirilmelidir (Boyacıoğlu,2002:92). Hz. Ömer bu konu da “Yemin olsun o gün içinde bulunduğumuz durumda Hz. Ebu Bekir'den başkasına bey'at etmekten daha hayırlısı yoktu. Şayet Bey'at gerçekleşmeden oradan ayrılacak olsaydık onlar (Ensar) kendi içlerinden birisine Bey'at edeceklerdi ki, bundan endişe ettik. Bu

durumda ya biz onlara istemeyerek bey'at edecektik veya muhalif kalacaktık. Bunun sonu ise anarşi idi” diyerek yapılan seçimin büyük bir başarı olduğunu ifade etmiştir (Balcı,1999:188).

1.8.2.Hz. Ömer’in Halife Seçilmesi

Hz. Ebu Bekir’in kısmi bir seçimle göreve gelmiş idi. Ancak Hicri 13/miladi 634 Cemaziyelahir ayında vefat etti (Ağırakça,2004a:26). Hastalığı sırasında da Hz. Ömer’i imam tayin etti. Bu göreve kendisinden sonra halifelik makamına Hz. Ömer’in geçmesini istiyordu. Çünkü Hz. Ömer, Ebu Bekir’i r-Sıddık zamanında icra olunan bütün işlerin tahakkuk etmesinde büyük yardımda bulundu. Bundan dolayı Hz. Ebu Bekir, halife olarak yerine geçecek en muktedir ve en liyakatlı şahsiyetin Hz. Ömer olduğuna kani olmuştu (Ülkü,1982:297) Hz. Ebu Bekir bu düşüncesini Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affan , Sa’d b. Ebi Vakkas ,Üseyd b. Hudayr gibi Ensar ve Muhacirlerin ileri gelenlerine söyledi. Abdurrahman b. Avf , Hz. Ebu Bekir’in bu düşüncesine olumlu baktı fakat Hz. Ömer’in sert bir mizaca sahip olduğunu belirtti. Bunun üzerine Ebu Bekir:“Bunun nedeni onun beni yumuşak görmesidir. Eğer iş ona düşerse şu anda yaptıklarının pek çoğunu yapmayacaktır. Ben kendisini uzun uzun gözetledim. Birisine kızdığım zaman beni ondan hoşnut etmeye çalışırdı. Birisine yumuşak davrandığımda ona karşı daha sert davranmak yolunu gösterirdi” dedi (Hurç,2003:404).

Abdurrahman b. Avf, Hz. Ömer’in halife olacak özelliğe sahip olduğunun farkındaydı ve bu sebepten dolayı onun halife olmasında bir sakınca görmemekteydi. Hz. Ebu Bekir Avf’den olumlu bir yanıt alınca Hz. Osman’a düşüncesini söyledi. Hz. Osman’da Hz. Ömer’in içinin dışından daha iyi olduğunu söylemiş ve aramızda bu

vazifeye en uygun kişi Ömer'dir demiştir. Hz. Osman'ın bu müspet cevabından sonra , Ensar ve Muhacirin ileri gelenleride olumlu cevaplar vermiş idi.

Ancak Hz. Ömer'i destekleyip halife olması yönünde olumlu kararlar bildirenler kadar menfi yönde onu eleştiren ve halife olmasını istemeyen kişilerde var idi. Bu yönde itirazlarını bildirmek maksadıyla bazı sahabeler Hz. Ebu Bekir'in yanına gitmişlerdi. Talha b. Ubeydullah bunlardan bir tanesiydi. O, Ömer'i niçin halife tayin ediyorsun, Rabbi'ne nasıl cevap vereceksin diyerek Hz. Ebu Bekir'e itirazını belirtmiş idi. Bu sözleri hasta yatağında duyan Hz. Ebu Bekir hem öfkelenir hem de biraz da üzülür ve “beni oturtun” der. Oturduktan sonra, Talha'ya , ; “Beni Allah'a vereceğim hesapla mı korkutuyorsun. Ben Allah'a diyeceğim ki, bu dünyada mevcut en iyi şahsı tavsiye ettim. Ben Ömer'i sizden daha iyi tanıyorum. Ben Allah'ı da sizden daha iyi bilirim. Ömer, şüphesiz serttir; fakat hilafete geçip mesuliyeti yüklenirse başka şekilde hareket edecektir” diyerek Talha'nın itirazına cevap vermiş idi (Genç,2007:142).

Daha sonra ise Hz. Osman'ı çağırıp şu vasiyeti yazdırmıştır. Bu vasiyetname de Hz. Ebu Bekir şöyle demektedir:“ Yargılayan, bağışlayan Allah adıyla. Abdullah b. Ebu Kuhafe'nin dünyadan çıkarken son deminin hitamında, ahirete giderken ilk deminin başlangıcında , kafirin imana , facirin iykane geldiği , yalancının bile doğru söylediği son deminde ki ahit ve vasiyetidir. Ömer b. Hattab'ı kendime halef tayin ediyorum. Onun sözünü dinleyiniz. Ona itaat ediniz . Ben bununla Allah'a ve peygamberine, dinime, kendime ve size iyilik istemiş bulunuyorum. Adalet üzerine yürürse ondan umudum ve beklediğim budur. Başka bir hareket tarzı takip ederse, biliniz ki, kişi ne işlerse onu kazanır. Benim maksadım ve gayem hayırdır. Gaybı bilmem. Zulüm edenler, nelere duçar olacaklarını kendileri de bilir. Allah'ın selamı, rahmet ve bereketi üzerinize daim olsun (Keskiöglü,1976:51). Daha sonra yazdırdığı

vasiyetnameyi mühürledi. Hz. Osman bu vasiyeti dışarı çıkıp halka okudu. Kendisinde evinin penceresine yaklaşarak, burada toplanan halka , başınıza , akrabamdan birini değil, Hattab oğlu Ömer'i seçtim , kabul ediyor musunuz diye sordu. Halk halifenin bu sorusuna olumlu yanıt vermiş idi. Daha sonra Hz. Ebu Bekir halefini çağırarak ona bir çok nasihatte bulundu. Hz. Ebu Bekir'in bu kararı almasında, şüphesiz kendi başkanlığının seçimi zamanında ümmetin parçalanma noktasına gelmiş olmasının, böyle bir tecrübe yaşanmasının önemli bir etkisi olmuştur. Müslümanların tekrar aynı tehlike ile karşı karşıya kalmasını istememesi onu bu kararı almaya zorlamıştır (Balcı,1999:208).

Hz. Ebu Bekir'in vefatı ve defnedilmesiyle beraber Hz. Ömer halifelik makamına geçmiş idi. Halktan ilk biati de Mescid-i Nebevi de kabul etmiştir. Böylelikle Hz. Ömer resmen İslam devletinin 2. Halifesi seçilmiş idi. Hz. Ömer'in bu şekilde halifeliğe gelmesi dolayısıyla istihlaf adı verilen, önceki yöneticinin kendisinden sonra kimin yönetime geleceğini etrafındakilerle istişare ettikten sonra açıklaması şeklindeki seçim biçimi ortaya çıkmış olmaktadır (Aksoy,2009:219).

Hz. Ömer'in vasiyet yoluyla olduğu kadar Ehl-i hal ve'l akd diye tabir edilen seçkinler zümresi ve halkın görüşünün de alınmasıyla bu göreve getirildiğini görmekteyiz. Böylelikle Hz. Ömer vasiyet yoluyla halife olan ilk kişi olmuştur. Hz. Ömer'in göreve gelme biçiminde demokratik bazı uygulamaların varlığı da dikkat çekmektedir. Hz. Ebu Bekir'in halkın ileri gelenlerine düşüncelerini sorması ve olumlu yönde cevap alması bunun destekleyicisi niteliğindedir. Aynı zamanda vasiyetten sonra Hz. Ebu Bekir'in halka Hz. Ömer'i halife olarak onaylıyor musunuz diye sorması da kısmi seçimin ve demokrasinin göstergesiydi. Hz. Ömer Ashabın ve halkın seçimiyle göreve geldiğini söylemek de kanaatimizce yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, Hz. Ömer'in bu şekilde (vasiyetle) halife tâyin edilişi tartışma

konusu olmuştur. Hz. Ömer'in "meşveretsiz" ve "anti- demokratik" halife olduğu, Sünnet'e uygun olmadığı ileri sürülerek eleştirilmiştir (Hizmetli,1991:201).

1.8.3. Hz. Osman'ın halife seçilmesi

Hz. Ömer şehit olarak bu alemden geçerken, aralarından birini halife intihap etmek üzere altı kişiden mürekkep bir şura heyetini gösterdi (Keskiöglü,1976:218). Ali b. Ebi Talib, Osman b. Affan , Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas , Zübeyr b. El Avvam, Talha b. Ubeydullah bu heyette yer almaktaydılar (Sallabi,2009b:58). Bu heyet halifeyi seçmek için Abdurrahman b. Avf Misver b. Mahreme'nin evinde toplanmıştı. Ayrıca, Mikdat b. Esved bu meclisi toplamakla, Ebû Talha seçim emniyetini sağlamakla, Suheyb er-Rumi de üç gün süreyle Cemaata namaz kıldırmakla görevlendirildi (Hizmetli,1991:207).

Fakat Hz. Ömer daha önce, Ebu Ubeyde Amir b. Cerrah'ı Müslümanların emirliğine uygun görüyordu; çünkü Ebu Ubeyde, hem tüm yaşantısı boyunca doğruluğu, alçak gönüllüğü kendine amaç edinmiş, hem Peygamber onun için "O , bu ümmetin en güvenli kişisidir" demişti, ama ne yazık ki Ebu Ubeyde 639 yılında Amvas Vebası'nda ölmüştü (Çağatay:1993:369). Ebu Huzeyfe'nin azadlı kölesi Salimi de halifeliğe yakışacak ikinci kişi olarak düşündü fakat oda ölmüştü. Artık halife bu altı kişilik zümre arasından seçilecekti.

Hz. Ömer halife seçilmesinde ölmeden önce şura heyetini belirlediği gibi bazı kurallarda belirlemişti. Ve bu doğrultuda halifenin seçimi yapılacak idi. Yeni halifeyi seçecek olan bu heyete üç kişi bir tarafta, üç kişi diğer tarafta kalmaması için, yedinci şahıs olarak kendi oğlu Abdullah'ı ilave etti. Yalnız bazı şartlar ileri sürdü: O, halife seçilemeyecekti. Şayet çoğunluk temin edilirse bu durumda o çoğunluğa' uyacaktır (mesela altıya karşı iki). Şayet her iki taraf, eşit olarak üçer kişi olursa Abdullah b.Ömer, Abdurrahman b. Avf hangi tarafta ise reyini o tarafa kullanacaktır

(Kayaoğlu,1985:25). Hz. Ömer'e oğlunu neden halife bırakmıyorsun diyenlere “ bir aileden bir kurban yeterlidir” diyerek bu suale cevap vermiştir (Ahmed Cevdet Paşa,1981:335). Bununla beraber Hz. Ömer akrabasından kimseninde halife olmasını istemiyordu. Bu sebepten belirlenen şura heyetine kendi akrabasından kimseyi aday olarak belirlememişti. Aynı zamanda birinin halife olması konusunda şura anlaşmaya varmış ise ve buna kim karşı çıkarsa onun başını vurun emrini vermiş idi. Ayrıca heyetin kararına karşı gelip , şurada ki birini diğerinden üstün görerek, müslümanları parçalanmaya veya isyana sürükleyen biri olursa onunda öldürülmesini emretti. Şura heyetinde seçilen halifeye iki kişinin muhalefet etmesi durumunda ise o kişilerin başlarının vurulmasını emretti (Taberi,1967:226). Bunların yanı sıra halifenin 3 gün içerisinde seçilmesi gerektiğini ve 4. Günde gün görevine başlamasını da emretmiştir.

Hz. Ömer bu seçim süresi içinde imamlığı şura heyetinde olmayan Suheyb er-Rumi'ye bırakmıştı. Zira şura heyetinden birinin imam olması onun halife olarak seçilmesinde etkili olacağından korkmuş idi. Bu yorumlara mahal vermemek için en ufak detayı bile atlamayan Hz. Ömer adaletini bir kez daha göstermişti. Hz. Ömer seçimler sırasında Talha ve Mikdad b. El- Esved'i seçimleri denetleme görevi vermiş idi. Hatta bir defasında, söz uzayıp sesler geldiği vakitte Talha içeri girdi ve “ Ben her birinizin bu işten kaçtığını sanıyordum, elde etmek için yarıştığınızı değil” diyerek içeridekilere müdahale de bulunmuş idi (Kutup,2007:239).

Hz. Ömer'in isteği doğrultusunda toplanan şura da Abdurrahman b. Avf kendi hakkından vazgeçtiğini ve bu göreve talip olmayacağını açıkladı. Ayrıca aday sayısının azalması içinde kalanlardan herbirinin hakkını diğerine vermesini istedi. Sonra ise seçimin nihai kararını kendisine bırakmalarını istedi. Avf'ın bu talepleri adaylar tarafından olumlu karşılandı ve kabul gördü. Zübeyr hakkını Ali'ye Talha hakkını Osman'a bıraktı. Sa'd da durumu Abdurrahman b. Avf'a havale etti

(Kutup,2007:240). Artık bütün yük Abdurrahman b. Avf'ın omuzlarına yüklenmiş idi. Şura heyeti Abdurrahman b. Avf'a güveniyor ve doğru yoldan sapmayacağından emindirler.

Abdurrahman b. Avf almış olduğu bu görevle çok zor duruma düşmüş idi. Geriye kalan adaylar Hz. Ali, Hz. Osman'ın ısrarcı tutumları onu daha da zora sokmaktaydı. Abdurrahman b. Avf çıkar yol olarak sokaktaki halkın düşüncesini almak istedi. Bu konuda, Abdurrahman b. Avf, bütün Medine'yi dolaşmış, iki halife adayını halka sormuştu. Genç, ihtiyar, kadın, çocuk herkese danışmıştı. Bununla da kalmayarak taşradan gelen kervanlara ve dış heyetlere de sorarak halifeyi belirlemeye çalışmıştı. Hiç kimseyi ayırt etmeksizin yaptığı bu kamuoyu araştırmasında halk Hz. Osman'ın halifeliğinden yana bir tutum sergilemekteydi (Azimli,?:55). Abdurrahman b. Avf işini sağlama almak için her iki halife adayına ayrı ayrı şu soruyu sormuştur: “Şayet, ben seni değil, öteki adayı seçersem, sen bunu gönül rızasıyla kabul eder misin? Ona karşı buğz besleyip isyan etmez misin, ona her zaman itaat eder misin?” Hatta Abdurrahman b. Avf , onlara sadakat yemini dahi yaptırır. Her ikisi de kabul edip, “Evet kabul ediyorum, hatta başkasını dahi seçsen, itaat edeceğim” demişlerdir (Hamidullah,2007b:122).

Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf, halkı mescidde toplayarak bu kararı açıklamak istedi. Çünkü Hz. Ali ve Hz. Osman'ı destekleyen belli taraflarlar oluşmuş idi. Bu taraflar arasında ikilik çıkması kuvvetle muhtemeldi. Abdurrahman b. Avf gerek Hz. Osman gerekse Hz. Ali ile uzunca bir süre konuştuğundan sonra mescidde topladığı halka sonucu açıklayan şu konuşmayı yaptı; Yanına ilk olarak Hz. Ali'yi çağırdı:“ Allah'ın kitabı Resulünün sünneti ve ondan sonraki iki halifesinin davranışlarına göre amel edeceğine Allah adına ahid ver” deyince Hz. Ali:“Umarımki ilmim ve gücüm nisbetinde buna uyarım” dedi, bunu üç defa tekrar ettirdi ve

arkasından Hz. Osman'ı çağırarak aynı şeyleri ona sordu. Hz. Osman "Evet Allah'ın kitabı Resulullah'ın sünneti ve ondan sonraki iki halifenin yollarına uyacağım" şeklinde cevap verince Abdurrahman ayağa kalkıp elini Hz. Osman'ın eli üzerine koyarak: "Ya rabbi şahid ol, boynumdaki emaneti Osman'ın boynuna yüklemiş oldum" diyerek onu halife ilan etti ve ilk beyat eden kişi oldu (Apak, 1998:492-493). Daha sonra ise Hz. Ali ve mesciddekiler Hz. Osman'a biat ederek onun üçüncü halife olmasını meşrulaştırdılar. Böylece Hz. Osman 8 Kasım 644 tarihinde (1 veya 2 Muharrem 24) halife oldu (Ülkü, 1982:352).

Hz. Osman'ın halife seçilme usulü oldukça tarafsız bir ortamda, tarafsız kişilerin gözetiminde gerçekleşmişti. Görünüşte Ehl-i Hal Ve'l Akd denilen zümre tarafından bu vazifeye getirilen Hz. Osman, asıl olarak halkın duygu ve düşüncelerine göre bu göreve layık olmuştu. Toplumun her zümresinin görüşleri ve talepleri doğrultusunda hareket eden Abdurrahman b. Avf bu bağlamda adil bir seçime imza atmış idi. Demokrasi kapsamında Hz. Osman'ın halife seçilmesi İslam devletinin toplumuna ve onların talep ve düşüncelerine çok büyük önem verildiğinin ispatı bu seçimdir. Ancak bu seçimin tarafsızlığında Hz. Ömer'in belirlediği kurallar ve uyguladığı siyasetinde hakkını küçümsemek yanlış olacaktır. Netice itibariyle Hz. Osman başta ashabın ileri gelenleri ve halkın büyük çoğunlunun istekleri doğrultusunda demokratik bir ortamda İslam devletinin üçüncü halifesi seçilmiş idi.

1.8.4. Hz. Ali'nin Halife Seçilmesi

Hz. Osman'ın 12 yıllık devlet başkanlığı görevi çıkan isyan ve başkaldırı sonrasında üzücü bir sonuçla neticelenmişti. İslam devleti başkanı Hz. Osman halkın

ayaklanması sonucunda da öldürülen ilk devlet başkanı olarak tarihte yerini almış idi. Hz. Osman'ın ölümüyle beraber ülkenin başkentinde huzur ve sükunetin yerini kaos almış idi. Osman (r.a) şehadetinden sonra Medine beş gün boyunca emirsiz ve halifesiz kargaşa ve kaos içinde kaldı (Kutup,2007:367). Artık bu kausun durdurulması şart idi. Fitne ortalığı kasıp kavurmaktaydı. Devletin başkanının şehit edilmesiyle bu kaos artık ülkenin her tarafına yayılması işten bile değildi.

Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından İslam devletinin başına mutlak suretle birinin seçilmesi zaruruydu. Bunun üzerine Hz. Ali'ye, Talha'ya ve Zübeyr'e baskılar giderek artmış idi. Üçünden birinin halife olması için isyancılar ashabın ileri gelenlerinden bu üç sahabeyi tehdit ediyorlardı. Mısırlılar Ali'yi, Basralılar Talha'yı, Kufeliler de Zübeyr'i halife yapmak istiyorlardı (Hizmetli,1985:174).

İslam devleti büyük bir çıkmazın içerisine düşmüş idi. Halk da büyük bir tedirginlik var idi. İsyancıların zorbalıkları ve tehditleri hala devam ediyordu. Devlet başkanlığı bir makam değil adeta ateşten bir gömlek gibiydi. Kim giyerse giysin onu yakacağı acı bir gerçek idi. Çünkü bu göreve gelen kişi sadece ayaklanmaları bastırmayacak aynı zamanda Hz. Osman'ın katillerini bulup kisası uygulayacaktı. Anlaşılacağı gibi bu göreve kimse talip olmak istemiyordu. Hz. Ali, "Beni bırakın, başkasını arayınız. Önümüze bir iş çıkacak ki, onun akıllar almaz, gönüller dayanmaz şekil ve renkleri vardır, Bence emir olmaktansa vezir olmak daha iyidir. Siz her kimi seçerseniz ben de ona biat edecek ve herkesten çok itaat ederim" dedi (Ahmed Cevdet Paşa,1981:393). Hz. Ali bu ısrarlardan sürekli kaçıyordu. " Vezir olmam sizlere imam olmamdan daha iyidir" diyordu. Ancak toplumun ileri gelenleri bu göreve senden daha layık biri yoktur, sen Resulullah'a içimizde en yakın olan kişisin diyerek ısrarlarını sürdürüyorlardı.

Hız. Ali İslam birliğinin ve bütünlüğünün bozulmaması için bu göreve talip olacak olan kişiydi. Fakat geleceği düşünerek bu buhranlı durumdan kurtulup kurtulamayacağını kestiremiyordu. Sahabenin baskıları artınca Hız. Ali'de bu görevi kabul etmek zorunda kaldı. Neticede 25 Zilhicce. H.35 (24 Haziran 656) yılının Cuma günü Hız. Ali'ye biat ettiler (Ülkü,1982:373). Ancak Medine halkı, Hicri-35/M. 656 tarihinde halife olan Hız. Ali'ye şartlı beyat etti; ondan Hız. Osman' ın katillerini en kısa zamanda bulup cezalandırmasını istediler . Böylece, Hız. Ali, Hız. Ebu Bekir'in halife seçilişine benzer yolla halife seçildiyse de, kendisine şartlı olarak beyat edildi (Hizmetli,1991:217). Artık Ateşten gömleği Hız. Peygamber'in yetiştirdiği amcasının oğlu ve aynı zamanda eniştesi Ali b. Ebi Talip giymiş idi. Böylelikle İslam devletinin Raşid halifeler dönemi son halifesi Hız. Ali göreve resmen başlamış oluyordu.

Hız. Ali'nin halife olarak seçilmesi ilk üç halifenin seçiminden oldukça farklıydı. Hız. Ali olağan üstü hal halifesi olmuştu. Ve bu göreve kendi rızasından çok halkın baskısı etkili olmuştu. Bu bağlamda Hız. Ali'nin seçimi , seçim usullerinde apayrı bir konumdadır. Fakat diğer üç halifeyle ortak nokta olarak halkın isteği ve rızasıyla bu göreve getirildiğini söyleyebiliriz. Bu kapsamda Hız. Ali'de demokratik bir şekilde çağın gereklerine uygun bir tarzda halife seçilmiş idi. Hız. Ali bu görevi diğer halifelerde olduğu gibi halkın biatiyle de meşrulaştırmış idi. Hız. Ömer'den sonra, Hız. Osman ile birlikte halifelik seçiminde son iki aday olarak bu görevi alma hususunda ısrarlı iken şimdi ise halk onun halife olmasında ısrar etmekteydi. Sonuç itibariyle İslam devletinin salahiyeti ve ebediyeti için bu kaos ortamında bir lider şart idi. Halkın tercihi ve ısrarları doğrultusunda Hız. Osman'dan sonra Hız. Ali dört halife döneminin son halifesi olarak seçilmiş idi.

1.9. EMEVİLER DÖNEMİNDE HALİFELİK

Hız. Ebu Bekir ile başlayan halifelik , daha sonra Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Ali ile devam etmiş idi. Bu dört halife dönemine kaynaklar Raşid Halifeler dönemi olarak nitelendirmiştir. Hız. Ali'den sonra ise bu kurum Hız. Peygamber'in hadisini doğrular nitelikte bir saltanat halini alacaktı. Hız. Peygamber "Hilafeti Kamile otuz senedir, sonra bazı sitemkar veya bir çok sitemkar hükümdar devri başlar" diyerek bu saltanatın haberini vermiş idi (Bilmen,1948:66).

Hız. Ali'nin 24 ocak 661 günü ölmesi üzerine, ölünceye dek kendisinden ayrılmayacaklarına söz vererek biat eden 40.000 kişi, ölümüyle onun oğlu Hasan'a biat ettiler (Çağatay,1993:413). Çünkü Hız. Ali "Rasulullah'ın serbest bıraktığı gibi, ben de sizi serbest bırakıyorum. Nasıl ki Allah, peygamberden sonra sizi en iyiniz üzerinde birleştirdi ise olur ki benden sonra da sizi en iyiniz üzerinde birleştirir. Bu konuda ne size emrediyor; ne de sizi bundan sakındırıyorum. Siz daha iyisini bilirsiniz."diyerek Müslümanları serbest bırakmıştı (Genç,2007:149). Müslümanlar ise Hız. Ali'nin oğlu Hasan'ı halife seçtiler. Ancak babası Hız. Ali döneminde de devletin içerisinde bir huzursuzluk unsuru olan Muaviye'nin halifelikteki isteği her geçen gün daha da artmaktaydı. Kaldı ki Hız. Hasan, Muaviye'ye karşı , asla boyun eğmeksizin, onunla savaşabilme gücüne sahipti ve böyle bir imkanı da zaten vardı. Çünkü onun üstün kişiliği ahlaki yüceliği , siyasi dehası, dini mukavemeti böyle bir fırsatı zaten ona sağlıyordu (Sallabi,2009b:232). Ancak Hız. Hasan Muaviye'nin bu tutum ve davranışlarından dolayı çatışmaları ve kan dökmenin doğru olmadığını düşünerek altı ay sonra halifeliği bazı şartlar mucibince Muaviye'ye bırakmış idi. Buna göre, Hız. Hasan Kûfe'deki beytül maldan 5.000.000 dirhem alacağına dair bir şart ileri sürdü ve ayrıca Dâr Ebcerd'in haracının kendisine verilmesini ve kendisinin duyacağı şekilde Ali'ye sövülmemesini şart koştu. Eğer bu şartlarına uyulursa, halifelikten vaz geçeceğini ve idareyi Muaviye'ye bırakacağını, böylece

Müslümanların kanlarının akıtılmasını önleyeceğini söyledi (İbni Kesir,?:17). Ayrıca; Muaviye'ye kendisinden sonra kardeşi Hüseyin'in halife olmasını şart koştu. Muaviye bu şartı kabul etti. Hz. Hasan bütün hak ve yetkilerini Muaviye'ye halkın rızası ile devretti. Bu sebepten bu yıla "birlik yılı" adı verilmiştir (Kazıcı,1991:39). Fakat Bu dönem birlik yılı değil tam tersine ayrılıkların başladığı " Fetret dönemi" diye bir çok kaynak tarafından ifade edilmiştir.

Hz. Hasan'ın şartlarından Muaviye'nin kimseyi veliahd göstermemesi konusunu Şenbenderzade şu şekilde teşhis ve tetkik etmiştir. Buna göre; "İstifa şartlarından biri Muaviye'nin kimseyi valiahd göstermemesi ve Ehl-i Beyt'in haklarına riayet etmesiydi. Muaviye bu ikinci şartı İmam-ı Hasan'ı zehirletmek ve İslam minberinde İmam-ı Ali'ye lanet okutmak suretiyle yerine getirdi. !... nihayet oğlu Yezid'i bırakarak dünyadan gitti. Muaviye oğluna muntazam bir hükümet ve büyük bir saltanat hazırlamıştı"(Şenbenderzade,2010:304). Bu tetkikten de anlaşılacağı üzere Muaviye dönemi birlik yılı olarak değil fetret ve ikiliklerin başladığı bir dönem olarak teşhis etmek daha doğru olacaktır. Hz. Hasan takva sahibi sabırlı, halim selim bir kişiliğe sahipti. Hilafet uğruna kimsenin canına kıyılmasını istemeyen, kardeş kanını bu dünyalık makam için dökmeye lüzum olmadığına inanarak bu görevden rızası ile vazgeçmişti. Fakat Muaviye bırakın sözünde durmayı, Hz. Hasan'ın varlığından bile rahatsız olmuş ve Hz. Peygamber'in torununu zehirleterek fitne ve fesad'ın oluşmasının tek müsebbibi olmuştur. Netice de Bu türlü ihtilafları halletmek ve saltanatını emniyete almak için Muaviye, kendisine "zalim" dedirtecek kadar sert davrandığı da görülmekteydi (Yurdaydın,1971:19). Hz. Hasan'ın 669 yılında şehid edilmesinden sonra Kufeliler Hz. Hüseyin'e biat etmek istediler. Ancak o, bunu şiddetle reddederek Medine'de ibadetle meşgul olmayı tercih etti (Şahin,2011:43).

Hz. Hasan'ın şehid edilmesinin ardından Muaviye'nin iktidarının önünden büyük bir engel kalkmış idi. Nitekim Muaviye'nin görevi hicretin 41. Yılında devralmasının ardından artık meşverete danışarak seçim yapma usulüne son verilmiştir. Muaviye'nin hilafeti, müslümanların toplanarak, müşavere ederek, karar vermek suretiyle halifeliği onun eline tevdi etmesi şeklinde olmamıştır. Aksine, o halife olmak istemiş, bu makama gelmek için yapmadığı eylem, denemediği entrika kalmamıştır. Sonuçta da makyavelist tutumuyla iktidarı ele geçirmiştir (Aksu,2001:17). Emeviler'in iktidarının başlangıcı olan bu dönemde halifelik artık saltanata dönüşmüş idi. Daha önce Ebû Bekir tarafından hoş görülmeyerek reddedilen Halifetullah ünvan artık Emevilerin ilk döneminden itibaren, bu sülaleye itaat sorumluluğunu yükleyeceği düşünülerek, benimsenmiş ve kullanılmaya başlanmıştı (Kayaoğlu,1985:30). Bu şekilde devleti idare eden Muaviye ölmeden evvel oğlu Yezid'i de veliahd ilan etmiş ve halktan biati almış idi. Muaviye bura da da İslam birliğine yakışmayacak dünyevi ihtirasların kurbanı olmuş idi. Zira Hz. Hasan'a verdiği sözü burada da tutmamış idi.

Kaynaklarımızın hemen hepsine göre, Yezid'i veliahd tayin etme fikrini Muaviye'ye veren, Muğire b. Şu'be'dir (Sırma,2010a:30). Zira Muğire'ye gelen habere göre Muaviye Kufe valiliğinden kendisini azledecekti. Muğire kendi makamını korumak amacıyla Şam'a Muaviye'nin yanına gitmiş idi. Burada karşılaştığı Yezid'e "Kureyş'in ve Ashabın ileri gelenleri öldü, geride kalanlar ise senden her anlamda zayıftır. Bu yüzden Halifenin senin adına biat almasında bir mani görmüyorum" diyerek , Yezid'e halife olma umudunu vermiş idi. Yezid, Muğire'den aldığı bu fikri babası Muaviye'ye açmış idi. Muaviye ,Muğire'yi çağırarak Yezid'in söylediklerini nakletti. Muğire'de halifeye: Ya Emire'l- müminin Osman'dan sonra dökülen kanları ve ihtilafları gördün. Onun için biat al. Sana herhangi bir şey olursa

milletin sığınağı ve senin halefin olur. Böylece kan dökülmez ve fitne çıkmaz” dedi (Kazıcı,1991:39). Muğire fitne ateşini yaktığının farkında değildi. Dünyalık bir makam hırsı için , İslam ümmetinin geleceğini tehlikeye attığının acaba farkında mıydı? Muaviye'nin Yezid'i halef olarak bırakması kadar, Muğire'de bu hususta suçlu idi.

Muaviye, Muğire'nin bu fikirlerine karşı kendisine kimin destek olabileceğini sordu. Muğire b. Şube, Kufe halkını ben lehinde destek verdiririm, Basra içinse Ziyad b. Ebihi yeterlidir deyince, Muaviye daha da cesaretlenmişti. Muğire bu şekilde valilikten azledilmekten kurtulmuş fakat Müslümanlar arasına nifak tohumu da atmış idi.

Muaviye destek aramak için Basra valisi Ziyad b. Ebihi'yi de bu konuda bilgilendirdi. Fakat Ebihi, Muaviye ile aynı fikirde değildi ve bu hususta acele etmemesi için onu uyarmıştır. Çünkü göreve gelecek olan Yezid'in bu vazifeyi üstlenecek hak ve basirete sahip olmadığını Ziyad biliyordu. Ziyad'ın bu itirazına karşılık belli süre sessiz kalan Muaviye, Ziyad'ın ölümüyle tekrar faaliyetlerine başlamış idi. Bu bağlamda Muaviye yaşlılığını bahane ederek yerine oğlu Yezid'in geçmesi konusunu Mervan b. Hakem'e duyurdu. Fakat Muaviye vermiş olduğu sözleri unutmuş gibi hareket ediyor ve bu sözleri hiç dile getirmiyordu. Muaviye'nin bu düşüncesine Mervan , halktan direkt olarak biat alınması yerine , veliahdlık konusunu açmak halka daha uygun gelir diye görüşünü belirtti. Muaviye'nin düşüncelerine başta Muhammed b. Ebu Bekir olmak üzere Hz. Hüseyin ve Zübeyr'in oğlu Abdullah tepki göstermiş ve karşı gelmiştir. Fakat Muaviye aklına koyduğu işi gerçekleştirmek için bu tepkilerden hiç çekinmedi.

Muaviye valilerine, Yezid için biat almaları hususunda mektuplar gönderdi. Muaviye'nin hilekar ve zekice tutumu sayesinde bir bölge dışında bütün bölgelerden biat alındı. Bu bölge Medine idi. Bunun için Muaviye bin kişilik bir orduyla Medine'ye hareket etti. Medine'ye geldiğinde halkı tehdit ederek biatlerini aldı. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, Hz. Hüseyin ve Zübeyr'in oğlu Abdullah'ı ölümle tehdit ederek kendisine muhalif bir söylemde bulunmaları durumunda başlarına diktiği askerler tarafından öldürülmesini emretti. Artık onların eli kolu bağlı idi. Daha sonra Medine halkına Mescid'de bir konuşma yaptı. Buna göre Yezid'in bu veliahdlığa biati islam toplumunun seçkinleri tarafından da rıza gösterilerek gerçekleştiğini söyleyerek onlardan biat istedi. Halk ne olup bittiğini anlamamıştı. Çünkü Muhalif kesimden ses çıkmıyordu. Onlar bu İslamın seçkinlerinin başında kılıçlarıyla bekleyen cellatlardan bihaberdi. Halk Muaviye'nin bu sahtekarlığından habersiz Yezid'e biat ettiler. Biatın ardından muhalif kesime neden biatlere karşı suskun kaldıkları soruldu. Onlarda Muaviye'nin ölümle kendilerini tehdit ettiğini ve ölümden korktukları için sessiz kaldıklarını ifade ettiler. Halk büyük bir oyuna geldiğini anladı. Fakat iş işten geçmiş idi. İslam'ın o güzide dört halifesi karşılarında yok idi. Bu dava aile ve kabile mücadelesine dönüşmüş idi. Öyleki, ne muhacirlere bir değer verdiler, ne de Ensarı korudular. Kabe'yi yıktılar sahabeyi kötüleştirip, hür insanların boynuna kölelik mührünü vurdular (Attar,2011:73).

Emeviler hanedanının halifelik görevine gelmesi ve bu görevi bir saltanata dönüştürmesi kısaca bu şekilde idi. Halifelik kurumu artık liyakat aranmadan liderlerin başına geçtiği bir müessese olmuş idi. Muaviye'nin bu Bid'atı , kendisinden sonra gelen bütün halifeler tarafından takip edildi ve Emeviler doksan yıl, Abbasiler beş asır iktidarda kalmalarını sağladı (Kutluer,1998:88).

Emevi Hanedanında da Halifelik belli bir süre sonra kendi arasında başka bir gruba geçmiştir. Nitekim, Muâviye'yi takip eden iki halife, I. Yezid (680-683) ve II. Muaviye(683)'den sonra Emevi hilafeti'nin hanedanın diğer bir koluna intikalettiğini görürüz. Bunlar Mervâniler'dir (Yazıcı,1992:3).

Emeviler döneminde artık, ilk dört halifenin uyguladığı seçim sistemi ve biat alma usulü yerine, zorla ve hile ile sadece iktidar hırsı ile hareket edilerek bu göreve gelinmeye başlanmış idi. Veliahdlık usulünde İslam alimlerinin herhangi bir sakınca olmadığını belirtmeleri gayet normaldir. Nitekim Hz. Ebu Bekir'de Hz. Ömer'i veliahd tayin etmiş idi. Ancak bunu zorla değil Ehl-i Hal'l ve'l akd'in rıza ve oluru ile aynı zamanda halkın kendi isteği ve rızası doğrultusunda biatleri alındıktan sonra olmuş idi.

Halifelik kurumu hicretin 41. Yılından itibaren Ümeyyeoğullarına yani Emevilere geçmiş idi. Bu hanedana geçen hilafet müessesesi artık saltanata dönüşmüş idi. On dört Emevî halifesinden dördü, I. Muaviye, I. Yezid, I. Mervan veAbdu'l-Melik kendilerinden sonra hilafet makamına gelmek üzere oğullarını tayin etmişlerdir (Aksoy,2009:222). Artık hak eden veya etmeyen , devleti yönetecek tecrübeye sahip olan veya olmayan kişiler ayırt edilmeksizin devlet başkanı olabilecekti. Dört halife döneminde ki , sağduyu , anlayış ve demokrasinin yerini , bencil iktidar hırsına yenik düşmüş monarşik bir düzen almış idi. Netice de Kuruluşundan bu yana hilafet kurumu en büyük ve köklü değişimini Emeviler döneminde yaşamış idi.

Hz. Hasan'dan belirli şartlar neticesinde halifeliği devralan Muaviye bunun saltanata dönüştürülmesinin baş aktörü olmuştur. Bu saltanat usulü hicri 132 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir. Emeviler'in son halifesi 2. Mervan'ın Abbasilerle giriştiği mücadele sonrası Mısır'a kaçması ve orada öldürülmesi sonunda Emevi

saltanatı son bulmuş idi. Kaynaklara göre Emevi saltanatında 14 halife görev yapmış idi. Genel itibariyle Emeviler dönemi dini konulardan uzak ve iç açıcı bir dönem değildi. Kaynaklara göre Ömer b. Abdülaziz dışında kalan diğer halifeler dünya hırsına kapılmış ve ilk dört halifenin yolundan bir hayli uzaklaşmışlardır.

132 yıllık saltanatta görev yapan Emevi Halifeleri ise şunlardır.

1- Muaviye	661-680	19 yıl 3 ay 27 gün
2- I. Yezid	680-683	3 yıl 6 ay 27 gün
3- II. Muaviye	683-683	1 ay 10 gün
4- Mervan	683-685	9 ay 18 gün
5- Abdülmelik	685-705	21 yıl 1 ay 12 gün
6- I. Velid	705-715	9 yıl 7 ay
7- Süleyman	715-717	2 yıl 8 ay
8- Ömer b. Abdülaziz	717-720	2 yıl 5 ay
9- II. Yezid	720-724	4 yıl 1 ay
10- Hişam	724-743	19 yıl 9 ay
11- II. Velid	743-744	1 yıl 3 ay
12- III. Yezid	744-744	6 ay 12 gün
13- İbrahim	744-744	2 ay
14- II. Mervan	744-750	5 yıl 10 ay 15 gün

(Ülkü,1982:380).

1.10. ABBASİLER DÖNEMİNDE HALİFELİK

Emeviler hanedanına hicri 132 yılında son veren Abbasiler devletinin kurulmasında Ebu'l Abbas'ın önemli etkisi vardır. Ebu'l Abbas Kufe camisinde verdiği hutbede kendisini Es-seffah yani kan dökücü adıyla anmış idi. Bu hutbesinde Ebu'l Abbas şunları söylemiştir; “ Ey insanlar! Cenâb-ı Allah, bizim vasıtamızla insanları sapıklıklarından sonra hidayete eriştirdi. Onlara cahilliklerinden sonra yardım etti. Mahvolmalarından sonra onları kurtardı. Hakkı bizimle açığa çıkardı. Batılı bizimle yok etti. Onlardaki fesadı bizimle düzeltip ıslah etti. Alçakları bizim vasıtamızla yüceltti. Noksanlığı tamamladı. Dağınıklığı toparladı. Nihayet insanlar daha önce birbirleriyle düşman oldukları halde birbirlerine şefkat göstermeye, birbirlerine iyilik yapmaya, dünyevi hususta yardımlaşmaya başladılar. Ahirette birbirleriyle karşılıklı divanlar üzerinde oturan kardeşler oldular.

Cenâb-ı Allah, bu lütfunu bize Muhammed (s.a.v.) vasıtasıyla bahşetti. Muhammed (s.a.v.)'i vefat ettirip kendi yanına aldıktan sonra da bu işi ashabı yürüttü. Onların idareleri kendi aralarında meşveret ileldir. Sahaber ümmetlerin miraslarına sahip oldular. Bu miraslarda adaletli davrandılar ve yerli yerince koydular, mirası hak sahiplerine verdiler. Kendileri bundan hiç pay almadan aç kaldılar. Sonra Harboğullarıyla Mervaniler bu mirasa atıldılar. Bunu kendileri için alıp götürdüler, kendi aralarında paylaştılar. Haksızlık yaptılar. Başkalarını bırakıp kendilerine öncelik tanıdılar. Hak sahiplerine zulmettiler. Cenâb-ı Allah da bir süre onlara mühlet tanıdı. "Böylece bizi öfkelendirince onlardan öc aldık." Sonra onların ellerindekini alıp bize teslim etti. Cenâb-ı Allah hakkımızı bize iade etti. Ümmetimizin işlerini bizim vasıtamızla yoluna koydu. İdareyi bize verdi. Yeryüzünde müstaz'af kılınmışlara bizim vasıtamızla yardım etti. Bu İslâmiyet işini bizimle açtığı gibi bu işi yine bizimle yoluna koyup düzeltti. Size hayır gelen yerden zulüm gelmeyeceğini

ümid ediyorum. Size salahın geldiği yerden fesadın gelmeyeceğine inanıyorum. Ey Ehl-i beyt! Bizim başarımız ancak Allah'ın yardımıyladır.

Ey Küfe halkı, siz bizim sevgimizin odağısınız. Dostluğumuzun menzilisiniz. Sizler bizim vasıtamızla insanların en mutluları olacaksınız ve insanlar arasında en çok size kıymet vereceğiz. Bağışlarınıza ve aylıklarınıza yüzer dirhem ilave yaptım. Hazır olun. Ben çok kan dökücüyüm ve mahvedici bir intikamcıyım”(İbni Kesir,?:3). Ebu'l Abbasın'da dediği gibi Abbasilerin kuruluş aşamasında bir çok kan dökülmüş idi. Emevilerin devlet adamlarını acımadan katletmişlerdir. Öyle ki, Öldürülenlerin üzerinde sergiler serilerek yemek yemişlerdir (Attar,2011:73). Bu Abbasi katliamından bir tek halife Hişam'ın küçük oğlu Abdurrahman bin Muaviye adlı şehzadesi kurtulmuştur (Clot,2007:8). Artık iktidar hırsı İslam dininin çok üstünde yer almaktaydı.

Ebu'l Abbas Emevilerden sonra İslam devletini yönetecek olan Abbasiler devletini kuran kişi olmuştur. Emevi Hilâfetinin yıkılmasıyla Suriye'nin hakimiyet devri son bulmuş, Bağdad'ın yani Irak' ın hakimiyeti başlamıştır (Kazıcı,1992:5). Miladi 750'den 1258'e kadar sürecek olan bu idare de halifelik, Emevilerde olduğu gibi babadan oğula geçen bir saltanat şeklinde devam etmiştir. Bu saltanat şeklinde devam eden Hilafet kurumu Moğollar tarafından 1258 yılında ortadan kaldırılıncaya kadar varlığını sürdürmüştür. Kaynaklar göre Abbasilerin bu hilafeti belli dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Buna göre ;

- a- Türklerin nüfuz dönemi (232-324)
- b- Emiru'l Ümera Dönemi (324-334)
- c- Şii Büveyhlerin hakimiyet dönemi(334-447)
- d- Selçuklular Dönemi (447-656) şeklinde bölümlere ayrılmıştır.

Bu devletin kuruluşuyla beraber hilafet başta olmak üzere bir çok müessede değişiklikler olmuştur. Nitekim yukarıda ki dönemlerden de anlaşılacağı üzere bu devre de Emevilerin takip etmiş olduğu Arap milliyetçiliği yerine artık bütün milletlere eşit şekilde davranılmaya başlanılmıştır. Artık Abbasî İmparatorluğunda yapıcı rol oynayan diğer bir çok ırk ve milletler arasında Araplar diğerlerinden farklı bir biçimde her hangibir ırk unsurunu teşkil ediyorlardı (Aksoy,2009:222). Zaten Emevilerin aşırı milliyetçi politikası onların yıkılmasında ki büyük bir etkendi. Abbasi hilafeti bundan uzaklaşmış ve her millete aynı derece de yakınlık kurmuş bu hususta halk tarafından da desteklenmiştir. Ancak Emeviler de olmayan bir çok acem usulü gösterişli işlerde Abbasi hilafetiyle İslam devletinide doruk noktasına ulaşmıştır. Kendilerine İran Kısraları gibi değişik tarzda bir çok merasim düzenlemeye başlayan Abbasi halifeleri çok lüks ve pahalı elbiselerle bu gösterişleriyle daha da uç noktalara ulaşmışlardır. İsrif ve sefihilikte Abbasiler, Emeviler'e göre belkide üstündürler (Şenbenderzade,2010:380). Özellikle bayram vs. kutsal günlerde, Hz. Peygamberin cübbesini (bürde) giyip halka o şekilde görünmeye başladılar. Böylece, dini bir sıfat taşıdıklarına inanarak halkın daha çok kendilerine itaat etmelerini sağlamaya çalıştılar (Kazıcı,1991:44).

Bu israf ve gösterişli yaşamda halifelik artık tam anlamıyla veliahtlığa dönüşmüş idi. Bu dönemde halifelik ünvanı ve kurumu, Abbasilerin halkın üzerinde bir baskı ve etki unsuru olarak kullandıklarını görmekteyiz. Bu hususta kendi güçlerini kullanmaktan hiç çekinmediler. Nitekim, Abbasiler, Emeviler kadar Ehl-i Sünnet'e eza etmiştir (Şenbenderzade,2010:380). Öyle ki Abbasilerin zulmü Emeviler'i aratmamaktaydı. Dört mezhepten biri olan Hanifi mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife, Abbasiler döneminde hapisanelerde gördüğü işkencelerle şehit olmuştur. Gözünü iktidar hırsı bürüyen Abbasi halifeleri Hanbeli mezhebinin

kurucusu Ahmed Bin Hanbeli'de hapsedip işkence etmişlerdir. Artık halifeler, Halifeliğin kendilerine verdiği hak ve yetki dışında herşeyi yapıyorlardı. Raşid halifelerin o titiz ve bir o kadar da adaletli yönetiminden eser bile kalmamıştı. Halifeler bırakın İslam dinini temsil etmeyi ona karşı oldukça ciddiyetsiz şekilde yaklaşmakta ve şüpheli mezhepleri destekleyip inanmaktaydılar .

Abbasiler dönemi Emeviler döneminden farksız bir şekilde halifeliği idare ediyorlardı. Öyle ki iktidara dahi Akil baliğ olmadan birini halife olarak ilk seçen Abbasiler olmuştur. Halife olmanın önemli şartlarındanbiri olan Buluğ çağına gelme şartı, Abbasiler tarafından Müktedir Billah'ı 13 yaşında halife ilan ederek çiğnemişlerdir. Artık hilafet kurumu İslam dininin temsilcisi olmaktan çok uzakta , dünyalık işlerin ve nefsinin kölesi olan insanların oyuncağı halini almıştır.

Abbasiler döneminde halifelik üzerinde değişiklik yapılan diğer bir konu da veliaht bırakma hususu idi. Artık Halifelik ve Hilafet kurumu çok tehlikeli bir hal almış idi. Tek valiaht bırakmanın yanı sıra bazı halifeler kendisinden sonra iki halife adayını veliahd bırakma yoluna giderek bir ilke daha imza atmışlardır. Bu usül ile çatışmaların çıkmaması söz konusu bile değildi. İslamın birlik ve beraberliği Halife olma hırsına kapılan veliahdlar sebebiyle zedelenecekti. Artık hilafet kurumu Emeviler de olduğu gibi dünyevi hırs ve gösterişin bir dayanağı olacaktı.

Abbasiler döneminde halifelik sadece kendilerinde sınırlı kalmamıştı. Yani hilafet sadece Abbasilerin tekeline değildi. Çünkü İspanya'da kurulan Endülüs Emeviler devletini lideri 3. Abdurrahman da bu ünvanı kullanmaya başlamıştı. Aynı şekilde kendinden sonra gelen haleflerinin de bu ünvanı kullandıklarını kaynaklar ifade etmektedir. Dünya üzerinde artık bir değil iki halife bulunmaktaydı. Bu da İslam devletinin ve İslam dininin yavaş yavaş parçalanıp çok başlı bir hal almasının

en büyük delili idi. Halifelik artık İslam dini için bir temel değildi. Dünyevi rekabetten doğan bir hırsın kurbanı ve oyuncağı olmuş idi.

Hilafet müessesesi ve halifelik üçüncü dönem olarak Emevilerden Abbasiler'e kanlı bir devrim neticesinde İslam dini ve Ahlakına yakışmayacak bir vaziyette geçmiştir. Emevilerde takip edilen ırkçı politika bu dönemde yumuşamıştır. Fakat gösteriş ve dünyevi hırslar daha da artmıştır. Süslü elbiseler giyen Abbasi halifeleri, büyük ve gösterişli saraylar yaptırmış idi. Hilafet kurumu asıl kuruluş amacı olan İslam dinini korumak artık ikinci planda kalmış idi. Dünya nimetleri ve hırsı halife ünvanına sahip Abbasoğullarını kandırmıştı. Öyle bir hal alan iktidar hırsı İslam alimlerinin dahi eziyetle şehit edilmesine sebep olmuştu. Halifelikte Dört halife döneminden Abbasiler dönemine kadar mutlaka büyük yollar kat edilmiştir. Fakat bu yol suret-i katiyetle menfi bir gelişmeden ötesi değildir. Hilafet kurumu ve halifelik artık bambaşka bir müessese bambaşka bir idare tarzı olmuştur. Yaklaşık beş asır hilafette bulunan Abbasilerin halifeleri ise şunlardır:

- Ebu'l Abbas 750-754
- El- Mansur 754-775
- El- Mehdi 775-785
- El- Hadi 785-786
- Er- Reşid 786-809
- El- Emin 809-813
- El- Me'mun 813-833
- El -Mu'tasım 833-842

- El- Vasık 842-847
- El-Mütevekkil 847-861
- El- Muntasır 861-862
- El-Müsta'in 862-866
- El- Mu'tezz 866-869
- El- Muhtedi 869-870
- El- Mu'temid 870-892
- El-Mu'tezid 892-902
- El- Müktefi 902-903
- El-Muktedir 908-932
- El-Kahir 932-934
- Er-Razi 934-940
- El-Mutteki 940-944
- El-Müstekfi 944-946
- El-Muti 946-974
- Et-Tabi 974-991
- El-Kadir 991-1031
- El-Kaim 1031-1075

- El-Muktedi 1075-1094
- El-Müstazhir 1094-1118
- El-Müsterşid 1118-1135
- Er-Raşid 1135-1136
- El-Müktefi 1136-1160
- El-Müstencid 1160-1170
- El-Müstezi 1170-1180
- En-Nasır 1180-1225
- Ez-Zahir 1225-1226
- El-Muntansır 1126-1242
- El-Musta'sım 1242-1258 (Ülkü,1982:528-529).

1.11. MEMLÜKLER DEVLETİNDE HALİFELİK

Abbasi halifeliği 1258'e kadar bir çok badireler atlatarak gelmişti. Gerek şii Büveyhiler gerekse Selçukluların hakimiyetinde siyasi yetkilerden mahrum sadece sembolik dini bir kurum olmaktan öteye gidemeyen halifelik, 1258'te büyük bir darbeye daha maruz kalacaktı. 1258'te Moğolların dünyanın büyük bölümünü kasıp kavuran katliamlarına Bağdat'ta kurban olmuştu. Moğollar eşi benzeri görülmeyen bir katliamla Bağdadı yerle bir etmişler , taş üstünde taş bırakmamışlardır. Moğollar bu katliamında Abbasi halifesini bir çuval içerisine koyarak atlarına çiğnetmişler ve

öldürmüşlerdir. Moğolların önünde kimse duramamakta, önüne gelen herşeyi ve herkesi katledip , yakıp yıkmaktaydılar.

Moğolların bu katliamlarına, Memlük sultanı Meliku'l Muzaffer Seyfettin Kutuz , Ayn Calut mevkiinde onları yenerek son vermiştir. Moğollar aldıkları ilk yenilgiyle büyük bir darbe almış ve İslam dünyası bu zulümden bir nebze de olsa kurtulmuştur. 1260 yılında kazanılan bu zafer İslam dünyasının kazandığı önemli bir zafer olarak tarihte yerini almıştır. Ancak Kutuz'da zaman içerisinde bir şekilde katledilmiş ve yerine Baybars sultan olmuş idi. 1260 yılındaki Ayn Calut'un kahramanı Kutuz'un yerine geçen Baybars 17 yıl Memlük tahtında saltanat sürmüştür. Kaynaklara göre Baybars'ın en büyük faaliyeti yeni bir Abbasi Halifeliği oluşturma çalışmasıdır. Irak'ı istila eden Moğollar, 1258 yılında son Abbasi halifesi Mu'tasım Billah'ı öldürdülerse de halifelik kurumu ortadan kalkmadı. Kısa bir duraklamadan sonra Mısır'da halifelik tesis edildi (Kayaoğlu,1985:31). Baybars , Bağdad'da Moğolların gerçekleştirdiği ünlü kılıçtan geçirme olayından canını güçlkle kurtarıp kaçan son Abbasi halifesinin amcalarından ve halife Ez- Zahir'in oğlunu, yaşamakta bulunduğu Dımaşk (şam) 'dan 1261 yılının haziran ayında Kahire'ye davet ederek onu, halife El Muntansır adı ile büyük bir merasim ve tantanalı törenler içinde makamına oturttu (Kazıcı,1991:53). Böylelikle İslam dünyasının lideri hilafet müessesesi tekrar Memlük çatısı altında can bulmuştu. Ancak yeniden tesis edilen bu kurum eskiden sahip olduğu bir çok özelliğinden artık çok uzaktı. Zira 1261-1517 yıllarında Abbasi hilafeti daha çok hutbelerde isminin okunması veya bazı zamanlarda sultanların kendi meşruiyetlerini kabul ettirmek veya İslam dünyasında meşhur olmak için kendisine müracaat ettikleri kısmen manevi bir makam haline gelmişti (Gümüsoğlu,2011:29a). Kısacası halifelik artık yalnızca sembolik bir ünvan olmuş idi.

Sultan Baybars halifeliği tekrar tesis etmesinde ki amacı kaynaklara göre görevinin meşruluğunu sağlamaktı. Bunu sağlamanın yanı sıra bu müessesenin kendi ülkesinde olması onu İslam dünyasında üstün kılacak ve otoritesi daha da artacaktı. Sultan Baybars halifenin meşruluğu için ona biat etti. Daha sonra da tekrar Bağdatta Abbasi halifeliğini kurmak ve teşkilatlandırmak için halifeyle beraber yola çıktı. Fakat Şam' a gelindiğinde, Sultan Baybars gelecek dönemlerde kendi otoritesi ve karizmasının sarsılacağını düşünmesinden ötürü Şam'dan itibaren yeni halifeyi yalnız bırakmıştır. Çünkü güçlü bir Abbasi saltanatı İslam dünyasında tekrar otoriteyi ve iktidarı ele geçirebilir bu da Memlüklerin gücünü ve otoritesini temelden sarsabilirdi.

Yeni seçilen halife yalnız başına Bağdad'a hareket etti. Fakat başına geleceklerden bihaberdi. Bağdat'a gelen Abbasi halifesi, Moğolların durumu öğrenmeleri üzerine düzenledikleri bir saldırı ile öldürülmüştür. Böylelikle Sultan Baybars'ın seçtiği Abbasi halifesi makus talihinin kurbanı olmuştur. Halifelik Memlüklerin elinde ilk hezimetini yaşamıştı. Sultan Baybars, halifenin ölüm haberi üzerine üzülmüştür. Daha sonra ise tekrar yeni bir halife seçmek için harekete geçmiştir. Baybars'ın emri üzerine Abbasi soyundan gelen Ebu'l Abbas Mısır'a getirilmiş ve El Hakim Biemrillah ünvanı ile halifeliğe seçilmiştir. Bundan sonra halifelik babadan oğula geçerek , saltanat şeklinde Memlükler devletinde devam etmiştir. Bu göreve gelen halifeler siyasi yetkiden yoksun sadece dini işlerle ilgileniyordu. Memlüklerde tahta geçen diğer hükümdarlarda bu şekilde hilafet kurumunu tesis etmiş, halifeleri bu tarzda görevlendirmiştir. Memlükler saltanatında görevleri devam eden halifeler artık o eski gösterişli ve israf dolu hayatlarından çok uzakta yaşıyorlardı.

Memlük saltanatının gölgesinde yaşamını bu şekilde devam ettiren halifelik , bu devletin tarih sahnesinden çekilinceye kadar aynı tarzda durumunu muhafaza

etmiştir. Eskiden olduğu gibi aktif bir durumda olmayan bu müessese , pasifize edilerek sembolik bir kuruma indirgenmiştir. Memlûk sultanları da İslam dünyasında ki karizma ve otoritelerini muhafaza etmek maksadıyla bu kurumun varlığını korumuş ve kollamıştır. Abbasi halifeleri bu durumlarına Osmanlı devletinin hilafeti bütün hak ve yetkileri ile alıncaya kadar bu şekilde devam etmişlerdir.

1.12. OSMANLI DEVLETİNDE HALİFELİK

Mısır Memlûkler devletinin Sultanı Baybars, halifeliği yeniden tesis etmiş ve Abbasi soyundan gelen Emir Ebu'l Abbas'ı halife olarak tayin etmişti. Siyasi yetkilerden yoksun olan bu halife ile kendinden sonra gelen halifelerde aynı tarz ve usulde görevlerini ifşa etmişlerdir. Memlûkler devleti Abbasi halifesini kendi devletleri içerisinde yeniden inşa etmekle , İslam toplumunda otorite sahibi olmayı amaçlamış ve bunu da belli sınırlar ölçüsünde başarmıştı.

İlerleyen zaman neticesinde Memlûkler devletinin gücü giderek azalmaya başlamış ve İslam dünyasında küçümsenmeyecek rakipleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlisi Anadolu da kurulmuş olan Osman devletiydi. Sebepleri farklı birçok siyasi çatışma bu iki Türk-İslam devletini zamanla karşı karşıya getirecekti. Bu siyasi güç ve iktidar mücadelesi neticesinde İslam dünyasının iki büyük devleti büyük bir mücadeleye girişmişlerdir. 25 Receb 922(24 ağustos 1516) günü Mercidabık denilen yerde başlayan Meydan muharebesi , Osmanlıların zaferi ile sonuçlanmıştı (Kazıcı,1991:55). Memlûk sultanı Kansu Gavri savaş alanında ölmüştü. Osmanlı devletinin bu zaferi ileride İslam dünyasının en güçlü devleti olacağının bir delili niteliğindedir. İlerleyen zaman da da İslam dünyasının bütün sorumluluğunu alacağı şüphesiz bir gerçektir.

Yavuz Sultan Selim kazandığı bu zafer sonrasında, Halep üzerine yürümüş ve burayıda fethetmişti. Daha sonra da Şam'ı da mücadele etmeden topraklarına katan Yavuz Sultan Selim bu bölgede iki ay kadar kalıp bölgenin istek ve taleplerini karşılamaya çalışmıştır. Fakat Yavuz'un bu çalışmaları sırasında Kansu Gavri'nin oğlu Tomambay'da boş durmuyordu. Babasının yerine sultan seçilen Tomambay, Osmanlıların yanlarında götürdükleri Halife el- Mütevekkil'in yerine el- Müstemsik'i halife olarak tayin etmişti. Bu şekilde Yavuz'un yanında bulunan halifenin meşruluğu olmayacaktı. Böylelikle İslam dünyasının manevi lideri hala Memlûkler devleti olacaktı. Yavuz, Tomambay'ın yaptığı bu hareketten dolayı, Memlûk sultanına elçi gönderdi. Durumun gerçekliğini sorgulamak için Mısır'a giden elçiler burada ummadıkları bir tepkiyle karşılandılar. Nitekim elçiler Tomambay'ın emir ve rızasıyla haksız yere öldürülmüşlerdir. Tomanbay'ın yaptığı bu siyasi yanlış Osmanlı Devleti Sultanı Yavuz Sultan Selim tarafından affedilmeyeceği kesindi. Zira elçilerin öldürülmesi savaş sebebiydi ve nitekimde öyle olacaktı.

Yavuz Sultan Selim, Şam'dan bu durum üzerine hareket etmiş, Gazze de bulunan Osmanlı ordusunun yanına ulaşmış ve buradanda hareket ederek 13 gün içerisinde çölü aşarak Ridaniye denilen mevkiye ulaşmıştır. Burada Memlûk ordusuyla 29 zilhicce 922'de bir mücadeleye girişilmiş ve bu savaştan yine Osmanlı ordusu galip çıkarak gücünü bu zaferle süslemiştir. Yavuz Sultan Selim bu mücadele sonrası Tomanbay'ın peşine düşmüş, Memlûk sultanı ise makus talihinin kurbanı olarak muhaliflerin ihanetine uğramış ve Yavuz'a teslim edilmiştir. Yavuz Sultan Selim ilk başlarda Tomanbay'ı sultanlara yakışır şekilde muamelede bulunmuş ve ağırlamıştı. Hatta bazı rivayetlere göre bu Türk sultanını Mısır'a vali olarak dahi tayin etmeyi düşünmüştü. Fakat halkı Tomanbay'a olan aşırı bağlılıkları onun tekrar Osmanlı'ya karşı ayaklanmasına sebep olabilirdi. Yavuz Sultan Selim bu riski göze

alamazdı. Nitekim devletin üst kademesinde ki kişilerin ısrarı ve teklifleri doğrultusunda Tomanbay idam edilmiştir.

Tomanbay'ın idamının ardından Memlûkler devleti sona ermiş, Mısır'da Osmanlı devletinin bir eyaleti konumuna dönüşmüştür. Yavuz'a bu zafer sonrasında Kabe'nin anahtarı hediye edilmiş, kutsal emanetler verilmiştir. Ayrıca Osmanlı Sultanı Yavuz "Hadimu'l- Haremeyn eş-Şerifeyn" Unvanında alarak, İslam dünyasının liderliği için bir adım daha atmıştır.

Memlûkler çatısı altında sadece sembolik olarak var olan halifelik artık daha da zor bir konuma düşmüş idi. Bu makamın geleceği hakkında kimse bir şey düşünemiyordu. Kafa karışıklığı söz konusuydu. Yavuz Sultan Selim bu zaferle daha önce halife olarak atadığı Mütevekkil'e makamı iade etti. Tomanbay'ın atadığı Müstemsik ise vazifeden geri çekilmiştir. Asıl konu ise Yavuz ile birlikte Mütevekkil'in İstanbul'a gelmesiyle başlamıştır. Selim, halifeye iyi davranmak niyetinde idi. Ancak halifenin, kendisi için ayrılan paranın akrabaları ile bölüşülmesi sırasında, onlarla kavga etmesi, ayrıca özel eğlenceleri için dansözler satın almak istemesi, bu konuda utanç verici davranışlar içine girmesi üzerine Selim, onu hapsedirdi (Yurdaydın,1983:6). Daha sonra ise Mütevekkil Yavuz'un ölümüyle tekrar Mısır'a gitmiştir.

Bazı kaynaklara göre halifelik ünvanını 1517 Ridaniye zaferi ile Osmanlı Hükümdarlarının kullandığını ifade etse de, bazı kaynaklar da bu olayın çok daha sonra gerçekleştiğini belirtmektedir. Buna göre Osmanlı sultanlarının ne zaman ve ne şekilde halifelik ünvanını kullandığı bilinmemektedir. Fakat kaynaklara göre Eyüp camiinde Abbasi soyundan Gelen Mütevekkil bütün halifelik hak ve yetkilerinin Yavuz Sultan Selim'e bıraktığı rivayet edilmektedir. Bu rivayete göre; Yavuz'un Kahire'den İstanbul'a gönderdiği El Ezher uleması ile İstanbul da ki Türk uleması bir

meclis akd etmiş , bu mecliste İslam hilafetinin Sultan Selim'e devr edilmesi lehindeki dini esaslar tespit edildikten sonra halife el- Mütevekkil , Ayasofya camiinde minbere çıkıp hilafeti Sultan Selim'e devrettiğinin ilan ederek arkasındaki Hil'atı çıkarıp kendi eli ile Osmanlı Sultanı'na giydirmiş, başka bir rivayete göre Eyüp Camiinde hilafet kılıcını kuşatmıştır (Kazıcı,1991:57). Bu şekilde, Kureyş soyundan, dahası Arap ırkından da olmayan ilk halife Osmanlı İmparatoru, güçlü hükümdar Yavuz Sultan Selim Han olmuştur (Çağatay,1993:310). Sonuç itibariyle, Yavuz'un Kahire'yi Osmanlı Hakimiyeti'ne katmasıyla birlikte Abbasilerin zayıflamasından sonra "Hutbelerde halife sultanın isminin beraber zikredilme" geleneği son bulmuş ve hem sultan hem halife olarak sadece padişahın ismi okunarak birlik yeniden sağlanmıştır (Gümüšoğlu,2011a:40).

Fakat alınan bu unvan Osmanlı hükümdarları tarafından pek kullanılmamaktaydı. Nitekim anlaşmalarda hala siyasi yetkiyi temsil eden Sultan, Han gibi ünvanlar kullanılmaktaydı. Bastırılan paralar da dahi Halife ünvanı yerine Sultan ünvanı kullanılması da bu fikri destekler mahiyettedir. Aynı zamanda,Cuma günleri okunan "Hutbe"ler de"Halife" adına değil, "Sultan" adına okunmuştur (Aksoy,2009:225). Osmanlı Hükümdarları gücün ve kudretin verdiği güvenle pek tabi İslam dünyasının zaten lideri konumundaydı. Halife ünvanını bu sebepten kullanmadıklarını daha doğrusu kullanmaya ihtiyaç duymadıklarını teşhis ediyoruz.

Osmanlı'da her devlet gibi zamanı gelince zayıf duruma düşecekti. Bu zayıflığında Halifelik unvanına sarılan Osmanlı Hükümdarları, kendilerini bütün İslam aleminin lideri olarak göstermekte ve onlardan yardım ve destek beklemekteydi. Nitekim 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasında Osmanlı hükümdarının ilk defa Halife unvanını siyasi bir belge de kullandığını görmekteyiz. Yine Osmanlı padişahları içinde Abdulhamit II (1876- 1909) halifeliği siyasi destek olarak

düşünmüştür. 1876 Kanun-ı Esasi'sinde (mad. 4) “Zat-ı hazret-i padişahi hasbe'l hilâfe din-i İslam'ın hamisi” kaydı bulunmaktadır (Kayaoğlu,1985:38). 2. Abdülhamit'in kanunda kendisini İslam dininin sorumlu halifesi olarak nitelendirmesi, İslam ümmetinin sömürgeye karşı Osmanlı'nın yanında yer almasını istemesinden kaynaklanmaktaydı. Böylelikle Osmanlı tebaası olan Müslüman halk halifelik çatısı altında tek bir vücut olacaktı. Bu şekilde Osmanlı devleti halifelik sayesinde bölünmekten kurtulmuş olacaktı.

Osmanlı'nın İslamcılık politikası adı altında halifeliğin güç ve yetkilerini en bariz şekilde yıkılış döneminde kullandığını görmekteyiz. Nitekim 1. Dünya savaşında Sultanlar, halife ünvanıyla İslam dünyasından pek çok kez yardım ve destek istemiştir. Fakat Milliyetçilik fikirleri Halifeliğin bu yardım ve destek çağlıklarını duymalarına mani olmuştur. Sonuçta Son Osmanlı Padişahı ve halifesi Vahdettin'in yurtdışına kaçmasıyla bu görevde Osmanlı Devleti tarihinde son bulmuştur. Osmanlı güçlü iken ihtiyaç duymadığı fakat zayıfken dört elle sarılmaya çalıştığı yegane güç ve destekçisi halifelik Osmanlı devletinde, Osmanlı Sultanıyla tarih sahnesindeki yerini almıştır.

1517'den 1922'ye kadar geçen sürede halifelikle sultanlığı bir arada kullanmaya çalışan Osmanlı , bu ünvanın verdiği hak ve yetkilerin farkına son dönemlerinde varmış fakat neticede makus talihinin kurbanı olmaktan kurtulamamıştır. Osmanlı'nın Son çırpınışlarında halifeliğin her hangi bir etkisi veya tesiri olmamıştır.

1.13.TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE HALİFELİK

1. Dünya savaşı sonrasında bir cihan imparatorluğu olan Osmanlı Devleti büyük bir darbe daha almıştı. İttifak blokunun savaşı kaybetmesiyle Osmanlı devleti

geri dönüşü mümkün olmayan bir karanlığa sürüklenmişti. Nitekim Osmanlı devleti tarih sahnesinden çekilmeden evvel son demlerini yaşıyordu. İtilaf devletlerinin kazandığı bu zaferle birlikte Türk milletini zor ve bir o kadar da acı günler beklemekteydi. Osmanlı'nın bu çaresiz durumunda halifelik unvanında devleti kurtarmaya yetmemiştir. Başta Araplar olmak üzere bir çok müslüman kesim halifeliğin yardım çağrısına bırakın cevap vermeyi, onu arkasından hançerlemişlerdi. Osmanlı'nın teslim olmaktan başka çaresi kalmamıştı, nitekim de öyle oldu. Ekim 1918'de Osmanlı ile İtilaf bloku arasında imzalanan Mondros Ateşkes anlaşması bunun göstergesi niteliğindedir. İtilaf kuvvetleri, Osmanlı'nın bütün stratejik noktalarını ele geçirmiş, orduları lağvetmiş ve halka karşı oldukça şiddetli tedbirler almaya başlamıştı. İstanbul hükümeti İtilaf güçlerinin bu pervasızca hareketlerine karşı sessiz kalmakta ve yapılanlara göz yummaktaydı. Halkın bu baskı ve şiddete karşı bir sabrı kalmamıştı.

Tarih yine Müslümanların ve Türklerin lehine işleyecekti. Osmanlı hükümetinin Samsun'da Türklerin çıkardıkları ayaklanmaları bastırmak için görevlendirdiği Mustafa Kemal , bu makus talihin düzeltilmesinin baş aktörü olacaktı. Mustafa Kemal Paşa 9. Ordu müfettişi olarak İstanbul'dan hareketle, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ulaştı. Bu tarih Türk milletinin eziyet ve cefalarının son bulması yolunda bir başlangıç olacaktı.

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan bu mücadele halkın desteği ile başarıyla sonuçlanmış, itilaf güçleri beklemedikleri bir yenilgiyle Anadolu'dan kovulmuşlardır. Kazanılan bu zaferler siyasi anlaşmalarla süslenmiş ve sonuçta Osmanlı'nın külleri üzerinde yeni Türk devleti Türkiye Cumhuriyeti doğmuş idi. Kurulan bu devlette başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere yakın silah arkadaşları ve halkın cesareti ve gayreti saklıydı. Kurulan yeni devletin yönetim tarzı ise 29 Ekim

1923'te Cumhuriyet olarak belirlenmiş ve bu Türk halkına bir ödül olarak verilmiştir. Artık yeni kurulan bu devlet monarşi ile değil, demokrasi ile yönetilecek ve yaşayacaktı.

3 Kasım 1922'de Cumhuriyet'in önünde engel olan saltanat ilga edilmişti. Çünkü saltanat ve cumhuriyet her ikiside zıt kutupları temsil etmekteydi. Bir arada olmalarını mantık asla kabul etmezdi. Ve nitekim yeni Türk devleti saltanatı kaldırarak Cumhuriyet rejimini kabul etmiş idi. Saltanatın 3 Kasım 1922'de kaldırılmasıyla birlikte halifelik artık tek bir makam olarak yalnız kalmış idi.

Saltanatın kaldırılmasıyla Son Osmanlı sultanı ve halifesi Vahdettin yurt dışına kaçmış idi. Bu sebepten saltanattan kimseyi uzaklaştırmak gibi bir zaruriyet yok idi. Fakat yeni bir halifenin seçilmesi mecburi idi. Bunun üzerine „Ankara Hükümetinin Diyanet İşleri Bakanı Mehmet Vehbi Efendi; Sultanlığı kaldırılmış olan Padişah Vahdettinin yurt dışına kaçmış olmasından ötürü Halifeliği de yitirdiğine „Halifelik makamının boş kalmış olduğuna, yeni bir halifenin seçilmesi gerektiğine dair fetva çıkardı (Goloğlu,1973:36-37). Zira bu kurum hala faaliyette ve başında bir lideri yok idi. Sonuçta, 18 Kasım 1922'de B.M.M' de yapılan seçimde 162 oy kullanılmış, Abdülmecit Efendi 148 oyla halife seçilmişti (Aytepe,2002:19). Böylelikle Türkiye Cumhuriyetinin ilk resmi halifesi TBMM tarafından seçilmiş bulunmaktaydı. Fakat göreve getirilen bu yeni halifenin bir çok yetkileri artık yok idi. Çünkü, Halife Abdülmecit Efendi seçilirken kendisine sadece“ Dini Reis” olarak yetkiler verilmişti (Yalçın vd.,2004:270). Yeni tayin edilen halife bu şekilde sadece sembolik bir görevde bulunuyordu. Halifenin masrafları Türkiye Cumhuriyeti hazinesinden karşılanacak fakat eskiden olduğu gibi bir devlet reisi gibi davranamayacaktı.

Zaman içerisinde halife tarafından verilen bu sözler unutulmuş, Halife Abdülmecid Efendi kendi başına bir devlet reisi gibi hareket etmeye başlamıştı. Bu

hususta hilafetin kaldırılması zaruri bir hal almaya başlamıştı. Çift başlılık ortaya çıkmadan bu mesele çözümlenmeliydi. Mustafa Kemal Atatürk bu konu hakkında Nutuk’da şunları söylemekteydi.

“Halifelik makamının ve halifenin kendisi konusunda yanlış anlaşılma zemini, halifenin kendi tavrından kaynaklanmaktadır. Halife özel hayatı ve özellikle konutu dışındaki hayatıyla ataları olan padişahların yolunun takipçisi görünmektedir. Cuma alayları, yabancı temsilcilerin yanına memurlar gönderilerek ilişki kurulması, gösterişli gezintiler, saray hayatı, sarayında yedek subaylara varıncaya kadar kabul ve onların yakınmalarını dinlemek ve onlarla birlikte ağlamak gibi davranışlar bu türdendir. Halife, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkiye halkı karşısındaki durumunu düşündüğü zaman, İngiltere Krallığı ile Hindistan Müslüman halkına ya da Afgan Devleti ile Afgan Halkına karşı halifeliği ve halifenin konumunu karşılaştırmalı olarak dikkate almalıdır. Halife ve bütün dünya kesin olarak bilmelidir ki var olan ve sürdürülmekte olan halifelik makamının aslında ne din ve ne de siyaset bakımından varlığının hiçbir anlamı ve sebebi yoktur...

Türkiye Cumhuriyeti’ni, nazik olmaya ve demogolojiye kurban edemeyiz . halife kendisini ve makamının ne olduğunu açık olarak bilmeli ve bununla yetinmelidir. Hükümetçe ciddi, köklü tedbirler alınıp bildirilmesini rica ederim”(Nutuk,2005:755-756).

Mustafa Kemal’de halifenin yaptığı bir çok yanlış davranışın derhal önünün alınması taraftarıydı. Halifelik Türkiye Cumhuriyeti içerisinde sembolik bir kurumdan ve ünvandandan başka bir özelliğinin kalmadığı apaçık ortadadır. Osmalı devletinin 1. Dünya savaşında halifeliği kullanarak yardım istemesi fakat cevap alamaması bu kurumun artık bir işlevinin kalmadığının göstergesiydi. Bir çok kişi

tarafından İslam dinine mensup insanları tek çatı altında toplanmasına vesile olduğu savunulan bu unvan aslında bir devlet reisi unvanıydı. Çünkü halifelik din ve devlet işlerini bir arada yürütmek maksadıyla ortaya çıkmış bir müesseseydi. Türkiye Cumhuriyetinde ise tam anlamıyla pasifize olmuş olan halifeliğin kaldırılması şart idi. Halifelik İslam toplumu için o kadar önemli bir kurum olsaydı, onu korumak için bir çok fedakarlıkta bulunur ve onu muhafaza ederdi. Zaman içerisinde zihniyet ve tutumların değişmesiyle bu kurum sadece dini bir anlam bürünmüş ve yanlış telakki edilmiştir. Neticede, Hilafet bir idare şekliydi; doğrudan millet iradesine ve hakimiyetine dayanmaktaydı; kutsal bir kurum değildi, zamanın gereklerine göre yapılandırıldı (Hizmetli,1998:53).

Bütün bu sebeplerden dolayı halifeliğin kaldırılması şart idi. Aynı şekilde Halk fırkası mebusları da halifenin yetkilerini aştığını iddia etmiştir. Meclis halk fırkası mebusları tarafından halifenin yetkisini aştığı iddialarının ortaya atılmasına karşılık aynı görüşte olmayan mebuslarda vardı. Ortaya çıkan bu görüşlerden ilki; Mustafa Kemal Paşa'nın savunduğu gibi hilafetin yabancı güçlerce kullanılabilceği endişesinden hareketle artık zararlı bir niteliğe sahip olduğu şeklindedir. İkinci tavır ise asıl halifeliğin kaldırılmasının Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasının da İslam ülkeleriyle aralarındaki bağları keserek, devletin dış itibarını zedeleyebileceği mahiyetindedir (Yalçın vd.,2004:270). İkinci görüşü savunanlardan en dikkat çeken şüphesiz ki birinci Millet Meclisi Milletvekili İsmail Şükrü Efendidir. Yayınlamış olduğu Hilafet-i İslamiyye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi adı altındaki bildirge ile, halifeliğin gerekliliğini savunmuş ve bu yönde düşüncelerini dile getirmiştir. İsmail Şükrü Efendi "Halifenin hükümeti olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Bi'l umum hükümet-i İslamiyyenin en kuvvetlisi olmak itibariyle havza-ı hükümeti haricinde kalan makamat-ı mübarekenin himayesine diğer hükümandan ehakk ve evla

olduğu şüphesizdir. Binaenaleyh bu himayenin Büyük Millet Meclisinde takdir olunacak vech ile ifası icab eder.

Makam-ı hilafet İslamın merkez-i vahdeti olması cihetiyle diğer Hükümet-ı İslamiyye ile makam-ı hilafet arasındaki rabitanın bir şekl-i İslami de tecellisini te'min edecek esbabı da nazar-ı dikkate almak lazımdır...

İşte İslamda hilafetin manayı aslisi, hikmet-i teşri'i, hukuk ve zaif-i şer'iyyesi , suret-i intihabı hakkındaki ahkam-ı şer'iyye balada izah olundu. Bir şeyi kabul etmek onun levazımını da kabul etmek demek olduğu cihetle hilafetin levazımı olan hukuk ve vezaif-i şer'iyye'de kabul edilmiştir. Sırası gelince bu cihetin bir kanun-ı mahsus ile de teyid olunacağı tabidir.

İşte bu itibar ile Büyük Millet Meclisinin Fil Teşrin-i Sani 338 tarihli kararında hilaf-ı şer'-i şerif bir cihet yoktur. Binaenaleyh yanlış tefsirlere kalkışarak efkâr-ı islamiyyeyi tağlit edenlerin sözünü sem-i itibara almamalıdır” diyerek halifeliğin kaldırılmasından ziyade korunması hususunda fikirlerini beyan etmiştir (Şükrü,1993:62-63). Zira İsmail Şükrü Efendi halifeliğin bütün İslam aleminin tek vücut olmasının bir sebebi olarak nitelendiriyordu. Hatta, İsmail Şükrü Efendi'nin bu düşüncesine göre “ Halifelik makamının onaylamadığı herhangi bir yasa ve karar şeraite aykırı olduğu gibi, halife'ce onaylanmamış yasalara ve kararlara uymak da Tanrı'ya isyan demektir (Çağatay,1993:313).

Hilafet sorunu aslında bir rejim sorunuydu (Koçak, 2008:136). Çünkü Cumhuriyet rejimi ve laik düzen halifeliği içerisinde barındıramazdı. Bu sebepten dolayı kaldırılması zaruriydi. Mustafa Kemal Paşa hilafet sorununu tamamen ortadan kaldırabilmek için 1924 yılı başlarında bir dizi girişimlerde bulundu. İstanbul basınının, Darülfünun'da görevli aydınların, Milli Mücadelenin önder kadrosunu

oluşturan yakın çalışma arkadaşlarının ve diğer ordu kumandanlarının kendi düşünceleri doğrultusunda tutum almalarına sağlamaya çalıştı (Koçak,2008:136). Ancak, başta İstanbul basını olmak üzere basının önemli bir bölümü hilafetin korunmasını savunmuştu (Yalçın vd.,2004:270).

Sonuçta bütün bu tartışmalara rağmen hilafet kurumu ve halifelik Mustafa Kemal Paşa'nın isteği doğrultusunda bir sonuçla karşılaşacaktı. Urfa Mebusu Şeyh Saffet ve arkadaşları tarafından 2 Mart 1924 (1340) tarihinde hilafetin ilgası için verilen kanun teklifinde “Hilafetin hükümet manasına geldiği, bu görevde meclisin ve Ankara Hükümeti'nin üstlenmesi sebebiyle hilafet makamına gerek kalmadığı” ifade edilerek kaldırılması teklif edilmiştir (Gümüšoğlu,2011b:305-306). 3 mart günü ise, yapılan görüşme ve tartışmalar beş saat kadar sürdü. Saat 18.45'te TBMM söz konusu tasarıları 429, 430, 431 sayı ile kanunlaştırdı (Turan vd.,2006:318). Halifeliğin tarihteki serüveni Böylelikle sona erdi. Ayrıca , Şer'iyeye ve Evkaf vekaleti kaldırılmıştır. Erkan-ı Harbiye Vekaleti yerine Genel Kurmay Başkanlığı kurulurken, Şer'iyeye ve Evkaf Vekaleti yerine de Milli Eğitim Bakanlığı bu yasa ile tesis edilmiştir. Bunlara göre “Halkın işlerine ait hükümlerin yasalaşması ve yapılması” Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun kurduğu hükümete devredilmiştir (Çağatay,1993:313).

3 mart halifeliğin kaldırılmasıyla beraber, Aynı gece Halife Abdülmecid Efendi yurt dışına çıkarılmıştır. İslam dünyasının 101. Osmanlıların 29. Halifesi olan Abdülmecid Efendi'nin hilafeti 1 yıl 3 ay 14 gün sürdükten sonra nihayete erdi (Kazıcı,1991:60). Hilafetin kaldırılması yurtdışında büyük tepkilere yol açmıştır. Batı dünyası bu olayı şaşkınlıkla karşılayarak hayranlıklarını ifade etmişler, İslam dünyası ise olumsuz tepkiler dile getirmiştir (Yalçın vd.,2004:271). bu boşluğun doldurulması ve imkan dahilinde ise yeni halifenin seçilmesi çalışmaları yapılmıştır.

Bu cümleden olarak kongreler tertiplenmişti. Fakat bütün bunlar önemli bir sonuç hasıl edememiştir (Kazıcı,1991:60).

Hız. Peygamber'in baki aleme göç etmesiyle beraber ortaya çıkan halifelik makamı değişik badireler sonrasında 3 mart 1924'e kadar gelmişti. 3 mart 1924'te, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin idari yapısına ters düşen belli gerekçeler ileri sürülerek Halifelik kaldırılmıştır. Böylelikle 1292 yıldır süregelen Halifelik rejimi 1924 yılının baharında bir çok muhalefete karşı, tarih sahnesinden çekilmiştir. Ayrıca Halifeliğin kaldırılması, On dokuzuncu yüzyılın başlarından beri sürüp gelen yenilikçi-laik grubun, dinci-muhafazakarlara karşı zaferini ifade etmiştir (Turan vd.,2006:318).

2. BÖLÜM

İLK DÖRT HALİFE DÖNEMİNDE - KÜLTÜR VE MEDENİYET

2.1. HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ

2.1.1.Hz. Ebu Bekir'in Hayatı

Hz. Ebu Bekir, Hz. Peygamberin en yakın arkadaşı ve İslam Devletinin ilk halifesidir. Fil olayından sonra M. 573'te doğan ve asıl adı Abdülkabe olan Ebu Bekir, Hz. Peygamberden iki yaş küçüktü (Aktan,2003:181). Nesebi gerek baba gerekse ana tarafından Hz. Peygamberin atalarıyla birleşmektedir (Keskiöglü,1976:13). Hz. Ebu Bekir'in babası Ebu Kuhafe Osman b. Amir'dir. Annesi sahir kızı Ümmülhayr'dır. Kureyş'in Teym kolundandır.

Hz. Ebubekir Aşere-i Mübeşşere de yer alan ilk müslümanlardandır. Hz. Peygamber ile yakın arkadaşlığından dolayı birbirlerine karşı samimi duygular beslemişlerdir. Zira Hz. Muhammed'e hak dini İslam'ın eliçiliği görevi verildiğinde ilk Hz. Ebu Bekir ona inanmış ve iman etmiştir. Böylelikle İslamı kabul eden ilk erkek olma şerefine nail olmuştur (Aktan,2003:181). Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber onun adını Abdullah olarak değiştirmiştir.

Hz. Ebu Bekir de, Hz. Peygamber gibi islamı kabul edene kadar asla putlara secde etmemiştir. Çok temiz ve seviyeli yaşam süren Hz. Ebubekir içki içmemiş ve cahiliye dönemi sapkınlıklarından uzak durmuştur. Hz. Ebu Bekir müslüman olmadan önce ticaretle uğraşmış önemli bir sermaye sayılabilecek servetinin büyük bir kısmını ise müslüman olduktan sonra İslamiyet ve müslümanlar uğruna harcamıştır. Buradan da Anlaşılacağı üzere Hz. Ebu Bekir eşsiz bir Müslümandı.

İslamiyet uğruna o zamanın büyük denebilecek servetini harcayarak cömertlik de ve fedakarlık da ne kadar yüce bir ruha sahip olduğunu göstermiştir.

Hiz. Ebubekir'in atik ve siddik olmak üzere iki lakabı vardır. Mirac hadisesini sorgulamadan tereddütsüz kabul etmesinden dolayı sâdik olan manasına gelen Siddik lakabını kazanmıştır. Diğer lakabı olan atik ise azad edilen köle manasına gelmektedir. Bu lakabı ise Hiz. Ebu Bekir'in annesinin verdiğini kaynaklar ifade etmektedir. Annesi Hiz. Ebu Bekir 'den önce doğan çocuklarını kaybetmiş, Hiz. Ebu Bekir yaşamayı başarmıştı . Bu sebepten ötürüdür ki bu lakabı almıştır.

Hiz. Ebubekir çok hassas bir yapıya sahipti. Kuran okurken çoğu zaman kendisini tutamaz ağlardı. İslama gönülden bağlıydı. Peygamberin can yoldaşı mağarada ki arkadaşıydı. Bu olayda Kuran'ın ifade ettiği 2 kişiden biriydi. Ne mutlu ki o cennetle mücdelenenlerdendi. Hiz. Ebu Bekir aynı zamanda Hiz. Muhammed'in kayınpederiydi. Hicrett'ten sonra Hiz. Peygamber Hiz. Ebu Bekir'in kızı Hiz. Aişe ile evlenmiştir. İslamiyeti seçmesinin ardından bir çok baskıya ve şiddete maruz kalan Hiz. Ebu bekir asla dininden taviz vermeyerek ona sımsıkı sarılmıştır. O hiçbir zaman peygamberin sözünden ayrılmamıştır. Ayrıca Peygamber'in başında bulunduğu bütün seferlere ve savaşlara katılmıştır.

Hiz. Ebu Bekir Kuran ve hadisleri iyi bilmekteydi. Onlara hakim bir zattı. Bu özelliğini Hiz. Peygamber'in vefatıyla beraber göstermiş olduğu soğukkanlılık ve okumuş olduğu ayetten çıkarmak mümkündür. O bu konuda bir çok kimsenin görüşüne başvurduğu biri durumundaydı.

Hiz. Peygamberin sağlığı sırasında hep yanında olduğunu ifade ettiğimiz Hiz. Ebu Bekir, Peygamberin hastalığı sırasında da hep yanındaydı. Peygamberin isteği üzerine o imamlık vazifesini yürütmüştür. Hiz. Peygamber imamlık vazifesini Hiz.

Ebu Bekir'in yapmasını istemiş fakat, Hz. Aişe babasının hassas bir yapıya sahip olduğunu bilmesinden dolayı bu görevi Hz. Ömer yapmasını rica etmiştir. Resulullah (s.a.v) Ömer'in sesini işitince "Allah ve Resulu bunu kabu etmez" deyip ve defalarca tekrarlamıştır (Kutup,2007:23). Bunun üzerine namazları Hz. Ebu Bekir kıldırdı. Kaynaklara göre Hz. Ebu Bekir peygamberin rahatsızlığı süresince 17 vakit namazını kıldırmıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamberde onun arkasında namaz kılmıştır. Bu imamlık vazifesi belkide Hz. Ebu Bekir'in ileride Halife olmasında ki en büyük etken olacaktı.

Hz. Ebu Bekir başta Peygamber olmak üzere toplumun bir çok kesimi tarafından saygıyla anılan güvenilir bir zattı. Peygamberin vefatıyla da devletin başına halife ünvanıyla seçilen ilk kişidir. Her zaman çok mütevazi bir yaşam sürmeyi tercih etmiştir. Öyle ki, Halife seçildiği günün ertesi sabahı gene mal satmak için çarşıya çıkmışsa da kendisine ayda 200 ile 500 dirhem arası bir aylık bağlanarak bütün gününü halkın işine bakmakla geçirilmesi sağlanmıştır (Çağatay,1972: 328).

Ömrü boyunca İslamın koymuş olduğu kurallara uyan, Peygamberin bırakmış olduğu sünnete sımsıkı sarılan bu zatta her canlı gibi ölümü mutlaka tadacaktı. Gerçek dostlarının yanına göç edecekti. Hz. Ebu Bekir (r.a.), Hicretin onüçüncü yılı cemazilâhir ayının yedisinde hastalandı.(Ahmet Cevdet Paşa, 1981:269) Hastalığı 15 gün kadar sürdü (Ecer, 2000:90). Hz. Ebu Bekir'in hastalığının sebebi olarak da Hz. Aişe soğuk suyla banyo yapmasından kaynaklandığını belirtmişti. Kendisinin hasta olduğu dönemde imamlığı Hz. Ömer'e bırakmıştır. Esasen onun düşüncesi halifelige Hz. Ömer'i atamaktı. Bunun için değişik kişilerle görüş alışverişinde bulundu. Bu hususu Hz. Ömer'in hilafeti döneminde kapsamlı şekilde açıklamaya çalışacağız.

Hiz. Ebu Bekir'in hastalığının artmasıyla birlikte Hiz. Osman'ı çağırılmış ve bir vasiyet name yazdırmıştır. Bu vasiyetname şu şekildedir.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla; “ Aşağıdaki vasiyetname Muhammed Resulullah'ın (s.a.v) Halifesi Ebu Bekir'in dünyaca en son ahiretce en evvel anında, Kâfir'in imana ve günahkarın anlayışa geldiği bir zamanda yaptığı vasiyettir. Be Hâttab oğlu Ömer'i halife seçtim. Onu dinleyin. Ona en hayırlısını araştırmakta kusur etmedim. Eğer sabır ve adalet ederse beni doğrulamış olur. Yok eğer zulmeder ve yolunu değiştirirse ben gaybı bilmem, mazurum. Ben, ancak hayrı murad ettim. Herkes yaptığının karşılığını görür ve zulmedenler, yakında ne hale düşeceklerini bilir

Allah'ın sêlameti ve rahmeti hepinizin üstüne olsun” (Ahmet Cevdet Paşa,1981:270).

Bu vasiyetname de Hiz. Ebu Bekir'in bütün hayatının kısaca özeti saklıdır. Nitekim o da yaşam boyunca Allah'ın yolundan ayrılmamış ve öbür dünyayı bu dünyaya tercih etmiştir. Ayrıca halefi olarak Hiz. Ömer'i bırakarak önemli bir karara imza atmıştır. Şüphesiz ki Hiz. Ömer Hiz. Ebu Bekir'in yüzünü kara çıkarmamış ve devleti adaletle yöneterek halkına bu şekilde muamele etmiştir.

Hiz. Ebu Bekir çok geçmeden 22 ağustos Pazartesi günü akşamı 61 yaşında vefat etti (Aktan,2003:203). Cenazesi hanımı tarafından yıkandı ve Resul- u Ekrem'in(s.a.v) tabutu üzerinde götürüldü (Ecer,2000:91;Ahmet Cevdet Paşa,1981:271). Cenaze namazı Hiz. Ömer tarafından kıldırılmış ve Hiz. Peygamber'in kabrinin yanına Vefat ettiği akşamın gecesinde defnedilmiştir (Aktan,2003:203; İbni Kesir,?:20). Hiz. Ebu Bekir 2 sene, 3 ay, 10 gün riyasette bulunarak müslümanların işlerini idare etmiştir (Keskiöglü,1976:52).

Hz. Ebu Bekir'in birden fazla evliliği olmuştur. Zevceleri ve çocuklarının isimleri şunlardır. Hz. Ebu Bekir cahiliyet zamanında evlendiği Abdü'l –Uzza kızı Katile adında ki eşinden Abdullah adında bir oğlu ve Zatü'n-Nitaheyn denilen Esmâ adındaki kızı; ve yine cahiliye devrinde evlendiği Ümmü Rûman'dan Abdurrahman oğlu ve müminlerin anası Hz. Aişe ve İslam olduktan sonra evlendiği Esmâ adındaki hanımından Muhammed adındaki oğlu doğmuştur. Yine İslamdan sonra evlendiği Ensar'dan Zeyd'in torunu Haris'in kızı Habibe, kendisi öldüğünde gebeydi. Sonra Ümmü Gülsüm'ü doğurmuştur (Ahmet Cevdet Paşa,1981:271).

2.1.2.Hz. Ebu Bekir Dönemi Devlet İdaresi ve Sosyo- Kültürel Faaliyetler

Hz. Peygamberin vefatıyla birlikte kurmuş olduğu İslam devleti lidersiz kalmış idi. Kendisi ile birlikte peygamberlik görevi son bulurken, devletin idaresi için bir liderin seçilmesi zaruriydi. İslam dininin yayılması ve İslam devletinin ebediyen ayakta durması için bu gerekli bir durumdu. Hz. Peygamberin vefat ettiği gün Beni Saide gölgeğinde toplanan Ashabın ileri gelenleri, aralarında geçen hararetli bir istişare ile ortak nokta olan Hz. Ebu Bekir'in halifeliğinde karar kılmışlardır. Bu seçimin bir sonraki günü ise halk Hz. Ebu Bekir'e biat ederek onun halifeliğini meşru zeminde kabul ve tasdik etmişlerdir. Başta Hz. Peygamberin en yakın arkadaşı olması, ona ilk iman edenlerden biri olması, Hz. Peygamberin kayınpederi olması ve Araplar içerisinde Şeyh adı verilen en yaşlılarından, bilgililerinden olması, Hz. Peygamberin hastalığı sırasında onu imam tayin etmesi gibi bir çok sebepten dolayı Hz. Ebu Bekir'in halife seçildiği kabul edilir.

Halife seçilen ilk lider yani devlet başkanı olan Hz. Ebu Bekir bu görevi Hz. Peygamber'den devraldığı gibi aynı titizlik ve hassasiyetle idare etmiştir. Yaklaşık

olarak 2 sene 3 ay 10 gün görevde kalan Hz. Ebu Bekir arkasında her daim temiz ve parlak bir nam bırakmıştır.

2.1.2.1.Devlet İdaresi ve Devletin Durumu

Hz. Ebu Bekir 632 yılında İslam devleti lideri olarak halife seçilmesi gurur verici fakat bir o kadar da zor bir vazifeydi. Çünkü İlk halife Hz. Ebu Bekir, çok zor şartlarda ve sıkıntılı günlerde idareye gelmiştir (Hizmetli,1991:191). Artık Allah'ın elçisi yok idi. Alacakları kararlar da kendilerine yol gösterecek kimse kalmamıştı. Yeni kurulan bu devlette herşey hala yoluna girmemişti. Hz. Ebu Bekir bu genç devlette idare stratejisini şu şekilde ifade etmekteydi. Buna göre;“ Ey insanlar!.. size emir olarak tayin edildim, halbuki ben sizin en hayırlınız değilim. Bu sebeple eğer görevimi iyi yaparsam bana yardımcı olunuz. Hata edersem doğru olanı gösteriniz. Doğruluk bir emanet , yalancılık ise hıyanettir. Sizin aranızda zayıf olarak bilinen kişi, hakkını alıpta kendisine teslim edilinceye kadar Allah'ın izni ile benim nazarımda kuvvetli bir insan olarak kabul edilecektir. Sizin aranızda kuvvetli olarak bilinen kişide, kendisinden hak alınıp sahibine teslim edilinceye kadar Allah'ın izni ile benim nazarımda zayıf bir insan olarak değerlendirilecektir.

Bir topluluk Allah'ın yolunda cihadı terkederse, Allah, onları zelil kılan sillesini indirir. Bir toplulukta aklın ve dinin doğru bulmadıkları fenalıklar yaygın hale gelirse Allah, o topluluğu kaplayan bir bela gönderir.

Ben Allah'a ve Resulu'ne itaat ettiğim müddetçe sizde bana itaat edin. Allah'a ve Peygamberine isyan edersem o zaman bana itaatınız gerekmez ” diyerek devletin idaresinin nasıl olacağını ifade etmiştir (Kazancı,2011b:101). Buna göre İslam devletinin idaresi Allah'ın emirleri ve Resulullah'ın mirasından oluşmaktaydı. Hz.

Ebu Bekir yapmış oduğu bu konuşmada Müslümanları hangi esaslara göre yöneteceğini şu şekilde sıralayabiliriz:

1- O kendisini halktan üstün görmemiş, onlardan birisi olduğunu açıkça vurgulamıştır. Bu göreve sadece kendisinin değil, kendisi dışında birçok kişinin de layık olduğunu ifade etmiştir.

2-Halkına karşı sorumluluk bilincinde olduğunu göstermiştir.

3- Halkına halifeyi denetleme, sorgulama fırsatı tanımıştır. “denetime açık yönetim” sergileyeceğinin ifade etmiştir.

4-Doğrudan ayrılmadığı sürece desteklenmesini isteyerek, yapılacak icraatların halk tarafından tasvip edilip edilmediğini gözleyebilme zemini oluşturmuştur.

5- Yönetimin adalet ve eşitlik ölçülerin edayanacağını belirtmiştir.

6-Yanlığ yaptığı zaman sorgulama kapısını açık tutmuş, eleştire açık olduğunu, müstebit bir idareden yana olmadığını beyan etmiştir. Allah ve Resulü’ne itaat ettiği sürece kendisine itaat edilmesini isteyerek idare anlayışını Kur’an ve Resulullah’ın belirlediği ölçüye oturtacağını belirtmiştir. Yine bu ölçüden ayrıldığı takdirde kendisine itaatin yersiz olacağını açıkça ilan etmiştir. Bu ifadelerde “Hukuk devleti” anlayışının sergilendiğini görmekteyiz. Çünkü o dönemde hukukun iki kaynağı Kur’an ve sünnettir. Bunlara uyulduğu takdirde hukuka uygun icraat yapılmış olacaktır.

7-Mazlumun hakkını koruyacağını, herkesin kanun önünde eşit olduğunu belirtmiştir.

8-Kendisinin tek otorite olmadığını, Allah ve Resulü’nün belirlediği ölçülerin uygulayıcısı olduğunu hatırlatmıştır.

9-Adaletle hükmedilmediği takdirde devlet başkanının bundan sorumlu olduğunu, gerekirse idareyi daha liyakatli birine verebileceğini açıkça ortaya koymuştur.

10-Müslümanların izzet ve şerefle yaşamları için cihadın zorunlu olduğunu hatırlatmıştır. Burada cihattan maksat devletin dış saldırılara karşı korunması ve İslami öğretinin hür ve özgür bir ortamda sürdürülmesidir. Buna tebliğ ve davet de diyebiliriz (Balci,1999:193-194).

Hz. Ebu Bekir kimsenin cesaret edemeyeceği bu görevi aldığı anda devlet adeta kaynayan bir kazan durumunda idi. Hz. Ebu Bekir bu durumda acele davranmalı, ve isabetli kararlar vererek devleti ayakta tutmalıydı. Hz. Ebu Bekir'in ilk halife olarak seçilmesi yerinde ve isabetli bir karar olmuş idi. Hz. Ebu Bekir'den sonra gelecek olan ne Hz. Ömer ne Hz. Osman ne de Hz. Ali'nin bu zor ve karmaşık durumdan devleti sağlam bir şekilde en az kayıpla çıkarmaları mümkün değildi. Çünkü Hz. Ebu Bekir fevri ve sinirli bir şekilde hiçbir karar vermemişti. İslam devletine ve dinine yakışan bir idare ile devleti ölümüne kadar yönetmişti.

Hz. Ebu Bekir almış olduğu bir çok kararda Ashabın ileri gelenlerinin görüşlerinden faydalanmıştır. Buna göre; İslam meşveret usulüne ve fazilete dayanan bir cumhuriyet tarzı kurmuştur (Keskioğlu,1976:52). Görevde bulunduğu süre müddetince meşveretten ayrılmayan Hz. Ebu Bekir, ensar ve Muhacirlerle görüşür, başta Hz. Ömer olmak üzere, Hz. Osman, Hz. Ali, Abadurrahman b. Avf ve Zeyd b. Sabit gibi ashabın ileri gelen güzide insanları ile istişare ederdi. Hz. Ebu Bekir bir kral gibi monarşik ve despot bir idareden oldukça uzakta halk ve ashabın ileri gelenlerinin reylerini kullanmalarına, fikirlerini açıkça ifade etmelerine müsaade etmiştir. Bu da Hz. Ebu Bekir'in yönetimde olgun ve anlayışlı bir idare de

bulunduğunun ispatıdır. Bir nev'i demokratik bir yönetici olan Hz. Ebu Bekir devlet idaresinde oldukça başarılı ve çalışkan bir halife idi.

Hz. Peygamberin vefatıyla beraber İslam dünyasında da muhalif sesler yükselmeye başlamış, yalancı peygamberler ve dinden dönme olayları görülmüştür. Yöneticilik anlamında herhangi bir tecrübesi olmayan Hz. Ebu Bekir bu olaylara karşı harkulade bir çaba göstermiş ve bunda da başarıya ulaşmıştır. Başta çölde yaşayan kabilelerin Hz. Ebu Bekir'e karşı aldıkları tutumlar olmak üzere, Abs ve Zübeyyan kabilelerinin başı çektiği bazı Arap kabileleri Medine'ye elçiler göndererek namaz kılmaya devam edeceklerini, ancak zekat vermek istemediklerini bildirdiler (Aktan,2003:191). Ancak zekat vermek istemeyenlere yapılacak muamele konusunda ashab ihtilaf ettiler. Hz. Ömer ve onunla aynı düşüncede olanlar "kelime-i şahadet getirenlerin müslüman olduklarını, dolayısıyla öldürülemeyeceklerini söylerlerken, halife ve öteki sahabiler zekat vermekten kaçananlar üzerine kılıç çekileceğini bildirdiler. Halife, Hz. Ebu Bekir "Allah'a yemin olsun ki, Resulullah'a zekat olarak verdikleribir keçiyi bile vermekten çekinenlerle elim kılıç tuttukça harbederim" dedi,zekat vermenin müslümanlığın şartlarından olduğunu ifade etti ve sözünü yerine getirdi (Hizmetli,1991:192). Bu dinden dönme emarelerinin yanı sıra yalancı peygamberlerde ortaya çıkarak peygamberliklerini ilan etmeye başlamışlardır. Bazı Arap kabileleri dinden dönerek bu yalancı peygamberlerin etrafında toplanmışlardır. İslam'a karşı tavır takınmaya başlayan bu irtidat grupları Tuleyha, Esved'ül Ansi, Müseylime, adlı kişiler ve Secah isimli bir kadın yalancı peygamberlerin etrafında toplanmışlardır. Hz. Ebu Bekir idaresindeki İslam devleti ilk ve en büyük mücadelesini bu yönde vermiştir. Girişilen mücadelelerde İslam devleti Muaffak olmuş ve yeniden eski sukunetini yakalamıştır. Hz. Ebu Bekir idari anlamda yapmış

olduğu bu faaliyet sayesinde İslam dini ve devleti birlik ve beraberliğini muhafaza etmiş, merkezi otoritesini korumuştur.

Hz. Ebu Bekir idari anlamda girdiği bu ilk sınavdan başarıyla çıkmıştır. Böylelikle, Hz. Ebu Bekir, Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen anarşi , isyan ve karışıklıkları ortadan kaldırarak devlet otoritesini temin etmiştir (Ecer,2000:91). Hz. Ebu Bekir'in bu başarılı idaresini kendisi kadar danıştığı, adaletli, cesaretli meşveret kadrosuna da borçlu idi.

Hz. Ebu Bekir halifelik yetkilerini anlayışlılık ve sabır ile kullanmıştı. Genellikle meşveretle konuları tartışmış fakat lüzumlu hallerde derhal kararlar vererek idari anlamda önemli işlere imza atmıştır. Devlet başkanlığı boyunca bir lidere yakışır şekilde her hususta cesaretini gösteren Hz. Ebu Bekir, hiçbir zaman doğru yoldan ve idareden uzaklaşmamıştır. Aynı şekilde emri altında bulunan kumandanları ve bürokratlarını da muhafaza etmiş ve denetlemiş, onların yetkilerini kısıtlayacak her türlü tutum ve davranıştan uzak durmuştur. Nitekim Hz. Ebu Bekir, valilerini Hz. Ömer kadar yormamış, onların yetkilerini kısmamıştır (Belazuri,1984:167).

Hz. Ebu Bekir hilafete gelmesinin ardından çalışma arkadaşlarını büyük bir titizlikle seçmiş ve onları yeteneklerine göre vazifelendirmiştir. Özellikle bölgelere göndermiş olduğu valilerin hepsi idari anlamda yetenekli kişilerdi. Hz. Ebu Bekir yönetiminde şu valilere görev vermişti: Mekke valisi, Attab b. Esid; Taif valisi Osman b. Ebi'l – As; Yemen'deki San'a valisi Muhacir b. Ümeyye, Hadramat valisi Ziyad b. Lübeyd, Yemen'deki Hulan valisi Ya'la b. Ümeyye, Zebid ve Ruka valisi Ebu Musa el- Eş'ari, Cend valisi Muaz b. Cebel, Bahreyn valisi 'Ala b. Hadrami, Necran valisi Cerir b. Abdullah el Bicli İdi (Kutup,2007:67). Ayrıca Umman valisi, Huzeyfe b. Mihsan, Dumetül Cendel Valisi, İyad b. Ganem idi

(Belazuri,1984:111;Taberi,1967:427). Bu valiler aynı zamanda bölgenin komutanı unvanına da sahiptiler. Zira o dönemde askeri ve sivil idare ayrımı mevcut değildi. Atamış olduğu valilerle yaklaşık iki yıl görev yapan Hz. Ebu Bekir İslam devletinin bir bütün halinde birliğini muhafaza etmesini sağlamıştır. Kendinden sonra gelen halifelere birlik içerisinde bir devlet bırakan Hz. Ebu Bekir idari anlamda tecrübesi olan pek çok kişiden daha doğru ve titiz şekilde adaletten sapmadan devleti yönetmiştir.

Kısacası Hz. Ebu Bekir, hangi görüşle mukayese edilirse edilsin, insanlık tarihinin en büyük simalarından biridir. Peygamber'in hazırladığı sağlam temel üzerine İslam'ın binasını yükselten, halefi Ömer'e büyük bir maddi ve manevi sermaye bırakan Hz. Ebu Bekir'dir. Gerçi Ebu Bekir bütün başarısını doğruluk ve samimiyetle Müslüman oluşuna, Peygamberin amellerini Ameli Düstul edişine, velhasıl bütün mükemmelliğini peygamber'e ve İslam'a borçludur. Lakin inkarı imkansız hakikatlardandır ki İslam'ın manevi şahsiyeti dahi o büyük adamını hizmetlerine şükran borçludur (Şenbenderzade,2010:270-271). Yaşamı boyunca idari anlamda devletin teşkilatlanma temellerini atan Hz. Ebu Bekir Hz. Peygamber'den almış olduğu emaneti layıkıyla idare etmiş ve halefi Hattab oğlu Ömer'e bırakmıştır.

2.1.2.2. Askeri Teşkilat ve Ordunun durumu

Hz. Peygamber zamanında daimi askerlik mevcut değildi. Harp zamanlarında toplanan müslümanlar, harp bitiminde tekrar dağılmaktaydılar. Nitekim Hz. Peygamber'in zamanında olduğu gibi, Hz. Ebu Bekir döneminde de askerlik hizmetleri gönüllülük esasına dayanıyordu (Balcı,1999:200). Bu yüzden savaşçıların ve ordunun niteliğide henüz düzenli bir ordu karakteri kazanmamıştı. Elde edilecek olan ganimet, temel itici faktör olarak ön plana çıkmaktaydı. İslam'ın ilk merkezi

Medine’de, seferlere asker toplayabilmek için çok mücadeleler verilmişti. Hz. Ebu Bekir’in Medine’lilerden İslam ordusunun zor duruma düştüğü koşullarda, gönüllü asker olarak katılmalarını sağlayabilmek amacıyla uzun uzun dil döktüğünü İslam kaynakları aktarmaktadırlar (Çalışlar,2010:86). Fakat Hz. Ebu Bekir İslam ordusunun güçlenmesi hususunda büyük çabalar sarfetmiş ve asla orduyu ikinci plana atmamıştır. Hz. Peygamberden aldığı ordu sistemini muhafaza eden Hz. Ebu Bekir yeni kurulan İslam devletinin düşmanlarına karşı daima ordusuna ilk sırada önem vermiştir. Bu dönemde bölgelere atamış olduğu valiler hem komutan hemde idareci vasfı ile görevlerini idame ettirmişlerdir. Nitekim Şam bölgesine gönderdiği üç cephe komutanı Amr b. El- As, Yezid b. Ebi Süfyan ve Şurahbil b. Hasene’de gittikleri yerlerin aynı zamanda valileriydi (Taberi,1967:427).

İslam dünyasının da vuku bulan yalancı peygamberler ve dinden dönme olaylarını bu güçlü ordusu sayesinde bastıran Hz. Ebu Bekir’in ordusunun başında, her an her yere gitmek üzere emir bekleyen komutan konumunda Halid b. Velid var idi (Kutup,2007:67). Halid bin Velid, tarihte emsali pek az görülen kumandanlardan biriydi. Hatta bu kadar meziyetleri kendinde toplayan kumandan insanlık tarihinde pek azdır. Halid, tam manasıyla bir harp dahisiydi. İnsanlığın diğer büyük kumandanlarının önüne konulmasını gerektiren büyük meziyeti, harp tekniğini kimseden öğrenmemesi, İran ve Roma ordularını perişan eden usulleri kendisinin icad etmesinden kaynaklanmaktaydı. Halid, öyle bir kumandandır ki, asırlardan beri oluşmuş bulunan harp usullerini değiştirmiş, bir inkılap meydana getirmiştir (Şenbenderzade,2010:268-269). Nitekim Böyle dahi ve yetenekli bir kumandan olan Halid b. Velid, Hz. Ebu Bekir’in ordusunu idare etmekteydi. Ancak Halid’in bu görevi askerliğin belli bir düzende teşkilatlanmamasından dolayı kalıcılık arzitemmekteydi. Nitekim Hz. Ebu Bekir zamanında meydana gelen şu olay hem

bunun delili hemde askeri teşkilatın yokluğunun ispatıdır. Buna göre Halid b. Velid bir savaş öncesi ordu da kendi komutanlığını kabul etmeyenlere karşı, “Şimdi geliniz, başkumandanlığı elden ele değiştiriniz. Biriniz bugün, ötekiniz yarın, öbürünüzde öbür gün kumandan olsun ki, her biriniz sırayla kumandan olasınız” diyerek Askeri teşkilatlanmanın oluşmadığını ve kendisinin bu görevde kalıcı olmadığını göstermekteydi (Ahmed Cevdet Paşa,1981:306).

Bunların yanı sıra, Hz. Ebu Bekir’in ordusu sadece iç isyanlarda değil, Suriye ve Irak sınırında girilen birçok mücadelede büyük zaferlere imza atmışlardır. İslam devletinin daimi bir ordusu olmasa da, dağınık halde ki bu askerlerde disiplin ve itaat hakim bir vaziyetteydi. Çünkü Hz. Ebu Bekir, komutanlarla irtibatını hiç kesmemiştir. Sürekli onlara talimatlar göndermiş, bölgelerinde olup bitenler hakkında bilgi almıştır. Herhangi bir bölgede fetihten önce veya sonraki gelişmeler hakkında sürekli bilgi edinmiştir. Zaman zaman komutanlarına uyarıcı yazılar göndermiş veya Medine’ye çağırıp sorgulamış şayet önemli bir durum yoksa tekrar görevlerine yollamıştır. Eğer atadığı komutan yetersiz ise onu görevden almış, yerine daha liyakatlisini getirmiştir. Bunların yanı sıra o deneyimsiz vali ve komutanların icraatlarına bakmış, onları başarılı bulmuşsa ödüllendirmiş ya da daha üstün görevlere atamıştır (Balcı,1999:197). Ayrıca Hz. Ebu Bekir bir savaş öncesinde ordu komutanına “Geceleri uyanık olup arkadaşların ile konuş ki sana haberler gele ve perdeler açıla. Geceleri askerine nöbet tuttur. Karakollarını çoğalt. Vakitli vakitsiz onları dolaş. Vazifesini gevşek tutanları yoluyla ve adalet üzere terbiye et. Cezayı hak edenlere ceza vermekten korkma. Askerin halinden gafil olma. Fesada sebep olur. Fakat hallerini araştırarak onları küçük de düşürme” diyerek ordunun disiplinli şekilde idare edilmesini ve denetlenmesini emretmekteydi (Ahmed Cevdet Paşa,1981:362). Aynı zamanda Savaş sırasında veya sonrasında taşkınlıklara mahal

vermemek amacıyla talimatnamelerde bulunan Hz. Ebu Bekir, İslam askerlerine Şu hususlarda dikkatli olmalarını emretmiştir. Buna göre;

- 1- Kadınları öldürmeyiniz
- 2- Çocuklara dokunmayınız
- 3- İhtiyarlara tecavüz etmeyiniz
- 4- YemiŐ veren aŐaŐları kesmeyiniz
- 5- Mamur yerleri tahrip etmeyiniz
- 6- Gıdadan başka maksatla hayvan kesmeyiniz
- 7- Haddi tecavüz edip taşkınlık yapmayınız
- 8- Korkmayınız
- 9- Kimseye zarar vermeyiniz
- 10- Din adamlarına dokunmayınız (KeskiĞlu,1976:54).

Hz. Ebu Bekir'in belirlemiş olduğu bu sınırlar sadece insan üzerine değil doğada yaşayan her türlü canlı veya cansız mahlukat üzerineydi. Kişilerin hak ve hürriyetlerini zedeleyecek her türlü fevri davranıŐlardan uzak durulmasını emreden Hz. Ebu Bekir askeri sistemde disiplini ön planda tutmaktaydı. Günümüzde dahi disiplinli diye belirtilen bazı askeri sistemlerin Hz. Ebu Bekir'den öğrenecekleri çok Şey olduğu açıkça ortadadır.

Düzenli dahi olmayan bir ordu ile bu kadar büyük organize olmak ve disiplini sağlamak ve daha da önemlisi devrin büyük devletlerini dize getirmek Askeri anlamda gerçekleştirilen yeniliklerin bir meyvesiydi. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'e

güçlü fakat düzensiz bir ordu bırakmıştı. Hz. Ömer'e ise bu güçlü ordunun sisteminilize edilip daimi hale getirme görevi kalmış idi.

2.1.2.3.Mali Teşkilat ve Mali durum

Hz. Peygamberin 622 yılında hicreti ile birlikte temelini attığı İslam devletinin tam anlamıyla mali bir hazinesi yok idi. Vakıa, Ebu Bekir devrinde de Beytül mâl tabiri mevcuttu. Fakat o devirde, gelen mallar, gerekli yerlere hemen dağıtıldığından ve saklanmak üzere bir şey kalmadığından fiilen “Beytül mâl” mevcut değildi (Kayaoğlu,1985:76). Çünkü, o devirde Müslümanlarda zorunlu ihtiyaçlardan fazla para biriktirme ve çıkar peşinde koşma hırsı yoktu (Zeydan,2009:341). Fakat devletin büyümesiyle birlikte ihtiyaçlarında büyüyeceği bir gerçektir. Hz. Peygamber bu usul ile gelirlerin taksimine devam etmiştir. Hz. Ebu Bekir'de Peygamber'den almış olduğu bu sistem üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan aynen muhafaza etmiştir. Gelen gelirleri eşit şekilde, hür-köle, kadın- erkek demeden paylaşmıştır. Ebu Ubeyde b. Cerrah'da Hz. Ebu Bekir'in mali işlerinde yardımcısı ve maliye sorumlusu idi.

Hz. Ebu Bekir fetihlerle beraber gelen zenginliği bir an için devlet namına saklama yoluna gitmemiştir. Ölümüne kadar geçen sürede Hz. Peygamber'in bu sistemini tatbik etmiştir. Örneğin, Bahreyn'den toplanan vergiler Medine'ye gönderildiğinde, halife öncelikle halka Resulullah'ın kendilerine mal vereceğine dair söz verdiği kişileri çağırmış, onların hakkını vermiş, kalan malları halka eşit miktarda dağıtmıştır. Halife'nin Bahreyn'den gelen malları dağıtırken bile Hz. Peygamber'in vasiyetini göz önünde bulundurması, bu kişilere öncelik tanınması, onun Resulullah'ın karar ve uygulamalarına ne derece bağlı kaldığının bir başka göstergesidir (Balcı,1999:200).

Hız. Ebu Bekir zamanında en önemli mali gelişmelerden biride şüphesiz ki zekat toplanmasının belli bir düzene sokulmasıdır. Nitekim zekat'ın farz olmasıyla beraber onu vermek istemeyenlere karşı oldukça sert tutum sergilemiş ve ısrarının neticesinde Hız. Peygamber zamanından bu yana alınmaya devam edilen zekatın sürekliliği sağlanmıştır. Bazı Sahabelerin muhalefetine de aldırılmayan Hız. Ebu Bekir zekat'ın ne pahasına olursa olsun toplanılmasını emretmiştir. Hız. Ebu Bekir'in zekat toplanılmasında ısrarı ve Kuran hükümlerine uyulmasını istemesi, bir devlet adamı tutumunu sergilemekteydi (Çalışlar,201084). Ayrıca, Hız. Ebu Bekir zekat ve sadaka toplayan memurların, görevi yerine getirmesi konusunda oldukça hassastı (Şimşek,2005:37). Kimseye karşı baskı ve zulüm yapılmadan vergilerin tahsil edilmesini emretmekteydi. Bu dönemde Halktan toplanılan kırkta bir oranında ki zekat, gayr-i müslimlerden toplanılan cizye ve savaşlardan elde edilen ganimetler Hız. Ebu bekir döneminin başlıca önemli gelirleriydi. Elde edilen bu gelirlerle memurların maaşları karşılanmakta, ordunun giderleri ve ihtiyaçları tedarik edilmekteydi. Zekat gelirleri ise Kuran-ı kerim'de belirtilen, fakirlere, müellefe-i kulûba, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihad edenlere ve yolda kalmış olanlara verilirdi. Bütün bunların yanı sıra gelirlerden genel anlamda halka yardımlar da uygulanmaktaydı.

Hız. Ebu Bekir bütün görev süresi boyunca Hız. Peygamber'in belirlemiş olduğu bu sistemi uygulamış ve herhangi bir değişiklik yapmak yoluna gitmemiştir. Gelen bütün gelirleri adaletli şekilde dağıtmıştır. Öldüğünde Beytülmal'de tek bir dinar veya dirhem bulunamamıştır. Zira o bütün herşeyi müslümanlar uğruna harcamıştır. Hız. Ebu Bekir'e göre; "Bu Allah için yaptıkları bir amelin karşılığını ödemek için değildir. Müslüman oldularsa, Allah için Müslüman oldular. Ecrini o verir. Bu ise dünyalıktır, geçimine vasıtaadır. Bunda müsevi surette taksim, birini diğerine tercih ederek fark yapmaktan daha iyidir. Asıl mükafat ahirettedir. Onu Allah verir" diyerek dünya

malının geçici olduğunu ve geçinme vasıtası olduğunu dile getirmiştir (Keskiöglü,1976:56). Aynı zamanda mükafatın bu dünyalık malda değil ahirette olduğunu ifade ederek dünya malının heveslik olduğunu belirtmiştir. Hz. Ebu bekir bütün bu gerekçelere mahsuben bütün gelirleri dağıtma yoluna gitmiştir. Mali anlamda Hz. Peygamberin belirlediği çizgiden ayrılmamış, onu aynen tatbik etmeyi tercih etmiştir.

2.1.2.4. Eğitim ve Öğretim Çalışmaları

İslam dini, eğitim ve öğretime her zaman büyük önem vermiş ve onu geliştirmek için gerek Hz. Peygamber gerekse onun halifeleri büyük çabalar sarfetmiştir. Hz. Peygamber'e gelen ilk emir bilindiği üzere "Oku" emri idi. Nitekim Allah'ın başta Hz. Peygamber'den olmak üzere bütün ümmetinden ilk isteği okumaları idi. Bu hususta Kuran-ı Kerim'de alimleri ve ilimleri öven bir çok ayet mevcut olduğu gibi, Hz. Peygamberin de oldukça fazla hadisi mevcuttur. Ayrıca Hz. Peygamber kadın ve erkek bütün müslümanların ilmi öğrenmelerini farz olduğunu her defasında ifade etmiştir.

İslam dini eğitim- öğretim kapsamında öğretmen ve öğrencilere büyük önem ve değer vermiş, bu hususta her türlü fedakarlıkta bulunulmasını emretmiştir. Hz. Peygamber de kendisinin bir öğretmen ve yol gösterici olduğunu ve nitekim halkın eğitiminde ve doğru yolu bulup tatbik etmesinden başlıca sorumlu olduğunu ifade etmekteydi. Hz. Peygamber'in bu konuda ki bilgilendirmeleri ve yol göstermeleri sonucunda cahiliye toplumunun o kör ve karanlık günleri geride kalmıştı. Halk da başta Kuran-ı Kerim öğrenmek olmak üzere, okuma ve yazma oranlarında önemli sayılabilecek artışlar meydana gelmiş idi. Sadece Kuran-ı Kerim değil aynı zamanda

diğer ilimlerde de bu dönemde eğitim öğretim kapsamında öğretilme yoluna gidilmiştir.

Hız. Peygamberin ilimleri teşvik edici ve destekleyici bu tutumu sayesinde zaman içerisinde İslam dünyasında büyük ve hatırı sayılır din alimleri ve bilim adamları yetişmiştir. Hız. Peygamber'e ilk vahyin inmesiyle birlikte başlayan Eğitim öğretim faaliyetlerine, Hız. Peygamber ve onun halefleri okullar açarak destek vermişlerdi. Hız. Peygamber bu hususta , Mekke döneminin ilk yıllarında Daru'l Erkam'ı bir eğitim öğretim merkezi olarak kullanmıştır (Sarıçam;Erşahin,2008:123). Burada temel İslam bilgileri öğretiliyor ve uygulamalı olarak gösteriliyordu. Aynı zamanda İslam dinini tanıtmak için bir çok bölgelere burada yetiştirilen muallimler gönderilmekteydi. Mesela Musab b. Umeyr'i Medine halkına Kur'an öğretmeye göndermiştir. Yemen'e vali olarak gönderilen en iyi Kur'an okuyanlardan Muaz b. Cebel hem zekat toplamış hem de Kur'an öğretmiştir (Kayaoğlu,1985:122).

Hız. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicretiyle birlikte gerek ibadet gerekse eğitim öğretim amaçlı Mescid-i Nebevi'yi inşaa etmiştir. Mescid'in yanında yer alan suffe adındaki yerde ise ashab okuma ve yazma öğrenmekteydi. Medine dışından gelen öğrencilerde burada kalarak eğitimlerini sürdürüyorlardı. Sadece Mesci-i Nebevi ile sınırlı kalmayan bu eğitim kurumlarına zaman içerisinde birçokları daha eklenmişti.

Hız. Peygamberin bu okullarında idareciler, komutanlar, hakimler, hafızlar ve ilim adamları gibi bir çok yönetici ve eğitici nesil yetişmiş idi. Öğrencilere karşı yumuşak tavırlı ve sabırlı olunmasını tavsiye eden Allah'ın Elçisi, yetiştirdiği o güzide insanlar sayesinde İslam devleti ve dini her geçen gün daha da güçlenmiş ve yayılmıştır. Hız. Peygamberin eğitime vermiş olduğu bu önem sayesinde yetişen müslüman gençleri ile birlikte cahiliye döneminden artık uzakta bir Arap toplumu oluşmuş olmaktadır.

Hz. Muhammed'in bütün bu faaliyetleri ondan sonra gelen halifeleri zamanında da aynı tarz ve titizlikle devam etmiştir. Ondan sonra gelen ilk halife Hz. Ebu Bekir'in, Peygamberin mirasını aynı şekilde korumuş ve daha da geliştirme yoluna gitmiştir. Zaten Hz. Ebu Bekir'in kendisi de Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmiş idi.

Hz. Ebu Bekir'in ilmi kudreti herkesçe teslim olunmaktadır. O ashabın sayılı fakihlerindedir. Halka anlayamadıkları meseleleri anlatır fetva verir, hüküm çıkarırdı, fıkhi anlayış ve dirayeti çok yüksekti (Keskioğlu,1976:55). Kendisi gibi halkın ilim ve irfan öğrenmesi hususunda halifeliği süresince eğitime büyük önem vermiştir. Bu konuda gençlerin eğitiminde bizzat kendisi görev yapmış, Hz. Peygamberin gününde olduğu gibi okuma ve yazmaya büyük önem vermiştir.

İslamı yayma görevinden sonra, dinin temellerini oluşturan kuralları öğretmek gelmekteydi. Başta Hz. Ebu Bekir olmak üzere dört halifenin ilk gayesi de Kuran-ı Kerim'i öğretmek ve bunu anlayıp yorumlama yeteneği kazandırmaktı. Nitekim bu şekilde İslam toplumu sorunlarının çözümlerini Kur'an 'da arama yoluna giderek bir bütün olmayı başarmışlardır. Böylelikle Hz. Ebu Bekir ve sonrasında ki halefleri Kuran-ı Kerim ve Sünnetin kapsamında bir eğitim ve öğretimi ön planda tuttuklarını görmekteyiz.

Bu konuda İslamın, yeni fethedilen topraklarda tanıtılması ve pratik olarak öğretilmesi için Hz. Ebu Bekir döneminde buralara muallimler gönderilmiş, Medine'ye de aynı şekilde öğrenciler kabul edilmiştir. Kuran-ı Kerim ve sünnetin ön planda tutulduğu eğitim sisteminde tam anlamıyla bir teşkilatlanma olmadıysa da, Hz. Peygamberin bıraktığı sistem Hz. Ebu Bekir tarafından muhafaza edilmiş ve aynı şekilde devam etmesi sağlanılmıştır.

2.1.2.5.Kuran-ı Kerim'in Toplatılması

Hz. Muhammed'e inen son hak dini İslam'ın mukaddes kitabı Kuran-ı Kerim'dir. Kuran-ı Kerim'in başlıca amacı insanları doğru yola sevk etmek ve hak ile batılı ayırt etmelerini sağlamaktır. Hz. Muhammed'e Peygamberlik vazifesi verilmesiyle nazil olmaya başlayan Ayet-i Kerimeleri, Hz. Peygamber hafızasında tutar ve daha sonra müslümanlara okurdu. Fakat söz ile Ayetlerin bir bütün halinde değişmeden saklanması mümkün değildi. Bu sebepten dolayı gelen vahiylerin yazıya geçirilmesi zaruriydi. Kur'an, âyet âyet indikçe Cebrail (a.s.), her âyetin yerini, yani hangi sûrenin neresine yazılacağını bildirirdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) de o düzen üzere yazılmasını vahiy kâtiplerine emretmiştir (Ahmed Cevdet Paşa,1981:353). Bu şekilde Allah'ın kelimeleri üzerinde eklemeler veya eksiltmeler olmayacak, kutsal kitap daha sağlıklı bir şekilde muhafaza edilecekti. Hz. Peygamber bu hususta okuma- yazma bilen müslümanların bir kısmını vahiy katibi olarak görevlendirmişti. Gelen vahiyleri bizzat gözetiminde bu katiplere yazdırmaktaydı. Kuran-ı Kerim'in inmeye başlamasından itibaren bu yazma işi başlamış idi.

Kuran-ı Kerim'in sayfalarının değişik objeler üzerine yazıldığı ve bu şekilde muhafaza edilmeye çalışıldığını kaynaklar ifade etmektedir. Bu sebepten dolayı parça parça halde bulunan sayfaların Hz. Peygamber zamanında bir kitap haline getirilmediğini görmekteyiz. Çünkü 23 senede tamamlanan Kuran-ı Kerim bir bütün halinde vahyedilmemiş , tamamlandığında ise Hz. Muhammed baki aleme göç etmişti. Fakat Hz. Peygamber vefatından az önce Kuran-ı Kerimde ayetlerin ve surelerin her birinin nerede yer alması gerektiği hususunda bilgiler vermiş idi.

Kuran-ı Kerim'in ayetlerini sahabilerden bazı kimseler toplamaktaydı. Bunların yanı sıra ayetleri ezberleyen çok sayıda hafız da var idi. Bu hafızların varlığı Kuran'ın asıl şekilde muhafaza edilmesinin teminatı niteliğindedir. Fakat Hz. Ebu Bekir döneminde ortaya çıkan dinden dönme olayları ve sahte peygamber hadisesi sonucunda, Müslümanlardan 1200 kişi şehid düşmüştü (Zeydan,2009:644). Özellikle Hafızların şehit olmasıyla birlikte Kuran'ın aslına bağlı kalınarak gelecek nesillere aktarılması tehlikeye düşmüştü idi. Bu sebepten dolayı Kuran'ın aslına bağlı olarak Hz. Peygamber'den bizzat Kuran'ı dinleyerek ezberleyen hafızlardan faydalanma yoluna gidilmiştir. Böylelikle Kuran-ı Kerim tek bir nüsha da toplanacaktı.

Hafızların ölmeden bu işlemin gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Bu hususta yapılan çalışmalar şu şekilde idi. Hz. Ebu Bekir döneminde gerçekleşen bu acı olaylar neticesinde Kuran'ın kaybolmasından endişe duyan Hz. Ömer, kutsal emanetin kitap haline getirilmesi gerektiğini halifeye bildirdi. Hz. Ömer bu endişesinde oldukça haklıydı. Hz. Ebu Bekir ise Ömer gibi düşünmemekteydi. Çünkü ona göre Allah'ın Resülü'nün yapmadığı birşeyin kendileri tarafından yapılmasına tereddütle yaklaşmaktaydı. Fakat Hz. Ömerin ısrarı neticesinde Hz. Ebu Bekir bu fikri kabul etti. Hz. Ebu Bekir, Peygamberin vahiy katipliğini yapmış olan Zeyd b. Sabit'i bu işi yapmakla görevlendirdi. Çünkü Zeyd hem vahiy katibi hemde hafız idi. Zeyd ile birlikte bir heyete de bu kutsal vazifede görev verildi. Kur'an-ı Kerim'i toplamak ile görevlendirilen heyette Hz. Ömer, Osman, Ali, Talha, Sa'd, Ebu Derda, Übey b. Kaab, Abdullah b. Mes'ud, Mikdad b. Esved ve Ebu Musa el-Eş'ari gibi ashabın meşhurlarında vardı (Ülkü,1982:285). Zeyd b. Sabit'e bu görev verilirken Hz. Peygamberin öğrettiği tarzda ayetlerin kitaba alınmasını ve bu olaya da iki kişinin şahitlik etmesi şartı getirildi. Böylelikle yanlışların önüne geçilmesi amaçlandı.

Değişik meteryaller üzerine yazılmış olan Kuran-ı Kerim ayetleri, hafızların ezberlerinde ki ayetlerle karşılaştırıldı. Bu şekilde Kuran-ı Kerim’de en ufak noksan ya da fazlalıkların önüne geçildi. En mükemmel şekilde titiz bir çalışma ile sırası ve düzeni korunarak Kuran-ı Kerim kitap haline getirildi. Sonradan bu Kuran’a “Ana Mushaf (el-Mushafü’l-Ümm)” adı verilmiştir (Aktan,2003:202). Bu tek nüsha ise Hz. Ebu Bekir’e teslim edilmiştir. Hz. Ebu Bekr, bu mukaddes emaneti, ölümünden önce, kendisinden sonra yerine geçecek Hz. Ömer’e bıraktı . Hz. Ömer de, kendisinden sonra yerine kimin geçeceği belli olmadığından, onu kızı ve Hz. Peygamber’in dul zevcelerinden biri olan Hz. Hafsa’ya teslim etti (Hizmetli,1991:196).

Hz. Ebu Bekir’in bu ilmi görevi sayesinde Allah’ın emirleri bir bütün halinde kaybolmaktan veya üzerine birşeyler katılıp yanlış şekilde ifade edilmekten kurtulmuş idi. Fakat bu çalışmada her yeniliğin öncüsü olan Hz. Ömer’in hakkı çok büyüktür. Zira onun teklif ve ısrarı doğrultusunda bu güzel ve kutsal vazife yapılmış idi. Aynı şekilde Zeyd b. Sabit’in titiz ve sabırlı çalışmalarının da bu hususta emeği oldukça fazladır. Yaptıkları bu görev sayesinde orijinalliğinden bir adım dahi uzaklaşmayan Kuran-ı Kerim, günümüze kadar bu şekilde ulaşmıştır.

2.2. HZ. ÖMER DÖNEMİ

2.2.1.Hz. Ömer’in Hayatı

İslam devletinin 2. Halifesi olan Hz. Ömer 584’te Mekke’de doğdu (Hekimoğlu,2000:58). Kendisinden nakledilen bir rivayete göre o, Büyük Ficar savaşından dört yıl sonra dünyaya gelmiştir (Kaya,2006:8). Künyesi Ebu Hafs’dır. Hafs aslında aslan yavrusu demektir (Sarıçam,2010:18). Lakabı Faruk’tur

(Akkoyunlu,2007a:11). Çünkü Mekke’de Müslüman olduğunu izah etmiş ve Allah(cc) da bu esnada küfürle imanın arasını ayırmıştır (Sallabi,2006:17). İslam tarihinde bu lakabla anılan tek sahabe Hz. Ömer’dir. Hz. Ömer Adiy oğulları kabilesinden olup bu kabileye adını veren Adiy b. Ka’b Hz. Peygamberin büyük dedelerinden Mürre’nin kardeşidir. Kabilenin atası Adiy b. Ka’b, Fihri b. Malik Küreyş’in dördüncü nesilden torunudur (Sarıçam,2010:9). Adiy kabilesi Mekke şehir devletinde Önemli bir çok göreve bakmaktaydı. Aile olarak Benu Adiy Küreyş Kabilesinin diplomatik işlerini yürüttüklerinden Mekke’yi dışa karşı temsil ettiği yani elçilik görevini yürüttüğü bilinmekteydi. Aynı şekilde Hz. Ömer kabileler arasındaki şan ve şeref konusundaki çekişme (Münafere)lerde“Münarif” şan ve şerefle övünme (Müfale)lerde “Müfahir” olarak görev yapardı (Sarıçam,2010:21). O sıralarda okuma yazma oranı son derece düşük olmasına rağmen, Hz. Ömer’in okuma yazma bildiği kaynaklar da kaydedilmektedir (Ağırakça,2004:8).

Babasının adı Hattab’dır (Keskiöglü,1976:97). Annesi Hanteme bint Haşim b. Muğire’dir (Sallabi,2006:18). Dolayısıyla Hz. Ömer’in annesi ile Ebu Cehil amca çocukları olmaktadır. Ayrıca Hz. Ömer’in Zeyd adında ağabeyi Fatıma Safiye ve Ümeyme adlarında kızkardeşleri vardı. Hz. Ömer’in babaannesi, Hayye adında Habeşistan asıllı bir hanımdı (Sarıçam, 2010:13). Dedesinin adı Nüfeyl’dir, o kabilesinde otorite sahibi bir zattı. Ayrıca Hz. Ömer’in dedesi Nüfeyl kabile reisleri arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözme konusunda yetkili ve söz sahibi idi (Ağırakça,2004:8). Nesebi, Ka’b b. Lüeyy b. Galip’te Hz. Peygamber (s.a.v.)’le birleşmektedir (Sallabi,2006:17).

Çocukluk ve gençlik yıllarında onu emsallerinden ayıran ve onlardan üstün kılan bir özelliği de vücut yapısıydı. Hz. Ömer, uzun boylu, saçları dökülmüş, güçlü, gözleri iri ve esmer tenli bir kimseydi (İbni Kesir,?:12). Hızlı yürür, konuştuğunda

karşısındakine dinletir ve vurduğunda da acıtır (Sallabi, 2006:17). Görünüşü saygı hissi uyandırmaktaydı. Kendisine karşı da, başkalarına karşı da haşin davranan sert bir mizaca sahipti (Kutluer,1998:80).

Gençliğinde çobanlık yapmaktaydı. Çobanlık o günün şartlarında önemli bir görev idi. Mekke yakınlarında Decnan denilen yerde ve Mekke civarındaki başka yerlerde babasının hayvanlarını gütmüştür. Onun babası oldukça sert mizaca sahip biriydi. Hz. Ömer'e bir çok kez dayak attığını kaynaklar ifade etmektedir. Babasının çok katı kuralları sebebiyle kendisi de aşırı sinirli bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. İyi bir sporcu olan Hz. Ömer güreşmeyi ve biniciliği çok sevmekteydi. Ayrıca şiire ve edebiyata karşı da aşırı ilgisi bulunmaktaydı. Bir çok Mekkeli gibi O da ticaretle meşgul olmuştur. Hz. Ebu Bekir gibi Şehrin ileri gelen tüccarlarındandı (Akkoyunlu,2007a:149). Fakat fazla bir mal varlığı yoktur.

Adiyogulları başlangıçta Hz. Peygamber'in İslama davetine düşmanca tavır takınmışlardır (Sarıçam,2010:11). Hz. Ömer de İslamiyet'in doğuşuyla beraber bu dine karşı cephe almıştır. Çünkü o cahiliye dönemi adetlerine sınıksız bağlı biriydi. Hatta kendi kızını elleriyle toprağa diri diri gömdüğü rivayet edilmektedir. Bununla beraber Müslüman olan eşini dahi dövdüğünü ve ancak onu yorulduğu zaman bıraktığını söylemektedir. Babasından gördüğü gibi eski inancına sınıksız sarılan Hz. Ömer içki içmekte ve putlara tapmaktaydı. İslamiyete karşı bir tutum içerisinde bulunan Hz. Ömer Müşrikler için adeta arkasına sığınacak bir kale gibiydi. Hatta Hz. Peygamberi öldürme planı yapan müşrikler bu görevi kime yaptıracaklarını düşünürken bu görevi Hz. Ömer'e verilmesine karar kılındı. Çünkü İslamiyet gün geçtikçe büyümekte ve Müslümanların sayısı her geçen gün artmaktaydı. Bu düşünce Ebu Cehil tarafından ortaya atılmıştı. Ancak tehlikeli bir vazifeydi. Zira Hz. Muhammed'in öldürülmesiyle beraber Haşimoğulları kan davası güdeceklerdi. Bu

sebepten dolayı müşrikler belli süre zarfında beklemişlerdi. Ancak beklenenin aksine İslamiyet unutulmamış tam tersi giderek yayılmıştı.

Bu görev üzerine Kılıcını kuşanıp Hz. Peygamberi öldürmeye giderken yolda karşılaştığı birinin Hz. Ömer'e nereye gittiğini sorması ve onun da Muhammed'i ortadan kaldırmaya gittiğini söylemesi üzerine, o kişi, kendi kız kardeşin Fatıma ve eşi Said. B. Zeyd'de Müslüman oldu önce onlara bak demiştir. Eniştesi ve kız kardeşinin İslamiyeti kabul etmesine inanamayan Hz. Ömer önce onları cezalandırmak için kardeşinin evine gitmiştir. Fakat Burada duyduğu Kuran-ı Kerim den etkilenmiş ve bunun üzerine İslam dinine geçtiği rivayet edilmektedir.

Hz. Ömer İslamiyeti kabulüyle beraber samimi bir müslüman olmuş idi. Allah Resulünü; güneş, Ömer den daha hayırlı bir kimsenin üzerine doğmadı diyerek onun Müslümanlığına övgülerde bulunmuştu (Akkoyunlu,2007a:10). Onun İslamiyeti kabulü Kuran'ın İnmeye başlamasından altı yıl sonraya denk geldiğini kaynaklar belirtmektedir. Zaten Hz. Ömer'in amcası oğullarından Amr, Hz. İbrahim'in dini olan Hanifliğe mensuptu ve putlara tapmıyordu. Bu hususta ise aile bireylerini uyarıyordu. Hz. Ömer'in İslamiyete geçişi ile birlikte Adiy ailesinin neredeyse tamamı bu dine geçmiş idi. Hz. Ömer İslam olmadan önce Müslümanlara ne kadar düşman olmuşsa da, İslama girdikten sonra dine o kadar çok yardım ve hizmet etmiş, dillere destan olan doğruluğu, adaleti, yüzyılları geçerek günümüze dek ulaşmıştır. Bunun yanı sıra İslamiyetle şereflenen Hz. Ömer, Aşere-i Mübeşşere içerisinde yer alan cennetle mücdelenen bir müslüman olmayı hak etmişti.

Kabe'de açıktan kimseden çekinmeden namaz kılan ilk kişi Hz. Ömer'dir. Hz. Ömer'in Müslüman olması müşrikleri çok kötü etkilemişti. Zira Hz. Ömer'in

kendilerini bırakıp müslüman olacağı akıllarının ucundan bile geçmiyordu. İslam dini artık daha da güçlenmişti. Müşrikler bunu kabullenemediler.

Nitekim Hz. Ömer'in Müslüman olması müşrikler tarafından çok sert tepki olarak Müslümanlara yansımaya başlamıştı. Bu baskı ve şiddetin üzerinden Hicret etme kararı çıktı ve nihayet Medine'ye Hicret edileceği zaman müşriklere meydan okuyarak, yanında yirmi kadar Müslüman olduğu halde yola çıkmış ve hiçkimse onu takibe cesaret edememiştir (Aktan,2003:204). Samimi bir Müslüman olan Hz. Ömer servetinin büyük kısmını İslam dini için harcamıştır. Hz. Peygamberin sağlığı döneminde onun sözünden çıkmamış , getirilen emir ve yasaklara sirayet etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamberin bazı konularda görüşünü aldığı İstişare ettiği bir kimse şerefine de sahip olmuştu. Öyle ki, “Benden sonra peygamber gelecek olsaydı Ömer b. Hattab olurdu” hadisine nail olmuştur (Bilmen,1948:33).

Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir gibi Hz. Peygamberin kayınpederiydi. Kızı Hafsa , Resulullah'la evliydi (Hekimoğlu,2000:58). Artık o Hz. Peygamberin yakın akrabası ve İslam dininin gözbebeğiydi. Hz. Peygamberle birlikte bir çok savaşa katılan Hz. Ömer cesareti ile nam salmıştı. Allah'ın Resulu'nün sağlığında hep yanında olmaya çalışan Hz. Ömer onun hastalığında da yanında idi. Hz. Peygamber'in hastalığı döneminde Hz. Ömer çok üzülmüş ve bundan çok etkilenmişti.

Hz. Peygamber'in fani alemden göç etmesiyle beraber bir anlık üzüntünün vermiş olduğu şaşkınlıkla kendisine pek yakışmayacak fevri bir davranışta bulunmuştur. Kim Muhammed öldü derse onun başını gövdesinden ayırırım diye bağırın Hz. Ömer'in amacı neydi? Bu hareketinde bir anlam gizli miydi? Bu konu üzerinde biraz durmak da fayda vardır.

Hiç şüphe yok ki Hz. Peygamber İnsandı ve mutlaka her canlı gibi ölümü tadacak ve fani alemden baki aleme göç edecekti. Bunu inkar etmek samimi bir Müslümana yakışmayacaktır. Hz. Ömer’de cennetle müjdelenmiş on kişi içerisinde yer alan samimi bir Müslüman olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Hz. Peygamber’in birgün öleceğinin bilincindeydi. Fakat Allah Resulu’nun ölümü onu oldukça derin etkilemişti. Bazı kaynaklarda ifade edildiği gibi Hz. Ömer halkın eski dinlerine dönmesinden korktuğu için bu fevri davranışı sergilediğini ifade etse de bu gerçeğe bağdaşmayacak bir düşüncedir. Nitekim Hz. Ömer’de insandı ve bir anlık şokun etkisiyle bu sözleri söylemesi gayet tabidir. Bu hususu başka sebeplere bağlamak objektiflikten uzak bir anlayışı yansıtır. Bu durum sadece Hz. Ömer’e has bir olay değildir. Zira günümüzde dahi yakınını kaybeden birinin feryadları dağı taşı inletirken Aleme Rahmet olarak inmiş olan Hz. Muhammed’din arkasından böyle bir harekette bulunulması kanaatimce yadırganacak bir davranış değildir. Bu durum ilk anda ki şok’un bir etkisi olduğu bariz şekilde ortadadır. Hz. Ebu Bekir’in uyarmasıyla ancak kendisine geldiğini ifade eden Hz. Ömer’in halkın bütünlüğünü düşünecek durumda olduğunu söylemek yanlış olur. O’nun o anki hal ve vaziyetle Hz. Muhammed’in vefatını düşünmekten başka bir amacının olduğunu varsaymak kanaatimce daha yanlış olacaktır. Hz. Ömer Müslümanların birlik ve beraberliğini ömrü boyunca düşünmüş ve bu uğurda bir çok şeyini feda etmiş bir zattı. Fakat bu acı durumda Müslümanların eski dinlerine dönmesini ve birlik beraberliğini düşündüğünü söyleyenler mübalağa etmiş olurlar.

Hz. Peygamberin vefatıyla beraber yeni bir devlet başkanı seçilmeliydi. Bu iş oldukça zor ve bir o kadar da tehlikeliydi. Çünkü kabileler arası çatışma olabilir ve Müslümanlar birbirlerine kılıncı çekebilirdi. Halk Hz. Peygamber’in ölümüyle büyük bir şok yaşamaktaydı. Fakat devlet başkanının derhal seçilmesi gerekli idi. Bu

hususun bir an önce çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu bağlam da seçilen ilk halife Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer'in yardımı ve desteği ile seçilmişti. Hz. Ömer Müslümanlar arasında çıkacak olan çatışmadan korkmuş ve bu konu da oldukça hızlı ve doğru bir seçim yapmıştır.

Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in Halifeliği döneminde de onun yanından ayrılmamış ve büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Hz. Ebu Bekir de , İslam hukuku konusundaki derinliği, basireti, meseleleri tez kavrayıp isabetli kararlarla çözmesindeki başarı ve becerisinden ötürü onu bir müsteşarı gibi görüyor ve hemen hemen her işte onunla istişarede bulunuyordu (Temiz,2009:56). Hz. Ebu Bekir'in hastalığı sırasında ise İmameti o devralmış ve namazları o kıldırmıştı. Zira Hz. Ebu Bekir halife olarak Hz. Ömer'den uygununu bulamayacağını farkındaydı. Sert bir yapıya sahipti fakat göreve gelince üzerine yüklenecek mesuliyetle onun da yumuşak bir huya bürüneceğine inanıyordu. Vefatından önce yazdırdığı vasiyet ile Halifeliğe Hz. Ömer'i tayin etmiştir. Böylelikle halifeliğe ilk vasiyet yoluyla geçen kişi olmuştur.

Halifeliği süresince adaletten ve doğru yoldan ayrılmayan Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in ne kadar doğru bir seçim yaptığını göstermekteydi. Halifeliği yamalı elbiseler içinde bir yaşam ile geçmişti. Müslümanlığı süresi boyunca içtenlikle bu dine inanmış olan Hz. Ömer günümüz yöneticilerinin örnek alması gereken bir devlet başkanıydı. Mütevazı yaşantısıyla halktan biri gibi davranan Hz. Ömer bu davranışıyla halkın sevgisini kazanmıştı. O dönemin kaynaklarına göre Hz. Ömer'in; dışarıdan tanımayan biri gelse tanınmayacak kadar mütevazı bir yaşam sürdüğü ifade edilmektedir. Fırat nehri kıyısında bir kurt kuzu yu kapsa ondan hesap sorulacağı endişesine taşıyan adil ve eşsiz bir insandı. Hilafeti döneminde de bir çok

teşkilatlanma faaliyetleri gerçekleşmişti. Artık devletin belkemiği tam anlamıyla onun halifeliği döneminde oluşacaktı.

Hiz. Ömer ölümün er ya da geç geleceğini biliyordu. Ona ölüm Müslüman olmayan biri tarafından nasip olmuştu. Belki de onun en çok sevindiği husus bu idi. Müslüman bir kardeşinin kendisini yaraladığını duysa en büyük ızdırabı çekecekti. Onu gay-ri müslim biri yaralamıştı. Bu kişi hıristiyan Ebu Lulu lakabıyla anılan Firuz adında ki köleydi. Medine’de oturan Firuz Basra valisi Muğire b. Şu’be’nin kölesiydi (Hizmetli,1991:206). Bu köle Hiz. Ömer’e giderek çalıştığı işe göre efendisine verdiği verginin oldukça fazla olduğunu ve bunun azaltılmasını talep etmişti. Hiz. Ömer’de bu kişiye ne işle meşgul olduğunu sormuş, o ise zanaatkar demirci ve nakkaşçı ustası olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Hiz. Ömer verdiği paranın çok olmadığını ifade ederek kölenin isteğini geri çevirmiştir. Ayrıca Hiz. Ömer bu köleye çok iyi yel değirmeni yaptığını duydum bir tanesini de bana yapar mısın diye teklif de bulundu . O da sana bir değirmen yapayım ki doğudan batıya kadar dillerde destan olsun deyip gitmiştir (Ahmet Cevdet Paşa,1981:334). Hiz. Ömer bu kölenin kendisini tehdit ettiğini anlamıştı. Kölenin amacı aslında verdiği vergisi değildi. Onun başlıca amacı halifeyi öldürmektir. Eğer yakalanırsa arkasına sığınacağı bir sebep olması için halifeye bu şikayetle gelmişti. Zaten o da büyük ihtimalle aleyhinde bir karar verileceğinin farkındaydı. Zira bu planlanmış bir suikasttı.

Bu konuşmaların bir sonra ki günü sabah namazında Hiz. Ömer cemaate namaz kıldırırken Firuz Adlı köle yanında getirdiği hançerle Hiz. Ömer’i 5-6 defa yaralamıştı. Hiz.Ömer’i vuran kişi elinde hançeri olarak geri döndü. Dönerken her ki-me rastladıysa vurdu. Böylece on üç kişiyi yaraladı. Bunlardan altısı öldü (İbni Kesir,?:11). Ancak Kaçmaya yeltenen firuz bu sırada yakalanacağını anlayınca intihar etmiştir. Bu öldürme işi söylentiye göre, Medine’de bulunan İranlı ve Suriyeli

yabancıların planladıkları ortak bir olaydı (Çağatay,1993:346). Hz. Ömer ağır yaralanmıştı. Halife Hz. Ömer almış olduğu bu yara yüzünden, yaralandığının üçüncü günü (M.3 Kasım 644) öldü (Çağatay,1972:337). Cenazesini oğlu Abdullah yıkadı (Akkoyunlu,2007:149). Cenaze namazını Suheyb'i Rumi(r.a.) kıldırdı. Hz. Peygamberin yanına defnedildi (Ecer,2000:119). Halifeliği; on yıl, altı ay ve bir kaç gündür. (Ahmet Cevdet Paşa,1981:335)

İslam devletinin adil hükümdarı Hz. Ömer'in; Zeynep, Melike, Ümmü Gülsüm, Cemile, Fekihe, Ümmü Hakim olmak üzere toplam 6 eşi bulunmaktaydı. Aynı zamanda Abdullah, Abdurrahman-ı Ekber, Abdullah, Asım ve Zeyd olmak üzere 5 oğlu, Hafsa, Fatıma, Rukiyye, Zeynep, olmak üzere de 4 kızı var idi.

Hz. Ömer yaşamı boyunca İslamı yaşamış ve kurallarından bir an olsun ayrılmamıştır. Akıllı ve bir o kadar da mütevazı bir Müslüman olan Resulullah'ın Halifesi adaletten hiçbir zaman ayrılmamıştır. Kaynaklara göre bütün ömrü boyunca asla taraf tutmamış, hatır ve gönül işleriyle devlet işlerini birbirinden ayırmıştır. O ömrünü İslamı yaymak için harcamıştır. İslam Devleti O'nun zamanın da oldukça genişlemiş ve İslam dini yayılmıştır

2.2.2.Hz. Ömer Dönemi Devlet İdaresi ve Yapılan Faaliyetler

Hz. Ömer, İslam Devleti'nin idari teşkilatının ilk kurucusu olarak kabul edilir (Şibli,1975:35). Nitekim idare ve Mes'uliyeti üzerine aldıktan sonra bir taraftan İran ve Bizans devletlerinin hükmü altındaki araziye İslam devleti hudutları içine ilhak ederken, diğer taraftan bütün işlerinde kitap ve sünneti esas olarak almakta, öbür taraftan da devletin idare temellerinin sağlam esaslar üzerine oturarak olgunlaştırmaya çalışmakta idi (Ülkü,1982:325). Netice itibariyle Hz. Ömer döneminde İslam devletinin sınırları giderek büyümüş ve olgun bir devlet

görünümüne sahip olmuştu. Irak, İran, Şam ve Filistin bölgeleri İslam devleti sınırlarına dahil olmuş idi. Fakat bu süre zarfında devletin idaresi daha da güç duruma düşmüş idi. Ancak Hz. Ömer devrinde bu güç durumdan büyük ölçüde kurtulmuş ve devletin idari yapısı sağlam bir temele oturtulmuştur. Bu dönemde siyasal yapı örgütlenerek yürütme, yargı, teftiş, ordu ve haberleşme gibi alt kurumlarını oluşturmuş, toplumsal ihtiyaçlara cevap verilmiş ve siyasal yapı ve sistem içerisinde fonksiyonunu yerine getirmiştir (Erten,1996:301). Bütün bu bilgilerden sonra Kısaca denilebilir ki, İslam devletini güçlü temeller üzerine inşa eden kişi Hz. Ömer'di (Zeydan,2009:343).

Hz. Ebu Bekir'den sonra Müslüman Devletinin yönetimini eline alan Ömer b. Hattab (Emir el- Mü'minin), bütün giriştiği işlerde Kitap (Kuran- Kerim) ve Sünnet'i (Peygamber'in sözleri ve davranışı) temel almakla birlikte, bunlar dışında kalan konularda, kendi oluşturduğu "Danışma Kurulu" na sorar, danışır (Çağatay,1993:353). Nitekim Hz. Ömer'in devlet yönetimi tamamıyla İslami olup, Rasulullah'ın devlet yönetiminin devamı idi (Ağırakça,2004a:109). Hz. Ömer'de bu yönetimin esasına bağlı kalmıştı. Şura meclisi ile önemli kararlar almaktaydı. Müslümanların ileri gelenlerinden Ehli hal ve'l akd denilen bu şura meclisi ile istişare eden Hz. Ömer buna göre kararlar vermekteydi. Öyle ki, Hz. Ömer görevlilerini seçme hususunda haiz olduğu iktidara rağmen, yalnız kendi düşüncesiyle hareket etmemiş, "Şura Meclisi"ni toplayıp, onlarında düşüncelerini almıştır (Şibli,1975:342). Bu kararlar da Şura kurulunun yanı sıra halkında istek ve arzularına göre de şekil verilmekteydi. Bu bağlamda Ömer, istişare heyetinin açılış konuşmasında insanların farklı görüşlerde olabileceklerini ve düşüncelerini açıklamaktan da çekinmemeleri gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir: "Ey İnsanlar! Size anlatmak istediğim şudur: Emanet olarak tarafıma tevdi ettiğiniz devlet işlerini

yürütebilmem için benimle işbirliği yapacaksınız. Ben de sizin gibi bir insanım. Bugün, siz hangi haklara sahipseniz benim de aynı haklara sahip bulunduğumu, sizinle eşit olduğumu belirtmek isterim. Aranızda isteyen benimle aynı fikirde olabilir, farklı düşüncede olan da olabilir. Ben size, mutlaka benim isteklerime uyacak ve benim dediğimi yapacaksınız demiyorum"diyerek herkesin düşüncelerini açıkça söylemesi gerektiğini ifade etmekteydi (Aksu,2001:14).

Halk ile halife arasında hiçbir fark gözetmeyen İslam devletinde herkes eşit haklara sahipti. Hz. Ömer devrinde de bu yaklaşımdan asla taviz verilmemiş bu noktada Hz. Ömer çok hassas davranmıştır. Hz. Ömer, halifeliğin kendisine verdiği makam ve rütbeye göre hiç bir zaman üstünlük sağlamamıştır. Öyle ki Rivayetler, onun sık sık yamanan eski bir elbise giydiğini, Hz. Resul'ün sünnetine uymak için basit yiyecekler yediğini, elinde göstermeden taşıdığı bir kamçı ile Medine sokaklarında dolaşmayı adet edindiğini ve bu kamçıyı şeriata aykırı hareket edenlerin omuzlarına indirmekte hiç tereddüt etmediğini zikreder (Kutluer,1998:80).

Hz. Ömer döneminde devletin sınırları genişlemiş, değişik coğrafya ve kültürlerle yayılmıştır. Devletin idaresinin zorlaşmasıyla beraber bölgeler nezdinde bazı idari taksimatlar da bulunulmuştur. Bu bölgelerin en mühimleri Hicaz, Suriye, El cezire, Basra, Kufe, Mısır, Filistin, İran, Horasan ve Kirman bölgeleri idi (Ağırakça,2004a:110). Bu bölgelere yetenekli valiler tayin edilmiştir. Ayrıca valilikler kendi arasında kasaba ve nahiyeler olmak üzere bölünmüşlerdir. Örneğin; Mısır: 1- Yukarı Mısır, 2- Aşağı Mısır olmak üzere iki büyük parçada 32 bölgeye; Filistin: 1- İlya (Kudüs Bölgesi 2- Remile gibi iki büyük parçada on bölgeye; İran; 1- Horasan, Herat, Nişabur, Merv, Merv-i Rud, Faryab(ya da Farab), Beyhak, (Sebzvar), Talkan, Belh, Buhara, Badgıys, Tus(Meşhed), 2- Azerbaycan, Taberistan, Rey(Tahran), Kazvin, Zencan, Kum, Isfahan, Nehavend, Deynever, Masebezan,

Damgan, 3- Fars, Istahr (Perspolis), Şiraz, Nüviscan, Cur, Kazerun, Ehvaz, Sus, Tuster. gibi bölgelere ayrılmıştır (Çağatay,1993:354). Bu sayede yönetim daha da kolaylaşmış merkezi otorite korunmaya çalışılmıştır. Ayrıca Hz. Ömer zamanında idari taksimat sonucunda ayrılan vilayetlerde değişik memurluklarda tahsis edilmişti. Bunlar;

- 1- Valilik ,
- 2- Katiplik,
- 3- Divan katipliği (Askerin İşlerine bakmaktadır),
- 4- Sahib-i Haraçlık,
- 5- İhdas (Sonraları bu vazifeye şurta adı verilmiştir ki, emniyet teşkilatının yerini tutmaktadır),
- 6- Kadılık,
- 7- Sahib-i Beytü'l Mal'den ibaretti (Ülkü,1982:327).

Hz. Ömer, taksim edilen bu bölgelere atanan valileri seçerken çok hassas davranırdı. Yetenek sahibi ve dürüst kişilerden seçtiği bu yöneticileri, İslama bağlı samimi Müslüman olmasına da dikkat etmiştir. Öyle ki, Hz. Ömer, bir yere bir vali atadığı zaman ona bir ahidname yazar ve Muhacirlerden bir grubu ona karşı şahid tutar, beygire binmemesini, halis buğday ekmeğini yememesini, ince dokunmuş kumaşlar giymemesini ve ihtiyaç sahiplerine karşı kapısını kapalı tutmamasını şart koşardı (İbni Kesir,?:7). Ayrıca kendilerini uğurlarken: “Ben sizleri Müslümanların canlarına, arazilerine, namuslarına, mallarına musallat olasınız diye göndermiyorum! Sizi onlara namaz kıldırmanız, alınan ganimetleri aralarında taksim etmeniz, adaletle

hükmetmeniz için gönderiyorum. Halli zor meseleleri bana iletiniz. Dikkat ediniz, halkı dövmeyiniz, kendilerini zillete düşürürsünüz. Kendinizi onlardan üstün görmeyiniz ki, size rahatça ulaşip ihtiyaçlarını belirtebilsinler. Böylece onları haklarından mahrum etmemiş olursunuz” demiştir (Yüksel,2006:112). Hz. Ömer bu hususta valilerine bir çok mektup yazmıştı. Fakat nefislerine uyup bazı valiler halkına karşı suistimalde bulunduğu onlar hakkında derhal soruşturma başlatır, gerekli gördüğünde Medine’ye çağırır ve uyarılarını yapar ve hatta görevden bile azlederdi. Örneğin Sa’d b. Ebi Vakkas gibi değerli bir sahabi ve İran’ın fatihi olan bir şahsiyeti halkın şikayeti üzerine Kufe valiliğinden azletmiştir (Şibli,1975:32). Özellikle halkın istek ve şikayetlerine dikkat eden Hz. Ömer bu husus da hac mevsiminde Mekke’ye gelen hacılardan valiler ve idareciler hakkında malumat edinirdi. Bu şekilde Hz. Ömer adil ve hoşgörülü bir yönetim elde etmeye çalışmıştı.

Valilerin aleyhinde meydana gelecek bir şikayeti değerlendirmek üzere bir yüksek mahkeme kurmuştur. Hz. Ömer, bu görevi Muhammed b. Mesleme’ye vermiştir (Belazuri,1984:314). O dönemde oldukça zor oluşturabilecek bu yüksek mahkeme sayesinde, İslam toplumun üzerinde valilerin keyfi kararlar alabilmesine mani olmuştur. Hz. Ömer döneminde tayin edilen valilere oldukça yüksek maaş bağlanırdı. Başka işlerle uğraşmasına ve halkın işlerinin aksamaması için bu maaşlar verilmekteydi. Ayrıca rüşvet ve ihtimasın önüne geçmek içinde maaşlar oldukça yüksekti.

Hz. Ömer devleti idare de görüldüğü üzere çok titiz çalışmalar yapmıştı. Merkezi otoritenin muhafazası için devletin toprakları belirli bölgelere taksim edilmiş ve buralara valiler tayin edilerek yönetim sağlanmıştır. Yönetimde valilerin keyfi davranışlarını engellemek için yüksek mahkeme tahsis etmiş ve valileri yakından

takip etmiştir. Valilerin halk ile iç içe olması ve onlarla aralarına mesafe koymamaları hususunda uyarmıştır.

Hz. Ömer döneminde yönetim de sadece müslümanlar için adalet ve hoşgörü yoktu. Aynı zamanda müslüman olmayan zimmiler ve köleler içinde adil ve hoşgörülü yaklaşımlar var idi. Hz. Ömer'in zimmilere İslam hukukuna dayanarak verdiği haklar, o güne ve daha sonraki asırlara kadar hiçbir devlet tarafından farklı inançta olan vatandaşlara tanınmış değil idi (Ağırakça,2004: 124). Hz. Ömer yeni ele geçirilen bölgelerde ki topluluklara, tam anlamıyla din özgürlüğü tanıdığı gibi, can, mal, ırz gibi kutsal kişi haklarının korunmasını da devletin başlıca görevlerinden saymış ve bunları yerine getirmeye çalışmıştır (Çağatay,1993:369). Hz. Ömer'le birlikte yeni fethedilen topraklarda ki insanlar artık yeni haklara kavuşmuş oluyorlardı. Önceden kendi devletlerinden görmedikleri adalet ve hoşgörü, Hz. Ömer devrinde İslam devleti çatısı altında görmeye başlamışlardı. Öyle ki, fethedilen ülkede kalan gayr-i müslim yani zimmilerin can ve mallarının korunmasına, bir Müslümanın canı ve malının korunması gibi dikkat ederdi. Eğer bir Müslüman, bir zimmi'yi haksız yere katletse, Hz. Ömer derhal o müslümanı idama mahkum ederdi (Ülkü,1983:341). Artık yeni devletleriyle beraber bir çok hakka kavuşan zimmiler devletin kendilerine Müslümanlarla eşit haklar vermesine mütakip statü kazanmışlardır.

Tabı ki zimmilerin bu haklara sahip olması içinde İslam devletinin üstünlüğünü ve hakimiyetini tanımak zorundaydılar. İslam devletinde yaşayan Gayr-i Müslim halk, kendi inançlarını özgürce yaşayabilmekte ve huzur içinde hayatlarına devam etmekteydiler. İslam devleti onları dışarıdan gelecek her türlü tehdit ve tacizlere karşı korumakta ve mabedlerini açık tutmaktaydı. Onlar da İslam devleti tarafından Müslümanlar gibi hür insan kabul edilmekte, esir veya köle olarak asla

nitelendirilmemektedir. Onların miras bırakma , evlenme , malk mülk edinme hakları var idi. Müslümanların sahip olduğu dünyevi haklardan ve borç , ticaret hukuku gibi bütün kanunlara zimmilerde sahipti. Bütün bu haklar Hz. Ömer zamanında daha titiz bir idare ile korunmaya çalışılmıştır. İslam devletine komşu olan başta Bizans olmak üzere diğer devletlerin kendi dininden olanlara tanımadığı bu hakları Hz. Ömer yönetiminde ki İslam devleti tanımaktaydı. Onlar sadece haraç ve cizye adında ki vergiden mesul idiler. Fakat bunun içinde cizye ödeyecek yaş ve güçte olması gerekmektedir. İslam devleti yaşlılardan özürülülerden bu vergiyi almazdı. Hz. Ömer döneminde de aynı usul titizlikle uygulanagelmıştır. Netice de Sosyal ve adil devlet profilini en iyi biçimde Hz. Ömer dönemi devlet idaresinde görmek mümkündür.

Hz. Ömer idaresi hak ve eşitlik üzerine kurulmuştu. “Haksızlık ile bana bir iş getirmeye kalkışmayın. Hiçbir kimseyi sahip olduğu haklarından mahrum etmeyin” diyen Hz. Ömer döneminde Müslümanlar kadar, Müslüman olmayanlarında bir çok hak ve özgürlüğü var idi (Balcı,2006:197). Aynı zamanda hür olmayan kölelerinde Hz. Ömer devrinde önemli denecek bir çok haklara sahip olmuşlar idi. Hz. Ömer kölelere o zamanki şartlar göz önünde bulundurulursa önemli ölçüde haklar vermiş ve hür insanlarla hukuki anlamda eşitliği sağlamıştır. Örneğin, Hz. Ömer devrinde çocuk doğuran bir kadın artık satılamayacak ve cariyelikten çıkarılacaktı. Ayrıca kölelerin “Mukatebe” usulü ile hürriyetlerini efendilerinden satın almaları statüsünü de yine Hz. Ömer getirmişti (Ağırakça,2004a:136). Hz. Peygamber’in veda hutbesinde belirttiği bütün insanlar eşittir, Üstünlük ancak takva iledir sözü, Müslüman olan herkesin ister hür ister köle olsun eşit haklara sahip olduğunu belirtmektedir. İslam’ın ve Hz. Ömer’in devlet idaresinin asıl arzusu da kölelik kavramını azaltmak veya kölelerin haklarını iyileştirmektir. Köleliği azaltmak diyoruz çünkü köle o zamanın önemli ticari emtialarından olup, bunun bir anda yasaklanması

hem köle sahiplerini hem de devletin otoritesini zora sokabilirdi. Bu sebepten dolayı mesafeli şekilde azaltılmasında fayda var idi. Hz. Ömer bu adil düzeninde kölelerin de haklarının da bilincindeydi. Hiçbir efendinin kölesini ezmesine, ona ağır yük vermesine ve onun bedenini yıpratıcı işlerde uzun müddet çalıştırılmasına göz yummazdı (Ülkü,1982:342). Nitekim her cumartesi günü Medine'nin dışında Âliye yöresine gider, güç yetiremeyecekleri işlerde çalıştırılan kölelerin yükünün hafifletilmesini sağlardı (Özdemir,2009:24). Netice de Hz. Ömer Hür- köle ayırt etmeksizin bütün insanlara eşit ve adil şekilde yaklaşmış ve devleti böyle idare etmeye çaba göstermiştir.

Ayrıca, valilerin, vergi toplayıcıların ve öteki devlet görevlilerinin, doğru ve adaletle iş görmelerinin sağlamak için, vilayetlere müfettişler yollayarak halkın yakınmalarını dinlettirip saptadığı gibi, hac mevsiminde her yerden Mekke'ye gelen kişilerin kimilerini yanına çağırıp, bölgelerinde ki devlet görevlilerinin tutum ve durumlarını, doğru çalışıp çalışmadıklarını sorardı (Çağatay,1993:348). Sosyal devletin içerisinde barındırdığı bir çok olanaklara sahip olan İslam devleti, bu olanakları Müslüman, Gayri müslim, hür veya köle ayırt etmeksizin Hz. Ömer devrinde adaletli bir şekilde kullanmışlardır.

2.2.3. Hz. Ömer Devrinde Adli Çalışmalar

Hz. Ömer'in halifeliği döneminde tarihçiler ve fakihler, onun en önemli özelliği olarak adil bir devlet reisi olmasını belirtmişlerdir. Günümüzde dahi adaleti diller destan olan Hz. Ömer hilafeti döneminde en dikkat ettiği husus şüphesiz ki adaletti. "Fırat nehri kıyısında bir kuzu zayı olsa bu sebepten Allah'ın beni hesaba çekmesinden korkarım" diyen Hz. Ömer'in adaletine dair bu en basit örnektir. Günümüzde dahi makam ve mevki sahibi kişilerin örnek alacağı eşsiz liderlerden

biridir. Hz. Ömer özellikle adli vazifelere büyük önem vermiş ve onu diğer vazifelerinden ayrı tutmuştur. Nitekim, Hz. Ömer bütün emir ve yasakları önce kendi şahsında uygular, halka verdiği emirleri aile mensuplarına da söyleyerek bunlara riayet edilmesini isterdi (Özdemir,2009:23).

İslam devletinin sınırları bu dönemde oldukça genişlediğini ifade ettik. Bu dönemde devletin idaresi nasıl ki bir yerden yapılması zorlaşmışsa adli vak'aların takibi ve yargılama sürecinde o kadar zorlaşmıştı. Davalara artık tek merkezden yapılması oldukça güç bir hal almıştı. Bu sebepten dolayı yeni mahkemelerin yani hüküm verebilecek bağımsız yargı organlarının oluşturulması şarttı. Hz. Ömer bu ihtiyacı karşılamak amacıyla bölgelere mahkemeler kurdurdu. İslam da bu Uygulamayı ilk başlatan halife Hz. Ömer'di (Zeydan,2009:305). Bununla beraber Bölge valilerine mahkemelerin takip edeceği bir takım kurallar içeren bildirge yayınladı. Bu bildirgeye göre:

“Allah’a hamd olsun, şunu bil ki, kaza vazgeçilmez bir farz veya uyulacak bir sünnettir. Herkes senin nazarında, meclisinde ve kararlarında eşit olsun. Böylelikle zayıflar adaletten ümidlerini kesmesinler. Yüksek mevkilerde olanlar da kayrılmayı ümid etmesinler. Davasını ispat mükellefiyeti davacıya aittir. İnkâr edene yemin etmek düşer. Haram birşeyi helal; helal olan birşeyi haram kılmamak şartı ile , tarafları uzlaştırmak caizdir. Bir hüküm verdikten sonra verilen kararın yanlış olduğu kanaatine varsan, seni dünkü kararını değiştirmekten hiçbirşey alı koymasın. Şüpheyi düştüğün bir mesele hakkında Kur’an veya sünnet bir nass bulamadığın zaman, mesele üzerinde düşün. İstişare et ve kendi ictihadınla karar ver. Birbirine benzeyen veya aynı olan hususlarda dikkatli davran. Sonra kıyas yap. Bir kimse delil getirmek isterse ona mühlet ver aksi halde davasını reddet. Dayak cezasına çarptırılmış, yalancı şahitlik yapmış, miras ve nesepte şüpheli kişiler hariç bütün Müslümanların

şahadeti kabul edilir” demiştir (Ağırakça,2004a:117). O günün zor şartlarında hazırlanan ve günümüz modern hukukunun temsilcileri yargıçların dahi takip edebileceği bir çok yöntem sadece bu küçük bildirmede mevcuttur.

Hz. Ömer bu bildiri ile dönemin yargıçlarına takip edecekleri yol hususunda bilgiler vermiştir. Belirtilen bu kurallardan İslam devleti sınırı içinde yargıçlar uzunca süre faydalanmıştır. Hz. Ömer kurduğu bu mahkemelerle birlikte adli teşkilatın temellerini atmış idi. Fakat bu teşkilatın başına seçilecek kişilerin tespiti de en az bu kurumun oluşturulması kadar önemliydi. Bu hususta Hz. Ömer, kadıları ve müftüleri büyük bir titizlikle seçti ve devamlı olarak murakebe etti (Şibli,1975:86). Ayrıca Hz. Ömer Seçtiği hakimlerin İslami ictihadda bulunabilecek yetenekli, zeki ve bir o kadar da adil kimseler olmasına dikkat etmekteydi. Zengin kişileri bu göreve getirerek rüşvetin önüne geçmeyi planlamıştır. Zira Hz. Ömer zengin kişilerin paraya aldanarak doğru yoldan sapmayacaklarını çünkü onların maddi bir beklentisi olmadığını bilincindeydi. Ayrıca Hz. Ömer valilerde olduğu gibi atadığı yargıçlara da yüksek maaşlar vererek onların dünyevi hırslarına engel olmaya çalışmıştır. Bununla beraber, kadı veya hakimlerin ticaret ile meşgul olmalarına müsaade etmezdi (Ülkü,1982:329). İslamda bu yolda ilk defa memur tayin eden halife Hz. Ömer’dir. O, Ebu Derda’yı kendisi ile birlikte Medine, Şureyh b. Haris el-Kindi’yi Kufe, Ebu Musa el-Eş’ari’yi Basra, Osman b. Kays b. Ebu’l- As’ı da Mısır kadılıklarına getirmiştir (Kazıcı,1991:113). Müstakil bir tayin bölgesi zikredilmemekle beraber Hz. Ali’de, Hz. Ömer dönemi kadılarındandı (Taberi, 1967:479).

Atanan bu yargıçların İslam toplumunda bilinmeyenleri halka öğretmeleri en büyük vazifeleriydi. Nitekim, Bu kişiler halka, evlenme, boşanma, miras, tanıklık, ticaret hukuku vb. konuları Kuran’ın bu kuralları bildiren sure ve ayetlerini

öğretiyorlardı (Çağatay,1993:368). Böylelikle İslam toplumunun çıkmaza düştüğü bir olayda İslami kurallara göre sorunu çözebiliyorlardı.

Hız. Ömer toplumun arasında eşitliği savunan ve bu konuda bir çok çalışmada bulunan bir devlet başkanıydı. Devleti idare edenlerle idare edilenler, hür ile köleler, zengin ve fakir adalet önünde eşit haklara sahip olduğu fikrini benimseyenlerden biriydi. Yine bu dönemde yargıda önemli denebilecek reformlar yapılmıştır. Başta fetva makamıyla beraber mahkemenin yükü hafifletilmiş, ayrıca da kişilerin maddi olarak mahkemeye ödeyecekleri paranın daha da azaltılmasını amaçlamıştır. Böylelikle aralarında sorun olanlar fetva kuruluna danışabilmekteydi. Bu mahkemelerde en kıymetli fakihler toplanır ve kendilerine müracaat edip soru soran kimselere gereken cevapları verirlerdi (Ülkü,1982:329). Fetva kurulunun başına bizzat halife tarafından tayin edilen müftüler getirilmişti. Müftünün görevlendirilmesiyle beraber halka bu ilan edilirdi.

Hız. Ömer'in hilafeti döneminde emr-i bi'l- ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker'i icra edebilmek için "Ahdas" teşkilatı kurulmuştu (Ağırakça,2004a:120). Bu teşkilatla beraber zabıt ve suç işleri belli bir düzene konulmuş idi. Bunlar zabıt ve suçları düzenlemekle kalmamış ayrıca çarşı Pazar da halkı aldatmamaları için esnafı da denetlemiştir. Bu şekilde ticarete de adil bir ortam oluşturulmuştu. Bu sistemle beraber esnaf teşkilatı da bir nevi denetim altına alınmıştır.

Bunların yanı sıra Sürgün cezasıda ilk defa Hız. Ömer'in halifeliği döneminde İslam devletine girmiş olduğunu kaynaklar ifade etmektedir. Şarap içenlere seksen değnek vurulması kuralını da o koymuştur (Çağatay,1972:346). Bunun örneği de yaşanmıştır; Hız. Ömer'in hilafeti döneminde oğlu Abdurrahman içki içip sarhoş olmuştu. Sabah olunca Mısır valisi Amr b. As'ınhuzuruna çıkar ve

kendisine serî ceza tatbik edip vebalden kurtarmasını ister. Amr b. As da kendisine had tatbik eder. Bir süre sonra Hz. Ömer meseleyi işitir. Mısır valisine: “Abdurrahman’ı havutlu bir deveye bindir, bana gönder.” diye haber yollar. Vali emri yerine getirir. Abdurrahman b. Ömer Medine’ye varınca Hz. Ömer oğlu olması sebebiyle tekrardan had cezası tatbik eder ve gerisin geri Mısır’a gönderir. Abdurrahman Mısır’da sıhhatli olarak bir ay kalır ve sonra mukadder eceli gelir ve vefat eder. Halk onun, babasının tatbik ettiği had cezası nedeniyle öldüğüne inanır (Yüksel,2006:103). Sonuç itibariyle Hz. Ömer adaletinden bir nebze olsun en yakınına bile taviz vermemişti. Her kim olursa olsun aynı mesafede durmuş ve aynı kanunu tatbik etmiştir.

2.2.4.Hz. Ömer Döneminde İlmî ve Kültürel Hizmetler

Hz. Ömer döneminde devletin sosyal faaliyetler bağlamında önemli atılımlar yaptığı görülmektedir. Özellikle halkın eğitimi ve ele geçirilen topraklarda ki dini ve ilmi faaliyetlerin yayılması hususunda önemli çalışmalarda bulunulmuştur. İslam’ın diğer bölgelerde öğretilmesi ve bu dinin yayılmasının yanı sıra Kuran- Kerim’in öğretilmesi konusunda önemli müesseseler de kurulmuştur. Bu yüzden Hz. Ömer döneminde İslam’ın yayılması daha da hızlanmış ve kitleler halinde fethedilen bölgelerdeki insanlar İslamiyete geçmişlerdir. Hz. Ömer bu geçişlerde asla zorlama veya telkin yapmamış, kurmuş olduğu bu müesseseler sayesinde ilmi ve dini bağlamda halka İslamı öğretmiş ve böylelikle onların müslüman olmalarını sağlamıştır.

İslam dininin temelini oluşturan Kuran-ı Kerim’i rehber edinmek amacıyla, insanlara bu hususta dersler verilmeye başlanılmış ve bu bağlamda İslam ülkesinin her köşesine okullar açılmıştır. Bu okullarda okuyanlar Kuran-ı Kerim okumanın yanı sıra yazı yazmayı da öğrenmişlerdir. Aynı zamanda fıkıh ve hadis gibi İslam’ın

temellerini teşkil eden ilimlerde bu dönemde tesis olmuş ilimlerdi. Bununla beraber Müslüman çocuklarının sosyal yönden gelişmeleri için ata binme, ok atma gibi birçok yetenekleri de bu okullarda kazanmaktaydılar. Hz. Ömer ilmi faaliyetlerde Kuran-ı Kerim'in yanında Hz. Peygamber'in mirası olan Hadis-i Şeriflerinde halk tarafından öğrenilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. İslam devletinin her köşesine bu hadisleri yaymak amacıyla Hadisi bilen kişiler görevlendirmiştir. Böylelikle insanların İslam'ı tanımaları bu ilmi faaliyetler sayesinde hızlanmıştır. Ülkenin bir çok yerine camiler inşa edilerek bu ilmi ve kültürel konuların bu mekanlardan yayılması amaçlanmıştır. Bunun için imam ve müezzinler tayin etmiş ve onlara ilk defa maaşı da Hz. Ömer bağlamıştır.

2.2.4.1. Takvimin Kabulü-Paranın Basılması ve Teravih Namazının Toplu Olarak İfa Edilmesi

Hz. Ömer döneminde ki önemli bir diğer sosyal faaliyette Hicri takvimin icadı ve kullanılmaya başlanmasıdır. Kaynaklara göre Hz. Ömer'e getirilen bir belge de sadece aylardan "Şaban" ayı ibaresi yazmaktaydı. Bu belgenin aynı seneye mi yoksa bir önceki seneye mi ait olduğu bilinmemekteydi. Zira ay belli iken yılı gösteren herhangi bir terim veya sembol mevcut değildi. Bu sosyal hayatta özellikle de resmi yazışmalar da büyük aksaklıklar doğuracağı şüphesiz bir gerçektir. Bu aksaklıkların giderilmesi için bir takvim'in kabulü şarttı. Cahiliyye döneminde de belli bir takvimleri olmayan Arap toplumu, önemli olaylara göre bir tarihi başlangıcı saymaktaydılar. Habeşliler'in Fil ile Mekke'ye yürümleri bir tarih başlangıcı sayılmış, daha sonra, Mekke'de çok önemli ve saygın bir kişi olan ve Halid b. Velid'in babası Velid b. Mugıyre'nin ölüm tarihi başlangıcı sayılmıştı (Çağatay,1993:349). Nitekim Halk arasında Ay ve günler bilinmekte fakat yıl olarak bilinmemekteydi. Bu konunun çözüme kavuşturulması için Hz. Ömer sahabeyi

müzakereye topladı. Bu toplantı da Rumların takviminin kabul edilmesi fikri tartışıldı fakat bu fikir sahabe arasında kabul görmedi. Daha sonra ise Farsların kullandıkları takvimin kabulü de aynı şekilde müzakere edildi fakat bu düşünce de sahabe tarafından uygun bulunmayarak reddedildi.

Hiz. Ali, Hiz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretinin başlangıç kabul edilmesini teklif etti (Sarıçam,2010:152). Hiz. Ali'nin bu teklifi sahabe tarafından uygun bulundu ve kabul edildi. Rasulullah'ın hicret ettiği yılın Rabi'u'l-evvel'inde Medine'ye vardığı bilinmekteydi (Ağırakça,2004a:123). Ancak Hiz. Muhammed'in (S.A.V) hicreti Miladi 23 Eylül 622 (12 Rebiülevvel M.622) tarihinde vuku bulduğu halde Araplarca sene başı Muharrem ayının başlangıcı olduğundan hicret yılının başı o senenin Muharrem ayının biri olarak kabul edildi. Böylece 1 Muharrem M.622 yılı, Hicri 1. Yılın başı oldu (Ülkü,1982:341). Bu takvimin resmi başlangıcı Miladi 638 yılına denk gelmekteydi. Hicri takvimin kabulüyle beraber sosyal alanda önemli bir devrim gerçekleşmişti. Bu sayede İslam devletinin kendine özgü bir takvimi de oluşturulmuş olmaktadır. Bu takvim günümüzde dahi geçerliliğini sürdürmektedir.

Hiz. Ömer döneminde diğer önemli gelişmede para basılmasıydı. Hiz. Peygamber'den, Hiz. Ömer'e kadar para birimi olara dirhem ve dinarlar kullanılıyordu. İslam devletinin belli süre İran ve Irak fethine kadar ki sürede de Sasani sikkelerini kullanmışlardı. İslam devleti Hiz. Ömer'e kadar kendine özgü herhangi bir para bastırmamış ve kullanmamıştı. Kaynakların ifadesine göre de ilk defa İslam Devletin de Hiz. Ömer tarafından sikke(para)basılmıştı (Ağırakça,2004a:124). Bu kisrevi paraların nakşında ve şeklinde idi. Sikkenin bir tarafında "Elhamdülillah", bir tarafında da "Muhammedun Resulullah" yazılı olduğu bilinmekteydi (Hizmetli,1991:206). Bunun ağırlığı 2,97 gramdı (Sarıçam,2010:137).

Bu paranın basılmasıyla beraber İslam devleti kendine özgü bir sikkeye sahip olmuştur. Bu İslam devletinin zenginliğinin ve teşkilatlanmasının en güzel örneğidir.

İslam'da , Ramazan aylarında ki teravih namazının toplu olarak kılmayı ilk defa Hz. Ömer döneminde başlanılmıştır. Bir nafile namazı olan teravih namazını halk 636 yılının Temmuz ayına dek, yatsı namazının cemaatla kıldıktan sonra evlerine gidip, kendi kendilerine kırlardı. Bu 636 yılının Ramazan ayında Hz. Ömer'in, Peygamber'in Mescidinde (Mescid-i Nebevi) kandiller yaktırdı, yatsı namazından sonra dağılmayıp, cemaatla teravih kılmalarını öğütledi (Çağatay,1993:348). Bu şekilde hareket bütün cemaatin hoşuna gittiğinden, gelecek yıllarda da aynı şekilde hareket edilmiştir (Ülkü,1982:340). Hz. Ömer'in bu uygulaması çıkarmış olduğu emirname ile İslam ülkesinin bütün camilerinde yapılması hususunda valilerine emir vermiştir. Günümüzde dahi Hz. Ömer'in bırakmış olduğu bu usulde Teravih namazı kılınmaktadır.

2.2.5. Eğitim ve Öğretim Çalışmaları

Hz. Ömer bütün sosyal faaliyetlerinde olduğu gibi eğitim ve öğretimde de önemli atılımlar gerçekleştirmiş ve bunun teşkilatlanmasında önemli gayretler sarf etmiştir. Hz. Ömer Arap toplumu arasında okuma yazma bilen az sayıda ki şanslı kişilerden biriydi. Halifeliği döneminde de bu şansı Bütün İslam devleti sınırlarına yaymak için eğitim ve öğretime büyük önem vermiş, halka okuma yazma öğretmek yolunda önemli çalışmalarda bulunmuştur. Bu bağlamda Medine de çocukların eğitimi için görevliler tayin eden Hz. Ömer, çocuklara Kur'ân-ı Kerîm, okuma yazma ve Arap dili kaidelerinin yanında ensâb bilgisi, şiir, darbı mesel, yüzme, binicilik ve atçılığın öğretilmesini istemiş bu konuda valilere emirler göndermiştir. Kur'ân-ı Kerîm öğrenen çocuklara beytülmâlden maaş bağlamıştır. Bu öğretim faaliyetlerinden hür veya köle bütün çocuklar faydalanmıştır (Özdemir,2009:32).

Başta Hz. Ömer fethedilen topraklar da İslam dininin yayılması konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Ülkenin eğitim ve öğretim meselesine, ilim ve irfanına büyük önem veren Hz. Ömer devrinde, fethedilen ülkelerin her tarafına Kur'ân-ı Kerim ve İslâm'ın öğretilerini öğretecek alimler gönderildi, buralarda ilim ve ahlak eğitimi veren kurumlar kuruldu (Hizmetli,1991:205). Bu sayede eğitim ve öğretimin temelleri atılmaya başlanmıştır.

Hiz. Ömer hilafeti döneminde ilmi teşvik eder ve ilim sahibi olanlara, toplumsal konumu ne olursa olsun değer verirdi. Örneğin, Hiz. Ömer halkı kabul etmek üzere oturunca, gelenleri İslam'a girişlerindeki öncelik durumlarına göre içeri alır, belli bir hiyerarşiyi gözetirdi. Ashabın en itibarlı grubu ise Bedir gazvesine katılanlardır. Fakat ilmi derinliği sebebiyle çocuk denecek yaşta olan Abdullah ibn-i Abbas mevzubahis olunca, Hiz. Ömer'in âdete riayet etmediğini, onu da büyüklerle birlikte meclisine aldığını görmekteyiz. Ancak bilhassa muhacirlerden bazıları, kendileriyle birlikte bir çocuğun huzura alınması karşısında rahatsızlıklarını dile getirdiler. Bunun karşısında Hiz. Ömer bir gün, İbn-i Abbas'ın da bulunduğu bir mecliste, cemaate Nasr sûresi hakkında ne düşündüklerini sorar. Cemaatten bazıları: "Yardıma ve fethemazhar olduğumuz zaman, Allah'a hamdetmek ve istiğfarda bulunmakla emrolunduk." diye cevap verirler. Bazıları hiçbir şey söylemez. Hiz. Ömer, İbn-i Abbas'a yönelerek, onun fikrini almak ister. İbn-i Abbas ise: "Bu sûre Rasulullah (s.a.v.)'in ecelidir, kendisine bu sûre ile haber verilmistir. Bu sûrede Cenab-ı Hak Resûlüne şöyle demiştir: Allah'ın nusreti ve fethi geldiği zaman, bil ki bu senin ecelinin artık yakınlaştığına alamettir. Öyle ise hamd ederek Rabbini tespih et ve ona istiğfarda bulun. O tövbeleri kabul edicidir." diye fikrini beyan etmiş ve Nasr sûresini böylece tefsir etmiştir. Bu yorum üzerine Hiz. Ömer: "Bundan, ben de senin

söylediğini anlıyorum.” der. Böylece Hz. Ömer’in sosyal statü anlayışındaki hiyerarşik yapıda, ilim sahibi kisileri öncelediğini görmekteyiz (Yüksel,2006:94-95).

Hz. Ömer döneminde, Kuran- Kerim’in öğretilmesi ve İslam dininin esaslarının halka anlatılması eğitim ve öğretimin ilk amacı olmuştur. Bu dönemde Kuran’ı öğretmek için muallimler görevlendirilmiş ve bunlara maaşlar bağlanmıştır. Sadece merkezlerde oturan halka değil aynı zamanda çöllerde göçebe yaşayan bedevi halka da Kuran-ı Kerim öğretilmiştir. Sadece Kuran-ı Kerim okuması değil aynı zamanda yazma dersleri de verilmiştir. Hz. Ömer bu konu da çok titiz davranmakta, bütün çocukların okuma yazma öğrenmesini istemekteydi. Nitekim, çocukların eğitim ve öğretimi için tespit edilen ilk programın Hz. Ömer tarafından kaleme alındığı ve diğer memleket sakinlerine gönderildiği belirtilmektedir (Kazıcı,1991:224).

Eğitim sırasında öğrencilerin her türlü eksiklikleri giderildiği gibi devletinde onlardan belli başlı bazı duaları ezberleme zorunluluğu getirmişti. İslam’ın ahkam ayetlerini en çok ihtiva eden Bakara, Nisa, Maide ve Nur surelerini ezberlemeleri zorunlu tutulmuştu (Ağırakça,2004a:122). Ayrıca Kuran-ı Kerim’in okunmasının yanı sıra telaffuzunu öğretmek içinde bu dönemde Arap gramerini bilen kişiler görevlendirilmişti. Bunun yanı sıra, şairlerin sevgililerini andıkları müstehcen şiirlerin yazılmasını, ahlaki gevşekliğe sebep olmaması için yasaklanmıştır (Şibli,1975:195).

Hz. Peygamber’in bir diğer önemli mirası olan hadislerde bu dönemde öğretilmeye ve yayılmaya çalışılmıştır. Hz. Ömer bu konuda çok ihtiyatlı davranmış sahabilerden başka kimsenin hadis rivayet etmesine izin vermemiştir (Sarıçam,2010:154). Böylelikle İslam dünyasını ikiliğe düşürecek sahte hadislerin önüne geçilmiştir. Fıkhi konuların eğitiminde ise Hz. Ömer oldukça hassas olarak

üzerinde durmuş, Kuran'ın ve hadis'in yanında çocukların Fıkıh derslerini de almasını da istemiştir. Bu hususta bir çok fıkıhçıyı değişik bölgelere tayin etmiş ve bunlara görevleri karşılığında maaş bağlanmıştır. Bu fıkıhçılar bölge camilerinde kendileri için hazır bulunan yerde ders vermekteydi.

Hz. Ömer sadece dini eğitim değil aynı zamanda mesleki eğitiminde geliştirilmesi taraftarıydı. Bu gençlerin yeteneklerine göre mesleki eğitim verilmekte ve onlara zorlu yaşam şartlarında para kazanma imkanını sağlayacak meslekler kazandırılmaktaydı.

2.2.6.İmar Faaliyetleri

Hz. Ömer döneminde sosyal faaliyetler kapsamında imar işlerinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Hicaz bölgesinde bir çok bayındırlık faaliyetleri, köprüler , yollar, su kanalları inşa edilmiştir. Bu su kanallarından en önemlilerinden birisi Nil nehri ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan ve yüz kilometreden fazla (69 mil) olan "Nehr-i Emiru'l- Müminin" adıyla anılan kanaldır (Ağırakça,2004a:120). Bu kanal sayesinde başta tahıllar olmak üzere ticaret ürünleri Nil'den Kızıldeniz'e taşınma imkanı bulmuştur. Böylelikle ticari emtialar kolaylıkla Cidde limanına ulaştırılmıştır. Kanalin bitirildiği ilk yıl, buradan Kızıldeniz'e geçen 20 gemi, 4800 ton buğdayı Cidde'ye getirmişti (Çağatay,1993:365). Hz. Ömer yapmış olduğu bu imar sayesinde İslam devleti'nin ticari yönden gelişmesine de katkı sağlamıştır. Basra şehri kurulduğu zaman halk tatlı su bulamadığından suyunu 9,5 kilometre uzaklıktan develerde taşırdı (Ülkü,1982:338). Bunun üzerine Hz. Ömer'e Basra Halkından bir zümre ile Ahnef b. Kays gelip su sorunlarının olduğunu söylediler. Hz. Ömer Basra Halkının çoluk çocuğuna da Beytülmal'den hisse ayırdı. Ebu Musa'ya da onlar için kanal açtırmasını emretti (Belazuri,1984:513). Sonuçta Basra'ya içme suyu getirmek

amacıyla 14 km. Uzunluğunda Dicle Nehri ile Basra arasında kanal açılmıştır. Diğer bir kanal ise Bağdad'ın Ahbar kasabasına yapılan Sa'd b. Ebi Vakkas'ın adıyla anılan Nehr-i Sad'dır. Irak'taki Anbar şehri halkı Sasaniler zamanından beri su sıkıntısı çekmekteydiler. Anbar şehri İslam ordusu tarafından fethedilince, ordunun başkumandanı olan Saad b. Ebi Vakkas'a bu taleplerini iletiler. Saad b. Ebi Vakkas'da halkın bu su isteğine olumlu cevap vermiş, hemen faaliyete geçerek Anbar şehri ile Fırat nehri arasında bir kanal açılması çalışmalarına başlamıştır. Fakat bu çalışma sırasında önlerine çıkan büyük bir kaya sebebiyle bu faaliyet durmak zorunda kalmıştır. Saad'ın tamamlayamadığı bu kanal, Emevilerin Irak valisi Haccac b. Yusuf zamanında suyun yolunun değiştirilmesiyle sonuca kavuşturulmuştur. Kanalin bitmesiyle beraberde ona, bu çalışmaya ilk teşebbüs eden Saad b. Ebi Vakkas'ın adı verilmiştir.

Hz. Ömer döneminde imar faaliyetleri sadece bu kanallarla sınırlı değil idi. Bunlardan başka, Basra, Kufe, Fustat, Musul, ve Cizre(Fustat karşısında ve Nil'in batısında) gibi şehirler yeniden yapılmışlardır (Çağatay,1972:358). Hz. Ömer zamanında yapılan bu imar faaliyetleri de şehirlerin fiziki yapıları korunmaya çalışılmıştır. Ayrıca yeni yapılan yapılar da bölgenin şartlarına ve kültür anlayışlarına uygun şekilde dizayn edilmişlerdir.

Hz. Ömer zamanında vilayet memurlarının görev yapacağı Daru'l imare adında binalar inşaa edilmiştir. Yine bu dönemde Misafirhaneler, Beytü'l mal ve divan adı verilen muhasebe daireleri yine Hz. Ömer zamanında inşaa edilmiştir. Askerlerin kalması için kışlalar ve atlı askerlerin atları için barınaklar da yapılmıştır.

Hz. Ömer döneminde önemli ölçüde camii inşası da yapılmıştı. Yeni ele geçirilen topraklar da ki mabedler kısmen veya tamamen camiye çevrilmekteydi.

Bunun yanı sıra mabedler dışında yeni inşa edilen cami ve mescidler de mevcut idi. Kaynaklar Hz. Ömer zamanında fethedilen bölgelerde on iki bin civarında caminin yapıldığını kaydetmiştir.

Bu dönemde fethedilen topraklarda başta cami ve mescid inşaatı yapılmaktaydı. Şehir merkezlerine genellikle camiler inşa edilirken daha küçük yerler de ise mescidler yapılmıştır. Bu camilere Kufe camii, Basra Camii, Enbar camii, Amr b. As Camii'sini örnek verebiliriz. Yapılan bu camiler sadece birer ibadethane değil aynı zamanda mahkeme, eğitim kurumu, kamu hizmetleri gibi bir çok görevin yapıldığı birer merkez konumundaydı. Bu yeni camii inşaatlarının yanı sıra ayrıca Hz. Ömer Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebeviyi'de genişleterek tamir ettirmiş ve insanların daha rahat ibadet etmesini sağlamıştır.

2.2.7. Mali Yapı ve Gerçekleştirilen Faaliyetler.

İslam devletinin gelirleri kendi arasında farklılık göstermekteydi. Bu gelirlerin başında zımmilerden alınan vergiler gelmekteydi. Bunlar fey ve ganimetler, cizye, haraç ve öşürden ibaretti. Aynı zamanda Zekat da İslam devletinin önemli bir mali kaynağıydı. Bu gelirleri sırasıyla inceleyelim.

2.2.7.1.Cizye

Cizye İslam devleti tabeası olan fakat Gayr-i müslim kişilerden alınan baş vergisiydi. Müslüman olmayan her kişinin vermekle mükellef olduğu bir vergidir. Hz. Peygamber zamanından itibaren gayr-i müslim halktan bu vergi alınmaya başlanmıştır. Gayr-i müslimlerden bu verginin alınması Tebuk seferi sırasında nazil olan ayetle beraber başlamıştır. Tevbe suresi 29. Ayette “Kendilerine kitap verilenlerden oldukları halde ne Allah’a ne ahiret gününe inanmayan, Allah’ın ve Resülü’nün haram kıldığını haram tanımayan ve hak dini din edinmeyen kimselere

alçalmış oldukları halde elden cizye verecekleri hale gelinceye kadar savaş yapın” şeklinde buyrulmuştur. Bu ayete göre müslüman olmayan kimselerden bu verginin alınması emredilmiştir. Fakat ayette de belirtildiği üzere kendilerine kitap verilen dinlerden olması gerektiği şartı da dikkate değer bir noktadır. Fakihler bu ayet-i kerimeye dayanarak cizyeyi, Hıristiyanlar, Yahudiler, Mecusiler ve sabiler tarafından ödenmek üzere fert başına konulmuş, şahsi bir vergi olarak alınmasını beyan etmişlerdir (Ülkü,1982:334). Zira Allah’ın emrine göre kutsal kitaba sahip gayr-i müslimler bu vergiden sorumluyken batıl olan dinlerin sorumluluğunun olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda Bu kişilerle Müslüman oluncaya kadar savaşılması da bu ayetle emrolunmuştur.

İslam devletinin artık en önemli gelirlerinden biri cizye olmuştu. Bu vergi Hz. Peygamber döneminde uygulandığı gibi, Hz. Ebu Bekir zamanının da da uygulanmıştır. Alınan bu vergiyle beraber gayr-i müslim halkın canı, malı ve inançları ile hürriyetleri güvence altına alınmıştır. Zira Hz. Peygamber bu hususta gayr-i müslimlere teminata bulunmuştu. Zımmi, samimi olarak devlete bağlılığı kabul eder ve cizye denilen himaye vergisini verirse , İslam ülkesinde oturma, din ve vicdan hürriyetine ve can, mal ve namusunun korunmasına hak kazanmış olmaktadır (Hamidullah,2007:402-403). Bir nev’i verilen verginin karşılığı olarak zımmiler rahatça yaşamlarını sürebilmekteydi. Bu yaşam aynı dine mensup oldukları devletle tarafından bile zımmilere sağlanamamıştır. Öyle ki güvenliği veya vermiş olduğu teminatı sağlayamazsa alınan cizyeler İslam devleti tarafından geri iade edilmekteydi. Örneğin Ebu Ubeyde b. Cerrah da cizye aldığı Humus’u Bizans’a karşı savunamayacağını anlayınca topladığı cizyeyi geri vermiştir (Sarıçam,2010:124). Bu şekilde bir uygulama İslam Devletinin sosyal bir devlet niteliğinde olduğunun en güzel örneğidir.

Cizye vergisi aynı sınırlar dahilinde Hz. Ömer döneminde de alınmıştır. Bu vergi de Hz. Ömer zamanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde başta kilise gelirleriyle geçinen rahipler olmak üzere, kadın, fakir ve çocuklar cizyeden muaf tutulmuşlardır. Aynı zamanda bedenen sakatlıkları bulunan ve çalışmaya mani hallere sahip olan kimselerde cizyeden muaf tutulmuşlardır.

Hz. Ömer döneminde belli süre Hz. Peygamber'in ve Hz. Ebu Bekir'in aldığı miktarda zımmilerden cizye almıştı. Buna göre Hz. Ömer, savaşları yöneten komutanlarına, sakalı, bıyığı gelmiş kişilerden 40 dirhem yada 4 dinar almalarını emretmiştir (Çağatay,1993:362). Fakat bu hususta zaman içinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Hz. Ömer döneminde cizye vergisi bölgelere göre de değişiklik gösterebilmekteydi. Örneğin, Sevad (Irak) bölgesinde ki mükellefler ekonomik durumlarına göre üç sınıfa ayrıldı. Fakirlere 12, orta hallilere 24 ve zenginlere 48 dirhem cizye konuldu. Buna göre ata binen , parmaklarına altın yüzük takan dihkanelerden 48, tacirlerden 24, çiftçilerden ve diğerlerinden 12 dirhem cizye alınmıştır (Sarıçam,2010: 125).

Ayrıca yine bu dönemde bu belirlenen sınırlar haricinde bölgelere göre değişiklik gösteren cizyelerde alınmıştır. Bunlar sadece para olarak değil aynı zamanda buğday, zeytinyağı, susam yağı şeklinde de tahsil edilmiştir. Örneğin Mısır da cizye yerine zeytinyağı , bal, sirke alınıp bunlar askerlere dağıtılıyordu. Mezopotamya'da da aynı kural uygulandı; ama bir süre sonra cizyenin mal olarak verilmesi zulme sebep olduğundan Ömre, bunların para olarak alınmasını emretti (Çağatay,1972:361).

Cizye vergisi karşılıklı anlaşmalardan sonra belirlenir ve öyle toplanırdı. Vergi toplanırken anlaşmada belirtilen miktarın dışında vergi alınmaması için hususi kaideler konulmuştu (Balcı,2006:206). Toplumun geliri ve buldukları coğrafya bu

verginin belirlenmesinde önemli unsurlardandı. Belirlenen bu vergiler Hz. Peygamber döneminde ve ilk halife Hz. Ebu Bekir zamanında gayr-i müslimler tarafından toplatılır ve o toplumun ileri gelenlerinden bu para tahsil edilirdi. Bu hususta İslam devletinin görevlendirmiş olduğu bir görevli yok idi. Hz. Ömer döneminde her alanda olduğu gibi bu alanda da önemli bir değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliğe göre İslam devleti kendi görevlendirdiği memurlar tarafından bu vergiler toplanmaya başlanmıştır. Böylelikle mali anlamda önemli bir sistem değişikliğine gidilmiş, sosyal teşkilatlanma bu alanda da önemli reformlar doğurmuştur. Alınan bu vergilerin karşılığında ise karışıklıklara mani olmak maksadıyla deriden yapılmış faturalar mükelleflere verilmeye başlanmıştır.

Oluşturulan bu teşkilatlanma ile vazifelenen memurlarda Hz. Ömer tarafından aynı titizlikle takip edilmiş, denetlenmiştir. Hz. Ömer özellikle Amilleri; yani cizye ve haraç toplayıcıları ve valileri hac mevsiminde Medine'ye çağırır, ülkenin her yanından gelen hacılara , bunlardan bir yakınmaları olup olmadığını sorar, gerekli önlemleri ve kararları alırdı (Çağatay,1993:354). Böylelikle halkın haksızlıklara uğramasının önüne geçerek, vergi memurlarının keyfi davranışlarına mani olmuştur.

2.2.7.2. Haraç

Haraç bilindiği üzere gayr-i müslimlerin ekip biçtiği topraklardan alınan vergilerdir. Lügat olarak haraç kelimesi, yerin hasılatından veya işçi olarak çalıştırılan köle ve çocukların emeğinden elde edilen gelir demekse de, sonraları devletin, toprak mülkiyetinden dolayı fertlerden aldığı vergi manasında kullanılmıştır (Kazıcı,1991:308). Kaynaklara göre de bu vergi ilk defa Hz. Ömer döneminde alınmaya başlamıştır. Fethedilen topraklar üzerinde yaşayan insanlar da esir statüsü dışında kabul edilmiş; bu toprakları işlemek üzere yerlerinde bırakılmışlardır

(Sarıçam,2010:127). Hz. Ömer'den önce ise Hz. Peygamber fethedilen toprakları ganimet kabul etmiş ve ganimet misali beş kısma bölmüş ve bunları hak sahipleri arasında dağıtmıştı. Bu duruma en güzel örnek Hayber çevresinde ki toprakların fethedilmesinden sonra mücadeleye katılan sahabiler arasında ganimet olarak paylaştırılmasını gösterebiliriz.

Fakat bu durum devletin sınırlarının genişlemesine mütakip tehlike arzermeye başlamıştı. Nitekim ele geçirilen toprakların ganimet usulüne göre taksim edilmesiyle beraber devletin toprağı adeta irili ufaklı binlerce parçaya bölünmüş oluyordu. Ayrıca fethedilen bölgenin yerli halkı da bu durumdan menfi yönden etkilenmekte ve mağdur olmaktaydı. Bölgelerin ganimet olarak taksimiyle beraber toprakların yeni sahiplerinin bölgenin coğrafyasına ve iklim şartlarına yabancı olmaları neticesinde topraktan da yeteri kadar verim alınamamaktaydı.

Irak sınırı içinde yer alan verimli sevad toprakları ve zengin Mısır arazilerinin Müslümanların eline geçmesiyle, bu bölgelerden toplanacak gelirlerin düzenli bir şekilde nasıl taksim edileceğı ve değerlendirileceğı gündeme gelmiştir (Balcı,2006:204). Hz. Ömer bu hususta sahabilerin görüşlerine başvurmuştur. Bunlardan bir kısım sahabi ganimet olarak paylaştırılmasını savundu. Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf bu düşünceye sahip sahabilerdendi. Diğer düşünce de olan sahabiler ise fethedilen toprakların yerlilerin elinde kalmasını savunmaktaydı. Bunlar ise başta Hz. Ali, Talha b. Ubeydullah ve Hz. Osman'dan oluşmaktaydı. Hz. Ömer de fikren mantıklı olan arazilerin eski sahiplerinin elinde kalması taraftarıydı. Zira Hz. Ömer de ganimet olarak bu toprakların askerlere paylaşılması, askerleri esas vazifeleri olan cihad'dan uzaklaştıracağını düşünüyordu. Aynı zamanda önemli denebilecek bir verim eksikliğine de sebep olabilirdi. Bu sebeplerden dolayı Hz. Ömer toprakların gelecek nesillere daha sağlıklı bir şekilde kalması için askerlerin

askerlik vazifelerini aksatmaması için, mahsül gelirlerinin azalmaması için toprakların eski sahiplerinde kalmasının en uygun karar olduğunu anlamış ve bu doğrultuda karar vermiştir.

Hz. Ömer böylelikle toprağı ekip biçen gayr-i müslim halktan haraç adı altında vergi alınması kararını vermiştir. Hz. Ömer alınacak bu verginin mahsule göre belirlenmesini istememekteydi. Hz. Ömer yerin genişliğine göre haracın verilmesi gerektiğini öngörüyordu (Sallabi,2006:326). Bu sayede bölge halkının zor durumda bırakılmadan ve ezilmeden bu vergiyi ödeyebilmesi sağlanıyordu.

Diğer bir hususta verginin miktarının belirlenmesiydi. Haraç miktarı Kafi ve Cerib denilen ölçeklerle ölçülmekte ve bu şekilde tahsil edilmekteydi. Toprağın verimine ve ürünün türüne göre, her cerib başına yılda alınan haraç tutarı; buğdaydan 2-4, yulaftan 1-2 öteki tahıllardan 3-4, pamuktan 5-6, yağlı tohumların ürünlerinden 8 dirhemdir (Çağatay,1993:360). Bu miktarların bölgelere ve arazinin büyüklüğüne göre değiştiğini ve toplanacak haraç miktarının tamamen Müslümanlarca karar kılınmış oranlar olduğunu kaynaklar ifade etmektedir. Haraçla birlikte devletin toprakları sonra ki nesillere daha sağlıklı şekilde ulaştırmakta ve herkes eşit gelire sahip olmaktadır. Görüldüğü üzere zekat, ganimet ve cizye gibi devlet gelirine büyük meblağlar da gelir sağlayan “Haraç” geliri de eklenerek ekonomi kurumunda yeniden bir yapılanmaya katkı da bulunulmuştur (Erten,2996:302).

2.2.7.3.Zekat

Hz. Ömer döneminde mali kaynaklardan olan zekat da bazı gelişmelere meydana gelmiş idi. Bilindiği üzere zekat zenginlerin üzerine farz kılınmış ilahi bir emir niteliğindedir. Lügat manası: ziyade olmak, taharet anlamlarına gelirse de ıstılahı anlamı: Bir malın muayyen bir miktarının muayyen bir zaman sonra muhtaç olan Müslümanlara tamamen temlikidir (Ülkü,1982:330). Toplum'da başta muhtaçlık durumunu en aza indirmek, dayanışma ruhunu geliştirmek için zekat önemli bir etmendi. Zenginler ile toplumun yoksul kesimi arasındaki bağı güçlendirmek toplumun birlikteliğinin daimi olması için zekat verilmekteydi. Zekat kişinin elinde ki malının bir nev'i güvencesi niteliğindeydi. Bu ilahi emrin oranı kişilerin mallarının miktarlarına göre değişiklik göstermekteydi.

Hz. Ömer döneminde de zekat da önemli gelişmeler olmuştur. Hz. Peygamber'den ve Ebu Bekir'den sonra Hz. Ömer de zekat hususunda aynı şekilde titiz davranmıştır. Yeni ele geçirilen topraklarda ki halktan zekatını toplamak için görevli memurlar sevk edilmiştir. Halkı zorlamadan ve onlara kötü davranmadan zekatların toplanmasını emretmiştir. Mesela Hz. Ömer döneminde süt veren verimli ineklerin zekat olarak alınmasını yasaklamıştır. Çünkü halk böyle verimli bir hayvanı vermek istemeyebilir ve devlet memuru zor kullanarak bunu alabilirdi. Bu da halk ile devleti ters düşürüp karşı karşıya getirebilirdi.

Hz. Ömer döneminde ki diğer gelişme de köle ve atların zekat olarak verilmesi hususu idi. Bu durum tartışılmış ve Hz. Ömer bu hususu ilk başlarda reddetse de daha sonra kabul etmiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, köle ve atları ticaret malı statüsünde kabul etti ve çocuk yaşta ki ve yetişkin kölelere bir dinar(on dirhem), arap atlarına on dirhem, Arap atları cinsinden olmayan atlar içinde beş dirhem zekat verilmesi şartını getirdi (Sallabi,2006:311). Yalnız hizmet için kullanılan kölelerden ve savaş için

kullanılan atlardan zekat alınmamış hatta zekat gelirlerinin bir kısmı bu atların beslenmesi için harcanmıştır.

Yine bu dönemde Hz. Ömer tarafından valilere gönderilen emirnameyle uymaları gereken prensipleri ve devlet işlerinde ki sorumluluklarını göz önünde tutarak toplanan zekatlarda halka karşı yumuşak davranılmasını emretmiştir. Hz. Ömer döneminde zekat konusunda Hz. Peygamber'in belirlediği kurallar çerçevesinde bu mali kaynak toplanmaya çalışılmıştır. Günün şartları ve devletin idari yapısı değişmesiyle beraber Hz. Ömer zekat konusunda da İslami çizgiyi korumak kaidesiyle değişiklikler yaptığını anlamaktayız. Hz. Ömer topladığı bu vergiyi Kuran-ı Kerimde belirtildiği gibi paylaşırıp hak sahiplerine dağıtırdı. Buna göre bu gelir:

- 1 — Hiçbir şeyi olmayan fakirlere,
- 2 — Miskinlere. Bunların içine Hıristiyan ve Musevilerin yoksulları da katılırdı. Müslüman olanlara verilen, 200 dirhemi geçmezdi. Zira fazla olursa zekata tabi olur.
- 3 — Sadaka toplama işiyle görevli kişilere (âmil).
- 4 — Kalpleri İslâmiyete ısındırılacaklara (Müellefe-ikulûb).
- 5 — Borçlu olanlara.
- 6 — Kendi bedelini kazanıp ödemek şartı ile azad edilen kölelere.
- 7 — Allah yolunda uğraşanlara.
- 8 — Yolda kalmış garip kimselere, verilirdi (Kayaoğlu,1985:77).

2.2.7.4. Uşur

Uşur vergisi ticaret mallarından alınan gümrük vergisidir. Bu vergi islâmiyetten önce meks (çoğulu: müküs) adı ile de mevcut olup gümrük resmi olarak Medine'de Kipti ve İranlı tüccardan ticaretinin onda biri, bu isim altında tahsil edilirdi (Kayaoğlu,1985:79). İslamiyetle birlikte Günümüzdeki gümrük vergileriyle de benzerlik gösteren bu mali kaynağı “Aşir” adı verilen memurlar tarafından tahsil edilmeye başlanılmıştır. Aşir'in vergi toplamak ve himaye şeklinde iki ehemmiyetli vazifesi bulunmaktaydı (Fayda,1983:331). İslam ülkesine tüccarlar ister giriş yapılsın, isterse çıkış yapılsın ticari malların tamamından Aşir tarafından bu vergi tahsil edilmekteydi.

Bu verginin diğer önemli bir yanı da ilk defa 2. Halife Hz. Ömer döneminde alınmaya başlanmasıdır. Hz. Peygamber ve ilk halife Hz. Ebu Bekir döneminde bu vergi alınmamaktaydı. Zira İslamın yayılması için, davette bulunma, cihad etme ve son hak dinini yayma gibi görevler ön plandaydı. Hz. Ömer döneminde ise ülke sınırlarının gittikçe genişlemesine müteakip komşu devletlerle ticari münasebetlerde artmış idi. Bu sebepten dolayı komşu devletlerin kendi sınırları içerisine giren Müslüman tüccarlardan gümrük vergisi aldığını öğrenen Hz. Ömer bu hususta sahabeyi topladı ve müzakere de bulundu. Bunun üzerine bu verginin alınması gerektiği kararını verdi. Bu verginin konulmasıyla beraber mali anlamda İslam devletine yeni ve önemli bir kaynak da sağlanmıştı. Bu verginin alınması gayet tabii İslam devletinin hakkı idi. Fakat miktarı konusunda ne yapmaları gerektiğini bilememektedirler. Hz. Ömer bu hususu Osman b. Huneyfe'ye “ Savaş halinde olduğumuz kimselerin ülkelerine girdiğinizde ne kadar vergi almaktalar? Diye sorunca “Onda birini” dedi. Ömer(r.a) “Sizde aynısını alın” emrini vermiştir” (Sallabi,2006:331). Böylelikle Hz. Ömer diğer devletlerin ne kadar vergi aldığını Müslümanlardan sorgulamış ve bu şekilde onların aldıkları miktarı kendi devleti

içinde kullanmıştır. Ayrıca bu miktarların Müslümanlardan kırkta bir oranında alınırken, zimmet ehlinde yirmide bir oranında alınmasını emretti. Ancak 200 dirhemden az olan ticari maddeler vergiden muaf tutulmuştur (Ülkü,1982:332).

Hz. Ömer yapmış olduğu bu mali reformla beraber gerek mali gerekse ticari anlamda önemli atılımlar gerçekleşmiş ve büyük kazançlar elde edilmiştir. Gümrük kapılarının ticari mallara açılmasıyla beraber her türlü emtia İslam devletinin içerisine güvenle girmektedir. Bu şekilde önemli sayılabilecek bir refah düzeyi yakalanmış olmaktadır. Artık İslam devleti toprakları ticari bir canlılık kazanmış ve ticaret merkezleri oluşmaya başlamıştır.

Yapılan bu mali ve idari düzenlemeler sayesinde Hz. Ömer döneminde komşuları ile aralarında büyük kolaylıklar ve ticari kazançlar elde edilmiştir. Bütün bu gelişmeler Hz. Ömer'in tüccarlara önem verme, bölgesel yöneticiler aracılığıyla denetlemesi ve onlara karşı iyi davranıp zorluk çıkarmama hususunda bildirimler göndermesi önemli bir etken olmuştur. Sonuç itibariyle, diğer milletlerin İslam topraklarında ticaret yapmak istemeleri ve Müslümanlarında diğer milletlerle ticarete bulunma arzuları ekonominin bir alt kurumu olarak gümrük vergi sisteminin oluşmasına neden olmuştur (Erten,1996:302).

2.2.7.5. Fey ve Ganimetler

Hz. Ömer döneminde ki önemli diğer kaynaklarda Fey ve ganimetlerdi. Fey, herhangi bir askeri müdahale veya çaba sarfetmeden elde edilen mallara verilen addır. Bunun içerisine her türlü mal ve mülk dahil edilmektedir. Kutsal Kitapta açıklandığı üzere bu gelirler beş'e taksim edilmekteydi. Buna göre Peygamber ve Peygamber yakınları, Yoksullar , Yetimler ve yolda kalmışlar bu hisseden pay alacak zümrelerdi.

Ganimet ise aynı şekilde mali kaynakların en önemlilerinden biriydi. Bu gelir savaş yoluyla elde etmekte olan Müslümanlar bunu da beş hisset pay etmeleri, aynı şekilde Kuran-ı Kerim’de Enfal 8/41. Ayette emrolunmuştur. Fey ile ganimeti birbirinden ayıran en önemli özellik Şüphesiz ki, Fey’in herhangi bir çaba sarfetmeden kazanılması, Ganimetin ise bir cihad sonrası düşmanların geride savaş alanında bıraktıkları mal ve mülklerin alınması idi. Bu gelirlerin varlığı Hz. Peygamber ve onun Halifesi Hz. Ebu Bekir zamanında da mevcut idi. Aynı şekilde Hz. Ebu Bekir’den sonra, Hz. Ömer’in halifeliğinde de fey ve ganimetler önemli mali gelirleri oluşturmuştur.

Hz. Ömer döneminde İslam devleti bir çok yeri fethetmiştir. Bu mücadeleler zengin İran ve Bizanslılara karşı olmaktadır. Mücadelelerde genellikle galip gelen İslam ordusu sayesinde ganimetlerinde arttığını görmekteyiz. Bu mallar bazen 15 bin hatta 30 bin dirheme ulaşabiliyordu. Medain, Celule, Hemezani, Rey, İstahr vb. birçok büyük şehir fethedmişti. Buralarda yapılan savaşların neticesinde çok sayıda mal ele geçti. Mesela Kısra’nın sergi ve halıları ele geçmiştir. Bu sergilerin kapsadığı alan 36 zira idi. Kısra’nın yaşadığı yer altın ve yüzük taşlarıyla döşenmişti. Halılar ipektendi. Bu halılar üzerine altın sarısı renginde akan suları temsil eden resimler vardı. Bu mallar 20 bin dirhem karşılığında satılmıştır (Sallabi,2006:333). Bu mallardan gelen gelirlerin hazineye girmesiyle beraber büyük bir refah ve bolluk ortamı oluşmuş oluyordu. Bu malların idaresi ise beytülmal’e bakan sorumlu memura teslim edilmekteydi. Bu şekilde oldukça zengin bir hal alan Beytülmal ile, Hz. Ömer kendinden sonraki halifeye zengin bir hazine, refah düzeyi yüksek bir ülke bırakmıştır. Öyle ki Hz. Ömer’in belirlediği vergiler hafif olmasına rağmen, onun zamanında toplanan varidat rakamlarına ondan sonra asla ulaşılmamıştır (Şibli,1975:67).

Bu gelirlerin yanı sıra Müslümanların savaşlarda elde ettikleri taşınır veya taşınmaz bir çok mallarda devletin gelir kaynağında yer almaktaydı. Bu mallar, 1- savaş sırasında ele geçirilen düşman, 2- Adi tutsaklar(Savaş kazanılmasından sonra o bölgede ele geçirilen kadınlar ve çocuklardır. Bunların öldürülmesi yasaktır), 3- tarlalar, bağlar, bahçeler, 4- eşya'dan oluşmaktaydı (Çağatay,1993:357). Bu tür gelirlerin Hz. Ömer döneminde Beytülmal'e çok fazla katkısı var idi. Yapılan savaşlar sonrasında elde edilen bu ganimetlerin ülke topraklarında büyük bolluğa sebep olduğunu kaynaklar belirtmektedir.

2.2.7.6. Beytülmal ve Divanların Oluşturulması

Hz. Peygamber ve ilk halife Hz. Ebu Bekir dönemlerinde ganimetlerin saklanması konusunda herhangi bir kurum yok idi. Gelen ganimetler anında paylaşılıp dağıtılıyordu. Devletin hazinesinin saklanması hususunda her hangi bir faaliyette bulunulmamıştı. İlk defa Hz. Ömer devrinde, gelir kaynaklarının artması sonucu, Medine'ye gelen para ve malların korunması için bir hazine tesis edildi ki buna "Beytülmal" denildi (Kayaoğlu,1985:76). Günümüzde ki maliye bakanlığı gibi bir işleve sahip olan bu kurum sayesinde İslam devletinin gelirlerinin bir çatı altında toplanılması sağlandı. Bu kurumda toplanılan gelirler ise belirtilen şu yerlere sarfedilmekteydi.

- a. Devlet memurlarının maaşları
- b. Askeri giderler
- c. Nehirlerin ıslahı ve su yollarının açılması
- d. Ziraat ve başka maksatlarla su kuyuları ile kanallar açmak
- e. Hapisanelerde bulunanların yiyecek ve içeceklerini temin etmek, giyimlerini sağlamak ve öldüklerinde tekfin ve techizini üstlenmek

f. Askeri malzeme, araç ve gereçlerini temin etmek.

g. İlim adamlarına çeşitli vasıtalarla mali yardımda bulunmak
(Kazıcı,1991:316).

Hız. Ömer dönemindeki devrim niteliğinde ki bir diğer önemli reform da Divanlar idi. Farsça bir kelime olan “Divan” debistan, debir ve defter,”gözetlemek” manasına gelen “dab” kökünden türetilmiştir (Şibli,1975:139). Ayrıca Bu kavram İranlılar da resmi defterlerin ve yazıcı memurların bulunduğu mekan anlamında da kullanılmıştır (Sallabi,2006: 334). Divanlar devletin resmi yazışmaları ve her türlü resmi evraklarının saklandığı sicillerdir. Günümüzdeki daire başkanlıkları, genel müdürlükleri ya da bakanlıkları anımsatan bu divanların kurulması sayesinde devlet çok aktif ve fonksiyonel konuma kavuşmuştur (Hizmetli,1998:36). Bu kurum, on beş yıldan beri, zaman zaman ve yer yer yapılan savaflara katılan savaşçıların durumlarını düzenlemek için kurulmuştur, çünkü bu zamana dek savaşan Müslüman askerleri, savaşlarda elde ettikleri ganimetlerden beşte dördü ile geçiniyorlardı. Yeni bölgeler ele geçirilerek zenginleşip daha zengin ve büyük yerlerle, elde edilen ganimetlerin ve malların bir düzen içinde dağıtılması gerekti (Çağatay,1993:366). Bu sebepten Resmi işlerde karışıklıklara mani olmak amacıyla bu divanlar oluşturulmuştu. Bu sistemi İslam devletinde ilk defa Hız. Ömer’le beraber kullanılmaya başlanılmıştır. Hız. Peygamber ve Hız. Ebu Bekir döneminde bu sistem mevcut değil idi. Çünkü kayıt alınsa da saklanacak bir beytülmal yani hazineye sahip değillerdi. Peygamber ve Hız. Ebu Bekir ele geçirilen bu malları hemen paylaşıyordu. Hız. Ömer ise kendinden önceki bu sisteme belli süre devam etmiş ve gelen ganimetleri beklemeden paylaşmıştır. Fakat zamanla İslam devletinin sınırları oldukça genişlemiş, bununla beraber büyük topraklar ele geçirilmiş, önemli miktarda ganimetler ve mallar edinilmişti. Bu malların muhafazası ve kaydı

gerekliydi. Çünkü nüfus ve asker sayısı giderek artıyordu. Askerlerin kaydedilmesi, bunların maaşlarının ve ihtiyaçlarının kayıt altına alınması zaruriydi. Nitekim karışıklıklara mani olmak ve bir kişiye iki defa maaş verilmesi engellenmek istenmekteydi. Zira söz ile yapılan bu işler sağlıklı değildi. Büyük bir devletin idaresine bu tür bir sistem yakışmamaktaydı.

Hz. Ömer döneminde çok fazla miktarda ganimet birikmişti. Bunların kaydedilmesi şarttı. Herhangi bir kayıt altına alınmaksızın bölgelere ve memurlara gönderilmesi devletin mali kurallarına uygun düşmemekteydi. Bu sebepten dolayı mali kayıpların en aza indirgenmesi, idari bir düzenin sağlanması için bazı sistemlerin oluşturulması şart idi. Bunun için mutlaka yazılı sicillerin tutulması zaruri bir gereklilikti. Divan işte bu ihtiyaçlar ve gereklilikten ötürü vücuda getirilmişti.

Divanların oluşturulması aşaması hakkında şu rivayetin etkili olduğu kabul edilmektedir. Bu rivayete göre; Ebu Hüreyre şunu anlatmıştır:“Bahreyn’den beş yüz bin dirhem getirmiştım. Bunu Ömer (ra)’a teslim ettiğimde bölgenin insanları hakkında bazı sorular sordu ve bende cevapladım. Ardında da ne kadar miktarda mal getirdiğini sorunca ben“ Beş yüz bin dirhem dedim.” Ömer (ra) bana “ Sen ne dediğinin farkında mısın?” diye sorunca ben de “ Evet , yüz bin, yüz bin, yüz bin, yüz bin, yüz bin” şeklinde bunu beş defa tekrarlayıp beşyüz bin ettiğini söyledim. Bunun üzerine bana “ Sen uykusuzsun git de uyu ve sabah olunca da bana gel “ dedi. Bende ertesi sabah kalkıp yanına gittim. “ Bana, ne kadar mal getirdin?” diye sorunca ben, “Beş yüz bin dirhem” dedim. Aynı şekilde bana,“Sen ne dediğinin farkında mısın” diye sordu. Bende “Beş yüz bin” dedim ve yine aynı şekilde beş defa yüzbin diyerek tekrarladım. Ömer (ra)bunu parmaklarıyla beş sefer tekrarladı ve “Oldu mu?” deyince bende , “ Ben de böyle biliyorum” dedim. Ömer (ra) daha sonra minbere çıkıp şunları söyledi:“Ey insanlar bana çok miktar da mal geldi. İsterseniz bunu size

ölçekle yada sayarak vereyim” dedi. Bunu üzerine bir adam ayağa kalkarak “Ey Müminlerin emiri ben diğer milletlerin divanlar tuttuğunu gördüm” dedi. Bu söz Ömer(ra)’nın hoşuna gitti. Divanlar kurmak konusunda müslümanlarla istişare etti. Bazıları Velid b. Hişam b. Muğire’nin dedikleri yönünde görüş belirttiler. Buna göre: Velid şunları söyledi:“Ben Şamdayken hükümdarların divanlar oluşturduğunu ve ordugahlar tesis ettiğini gördüm. Sende bir divan bir de ordugah kur” demiştir. Bazı rivayetlerde bu kimsenin Halid b. Velid olduğu söylenmiştir (Sallabi, 2006: 335). Bu rivayetten de anlaşılacağı gibi devletin gelirleri oldukça artmış idi. Bu refah düzeyinin kalıcılığını sağlamak amacıyla bunların kaydedilip düzenlenmesi gerekliydi. Hz. Ömer bu gereklilik kapsamında sicil kayıt defterleri olan divanların oluşturulmasına ve bunlara herkesin kaydedilmesi hususunda şura heyeti ile görüştü. Bu görüşmeden sonra divanların oluşturulması kararı alındı. Hz. Ömer şura toplantısından sonra hemen faaliyete geçerek ensab ilminde büyük vukufları olan Akil bin Ebu Talib, Mahreme b. Nevfel ve Cübeyr b. Mu’tam’dan ibaret bir heyet meydana getirdi (Ülkü,1992:335). Bu heyetin çalışmaları neticesinde divanlar oluşturulmuştur.

Divanların oluşturulmasıyla beraber diğer bir hususta kişilerin beytülmalden ne kadar pay alacakları hususuydu. Hz. Ebu Bekir zamanında bu miktar herkese eşit miktarda dağıtılırken, Hz. Ömer bunun tam tersi bir yol tercih etmiştir. Buna göre Hz. Ömer İslam’a hizmet etmiş, cihada katılmış ve Resulullah’a hizmetini göz önünde tutarak bu gelirleri dağıtma şeklini getirmiştir. Hz. Ömer’e göre Resulullah’ın yanında çarpışanla ona karşı çarpışan aynı miktarda atıyye almamalıydı. Buna göre:

- 1- İslam’da bir geçmişi olan
- 2- Müslümanlara faydalı olanlar

3- Allah yolunda savaşan m¼cahitler

4- Yardıma muhtaç olan yoksullar, şeklinde bir sıralama yapılmıştır.

Daha sonra ise Hz. Ömer Peygamber'e yakınlığa göre insanları bu sicillere kaydedilmelerini emretti. Kendisini ise Allah'ın takdir ettiği yere yazmalarını istedi. Kendisine ve ailesine karşı herhangi bir m¼samaha göstermeyen Hz. Ömer bu davranışla tekrar ne kadar adil bir devlet başkanı olduğunu ispatlamıştır. Ona göre ameli olmayanın nesebi bir fayda sağlamayacaktı.

Hz. Ömer divanları oluşturup herkesin ne kadar pay alacağını bu divanlara kaydettirdi. İlk olarak İslam için savaşan m¼cahitleri kaydederken ikinci olarak da Peygamber ailesi ve yakınlığa göre Haşimileri kaydettirdi. Daha sonra ise diğerlerini Arap isimlerine göre sıralandırdı. Bu defterlere Müsl¼man erkek ve kadın hatta onların çocuklarını ve k¼lelerini de kaydettirerek sosyal alanda önemli bir devrime imza attı.

2.2.8. Askeri Teşkilat ve Gerçekteştirilen Faaliyetler

Hz. Ömer'in halifeliğiyle birlikte askeri alanda büyük değişiklikler olmuştur (Taberi,1967:400). Bu yeniliklerin ve değişimlerin bir b¼l¼m¼n¼n esasları Resulullah'tan aldığı konuları bazı d¼zenlemelere tabi tutarak elde etmiş, diğer bir b¼l¼m¼n¼ ise duyduğu ihtiyaç üzerine en g¼çlü rakipleri Bizans ve İnan'dan aktarmıştır. Hz. Peygamber ve Hz. Ebu Bekir d¼neminde devam eden ordu sisteminde ilk kökl¼ değişikliği Hz. Ömer gerçekteştirmiştir. Bilindiği üzere daha önceleri gön¼ll¼l¼k esasına dayanan askerlik Hz. Ömer'le beraber s¼reklilik kazanmıştır. Artık İslam devleti de daimi bir orduya sahip idi. Hz. Ömer d¼neminde bu daimi orduya din, mezhep, ırk ve b¼lęe ayrımı yapılmaksızın asker alınmıştır.

Böylelikle güçlü bir devlete gerekli olan en önemli unsur ordu teşkilatı Hz. Ömer’le birlikte oluşmaya başlamıştır.

Diğer bir husus ise askerlerin daimi olmasıyla beraber kalacak yer sorunuydu. Sözcüleri sefer esnasında ordunun konaklaması için daimi ordugahlar ve kaleler yaptırmıştır (Sarıçam; Erşahin,2008:106). Bunlar, Hz. Ömer’in Cünd adı verilen askeri merkezler; askerlerin ikametına mahsus barakalar, süvari atlarına mahsus ahırlar, sicillerin ve kayıtların muhafaza edildiği, ordunun levazım ve mühimmatının saklandığı yerlerden oluşuyordu (Güzel,2011:117). Bu şekilde askerlerin kalacak yer sorunu da çözüme kavuşturulmuş olmaktadır. Onların rahatı için her türlü hizmet yapılmaktaydı. Sadece asker için değil onların eli ayağı gibi olan Atları içinde ahırlar yapılarak dış etkenlerden korunması amaçlanmış idi. Günümüz modern ordugahların Ortaçağ modeli Hz. Ömer’le birlikte İslam devletine kazandırılmış idi. .

Askeri sistemi kendi arasında teşkilatlandırıp kısımlara ayıran Hz. Ömer, günümüzde kullanılan rütbelere benzer askeri rütbeleri ordu da kullanma yoluna giden İslam devletinin ilk başkanı olmuştur. Aynı zamanda orduyu takım, bölük, tabur, tugay gibi kısımlara ayırarak teşkilat zincirini oluşturmuştur. Ayrıca Ordu içerisinde Cuma günleri İstirahat ve silah bakım günü olarak belirlendiğini, bu sistemin günümüzde ki Türk Silahlı Kuvvetlerinde dahi uygulanageldiğini görmekteyiz.

Hz. Ömer zamanında askerler yalnız kendi şahsi eşyalarını taşımaktaydı. Her askerin malzeme heybesi içerisinde, iğnesi, makası, oku, yayı ve kılıcı gibi teçizatlarının bulunması zaruridir. İslam ordusunda, askerlerin silahlarından başka, mancılık kullanan askerler, dabbabe adı verilen ve kalelerin kapılarını zorlayan koç başları gibi ağır silahlarda vardı (Ülkü,1982:336).

Yine Hz. Ömer döneminde orduyu disiplin altına alıp düzenlemek, asker ve ailelerine maaş bağlamak, sınırlarda karakollar ve kışlalar inşaa ettirmek, yeni askeri araç ve gereçlerini temin etmek gibi bir çok yenilikler Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiş idi. Hz. Ömer bu sistemle askerlerin askerlik dışında herhangi bir işle meşgul olmamaları için askerlere ve onların ailelerine maaş bağlayarak akıllarının ailelerinde kalmaması sağlamıştır. Buna göre, orduda en az aylık alan yılda 200 dirhem alıyordu. Bu para bir süre sonra 300 dirheme çıktı, büyük komutanları ise yıllık 7000 dirhemden 10000 dirheme yükseltildi (Çağatay,1993:367). Böylelikle daha verimli ve başarılı bir ordu elde etmek amaçlanmıştır.

Askerlerin sağlık ve sıhhati için yapılacak olan seferlerin zamanında da önemli değişiklikler yapan Hz. Ömer, mevsimlere göre seferler yapılmasını emretmiştir. Buna göre soğuk ülkelere yazın, sıcak ülkelere ise kışın sefer yapılması yoluna gidilmiştir. Aynı şekilde askerlerin konaklayacakları kışlalar ve karakollar o bölgenin coğrafi ve iklim şartlarına göre dizayn edilmiştir. Atlı askerler için barakalar inşaa edilmenin yanı sıra, atların daha iyi ve kolay beslenmesi için mera yakınlarına ahırların kurulmasına da dikkat edilmiştir.

Ayrıca, Savaş da nasıl davranılacağıyla ilgili prensipler ortaya koyan Hz. Ömer savaştan önce karşı tarafla temasa geçilmesini, onlara elçilik heyeti gönderilmesini, bu heyetin onları İslâm'a davet etmesini, kabul etmedikleri takdirde cizye ödemelerinin teklif edilmesini, bunu da kabul etmezlerse savaşılacağına kendilerine bildirilmesini istemiş, insanlık dışı tecavüzlerde bulunulmamasını, tenkil yapılmamasını, kadın ve çocukların öldürülmemesini tembih etmiştir (Özdemir,2009:30-31).

Bunların yanı sıra, Hz. Ömer ordu komutanı olarak atadığı kişilerin, askerlere baskı ve zora dayanan muamelede bulunmalarını menetmiştir. Kadisiye savaşında Zühre b. Havbe Calinos'u takip ederek onu katletmiş, üzerinde olan 75.000 altın

degerindeki eşyasını almıştı. Savaşta başkomutan olan Sad b. Ebu Vakkas ise bu eşyayı Zühre'nin elinden çekip almış ve: "Onu takip etmen için benim iznimi beklemen gerekmez miydi?" demiş, ayrıca Hz. Ömer'e yazı yazarak bu hususta ondan izin istemişti. Hz. Ömer Sad'a yazdığı yazıda: "Zühre gibi bir adama karşı nasıl böyle sert davranıyorsun? Adamcağız yapacağını yaptı, kendini ateşe attı, yaptığı savaştan da sana (ve Müslümanlara) bırakacağını bıraktı. Böyle iken yine de onun kirişinin gezini kırıyor, gönlünü incitiyorsun" dedi. Böylece Hz. Ömer, Zühre'nin aldığı ganimetlerin, ona geri verilmesi kararını verdi (Yüksel,2006:114).

Hz. Ömer döneminde bölgesel bir devlet olmaktan çıkan İslam devleti sınırları oldukça genişletmiş idi. Buna paralel olarak sınırların güvenliği de bir o kadar artmış idi. Çünkü düşmanlarının sayısı da artmaktaydı. Gönüllülük esasına dayalı bir sistem ile devam eden ordu bu tehlikelerle asla baş edemezdi. Bunun farkında olan Hz. Ömer ilk iş olarak askerlerin daimi olması hususunda bir karar vermiş idi. Nitekim bu dönemde İslam ordusu tam manasıyla kara kuvvetlerinin teşkilatlanmasını tamamlamaktaydı. Hz. Ömer'den sonra gelen halifeler ise bu teşkilat üzerine bazı yenilikler ekleyerek ordunun modernizasyonunu daima güncel tutmaya çalışmışlardır.

2.3. HZ. OSMAN DÖNEMİ

2.3.1.Hz. Osman'ın Hayatı

Hz. Osman kesin olmamakla birlikte altıncı fil yılında yani 577'de Taif kenti'nde doğduğu söylenir ki buna göre Peygamber'den altı yaş küçük olmuş oluyordu (Çağatay,1993:373). Hz. Osman, Kureyş'in önde gelen ailelerinden biri olan Ümeyyeoğullarına mensuptur. Ebu Abdullah ve Ebû Amr diye iki künyesi

vardır. Hz. Osman'ın soyu; Osman b. Affan b. Ebil'-As b. Ümeyye b. Abdişşems b. Abdimenaf'dır. Nesebi beşinci göbekte Abdi Menaf'ta, Hz. Peygamberle birleşir. Çünkü Abdimenaf, aynı zamanda Hz. Peygamber'in üçüncü dedesidir. Annesi Erva binti Kureyz Peygamberin halasının kızıdır.

Hz. Osman, güzel yüzlü, ince tenli, büyük sakallı, orta boylu, iri mafsallı bir kimse olup omuzlarının arasındaki mesafe geniştir. Ayrıca Gür saçlı, güzel ağızlı olup esmer tenliydi. Bir rivayette anlatıldığına göre yüzünde çiçek hastalığından izler vardı (İbni Kesir,?:11). Kainatın efendisinin sözüne göre ise “ ikinci Yusuf'tur” (Bursalı,2011b:11).

Hz. Osman Müslüman olmadan evvel genç yaşta ticaretle meşgul olmaya başlamıştı. Kaynaklara göre ticaretten önemli denebilecek bir servete sahip olmuştur. Toplumda saygı gören ve onlara saygı gösteren önemli bir şahsiyetti. Hz. Osman sakin bir yapıya sahipti. Mülayim duruşuyla herkes tarafından sevilirdi. Ailesine karşı çok düşküncü, belki de bu onun en büyük zaafiydi. Hz. Osman'ın İslamiyetle tanışması Hz. Ebu Bekir vasıtasıyla olmuştu. Onun Müslüman olmasının ayrı bir önemi var idi. Zira Hz. Osman Ümeyyeoğullarından idi, Hz. Peygamber ise Haşimoğullarındandı. Bu iki aile arasında eskiden beri süre gelen bir çatışma ve rekabet mevcuttu. Hz. Osman bu rekabet ve ailesine rağmen hak ile batılı ayırt ederek İslamiyeti seçmişti. O'nun İslamiyeti seçmesinde şüphesiz ki yaşayışının önemli bir etkisi vardı. Zira o cahiliye döneminde de oldukça haya sahibi biriydi. O dönemin bütün çirkinliklerinden uzak durmayı başarmıştı.

Hz. Osman İslamiyeti seçmesiyle bu din daha da güçlenmişti. Çünkü Hz. Muhammed'in muhaliflerinden olan ve Ümeyyeoğullarının ileri gelenlerinden biri Müslüman olmuştur. Hz. Muhammed ona karşı ayrı bir hürmet ve saygı beslerdi.

Çünkü Peygamber O'nun haya ve edep incisi olduğunu biliyordu. O'na kızlarını vererek kendisiyle akraba olmasını sağlamıştı. Hz. Peygamber'in iki kerimesiyle izdivaç ettiğinden zinnureyn lakâbını taşır. Zinnureyn(İki Nur sahibi) diye lakaplanması O'nun Rukiye'nin vefatından sonra Resulullah'ın (s.a.v) diğer kızı Ümmü Gülsüm ile evlenmesiyle olmuştur. Ayrıca Hz. Osman Peygamberin iki kızıyla evlenen ve zinnureyn lakabını alan tek kişi olmuştur. Hz. Peygamber'in hayatı boyunca yanından ayrılmamaya çalışan Hz. Osman, Müşriklerin baskısıyla da Hicret etmek zorunda kalmış idi. Başta Habeşistan'a göç etmiş fakat geri dönerek Mekke'den Medine'ye Hicret etmiştir.

Hz. Osman Mekkeliler arasında okuma yazma bilen az sayıda ki kişiden biriydi. Bu sebepten, Hz. Peygambere vahiy katipliği de yapmıştır. Hz. Osman Hz. Peygamberin sünnetine ve Kuran-ı Kerimin kurallarını yaşamı boyunca tatbik etmiştir. Hz. Peygamber Hz. Osman'dan dolayı aşırı haya ve edep sahibi bir kimse olarak bahsetmiştir. Hatta “göklerde melekler bile Osman'ın hayasına bakar da utanırlar” demiştir. Aynı şekilde “Her Peygamberin cennette Refiki vardır, benim cenneteki refikimde Affan oğlu Osman'dır” diyerek ona şereflerin en büyüğünü vermiş idi (Bilmen,1948:34). Hz. Peygamber'in vefatıyla beraber aynı şekilde samimi bir müslüman olarak hayatını yaşamaya devam etmiştir. Ebu Bekir'in Halifeliği döneminde de O'na biat etmiş ve O'nu katipliğini üstlenmiştir. Hz. Ebu Bekir'in vefatından önce yazdırdığı vasiyet name de göstermiş olduğu doğrulukla yine samimi ve adil bir müslüman olduğunu kanıtlamıştır. Hasta olan Ebu Bekir, kâtibi Hz. Osman'ı çağırmış . Benim söylediklerimi yaz demiştir. Besmele ve salvele'den sonra “Allah' ın kulu olan Ebu Bekir bu dünyadaki son dakikada ve öbür dünyaya intikal edeceği ilk dakikada sizden, aşağıdaki hususları istiyor. Ben sizin için şu şahısa biat etmenizi istiyorum...” dedikten sonra isminin yerini boş bırakmış

ve o anda bayılmıştır. Hz. Ebû Bekir bayıldığı için, Hz Osman cümleyi tamamlayamamıştır. Sonra Osman cümleyi tamamlayarak “Ömer” adını yazmıştır. (Kayaoğlu,1985:22) Kendine gelen Hz. Ebu Bekir Hz. Osman’ın yaptığı bu hareketten dolayı “Sen kendi adını da yazabilirdin fakat Ömer’in adını yazdın Allah senden razı olsun, Sen halifeliğin bütün vasıflarına sahipsindir” demiştir.

Hz. Osman doğru ve mülayim bir yapıya sahip olması Onu halk arasında çok sevilmesinin sebeplerinden birisidir. Ömrü boyunca bu davranışlarından vazgeçmemiştir. Cennetle müjdelenen Aşere-i Mübeşşere arasında yer almaktaydı. Yumuşak huylu olması ve kimseyi kırmaması Onun en önemli özelliğiydi. Fakat bu özelliği ileride O’nun yanlış kararlar verip öldürülmesine dahi sebep olacaktı. Hz. Ömer’in halife seçilmesinde de önemli bir yeri Olan Hz. Osman, Hz. Ebu Bekir’in Hz. Ömer hakkındaki görüşüne olumlu bir yanıt vererek O’nu halife olmasına katkı sağlamıştır.

Hz. Ömer’den sonra belirlenen istişare Kurulunun kararıyla Hz. Osman Halife Seçilmişti. Bu seçimde sona kalan iki kişiden bir diğeri de Hz. Ali idi. Hz. Osman Halifelige seçilmesiyle beraber çok tartışılacak kararlar vermeye başlamıştı. Nitekim bunların en başında Üst makamlara akrabalarını tayin etmesi gelmekteydi. Amr ibni As, Saad b. Ebi Vakkas, Basra valisi Ebû Musa El Eşari, Muğire bin Şu’be, Abdullah ibni Mes’ud gibi vali ve yöneticiler görevlerinden azledilerek yerine genç yaşta ki yönetim tecrübesi olmayan kişiler atanmıştır.

Bu hususta tartışılacak oldukça fazla sorun mevcuttur. Nitekim bir çok yazar Hz. Osman’ın yapmış olduğu değişiklikleri İslam maneviyatı çerçevesinde incelenmiştir. Bu sebepten dolayı ortaya çıkan sonuçlar daha çok duygusal bağlamda subjektif yargılardır. Hz. Osman’ın halifelik görevini almasıyla beraber şüphesiz ki çalışma arkadaşlarını kendisi belirlemek zorundaydı. Bu hak ve yetki kendisinde vardı. Fakat

azlettiği valilerin yerine kendi akrabalarını ataması oldukça yanlış kararlardır. Bunun altında olumlu bir yön aramak gerçekle bağdaşmayacaktır. Günümüz toplumunda dahi kabul edilmeyen bu tür davranışlar o dönem Arap kabilecilik anlayışında asla kabul görmeyeceği bariz şekilde ortadır.

Bu ifade edilenler gibi daha birçok suçlama mevcuttu. Artık halk içten içe dolmuştur. Halkın özellikle de fitnecilerin sabrı kalmamıştır. Fitneyi çıkarmanın başı olarak önceden yahudi olan fakat daha sonra İslamiyete geçen Abdullah b. Sebe gösteriliyordu. Abdullah b. Sebe Hz. Ali ile Hz. Osman taraftarlarını birbirine kışkırtıyor ve iç çatışmaların artmasına sebep oluyordu. Abdullah b. Sebe amacını uygulamak ve fitneyi yaymak için Şam Kufe, Basra gibi vilayetleri gezmiş ve burada kendine yandaş toplamaya çalışmıştır. Fakat daha sonra Mısır'a yerleşerek kendisine müttefikler aramıştır. Buradan bir çok yazışmalar yapılmıştır. Bu yazışmalar da var olan sorunlar daha da abartılmıştır. Bütün bu karışıklıklar ilerleyen günlerde Hz. Osman'a ulaşmıştır. Bunun üzerine olayların sebeplerini incelemek için Hz. Osman görevliler göndererek teftiş ettirmiştir. Daha sonra vermiş olduğu bir emir ile bütün valileri hac zamanının da Mekke'de toplanmasını istemiştir. Burada yapılan istişarede elde delillerin olmamasından dolayı kimse suçlanamamıştır. İsyancılar valilerin görev yerlerine gitmesiyle beraber H/35 M/56 (Şevval-Nisan) yılında yaklaşık altıyüz kişiyle Mısır'dan, Basra ve Kufe'den aynı anda yürüyüşe geçmişlerdir (Ecer,2000:151). Halifeyle görüşüp şikayetlerini iletmek istiyorlardı. Bu sebepten Medine'ye geldiler. Burada Halifeyle görüştüktan sonra tekrar memleketlerine gönderildiler. Fakat isyancılar yoldayken zenci bir kölenin hızla devesiyle yanlarından geçmekte olduğunu gördüler. Şüphelendikleri bu zenci köleyi tutup sorguladılar. Kölenin üzerinde çıkan bir mektupda Mısır'a vali olarak atanan Muhammed b. Ebu Bekir başta olmak üzere , isyancıların bir oyuna getirilerek

öldürülmesi emredilmekteydi. Bu mektupta Hz. Osman'ın mührü bulunmaktaydı. Bunun üzerine isyancılar belli uzaklıktan sonra tekrar dönme kararı alarak Medine'ye yöneldiler. İsyancılar mektup olayını Ashabın ileri gelenlerine anlatınca onlarda artık olayların dışında kalmak için bir kenara çekilmişlerdir. Özellikle Halifeye kefil olan Hz. Ali bu mektup sonrasında oldukça üzülmüş idi. Medine'de neredeyse halktan Hz. Osman'a kızmayan kimse kalmamıştı.

İsyancılar Bedir savaşında yer alan Ashabın ileri gelenleri ile Hz. Osman'a haber göndererek mektup olayını sorgulamalarını istemişlerdi. Sorgulama sonrasında kölenin ve deveni Hz. Osman'a ait olduğu fakat yazılan mektuptan ve gönderilmesinden haberdar olmadığı anlaşıldı. Halifenin mührünü kullanarak böyle bir sahtekarlığı yapan ise Mervan b. Hakem'den başkası olmazdı. Artık bütün her şey ortaya çıkmış idi. Halkın Hz. Osman'a ve onun yanında yer alan yöneticilerine karşı kini büsbütün artmış idi. İsyancılar bu yapılanlara karşı Hz. Osman'dan halifelikten ayrılmasını veya Mervan b. Hakem'in kendilerine teslim edilmesini istedi. Fakat isyancıların bu her iki talebide Hz. Osman tarafından reddedilerek geri çevrildi. Artık yapılacak pek bir şey kalmamıştı.

İsyancılar, Hz. Osman'ın evini koruyan güçlerin dağılmasını beklemişlerdi. Medine'ye gelen isyancılar Hz. Osman'ın evini kuşatmaya almışlardır. Hz. Osman'ın camiye namaza gitmesine dahi mani olarak onu baskı altına almışlardır. Bu sırada müslümanlara başta Hz. Ali olmak üzere Ebû Eyyub el Ensari imamlık yapmıştır.

İsyancıların gözünü kan bürümüştür. Hz. Osman'ın evine hiç kimsenin girmesine izin vermiyorlardı. Yiyecek ve içecek yardımında bulunulmasına mani oluyorlardı. Hz. Osman'ın yanındaki su tamamen bitmiş ve bu Onu sıkıntıya sokmuştur. O'ki zamanın da Müslümanların susuz kalmasına karşı Yahudi birinden su kuyusunu satın

almış biriydi. Fakat şimdi O susuz ve açtı. Hz. Ali isyancılarla konuşmasına rağmen bir sonuç elde edemedi. Çünkü onların tek amacı Hz. Osman'ı hilafetten uzaklaştırmak ya da öldürmektir. İsyancıları artık kimse durduramıyordu. Osman, her iki öneriyi reddedince, dokuz gün süren bir kuşatmadan sonra evine, 17 Haziran 656 günü, isyancılar tarafından girildi (Çağatay,1993:384). Hz. Osman'ın evine tırmanan isyancılar kilitli olan kapısını ateşe verdiler. Kapının yakılmasıyla İsyancılar artık içeriye girmişti. Hz. Osman bu sırada Kuran- Kerim okuyordu. Rivayete göre o gün oruçluymuş ve rüyasında Hz. Peygamberle iftar edeceğini görmüştü. Kısacası O, şehit edileceğini biliyordu.

İçeri girenlerden biri vardı ki oldukça dikkat çekiciydi. Bu kişi Hz. Ebu Bekir'in oğlu Muhammed di. Muhammed b. Ebu Bekir Hz. Osman'ın sakalından tutarak O'na hakaret etmeye başladı. Kıyamet gününde eğer: "Ey Rabbimiz! Biz yöneticilerimize ve büyüklerimize itaat etmiştik, fakat onlar bizi yoldan saptırdılar." dersek bu sözümüz kabul edilmeyecektir. Böyle diyerek onu odanın içinden kapıya doğru iteledi. Hz. Osman da ona şöyle dedi:

- Ey kardeşimin oğlu, senin baban benim sakalımı tutmazdı”(İbni Kesir,?:3).

Ebu Bekir'in oğlu Muhammed bunun üzerine utanarak geri çekilmiştir. Fakat onun arkasından giren Kirame b. Bişr, Hz. Osman'ın başına bir demir parçasıyla vurmuş, Amr bin Umuk, Cenab-ı Osman(r.a)ın İman dolu göğsüne kılıcını saplamıştır (Keskiöglü,1976:236;Bursalı,2011b:254). Altı veya dokuz defa Hz. Osman'ın bıçaklamıştır. Halifenin sevgili eşi Naile hatun ise bu kavgada Hz. Osman'ı savunmak istemiş fakat gelen kılıç darbesiyle parmakları doğranmıştır. Hz. Osman (r.a) şehadete Hicri 35 yılının sekizinde, Cuma günü ikindi namazı esnasında ulaşmıştır (Kutup,2007:332). Hz. Ömer de trajik bir şekilde ölmüştü; fakat o hadisedeki suç, nefretin esiri bir yabancı tarafından işlenmişti; oysa Hz. Osman'ın

katilleri onun dindaşlarıydı; hatta içlerinde Halife Hz. Ebu Bekir'in oğlu dahi vardı (Kutluer,1998:73).

Hz. Ali, Hz. Osman'ın evine isyancıların girdiğini öğrenince duruma müdahale etmek için Hz. Osman'ın evine gelmiştir. Asilerin eve girmesine mani olmadıkları için Hz. Ali , Hz. Hüseyin'in göğsüne yumruk atmış, Abdullah b. Zübeyr'e, İbn Talha'ya çok kızmıştır. (Sallabi,2009a:140). Fakat iş işten geçmiş Hz. Osman baki aleme göç etmişti. İsyancılar Hz. Osman'ı şehit etmekle kalmamışlar bütün evini ve Beytü'l malı yağmalayarak içerisini boşaltmışlardır. Bu isyan havası uzunca süre devam etmiştir. Cenaze, canilerin estirdiği terör havasından ötürü ancak üç gün sonra kaldırılabilirdi, yıkanmadı kefenlenmedi, ve çok az kimse tarafından Bâki mezarlığına defnedildi (Aktan,2003:230;Kutup,2007:335). Kâbil'den Merakişe kadar koca İslam İmparatorluğuna hükmetmiş olan Hz. Osman'ın cenaze namazı yalnız 17 kişi tarafından kılınmıştı (Keskiöglü,1976:237). Bu 17 kişi İçinde, Avvam oğlu Zübeyr, Hz. Ali oğlu Hasan, Huzeyfe oğlu Ebu Cehm ve Mervan vardı. Bir rivayette Hz. Ali, Talha ve öteki bazı ashab da beraber idi (Ahmed Cevdet Paşa,1981:389). Öldürüldüğünde kaynakların ortak kanaatine göre 82 yaşındaydı. Hz. Osman'ın öldürülmesiyle birlikte, İslam tarihinde ardı arkası gelmeyecek çok na-hoş olay, karışıklık, çatışma ve savaş meydana gelmiş, Ümmetin birlik ve beraberliği bozulmuş; çeşitli politik, sosyal ve dini fırkalar ortaya çıkmıştır (Hizmetli,1991:217).

Hz. Osman'ın şehit edilmesinde her ne kadar ailesini üst mevkilere getirmiş olduğu düşüncesi yatsa da daha başka sebeplerde mevcuttu. Hz. Ebu Bekir'in halifeliğe seçilmesiyle beraber ayrılıklar başlamıştı. Zira Çoğu kimse O'nun yerine Hz. Ali'nin halife olmasını istemekteydi. Hz. Ali de zaten Hz. Ebu Bekir'e belli süre biat etmemişti. Fakat o da yaptığı yanlışın farkına vararak bir müddet sonra biat etmiştir. Çünkü o da fitnenin kol gezdiğinin farkındaydı.

Hilafetle beraber kin tohumları atılmış ve ayrılıklar baş göstermeye başlamıştır. Bu anlayış Hz. Ali tarafından uzunca süre engellenip kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Fitneler Hz. Ebu Bekir'e karşı cephe alıp ayaklanma cesareti gösterememişlerdir. Çünkü O'nu arkasında Hz. Ömer gibi adil ve cesaret sahibi biri vardı. Hz. Ebu Bekir'den sonra Hilafete geçen Hz. Ömer'e karşı fitneler söz geçirememiştir. Çünkü Hz. Ömer hem çok adil hem de görevlere yönetim tecrübesi olanları getirerek devlet idaresini sağlam tutmuştur. Kimseye hatır ve naz veya akrabalık bağı sebebiyle görev vermemiştir. Hz. Ömer'de herhangi bir açık bulamayan muhalifler bu dönemlerde sakin durmuşlardır. Hz. Osman'ın hilafetinde ise fitne ateşi tutuşmuştur. Adeta bir yanardağ olan fitne ateşi başta Hz. Osman olmak üzere bir çok Müslümanı yakmıştır. Fitneciler Hz. Ali ve Hz. Osman Taraflarını birbirine düşürerek çatışmaları artırıyorlardı. Hz. Ömer ve ondan önce Ebu Bekir zamanının da yapamadıklarını şimdi yapabilirlerdi. Çünkü Hz. Osman zayıf ve halkın gözünde hatalıydı. Bu sebepten hastalık zayıf bir noktadan patlak verecekti. Bu nokta Hz. Osman'dı. Eğer Hz. Osman Hz. Ömer kadar cesur ve yönetimde biraz daha sert davranmış olsaydı, bu isyan gerçekleşmemiş olacaktı. Fitnelerin tek amacı ortalığı karıştırmak Müslümanı müslümana kırdırmaktı. Bunun içinse Hz. Osman'ın ailesini üst mevkiler getirdiği olayını kullandılar.

2.3.2.Hz. Osman Dönemi İdari-Sosyal ve Kültürel Faaliyetleri

2.3.2.1.Devlet başkanlığı ve İdaresi

Hz. Osman belirlenen kurul tarafından halife seçilmiş ve İslam devletinin üçüncü halifesi olmuş idi. Üçüncü halife Hz. Osman'ın takip ettiği siyaset ve uyguladığı metodlar Allah'ın emirleri başta olmak üzere Resulullah'ın devlet idaresi ve emirleri, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in uygulamalarının devamı niteliğindedi.

Fakat bu alandaki çabalarının tepkilerine imkan vermekte Hz. Ömer kadar güçlü değildi (Goloğlu,1973:11). Hz. Ömer döneminde devlet'in idari ve askeri teşkilatlanması neredeyse tamamlanmıştı. Hz. Osman ise bu teşkilatları daha da güçlendirmiş ve Hz. Ömer'den devraldığı vazifeyi layıkıyla yerine getirmeye çalışmıştır.

Hz. Osman(ra) hilafet makamına seçildiğinde pürüzlü ve zor durumlarla pek karşılaşmamış, aksine sistemli muntazam bir yönetim devralmış, her bölgede intizam ve asayişin hüküm sürdüğü bir devlet teslim almıştır (Ağırakça,2004b:46). Hz. Osman kurulu bu düzen üzerine halife seçilmişti. Her bakımdan kendinden önceki Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'den şanslıydı. Ona sadece devleti adil bir şekilde idare etme vazifesi kalmıştı.

Hz. Osman'ın on iki yıl süren halifeliği döneminde İslam fetihleri devam etmekle beraber bazı karışıklıklar ve hareketlenmeler yaşandı, bilhassa halifeliğinin son altı yılı tam anlamıyla bir karışıklık ve fitne içerisinde geçti (Şahin,2011:34). İlk altı yılda İslam devletinin idaresi ise adil ve bir o kadar da refah seviyesi yüksek şekilde idi .

Hz. Osman Hilafete seçildiği zaman Mısır'da Amr İbni'l As, Mısır'ın Saide bölgesinde Abdullah bin Sa'd bin Ebi Serh, Suriye'de Muaviye bin Ebi Süfyan, Basra'da Ebu Musa el-Eş'ari ve Kufe'de ise Hz. Ömer'in vefat etmek üzere yaptığı tavsiye üzerine Saad İbni Ebi Vakkas vali idi (Ülkü,1982:352). Hz. Osman hilafet makamına geçince Hz. Ömer'in vasiyeti olarak Kufe valisi Muğire b. Şube dışında hiçbir valiyi görevinden azletmemişti. Zira Hz. Ömer'in hesapta olmayan bir şekilde şehit edilmesiyle beraber valilerin başlattıkları faaliyetler aksamaya uğrayabilirdi. Hz. Osman Hz. Ömer'in bu vasiyetini şartları göz önünde bulundurarak uygulamıştı.

Hz. Osman göreve gelmesinin ardından valilerine bir genelge yayınlamıştı. Bu genelgeyle valilerin uyması gereken kuralların yanı sıra kendi devlet idaresi hakkında da önemli açıklamalarda mevcuttu. Bu genelge şu şekilde idi. Hz. Osman “Allah yöneticilere“ Halkına karşı sorumlu çoban olmayı emretmiş, zekat toplayıcı olmalarını emretmiştir. Bu ümmetin ilkeleri de çobanlık yapma, koruyup kollama üzerine yetiştirildi, mal toplayıcı olarak yetişmediler. Ancak yöneticilerinizin halkın çobanları olmayıp zekat toplayıcıları olmaları yakındır. Böyle yaparlarsa haya, emanet ve vefakarlık yok olup gider. Şunu iyi bilin ki en iyi yönetim evvela Müslümanların ihtiyaçlarına ve görevlerine bakıp ihtiyaçlarını görmeniz vermekle sorumlu oldukları şeyleri almanız, ikinci olarak ehl-i zimmete bakıp onların haklarını vermeniz, vermeleri gerekeni almanızdır. Sonra da karşı karşıya bulunduğunuz düşmana bakmanız ve onlara ilk adımınızı vefakarlıkla atmanızdır” demiştir (Kutup,2007:244). Hz. Osman bu talimatname ile Müslümanların haklarının önceliğinden bahsetmekte fakat zimmilerinde haklarına tecavüz edilmeden verilmesini emretmekteydi. Bu sayede Hz. Peygamber’den ve kendinden önce gelen iki halifenin bıraktığı sosyal devlet stratejisini Hz. Osman aynı şekilde devam ettirmiştir. Ayrıca Bu satırlar Hz. Osman’ın yönetim anlayışını yansıttığı gibi, Müslümanların ilerleme, gerileme sırlarını ve şifrelerini de vermekteydi (Sarıcı,2009:150).

Hz. Osman’ın devlet idaresindeki en önemli özelliğinden biride halka karşı cömert davranmasıydı. Göreve gelmesiyle beraber memurlara verilen maaşları iki katı artırmış ve halkın devlet hazinesinden yararlanması hususunda yenilikler getirmiştir. Böylelikle Hz. Ömer döneminde uygulanan tasarruf anlayışı Hz. Osman’ın göreve gelmesiyle zıt bir duruma dönmüş idi. Devletin beytülmalının halka açılması gibi , Hz. Osman kendi şahsi malında da aynı cömertliği göstermişti.

Hız. Osman'ın halifelik süresinde devlet idaresi bir çok tarihçi tarafından ikiye ayrılmış ve öyle tetkik ve teşhiste bulunulmuştur. Gerçekten de Hız. Osman'ın halifeliğin ilk dönemi diye tabir edilen dönem de İslam devletinin yönetiminin etki alanı, Afrika, İran, Akdeniz, Şam ve Irak'a kadar olan bütün coğrafyayı kapsamaktaydı. Artık bölgesel bir devlet olmaktan çıkan İslam devleti, dünyada en güçlü sayılan bir çok devlete karşı sayısız zaferler kazanarak büyük bir devlet olduğunu ispatlamıştı. Ancak bu başarılarda devletin kuruluş aşamasında ki toplumun etkisi oldukça fazla idi. İslam dinine bağlılık o dönemde oldukça güçlü ve oldukça samimiydi. Fakat herşeyin değiştiği gibi bu güçlü ve etkili yönetiminde değişeceği şüphesizdi. Çünkü İslam devleti zirveye Hız. Ömer'le yaşamıştı. Bu yükselme Hız. Osman'ın ilk dönemine kadar da devam etmişti. Zaten İslam devletinin idaresi ve yapısı da bu ilk dönemde ki Müslümanların anlayışlarına göre şekillenmişti. Fakat Hız. Osman'ın ikinci döneminde herşey yavaş yavaş değişmeye başlamış idi. Nitekim eski neslin yerini yeni nesil alıyordu. Bunların anlayışları, yaşam tarzları asla birinci nesil gibi olamazdı. Bir kuşak değişimi yaşanıyordu ve bu Hız. Osman'ın ikinci dönemine denk geliyordu. Neslin değişmesiyle beraber yönetiminde bazı esasları tekrar gözden geçirip değiştirmesi zorunluluğu da ortaya çıkıyordu. Bu zorunluluk neticesinde Hız. Osman'ın bazı vilayetlerde değişiklikler yapmıştır. Buna göre, Hız. Osman devrinde İslam topraklarına dahil edilen Kıbrıs, Şam valiliğine; Azerbaycan, Ermenistan da başka bir valiliğe bağlanmıştır (Taberi,1967:261). Ayrıca önceki dönemlerde üç valiyle idare edilen Mısır; iki valiyle idare edilen Şam; Hız. Osman döneminde tek valiyle idare edilmiştir (Taberi,1967:471). Bütün bu idari değişiklik dönemin kültürel ve sosyal anlamda değişmesinin bir ürünüydü. Devleti ayakta tutmak ve sonsuzluğa taşımak için çağın gereklerine karşı değil, yanında durmak

devletin salahiyeti için çok mühimdi. Fakat Hz. Osman bu değişiklikleri yaparken bir çok konuda idari anlamda hatalara düşmüş idi.

Bunlardan ilki valilerin görevlerinden azledilmesidir. Nitekim Hz. Osman bu dönemde sadece valilikler bir çatı altında toplamakla kalmamış, birçok valiyi de zaman içerisinde görevinden azletmiştir. Bu bağlamda valilikleri ve atanan valiler hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

Buna göre Hz. Ömer devrinde Basra valiliği yapan Ebu Musa el Eşari'yi Hz. Osman hicretin 29. Senesinde azledilip yerine dayısının oğlu Abdullah b. Amr'ı atadı (Güzel, 2011:109). Biraz öncede ifade ettiğimiz gibi Hz. Osman idari anlamda bir çok hata yapmış idi. Hz. Osman, halife seçilirken şûrâda, seleflerinin uygulamalarına mutabık kalacağına dair söz vermesine rağmen bunu yerine getirmede. Özellikle daha iktidara gelir gelmez yakınlarına iktidarda yer vermesi müslümanlar arasında hoşnutsuzluklara neden oldu (Aksoy,2009:16).

Basra valisi haricinde Hz. Ömer'in vasiyeti olan Kufe valisi Muğire b. Şube'yi görevinden azletti. Yerine Sa'd b. Ebi Vakkas'ı tayin etti, fakat Beytülmale olan borcunu zamanında ödeyemeyince halife tarafından Sa'd b. Vakkas'da görevinden azledildi. Daha sonra ise Hz. Osman yine ailesinden, anne bir kardeşi olan Velid b. Ukbe'yi liyakat aramadan Kufe'ye vali tayin etmiştir. Hz. Ömer ,“Ebu Muayt-oğullarını Müslümanların başına bela etme” diye Osman'a nasihat ettiği halde onun, tersini yapması, halk arasında iyi karşılanmadı; çünkü Velid ve babası Ukbe, daha Peygamber döneminde kötü tanınmış kişilerdi (Çağatay,1993:374). Fakat oda liyakat sahibi bir yönetici olmadığını itiraf edercesine içki içtiği yönünde suçlanmış ve bu şahitlerle desteklenmiştir. Bunu üzerine Velid b.Ukbe görevden azledilmiştir. Halife Hz. Osman 30(650)'da Velid'i Kufe valiliğinden aldıktan sonra onun yerine Said b.

El-As b. Ümeyye'yi tayin etti (Apak,1998:498). Fakat bu vali de halkın şikayetleri doğrultusunda azledilip yerine Ebu Musa El- Eşari atanmıştır.

Kufe ve Basra valiliğinden sonra Hz. Osman'ın diğer büyük idari değişikliği de Mısırda olmuştur. Fakat bu değişiklikten ziyade idari bir hata idi. Amr b. As halk tarafından çok sevilmekteydi. Hz. Osman halktan haracı artırmasını yönünde As'a talepte bulunmuştur. Fakat buna ihtiyaç olmadığını düşünen As bu talebe olumlu bir yanıt vermemiştir. Bunun üzerine Hz. Osman, Mısır Fatihi olan Amr bin As'ı azledip yerine Mekke fethinde kan akıtmış olanlardan Abdullah bin Saad'ı getirdi (Sallabi,2009b:288). Saad Hz. Peygamber zamanında irtidat eden biriydi. Hakkında ölüm emri dahi var idi fakat Hz. Osman bu kararı kaldırmış ve onu affetmişti. Hz. Osman'ın akrabası olan Saad onun süt kardeşiydi. Hz. Osman'ın akraba sevgisi onun gözüne başka hiçbirşeyi göstermeyecek kadar aşırıydı. Yaptığı bu idari yanlışları belki kendisi halk tarafından önemsenmediğini düşünüyor ve düzeltmelerde bulunmuyordu. Fakat halk herşeyin farkında ve içten içe hareketlenmeler yavaş yavaş bu dönemde başlamıştır.

Hz. Ömer döneminde de Şam valisi olan Muaviye b. süfyan bu dönemde de valilik görevine devam etmiş hatta El Cezire valiliği de Muaviye'nin valiliğine bağlanmıştı. Muaviye Hz. Ömer zamanında görmediği daha doğrusu göremediği bir çok şeyi Hz. Osman'la birlikte görmeye başlamıştır. Öyle ki Hz. Osman'ın yakınlarından olan Muâviye ile ibni Ebi Serh eyâletlerinde adeta birer bağımsız hükümdar gibi idiler (Üçok,1968:11). Diğer bir valilik olan Taif valiliğine Süfyan b. Abdullah tayin edilmiş daha sonra ise Kasım b. Rebia bu göreve atanmıştır. Bahreyn'de ise valiliğe ilk olarak Hz. Osman döneminde Osman b. Ebi'l As sonra da Abdullah bin Sivar atanmıştı. Mekke valiliğine ise Nafi b. Harisi'yi tayin eden Hz. Osman daha sonra Abdullah b. El Hadrami'yi bu göreve tayin etmiştir.

İdari anlamda valiliklerde bir çok değişiklikler yapan Hz. Osman bu değişiklikleri yaparken Hz. Ömer kadar titiz davranmamıştır. Hatta Hz. Osman, valilerden hesap sorulmasını da kaldırdı, çünkü çoğu yakın akrabası idi ve onlar kontrol istemiyorlardı (Çağatay,1972:373). Bu hususta idari anlamda daha bir çok hataları mevcut idi. Halbuki karakterinin temizliği bir tarafa; umurun işlerinde Osman kadar zayıf ve beceriksiz bir sahabe daha bulmak imkansızdı. Ömer gibi metin bir dahiden Osman'a geçiş bir hakikatten gölgeye geçmek gibi oluyordu (Şenbenderzade,2010:288). Fakat bu hususta Muhammed sallabi, Şenbenderzade Ahmed Hilmi'nin tam zıttı bir çıkarımda bulunmuş idi. Ona göre; Hz. Osman liderlik özelliği taşıyordu. İlim, kudret, eğitim, yumuşaklık, musamahakarlık, affedicilik, tevazu, haya , iffet, cömertlik, cesaret, kararlılık , sabır, adalet, Allah korkusu, nefsinin muhasebe, zühd ve şükür özelliklerine sahipti (Sallabi,2009b:446). Ancak bu bağlamda Muhammed Sallabi'nin düşüncesi tarafsızlık sınırı içerisinde bir yargı olmadığını söyleyebiliriz. Onunda dediği gibi Hz. Osman dönemi müsamahakarlık dönemiydi. Hz. Osman'ın bu müsamahakar tutumu devletin sarsılmasının zaten en temel sebebi değilmiydi? Hz. Osman samimi bir müslüman temizli karakterli bir sahabeydi. Fakat idare kapsamında bütün bu parlak karakter karanlıklara bürünmüş idi. Bunun yanı sıra, Halifenin ashâba muamelesi bazı ilim adamları tarafından oldukça yumuşak bulunurken, bazılarınca da şiddetle eleştirildi. Devlet işlerinden seçkin sahabileri azledip, yerlerine ümeyye oğullarından tayinler yapmakta, yalnızca Emevî ailesi mensuplarına vazifeler vermekteydi. Hz. Peygamber'in ashabi bu konularda ondan hoşnut değillerdi. Ayrıca, halifenin âmillerinin emsârdaki sahabilere davranışları da şikayet konusuydu (Hizmetli,1991:213).

Hz. Osman idari manada sadece akrabalarına düşkünlük değil, değişik yollarlada bir çok hata yapmış idi. Bunlardan bazıları vardı ki toplumun tepkisini çekmekte

oldukça etkiliydi. Hz. Osman göreve gelince Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen halefleri Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in tam zıttı bir davranışta bulunmuştu. Hz. Peygamber'e istihza ettiği için kınanmış ve kovulmuş olan As'ı tekrar getirmiş hatta As'ın oğlu Mervan'a başkatiplik gibi yüksek bir makam vermiş idi. Bu yanırlada yetinmeyen Hz. Osman fedek arazisini de Mervan gibi birine bağışlamıştı. Bu yanırla ek olarak Afrika'dan gelen oldukça zengin ganimetler müzayede usulü ile Mervan'ın üzerinde kalmış idi. Buraya kadar herşey İdari ve mali anlamda gayet normal gözükmektedir. Fakat Mervan bu müzayedenin karşılığı olan paraları ödeyemedi. Hz. Osman bunu "atıyye=ihsan ve bağış" olarak ona verdiğini açıklayınca, bu dedikoduya sebep olmuştu (Sarıcık,2009:178). Yapmış olduğu bu idari hata belkide onun binlerce yıldır kötü yönden eleştirilmesinin temelini oluşturmaktaydı. Hz. Osman bütün halka ait malı birine verme bağlamında herhangi bir selahiyeti yok idi. Osman'ın şu hareketleri Peygamber'in sünnetine ve amellerine aykırı idi. Emirlerin açıklığı ve sünnet ile açıklığa kavuşturulmuş olan şeylerin zıttını yapmak içtihad keyfiyetiyle mazur görülemezdi (Şenbenderzade,2010:288). Gerçekten de Hz. Osman içtihadıyla bu türden bir çok karara imza atmıştır. Temelde Hz. Peygamber'in sünnetine aykırılığı görülen bu kararlar İslam devletinde günümüze kadar gelecek olan bir ayrılığın tohumlarını atmaktaydı.

Hz. Osman'ın hilafeti zamanında ki karışıklıklar siyasi, sosyal ve iktisadi alanda meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmıştır (Apak,1998:520). Nitekim Hz. Osman dönemi idari yapısı her yönüyle eleştirilecek bir çok pürüzlerle doluydu. Emevi hanedanına hazineden topraklar bağışlıyor hatta Beytülmal'den büyük paralar veriyordu. Zaten ülkenin yönetimi kendinden çok damadı olan Emevi soyundan gelen Mervan b. Hakem'in elindeydi. Mervan b. Hakem, Hz. Osman'ın yumuşaklığından istifade ederek idari konularda pervasız bazı hareketlere girişmiş, ashabın ileri

gelenleri ile tartışmış ve bu tavırlarıyla belli bir kesimin tepkisini çekmiştir (Atçeken,2000:341). Artık Emevilerin ayrıcalıkları sebebiyle halk içten içe zor durumda kalmaktaydı. Fakat hepsi bu değildi; Hz. Osman ibadet usullerine ve devlet mülkünün idaresine Kur'an ve sünnetle temellendirilemeyecek olan bazı hoş gitmeyen yenilikler (Bid'at-ı seyyie) ihdas etmekle de suçlanıyordu (Kutluer,1998:81). Cennetle müjdelenen on kişiden biri olması Hz. Osman'ın hata yapmasının önünde bir engel değildi. Zira o da insandı ve bazı yanlışlar ve hatalar yapabilirdi. Asıl büyük sorun bu hatalar değil hatanın kabullenilmesi ve çözüm yollarının ortaya konmasıydı. Fakat bu dönemde bu çözüm yollarını bulma yöntemi de gerçekleştirilmemişti. Öyle ki Hz. Osman zamanında Bu tür olayların, Çoğu içtihatla anlaşmazlık demektir. Şu kadar var ki: Ötedenberi ashab, içtihatça ayrılırsalar da, birbirini hatalı yolda görmezlerdi. Ama Hz. Osman zamanında halk, birbirini yanlış yolda görüp, birbirlerini kınar oldular (Ahmed Cevdet Paşa,1981:368).

Hz. Ömer'le birlikte teşkilatlanması tamamlanmış büyük devlet statüsü kazanan İslam devleti, Hz. Osman'la birlikte giderek menfaat ve akrabalık ilişkilerine dayanan bir düzen içerisinde yer almıştı. Hz. Osman'ın her yönüyle temizliği onun idari anlamda da yanlış yapmayacağı anlamına gelmezdi. Nitekim de onun yönetiminde birçok hata ve yanlışlar var idi. Bu hatalar iyileşmesi zor yaralara sebep olacak hatta Hz. Osman'ın şehit edilmesinin bile temelini teşkil edecekti. Öyle ki gerek Hz. Osman devrinde, tahrikçi güçler tarafından ortaya atılan fikirleri gerek mevcut siyasi-içtimai durumu nazar-ı itibara alan birtakım ilim adamları bazı fırkaların doğuşunu Hz. Osman devrinden başlatırlar (Hizmetli,1985:176). Sonuç itibariyle Hz. Osman idaresinde halk bolluk ve zenginlik içerisindeydi. Fakat bu zenginlik halkın her yönden doyumsuz olmasına sebep olacaktı. Bu yüzden Hz.

Osman dönemi idari anlamda zenginlik ve kaosun bir arada olduğu bir dönem olarak nitelendirmeliyiz.

2.3.2.2.Kuran-ı Kerim Nüshasının çoğaltılması

Hz. Osman döneminde sosyal faaliyetler kapsamında en önemli faaliyet Kuran-ı kerim nüshasının çoğaltılmasıydı. Hz. Ebu Bekir zamanında tek bir mushafta ayetler toplanmış ve sırasına göre düzenlenmiştir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber zamanında Kuran-ı Kerim vahiy katipleri vasıtasıyla değişik türden meteryaller üzerine yazılmakta ve hafızlar tarafından da ezberlenmekteydi. Hz. Ebu Bekir Kuran-ı Kerim'in dağınık bir halde olması ve bunların zaman içerisinde kaybolmasından korkmaktaydı. Ayrıca hafızların yapılan savaşlarda şehit düşmesi Kuran-ı Kerim'in tek bir kitapta toplatılmasını zaruri kılıyordu.

Bu sebeplerden dolayı Hz. Ebu Bekir Resulullah'ın vahiy katiplerine yazdırdığı ve ezberlettiği şekilde Kuran-ı Kerim tek bir nüsha haline getirtmiştir. Bu nüsha Hz. Ebu Bekir'den sonra ikinci halife Hz. Ömer'e bırakılmıştı. Hz. Ömer'in şehit edilmesiyle beraber bu nüsha Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa'ya emanet edilmişti. Allah'ın kelamı üzerinde en küçük bir değişiklik ve tahribat olmamıştı. Bu şekilde Hz. Osman devrine kadar gelmiş idi.

Hz. Osman devrinde Ermenistan'ın fethine katılan Hz. Huzeyfe, gerek Suriyeli ve gerekse Iraklıların Kuran-ı Kerim'i değişik tarzlarda okumalarından endişe duyarak Hz. Osman'a gelmiş ve ona "Ey Osman bu ümmetin ferdleri Kuran-ı Kerim'in kıraatinde Ehl-i kitabın Kitab-ı mukaddesi okumakta düştükleri anlaşmazlığa benzer anlaşmazlığa düşmeden önce bunun gereğine bak" demiştir (Ağırakça,2004b:64). Halkın kendi arasındaki bu farklılık ileride büyük sorunlar doğurabilirdi. Hz. Osman bu ikiliği önlemekteki baş sorumlu idi. Bu sebepten dolayı

tek bir nüsha olan Kuran-ı Kerim'in çoğaltılması gerekli ve gerekli yerlere dağıtılması lüzumlu idi. Hz. Ali'yi ve öteki ashabı toplayarak bu görüşünü onlara söyledi. Onlar da kabul etti (Ahmed Cevdet Paşa,1981:355).

Bunun üzerine Hz. Ömer'in kızı Hafsa'da bulunan tek nüshayı Hz. Osman istemiş , Hz. Hafsa'da bu isteğe olumlu yanıt vermiş ve Kuran-ı Kerim getirtilmiştir. Hz. Osman Kuran-ı Kerim'i iyi bilen bir kurul oluşturmuş, ve bu tek nüshanın çoğaltılması bu ashabın ileri geleninden istemiştir. Başta Übey b. Kaab olmak üzere, Abdullah b. Zübeyr, Zeyd ibn Sabit , Said ibn el-Ass ve Abdurrahman ibn Haris bu kurulda görev verilmiş sahabeler idi. Kuran-ı Kerim'e çok iyi vakıf olan bu ashabın ileri gelenleri tarafından Kuran-ı Kerim büyük bir titizlikle çoğaltılmaya başlanılmıştır. On kişiden mürekkep bu heyetin başında, Hz. Peygamberin Kuran'ı dört kişiden öğreninz hadisinde buyruduğu İsimlerin içerisinde yeralan Übey Bin kaab bulunmaktaydı. Übey b. Kaab'ın Okuduğu Kuran'ı, Zeyd. B. Sabit yazmaktaydı. Verilen emre uyularak Kur'an Kureyş arapçası ile yazıldı (Üçok:1968:8). Asıl nüsha ise tekrar Hz. Hafsa'ya teslim edilmiştir. Hz. Osman bu Mushaflardan dördünü, dört büyük eyalete yani Mekke, Basra, Kufe, ve Şam'a gönderdi(Zeydan,2009:646). Bu yapılırca da bütün ya da parça Kuran'dan çoğaltılmış diğer bütün nüshaların imha edilmesine dair emirler yollandı (Kutluer,1998:87).

Hz. Osman'ın yapmış olduğu bu hizmet sayesinde günümüzde dahi Kuran-ı Kerim aynen muhafaza edilmiş ve Hz. Peygamber zamanında olduğu gibi aynı tarzda orijinalliğini korunmuştur. Hz. Osman'ın Kuran-ı Kerim'i çoğaltmasıyla beraber Arabistan dışındaki yerlerde de Kuran kıraatindeki farklılıklar ortadan kalkmış oluyordu. Hz. Osman Kuran-ı Kerim'i çoğaltmasında ashabın ileri gelenlerinin görüşlerini almış, sadece kendi şahsi isteğiyle bu faaliyeti gerçekleştirmemiştir.

Yapmış olduğu bu güzel hizmet onun düşmanları tarafından dahi kabul görmüş ve takdir edilmiştir. Her toplumda olduğu gibi yapılan yeniliklerin mutlak suretle muhalifleri ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu husus din bağlamında olunca muhalifler daha tutucu ve aşıraya kaçabilmektedir. Hz. Osman'ın, Kuran-ı Kerim'in teksirinden dolayı halkın elinde bulunan nüshaların imha edilmesi emri, halk arasında hoşnutsuzluk uyandırdı (Ülkü,1982:362). Hz. Osman'ın yaptığı bu hareketin doğru olmadığını kendinden önceki halifelerin bunu yapmadığı halde kendisinin neden bunu yaptığını soruyorlar ve eleştiriyorlardı. Bu eleştirenlere karşı "Hz. Ali: Ey insanlar! Osman hakkında ileri gitmekten sakının Siz, onun mushafları yakıtığını söylüyorsunuz. Allah'a yemin ederim ki o, mushafları Muhammed'in ashabından oluşan bir topluluğun huzurunda yakmıştır. Eğer onun uhdesine tevdi edilen halifelik bana tevdi edilmiş olsaydı, ben de onun yaptığı gibi yapardım." diyerek Hz. Osman'ın tutumunu savunmuş , Hz. Osman'ın kararının şahsi olmadığını belirtmiştir (İbni Kesir,?:37). Hz. Osman'ın bu ilmi ve kültürel faaliyeti sayesinde ihtilafların önüne geçilmiş, kutsal kitap Kuran-ı Kerim özüne bağlı olarak ilk günkü gibi muhafaza edilip çoğaltılmış ve günümüze kadar aynı orijinalliği ile ulaşmasına önemli bir katkı sağlamıştır. Hz. Osman'a bu güzel hizmetinden dolayı "Naşirü'l-Kur'an" sıfatı verilmiştir.

2.3.2.3. Dış Ezan Okunması

Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer zamanlarında Cuma günü imam hutbe için minbere çıktığında Cuma ezanı okunurdu. Şimdi olduğu gibi Cuma günü minarelerden dışa okunan ezan yoktu (Sarıçık,2009:180). Bu ezanı Osman çıkardı ve ilave etti (Çağatay,1993:379). Çünkü İslam devletinin başkenti artık eskisi gibi değildi. Yeni göçlerin gelmesiyle beraber daha da genişlemişti. Hak dini İslama

katılmalar her geçen gün daha da artıyordu. Bu sebepten dolayı Cuma günleri namaz vaktini halka duyurmak daha da zorlaşmıştı.

Hz. Osman bu hususları dikkate alarak Hicretin 30. Yılında içeride olduğu gibi dışarıda da ezan okunmasını istedi. Hz. Osman daha evindeyken Cuma namazına hazır olduğunu halka ilan için kendisinin müezzini zevra'da bir ezan okuduktan sonra Hz. Osman mescide varıp da minbere çıkınca, yine müezzin eskiden olduğu gibi ezan verir oldu. “ Evvelki ezan bidattır” diye itiraz edenler olduysa da ashabın büyükleri susmuşlardı (Ahmet Cevdet Paşa,1981:357). Hz. Osman'a bu konuda sorular sorulunca “ Benim içtihadımdır” diyerek eleştirilere yanıt vermekteydi. Çağın gereklerine göre lüzumlu görülen bu sistemle birlikte Medine'de ki Müslümanlar Cuma vaktinden haberdar olmaları kolaylaşmıştır. Hz. Osman bu uygulaması ile yaklaşık yirmi sekiz yıldır devam eden bir hali değiştirmiş oluyordu (Sarıcık,2009:180). Bu uygulanan sistem günümüzde dahi camilerde Cuma günlerinde uygulanmaktadır. Aynı zamanda Hz. Osman , Cuma günü salâ vermek âdetini çıkardı (Ahmed Cevdet Paşa,1981:368).

2.3.2.4.Hz. Osman Dönemi Askeri Gelişmeler ve Ordunun Durumu

Hz. Osman, Hz. Ömer'den oldukça parlak bir devlet devralmıştı. Gerek idari, gerek mali ve gerekse askeri alanda teşkilatlanması neredeyse tamamlanmış bir devleti yönetecekti. Fakat Hz. Osman sosyal faaliyetler kapsamında Hz. Ömer'den devraldığı İslam devletini daha da iyileştirme yoluna gitmiş ve bu uğurda önemli denebilecek çabalar sarfetmiştir. Her ne kadar Hz. Ömer dönemindeki gibi olmasa da bu dönemde de önemli icraatlar vücuda getirilmiştir.

Bilindiği üzere İslam devletinde ilk dönemlerinde gönüllülük esasına göre askerlik hizmeti yapılmaktaydı. Bu sistem Hz. Ömer'e kadar devam etmiş idi. Fakat

artık bir bölgesel devlet olmaktan çıkan İslam devleti için bir ordunun kurulması şart idi. Daimi olacak olan bu ordunun devletten maaş alması Hz. Ömer döneminde gerçekleştirilen bir icraat idi. Aynı zamanda ordugahların yapılması, karakolların kurulması, ahırların yapılması, askeri rütbe ve kısımların belirlenmesi de Hz. Ömer zamanında gerçekleştirilmiş faaliyetlerdendi. Askerlerin sefer şartlarının mevsimlere göre belirlenmesi, süvarilen atları için verimli meralar üzerine ahırların kurulması Hz. Ömer'in döneminde gerçekleşmiş idi. Hz. Ömer döneminde neredeyse ordunun bütün teşkilatlanması tamamlanmış idi. Güçlü bir ordu oluşturan Hz. Ömer bu yeniliklerle İslam devletinin askeri anlam da gücünü daha da artırmış idi.

Hz. Osman ise halife olunca bu alan da aynı şekilde Hz. Ömer gibi orduyu geliştirme ve güçlendirme yoluna gitmiştir. Bu konuda göreve başlamasıyla birlikte ordu komutanlarına yazdığı emirname ile askeri stratejisini de açıklamıştır. Bu talimatnameyle Hz. Osman:

“ Mutlaka sizler Müslümanların hamileri(himayecileri) ve onların def edicilerisiniz. Ve mutlaka Ömer sizin için , bize gizli olmayan kanunu (Düstur ve prensip) vaz etti. Çünkü o bizden olan büyüklerin (Resulullah'ın ,Hz. Ebu Bekir'in ve yüksek yönetim kadrosunun) yolu üzerinde idi ve sizin tarafınızdan ortaya çıkan bir tağyiri(değiştirmeyi) ve tedbili de bana tebliğ etmedi. (Eğer kendinizi kötüye doğru değiştirirseniz)Allah da üzerinde olduğunuz iyi durumu değiştirir ve sizi üzerinde olmadığınız kötü hale koyar. Öyleyse devamlı olarak nasıl olduğunuzu gözetleyiniz. Bende Allah'ın bana olan ikramıyla (yönetimde olmamla) o konuda ki gözetlemeye ve onun üzerinde olmaya dikkat etmekteyim” demiştir (Sarıcık,2009:151).

Yapılan fetihlerden de Hz. Osman döneminde ne kadar güçlü bir orduya sahip olunduğunu anlamaktayız. Hz. Ömer'in faaliyetlerini devam ettiren Hz. Osman bu anlamda bir çok çalışmada bulunmuş idi. Hz. Ömer devrinde memleketin her tarafında meydana getirilen askeri merkezleri, Hz. Osman da yeni fethedilen memleketlere tesis etmiştir (Güzel,2011:118). Bu şekilde Hz. Ömer'in mirası olan ordugahlara daha bir çok yeni ordugah eklenmiştir. Hz. Osman'da güçlü bir devletin güçlü bir orduya sahip olması gerektiğinin farkındaydı. Her alanda olduğu gibi askeri teşkilatlanmada da önemli gelişmelere destek olmuştur.

Hz. Osman döneminde Askerler gerçekleştirdikleri fetihler sonrasında maaşları dışında da beytülmal'den bir ödül olarak ödemeler yapılmaktaydı. Bu kapsamda İslam ordusunun Rumları bozguna uğrattığı zaman Hz. Osman şu emri vermiş idi. Buna göre ;Mısır valisi Abdullah bin Sa'd'a gönderdiği yazı şöyledir: “Onların İskenderiye’de nasıl olduklarını biliyorum. Rumları iki defa bozguna uğrattılar. Bu orduyu ödüllendir, takip et, kendilerine ücret ver, ihtiyaçlarını karşıla” demiştir (Sallabi,2009b:144). Ordu gerçekleştirdiği zaferler sonrasında maaşları dışında Hz. Osman tarafından ödüllendirildiğini ve onlara çok önem verdiğini bu emirden de anlamaktayız. Aynı zaman da ordu için “Onları takip et, ihtiyaçlarını karşıla” emrindende Ordunun halife tarafında el üstünde tutulduğunun bir göstergesidir.

Hz. Osman kara kuvvetleri kapsamında ordunun daima geliştirilmesinde büyük çaba sarf ederken, diğer taraftan başka bir askeri güç olan deniz kuvvetlerinde de önemli bir atılım gerçekleştirip ilk İslam donanmasının kurulmasına teşvik etmiştir. Zaten Muaviye öteden beri deniz seferine çıkmak ve bu yol ile de servet ve gücünü arttırmak emelindeydi. Bu sebepten dolayı Hz. Ömer'den izin istemişti. Fakat “Hiçbir Müslümanı böyle bir tehlikeye atmam” diyerek, Hz. Ömer ona müsaade etmemişti (Belazuri,1984:218). Bu kezde Hz. Osman'dan denizde din uğrunda savaşa çıkmak

üzere izin istedi (Ahmet Cevdet Paşa,1981:348). Ve bu izin Hz. Osman tarafından verildi.

Netice de, Deniz kuvvetlerinin oluşumu, Hz. Osman'ın, Şam valisi Muaviye'ye imkan tanınması ve sonuçta bir donanma oluşturarak seferine başlamasıyla olmuştu (Taberi,1967:262). Ancak hiç kimsenin isteği dışında zorla deniz savaşına götürülmemesini şart koşulmuştur (Zeydan,2009:266). Muaviye de tüm sahil bölgeleri halklarına yazı göndererek böyle bir yolculuğa çıkmak isteyenlerin kendisiyle Kıbrıs'a çıkarma yapmak üzere yola çıkabileceklerini yazmıştır (Sallabi,2009b:85). Böylelikle İslam devletinin ilk donanması H.28 yılında oluşturulmuş ve bu donanmayla stratejik açıdan önemli olan Kıbrıs adası İslam devletine dahil edilmişti. Kurulan bu donanmada Hz. Osman kadar cesareti ve desteğinden dolayı Şam valisi Muaviye'nin de önemli bir etkisi var idi. Nitekim Kıbrıs'ın fethi de yine onun oluşturduğu ordu ve atadığı komutanlar sayesinde gerçekleşmiş idi.

Hz. Osman dönemi her alanda bolluk ve zenginliğin görüldüğü refah seviyesinin yükseldiği bir dönem idi. Ordu alanın da da bu gelişimleri görmekteyiz. Fakat bu zenginlikler ilerleyen zaman neticesinde Hz. Osman'ın idaresinin bozulmasının en büyük sebebi olacak idi. Ancak her ne olursa olsun Hz. Osman'ında İslam devleti için yaptığı bu faaliyetleri ve gelişmeleri inkar etmek bizlere yakışmayacaktır.

2.3.2.5. Hz. Osman Dönemi Mali Durum ve Mali Çalışmalar

Hz. Osman Hz. Ömer'den güçlü ve bir o kadar da zengin bir devlet devralmıştı. Hz. Ömer'den devraldığı bu devlette mali anlamda herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Hz. Ömer'den devraldığı şekilde mali sistemi uygulama

yoluna gitmiştir. Çünkü Hz. Ömer'in yapmış olduğu bir çok yenilikçi faaliyet dönemin ihtiyaçlarına uygun ve gereksinimlerini karşılıyordu.

Hz. Ömer dönemi ile Hz. Osman döneminde mali teşkilatlanma hususunda herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen, zihniyet yönünden büyük değişimler yaşanmış idi. Hz. Ömer insanların servet biriktirmelerine, büyük ve güzel saraylar gibi evler yapmalarına ve uçsuz bucaksız arazilerin sahibi olmalarına müsaade etmiyordu (Sallabi,2009b:121). Fakat Hz. Osman döneminde bu düşünce yerini tam tersi bir düşünceye teslim etmiş idi. Hz. Ömer dönemi kanaat ve rahatlık dönemi diye bilinirken, Hz. Osman dönemi ise israf ve aşırı şaşalı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Osman halifeliğe seçilmesinin ardından yöneticilere ve halka ayrı ayrı bildirgeler göndermiş ve uygulayacağı mali siyaseti ilan etmiştir. Bu bağlamda bazı talimatnamelerde oluşturmuştur. Bu talimatnamelerden bir tanesi şu şekilde idi: “İmdi... şüphesiz mahlukatı bir hak ve gaye için yaratmıştır ve ancak hakkı kabul eder. Sizde hakkı alın ve hakkı hakkıyla verin. Aman emanete dikkat edin. Onu ilk kaldıran olmayın , sizden sonrakilerin günahları size de yüklenir. Aman ahde vefa gösterin vefakar olun; yetime de, ehl-i zimmete de zulmetmeyin; zira Allah onlara zulmedenin davacısıdır” (Kutup,2007:245). Bu talimatname çerçevesinde Hz. Osman şu konularda mali siyasetine yön vermeye çalıştığını görmekteyiz . Buna göre;

- 1- Genel İslami maliye siyasetinin uygulanması,
- 2- Vergilerin toplanması konusunda ihmalkar davranılmaması,
- 3- Hak sahibi olan müslümanlara beytülmal'den gerekli ödemelerin yapılması

- 4- Zimmilerin beytülmal'e olan borçlarının tahsil edilmesi ve hak ettikleri miktarların beytülmal'den kendilerine ödenmesi, zımmilere zulmedilmemesi.
- 5- Haraç toplayan memurların güvenilir ve vefalı kişiler olmaları
- 6- Mali bozulmalardan sakınma ve böylece malların toplumda dengeli dağılımı (Sallabi,2009b:121).

Bu maddelerden de ifşa edileceği üzere Hz. Osman da mali anlamda Hz. Ömer'in uyguladığı siyasetin bir uzantısıydı. İslamın belirlediği sınırlara göre hareket eden Hz. Osman bu hususta kimsenin zarar görmemesini, muhtaçların gözetilmesini Müslüman olmayanların dahi haklarının çiğnenmemesi gerektiğini ifade etmiştir.

Hz. Osman bu talimatname ile belirlediği mali siyasetinde, çağın gerekleri doğrultusunda bazı yeniliklerde yapmış idi. Bu yenilikler kapsamında Hz. Osman ihtiyaç sahiplerine beytülmal'den ikramda bulunmaya başlamış idi. Bu şekilde Hz. Osman zekat mallarından bir çok misafirhane yaptırdığını kaynaklar ifade etmektedir. Diğer bir mali değişiklik ise kölelere olmuş idi. Buna göre toplanan zekatlardan beytülmal'de ki gelirlerden bir bölüm kölelere aylık olarak verilmeye başlanmıştı. Sosyal bir devlet olma yönünde önemli bir adım olan bu gelişme sayesinde köleler artık daha rahat bir yaşam sürebilecekti.

Hz. Osman döneminde bu yeniliklerle beraber ilk altı yıllık idaresinde bir çok fetih hareketi de hızla devam etmekteydi. Bu fetih hareketleriyle büyük başarılar elde edilmiş ve önemli gelirler İslam devleti hazinesine girmiş idi. Hz. Osman döneminde fetihlerle beraber mali siyasette uyumluluk sergilemekte ve aynı doğrultuda gelişmekteydi. Bu şekilde Hz. Osman döneminde zenginleşme ve maddi olanaklar oldukça artmış idi. Ele geçirilen topraklarda ki insanlar İslamiyeti kabul etmemişse cizye ve haraç, eğer İslam'ı kabul etmişse Zekat vermiş idi. Bu şekilde mali anlamda

Hız. Osman'ın ilk altı yıllık dönemi oldukça parlak bir dönem özelliğine sahip olmuştur.

Hız. Osman döneminde şüphesiz ki devletin en önemli mali kaynakları Cizye, haraç, zekat, ganimet'den oluşmaktaydı. Bunlardan cizye Hız. Osman döneminde aynı Hız. Ömer döneminde ki gibi toplanmaya devam edilmiştir. Cizye ile birlikte Gayr-ı müslim halkın her türlü yaşamsal faaliyetleri ve dini ibadetleri bu dönemde aynı istikrarla korunmaya devam edilmiştir. Aynı şekilde diğer bir önemli gelirden topraklar üzerinden alınan haraç vergisiydi. Bu dönemde sınırlar oldukça genişlediğini ifade etmiştik. Buna paralel olarak da haraç gelirleri de artmış idi. Hız. Osman bu vergiyi de de Hız. Ömer'in koyduğu sınırlar çerçevesinde almaktaydı.

Hız. Osman döneminde diğer bir vergide Ticaret malları vergisiydi. Hız. Ömer döneminde konulan bu vergi, Hız. Osman döneminde de aynı niteliğini korumuştur. Hatta Hız. Osman döneminde bu vergi geliri daha da artmış idi. Bunun başlıca sebebi fetihlerle beraber devletin zenginleşmesi ve alım gücünün artmasıydı. Böylelikle halk daha çok tüketime yönelmiş ve ticaret malları ülke içerisine girmeye başlamış idi. Buna paralel olarak da ticaret malı vergisinden önemli bir gelir elde edilmeye başlanılmıştır.

Fakat bütün bu müspet gelişme Hız. Osman'ın ilk altı yılında kalmış idi. İkinci altıncı yılda ise her şey tam tersine dönmüş mali olarak devlet büyük bir çıkmazın içerisine düşmüş idi. Bu çıkmazın birden fazla sebebi var idi. Araştırmacılara göre bu gerilemenin sebeplerini ise şunlar oluşturmaktaydı. Buna göre:

1. Hız. Osman'ın hilâfetinin ikinci altıncı yılına gelindiğinde fetihler ulaşılabilecek son noktaya vardığı için ganimet gelirleri ortadan kalktı. Böylece garnizona sıcak paranın girmesi durdu; dolayısıyla yüksek bir hayat standardı yakalamış olan

mukâtilenin/savaşanların bunu sürdürebilmeleri bir yana, hayat mücadelesi verir duruma gelmelerine de sebep oldu. Bilindiği gibi paranın yalnız mübadele aracı olarak kullanıldığı ekonomilerde, para ile ifade edilmekte olan tüm fiyatlar, onun arzındaki artış ya da azalışlarla orantılı olarak yükselecek veya düşecektir. Para stokunun düşmesi, temsil ettiği satın alma gücünün azalması anlamına gelmektedir. İşte bu sebepten dolayı Kûfe’de savaşan unsurların alım gücünün düşmesi, piyasanın daralmasına yol açtığı için sadece mukâtileyi değil, esnaf ve tarım üreticilerini de oldukça zor dururumda bıraktı. Esnaf malını döndüremezken, tarım üreticisi ise hedef kitlesinin fakirleşmesi ile malının fiyatını düşürmek zorunda kaldığından zarara uğradı. Öte taraftan gelirlerinin büyük bir kısmını humusun oluşturmakta olduğu devlet de fetihlerin durması sebebiyle zarara uğradı.

2. Bu dönemde devlet yeni fethedilen bölgelerden gelir elde edemediği gibi oralarda asker olarak bulunmakta olan insanlara atâlar vermek ve o ülkeleri yaşanabilir hale getirmek için, büyük harcamalar yapmak durumunda da kaldı. Bir süre sonra buna ihtida hareketlerinin artması ile cizye gelirlerindeki ciddi düşüş de eklendi.

4. Hz. Osman’ın bazı valileri cizye ve haraç gelirlerini Medine’ye göndermiyorlardı. Yeni bir donanma kuracağını gerekçe gösteren Muaviye b. Ebî Süfyan, Medine’ye vergi göndermeyenlerin başında geliyordu.

5. Bunun yanında Hz. Osman döneminde devlet, beyan edilen mallardan zekât almış, beyan edilmeyen malların zekâtlarını ise mükellefin kendisine bırakmıştır. Böylece yukarıdaki gelirlerin yanında zekât gelirlerinde de büyük bir düşüş yaşanmıştır.

6. Bu dönemde haraç gelirlerinde de düşüş yaşanmıştır. Zira gelirlerdeki düşüş alım gücünü etkilemiş, böylece talebin azalmasına ve buna bağlı olarak da arzın kısılmasına, bir başka ifade ile başta tarım kesimi olmak üzere üretim ile uğraşan kitlenin üretimlerini düşürmelerine, sebep olmuştur. Bu durum üründen haraç vergisi

almakta olan devletin gelirlerinde düşüşe sebep teşkil etmiştir (Söylemez,2003:65-66).

Sonuç itibariyle Hz. Osman dönemi her alanda olduğu gibi mali alanda da ikinci altıncı yıldan itibaren büyük bir çıkmazın içerisine düştüğü görülmektedir. İlk altı yılda gerçekleşen ilerleme, devletin kalkınmasında son aşama olup bundan sonra ise büyük bir gerileme gelmiş idi. Aynı zamanda, bu krizleri kontrol altına alarak atlatabilecek kurumlar gelişmediğinden sorunlara makul çözümler üretilememiştir (Demirci,2004:170). Bununla beraber Hz. Osman'ın ilk altı yıllık mali başarısının sebebi hiç şüphe yok ki Hz. Ömer'in ona bırakmış olduğu sağlam bir mali teşkilattan kaynaklanmaktaydı. Bu dönemle bereber İslam devleti mali olarak Raşid halifeler döneminin sonuna kadar gerilemesini sürdürecektir.

2.3.6. Hz. Osman Dönemi İmar Faaliyetleri

Hz. Osman döneminde sosyal faaliyetler kapsamında imar faaliyetlerinde de bulunulmuştur. Bu mimari faaliyetlerin en büyük ve güzel örneği Mescid-i Nebevi'nin onarılması ve genişletilmesi çalışmasıdır. İslam dininin hızla yayılmasıyla beraber kitleler halinde İslam'a girişler yaşanmaktaydı. Bu yeni müslümanlar hem yeni dini yakından tanımak, öğrenmek ve icra etmek için, hemde Peygamber'in ashabına yakın olmak için Medine'ye göç edip buralara yerleşiyorlardı. Medine'nin nüfusu her geçen gün daha da artıyordu. Mescid-i Nebevi'de namaz kılmak artık çok daha zordu. Halk bundan dert yakınıyor ve şikayette bulunuyorlardı. Halkın bu şikayetleri Halife Hz. Osman'a kadar ulaşmış idi. Hz. Osman bu şikayetler üzerine, 647 yılında Mekke'de Mescid-i Haram çevresindeki evlerden birçoğunu kamulaştırıp yıktırarak genişletti ve güzelleştirdi (Çağatay,1993:375). Ancak bu bazıları tarafından yadırgandı (Sarıcık,2009:181).

Bu onarım kapsamında Mescidin alanının genişletilmesi sırasında duvarlarında da onarım faaliyetlerinde bulunulmuştur. Duvarların yapımında hurma lifleri ve kerpiçler kullanılmış, mescidin orta sütunları ve duvarların bir kısmında da nakışlı taşlar eklenmiştir. Hz. Peygamber'in mescidi İslam devletinin başkentine yakışır şekilde yeniden inşa edilmiş, buraya gelen müslümanların rahatça ibadet edilmesi sağlanmıştır.

Mescidin onarımı dışında Hz. Osman Devletin değişik bölgelerinde de bir çok imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Askerlerin kalacağı ordugahlar, karakollar yaptıran Hz. Osman aynı zamanda zekat gelirlerinde misafirhaneler de yaptırmıştır. Devletin bir çok köşesinde yollar, köprüler, camiler ve su kanallarının yapımı Hz. Osman zamanında da Hz. Ömer döneminde ki gibi aynı şekilde gerçekleştirilmiştir.

2.4. HZ. ALİ DÖNEMİ

2.4.1.-Hz. Ali'nin Hayatı

İslam halifelerinden 4.'sü Ali b. Ebu Talip'tir. Hz. Ali (r.a) miladi 600 yılında bi'setten 15 veya 13 yıl evvel doğmuştur (Keskiöglü,1976:272;Kutup,2007:347). Kureyş'in Haşimoğulları koluna mensuptur. Hz. Ali, Ebu Talib'in üçüncü erkek çocuğudur. Bilindiği üzere Ebu Talib, Hz. Peygamberin amcası idi. Ebu Talib ile Resulullah'ın babası Abdullah'ın anneleri bir olmakla birlikte adı, Fatıma kızı Amr b. Aiz El Mahzumi'dir. Hz. Ali'nin annesinin adı ise Fatıma'dır (Akkoyunlu,2007b:14). Hz. Ali'nin Ebu'l Hasan ve Ebu Turab olmak üzere iki künyesi bulunmaktaydı. Bu künyeler dışında Haydar ismiyle de anılmaktadır.

Dedesinin ölümünden sonra Hz. Peygamber'e amcası sahip çıkmış ve o büyütümüştü. Fakat zaman içerisinde bu durum değişmişti. Hz. Ali'nin babası Ebu

Talib'in işleri kötüye gittiği bir sırada Hz. Peygamberin amcasının içinde bulunduğu bu zor durumdan bir nebze olsun ferahlatmak için Hz. Ali'yi yanına almıştır. Böylece Hz. Ali daha küçük yaştan itibaren Hz. Peygamberin evinde hane-i saadette yetişmiştir (Keskiöğlü,1976:272). Hz. Peygamberin eğittiği Hz. Ali'nin bir çok kaynak tarafından bilgili, cesaretli ve akıllı bir yapıya sahip olduğu belirtilmektedir.

Hz. Ali, peygamberin adeta kendi oğlu gibi yetiştirdiği biriydi. O'nun ilim ve ahlak terbiyesinden geçmiş idi. Hz. Muhammed'e peygamberlik vazifesi verilince O'na inanan ve iman eden ilk kişilerden olmuştur. Rivayetlere göre 8-10 yaşlarında iken müslüman olduğu söylenmektedir (Aktan,2003:230). Hz. Peygamber'e iman eden en genç kişi olma şerefine de nail olan Hz. Ali, Cennet'le müjdelenen Aşere-i Mübeşşere arasında yer almıştır.

Hz. Ali, Peygamberin yaşamı boyunca onu asla yalnız bırakmamış ve O'na her zaman destek olmuştur. Mekke'den Medine'ye hicret emri geldiğinde Hz. Ali'nin yapmış olduğu fedakarlık bunun en güzel örneğidir. Nitekim Hz. Peygamber O'na verilmesi gereken bazı emanetler bırakarak gitmiş idi. Hz. Ali ise Hz. Peygamber'in yatağına yatarak müşriklerin oyalanmasını sağlamıştır. Burada iki husus dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi Hz. Ali'ye karşı Hz. Peygamberin ne kadar çok güvendiği ve emanetleri teslim etmesidir. İkinci husus ise her insanın yapamayacağı cesaretle Hz. Peygamberin yatağına canı pahasına da olsa yatmasıdır. Sadece bu örnek dahi Hz. Ali'nin cesaretini ve Hz. Peygamber'e karşı bağlılığını ve sadakatini göstermek için kafidir.

Mekke'den Medine'ye hicretten sonra da Hz. Peygamberin yanından ayrılmayan Hz. Ali İslam için yapılan mücadelelerde yer almıştır. Diğer zamanlarda Hz. Ali vahy katipliği ile meşgul olmuştur (Ülkü,1982:373). Hz. Peygamber'in bir çok

övgüsüne mazhar olan Hz. Ali, İslam'ın adeta bükülmez bileği gibiydi. Hz. Ali, Peygamberin vefatına kadar ki sürede her türlü faaliyetlerde ön planda olmuş idi. Hz. Peygamber'in vefatıyla da beraber başlayacak olan karmaşık olaylarda da yine Hz. Ali ilk sırada yer alacaktı.

Hz. Peygamberin vefatıyla beraber daha defin işlemi gerçekleşmeden Hz. Ebu Bekir acele bir şekilde halife seçilmişti. Hz. Ebu Bekir'e karşı, özel biatta bulunmayan Hz. Ali, genel biatta da Hz. Ebu Bekir'e biat etmemiş ve bu işi bir süre uzatmıştır (Demircan,1996:10). Pek çok kaynak bunu Hz. Ali'nin hilafette gözü olduğu şeklinde yorumlamıştı. Bunun dışında Hz. Fatıma'nın Hz. Peygamber'den kalan mirasını istemesi ve Hz. Ebu Bekir'in buna olumsuz karşılık vermesi sebebiyle de biat etmediği iddaa edilse de bunun gerçeği pek de yansıtmadığı ortadır.

Şurası bir gerçektir ki Hz. Ali kendisini halifelğe yakın görmekteydi. İslam devletinin liderinin de kendi ailesinden yani Haşimoğullarından olması fikrindeydi. Bu olmasa bile seçilecek olan halifenin en azından Haşimoğullarına danışılarak seçilmesini istiyordu. Çünkü onlar Son hak dini İslamın Peygamberi Hz. Muhammed'in akrabalarıydı. Bununla beraber kendisinin de bu iş için en uygun kişi olduğunu düşünmesinde Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olması, damadı olması ve çocukluğundan bu yana yanında yetişmesi gibi bir çok sebebinde gizli olduğunu kaynaklar belirtmektedir. Hz. Ali işte bu sebeplerden dolayı ilk Halife Hz. Ebu Bekir'e kırgın olması kuvvetle muhtemeldir. Hz. Ali bu kırgınlığını biat etmeyerek göstermesi de bunun neticesidir. Hz. Ali'nin yapmış olduğu bu muhalif hareket kendi penceresinden bir çok haklı nedenlere dayanmaktaydı. Fakat onun bu hareketi İslam devletinin bütünlüğünü ve maneviyatını sarsacak kadar büyük bir hadise değildi. Onun bu tavrı muhalif bir düşünceden ibaretti. Hz. Ali bilindiği üzere bu tavrını Hz.

Osman'ın halifelğe seçilmesi döneminde de göstermiş fakat asla Hz. Osman'a karşı bir kin ve nefret tutmamıştır.

Hz. Ali belli bir süre sonra ilk Halife Hz. Ebu Bekir'e biat etmiştir. Ona karşı ters bir tutum sergilemeyen Hz. Ali, onun en yakın çalışma arkadaşlarından birisi olmuştur. Bunun yanı sıra Hz. Ali'nin bu olaylar karşısında ters bir tutum içerisinde olmamasına rağmen halifelikte onun hakkı olduğunu düşünen bir grup da doğmuştur.

Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir'den sonra yerine halef olarak bıraktığı Hz. Ömer'e ise herhangi bir muhalif tutum sergilememiş, hatta Hz. Ömer'in bu iş için en uygun kişi olduğunu dahi belirtmiştir. Hz. Ömer'in yönetiminde de bulunan Hz. Ali, onun her zaman fikir danıştığı bir yardımcısı olmuştur. Hz. Ömer döneminde Kadılık görevini de ifa eden Hz. Ali, Hz. Ömer ile birlikte devlet yönetimini üstlenmiştir. Zira bu bağlamda Hz. Ömer'in on yıllık halifelik döneminde Hz. Ali, devrin bir numaralı devlet adamı ve Hz. Ömer'in başyardımcısı olduğu görülmektedir (Genç,2007:143) Hatta Hz. Ömer bu hususta Hz. Ali'yi öven bir çok sözde söyleyerek şükralarını dile getirmiştir. Örneğin, "İmam Ali'nin bulunamayacağı bir müşkil iş karşısında kalmaktan Allah'a sığınırım " diyerek ona olan saygısını dile getirmiştir (Bilmen,1948:43).

Hz. Osman döneminde ise Hz. Ali, Halifeliği kaybetmesine rağmen Hz. Osman'a karşı öyle büyük bir düşmanlık içerisine girmemiştir. Halifelik seçimini Hz. Osman ile aralarında bir kin unsuru olarak içinde barındırmamıştır. Hz. Ali'nin halifelik hakkıdır diye ayrılıklar çıkaran isyancılara bizzat Hz. Ali'nin mani olduğunu da görmekteyiz. Hz. Ali, Hz. Osman döneminde de diğer halifelerde olduğu gibi devletin üst yönetiminde yer almış, halifenin danışmanlığını idame ettirmişti. Hz. Osman'ın yanlış siyaseti sonrasında ki iç isyanlar öncesi onu uyarmasına rağmen, Hz. Osman bunu dinlememiş ve Şehit edilmişti. Hatta Hz. Ali'nin bu isyanı desteklemekle

ve Hz. Osman'ı şehit edilmesinde baş sorumlu olarak suçlanmıştır. Hz. Ali ise bu konuda tamamen masum olduğunu oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i isyancılara karşı Hz. Osman'ı korumakla görevlendirmesinden anlamak hiçte zor bir iş değildir.

Hz. Ali, Hz. Osman'ın şehit edilmesi sonrasında kargaşa ortamının daha da artmaması ve İslam'ın siyasi birliğinin bozulmaması için zorla da olsa halifelik görevini almış idi. Burada dikkat çekici bir husus vardır ki o da Hz. Ali'nin halifeliği almak istememesidir. Çünkü alacağı bu görev çok zor ve bir o kadar da tehlikeli idi. Hz. Ali ileri gelenlerin ısrarıyla bu görevi kabul etmek zorunda kaldı. Hz. Ali'nin görevi kabul etmesiyle birlikte şartlı biat edildi. Bu şart ise Hz. Osman'ın katillerinin bulunmasıydı. Hz. Ali üzerine ateşten bir gömlek giydiğinin farkındaydı. Halife seçilmişti fakat başta Şam olmak üzere ve bazı sahabiler de Hz. Ali'ye biat etmediler. Artık ayrılıklar baş göstermişti. Hz. Ali şartı biatla birlikte toplumdan tam bir destek alamamıştı. Zira Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ın öldürülmesinde parmağı olduğunu düşünen bazı kesimler oluşmuştu. Artık Hz. Ali sadece bir halife değil aynı zamanda bir zanlı durumundaydı.

Hz. Osman'ın katillerinin tespitinde Hz. Ali oldukça pasif kalmış idi. Hz. Osman'ın kanlı gömleği ve eşi naile'nin kesik parmakları ile birlikte Şam'a, Muaviye'ye gönderilmiş ve burada teşhir edilerek Hz. Osman'ın katillerinin bulunması için Hz. Ali'ye baskı unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştı. Böylelikle, Hz. Ali'yi sevenler olduğu gibi, Hz. Osman'ı seven bir grupta oluşmuştu. İslam'da kişiler bazında artık ayrılıklar ortaya çıkmıştı. Şüphesiz ki ne Hz. Ali ne de Hz. Osman böyle bir gruplaşmanın oluşmasını asla istemezlerdi. Ancak fitne ve fesad'ın amacı buydu ve bunda başarılı olmuştu. Artık yüzyıllar boyu sürüp devam eden bir ayrılığın başlangıcı Hz. Ali'nin halifeliği ile başlamış idi.

Hız. Osman'ın şehit edilmesinde Hız. Ali'yi suçlayanlar O'nun halife seçilmesiyle beraber daha da hiddetlenmişti. Bu süreç İslam dünyasının maddi ve manevi olarak ayrılmasının ve çıkmaza girmesinin bariz bir başlangıcıydı.

Hız. Ali'nin yapacağı bazı yanlış hamlelerde Hız. Osman taraftarlarını daha da hiddetlendirecekti. Hilafetin başlarında Hız. Osman'ın atamış olduğu valileri görevden almış idi. Acele verilmiş olan bu karar Hız. Ali'nin belki de en büyük yanlış olacaktı. Valilerin değiştirilmesi hususunda Muğire b. Şu'be ve Abdullah b. Abbas, Hız. Ali'yi uyarıssa da Hız. Ali valileri değiştirmiştir. Sonuçta vilayetlerde Hız. Ali aleyhine bir muhalefet oluşmaya başlamıştır (Apak,2007:294-295).

Valilerin görevinden alınmasıyla beraber Hız. Ali aleyhine daha çok propaganda yapılmaya başlanmıştır. Görevden aldığı Suriye valisi Muaviye, Hız. Ali'nin bu emrini yerine getirmemiştir. O, Hız. Ali'ye, Hız. Osman'ın katillerini bulması şartıyla biat edeceğini ifade etmişti. Hız. Ali'nin muhaliflerinden bir diğer önemli isimde Hız. Peygamber'in eşi ,Hız. Ebu Bekir'in kızı Hız. Aişe idi. Medine'ye Dönüş yolunda Hız. Osman'ın şehit edildiğini duyan Hız. Aişe, Medine'ye döndükten sonra Hız. Osman'ın katillerinin bulunması gerektiğini söylemiştir. Hız. Aişe'nin yanında Talha ve Zübeyr gibi cennetle müjdelenen ashabin ileri gelenleri de yer alarak, halifeye karşı birleşmişlerdir. Başta Basra olmak üzere Kufe'de de halk Hız. Ali aleyhine oluşturulan isyancı gruba katılmış ve destek vermişlerdir. Hız. Ali bunun üzerine ordusunu hazırlayarak bu isyancı grupla savaşmaya karar vermiştir. Aslında onun amacı savaşmaktan ziyade birlik ve bütünlüğü muhafaza edip sukuneti sağlamaktı. Ancak artık müslümanlar birbirlerine kılıç çekecek duruma gelmişlerdi.

Hız. Ali her zaman barış taraftarı bir tutum sergilemekteydi. Kendine muhalif kesime savaştan önce elçiler göndermiş ve savaşılmaması yönünde tekliflerde

bulunmuştur. Hz. Ali'nin bu mantıklı teklifide diğer grup tarafından makul karşılanmış idi. Fakat başta Abdullah b. Sebe olmak üzere bazı isyancılar bu barışın İslama tekrardan güç katacağını düşünmüşlerdi. Bu sebepten dolayı fitneler, orduların uyuduğu akşam vaktinde Hz. Aişe tarafına saldırdılar. Hz. Ali'nin isyancıları ordusuna alma hatası ona ve İslam ümmetine oldukça pahalıya mal olacaktı. Saldırıyla birlikte ne olduğunu anlamayan Hz. Aişe tarafında bir kargaşa ortamı oldu. Gecenin de verdiği belirsizlikle askerler savaşmaya başlamışlardır.Hz. Aişe muharebeyi deve(Cemel) üzerindeki bir tahtırevandan izlediği için bu savaşa Cemel Vak'ası adı verildi (Kutluer,1998:83). Bu savaşla birlikte müslümanlar ilk defa birbirlerine kılıncı çekmiş olmaktadır. Zübeyr ve Talha bu elim olayda şehit düşmüşlerdir. Artık İslam Ümmeti arasına kılıncından girdiği bu dönem İslam tarihi için bir dönüm noktasını teşkil ediyordu.

Bu yapılan mücadele de Hz. Aişe ile birlikte Talha ve Zübeyr'in muhalif olarak Hz. Ali'ye karşı mücadele etmesinin altında gizli sebeplerde var idi. Bu sebepleri Şenbenderzade Ahmet Hilmi Efendi eserinde şöyle izah etmektedir. Buna göre "Ali ıfk vak'sında, Ayişe'nin boşanmasını ima etmişti. O, bunu hiçbir vakit affetmedi. Osman'ın şehadetine mani olmak için ciddi bir teşebbüste bulunmamışken, bu defa ordu kumandanlığını üzerine alarak, ne dine açısından ne de makam itibariyle , hele kadınlığı dolayısıyla yapmakla görevli ve mecbur olmadığı birşeyi yapıyordu. Peygamber zevcesi de olsa, bir kadının bu derece garip bir işe girişmesi şahsi düşmanlıktan başka birşeyle açıklanamaz. Talha ve Zübeyr'e gelince: bi'atlarının hemen sonrasında Basra ve Kufe valiliklerini isteyişleri, Medine'de kalmayışları, bilhassa yapılması imkansız olduğunu pekala bildikleri birşeyi Ali'den istemeleri ve sonra da üzerine ordu çekmeleri, hilafet hırsından başka bir fikirle yorumlanamaz" demiştir (Şenbenderzade,2010:299). Gerçekten de Şenbenderzade Ahmet Hilmi

Efendinin bu tespiti doğruyu yansıtmaktadır. Hz. Aişe'nin atmış olduğu bu kin tohumunun sebebi tamamen şahsi duygularıydı. Ve bugün İslam dünyası 2 çatı altında olmasının en büyük sebeplerinden biri bu idi. Talha ve Zübeyr ise cennetle müjdelenmelerine rağmen dünya hırsına ve nefislerine yenik düşerek bu mücadelede yer almışlardır.

Hz. Ali bu vak'adan sonra Hz. Aişe'yi serbest bırakmış idi. Hz. Ali'nin yapılanlara karşı bu şekilde anlayışlı yaklaşması bir lidere yakışır hareketti. Ancak Hz. Ali'nin halifeliği döneminde daha bir çok sorun mevcut idi. Bu sorunun başında şüphesiz ki Hz. Osman'ın ailesinden Suriye valisi Muaviye gelmekteydi. Muaviye'nin taraftarı her geçen gün armakta ve Şam'da ayrı bir güç odağı olmaktaydı. Hz. Ali'nin Haşimilerden ve bir kısım sahabeden başka destekleyicisi yok gibiydi. Muaviye halkı kışkırtıyordu. Hz. Ali yönetiminde Hz. Ömer gibi tutumlar sergilemeye çalışmışsa bunda başarılı olamamıştı. Zira Hz. Ömer ile kendi devri arasın büyük değişimler olmuş idi. Hz. Ali bu yolda da muaffakiyeti sağlayamadı.

Muaviye'nin kışkırtıcı bu davranışlarına karşı tek çıkar yol bir askeri harekattı. Hz. Ali ordusunu toplamış ve Muaviye üzerine yürümüştür. Sıffin adı verilen mevkide yapılan savaşta güç olarak Muaviye'nin ordusu üstün olsa da 3 ay'ın sonrasında savaştan Hz. Ali üstün çıktı. Fakat Amr b. As'ın Kuran sahifelerini mızrak uçlarına takarak Hz. Ali'nin savaşı tamamen sonlandırmasının önlemek ve Şamlıları kurtarmak istedi. Hz. Ali'nin ordusu bu vaziyette savaşmaktan çekindiler. Bu olay sonrasında Hz. Ali ve Muaviye arasında Hakem olayı vuku buldu. Kufe'li Ebu Musa el-Eş'ari Hz. Ali'nin; Amr b. As da Muaviye'nin vekili oldular (Şahin,2011:38). Amr b. As'ın yaptığı bir hile ile fitne içinde tekrar fitne doğmasına sebep oldu. Bu şekilde hile ile Muaviye'nin halifeliğini ilan etti. Ancak Hz. Ali sıffin olayından sonra seçilen hakemlerin vermiş oldukları karara hiçbir zaman kabul

etmediği gibi, bu hakemlerin tayin ettikleri Muaviye'yi de halife olarak tanımadı (Sırma,2010a:18). Netice de bu olay sonrasında Hz. Ali taraftarı şia ve genelini Arap bedevilerinin oluşturduğu ve tek hüküm koyucu olarak Kuran'ın kabuleden Hariciler ortaya çıkmıştır. Şüphesiz ki bu ayrılığın sebebi Muaviye kadar Amr b. As'ın yapmış olduğu ve İslam'a yakışmayacak hileden de kaynaklanmaktaydı.

Hz. Ali'nin yaşamı bütün bu zorluklarla mücadele ile geçmiş idi. Geniş ülke topraklarını yönetmek artık daha zor idi. İslam devletinin bazı bölgelerinin muaviye'nin eline geçmeside bu işi daha da çıkmaza sokmuş idi. İslam ülkesinde asi bir vali ve Halife hüküm sürmekteydi. Hz. Ali ömrünün sonuna kadar bu şekilde devleti yönetmek zorunda kaldı. Yaşamı boyunca bir çok haksızlıklara uğrayan Hz. Ali bu haksızlıklarla mücadele içerisinde halkın refahı için bir yaşamı feda etmiş idi.

Hz. Ali'nin bu zorlu yaşamı halifeği üstlenmesinin ardından fazla uzun sürmemiştir. Kendisine karşı samimiyetle bağlı taraftarlarının oluşmasının yanında, ona kin ve nefret duyan bir toplulukta oluşmuş idi. Bunların en acımasız ve güçlüsü hiç şüphe yok ki Siffin savaşı sonrasında ortaya çıkan Hariciler idi. Haricilerden üç kişi , Başta Hz. Ali olmak üzere, Muaviye ve Amr b. As'ı öldürmeyi kararlaştırdılar. Biri Amr b. As'a , diğeri ise Muaviye'ye gitti. Muaviye'ye giden adamın adı Berk b. Abdullah idi. Bu adam, Beni Temim kabilesinin Beni Sa'd kolundan, Suraym oğullarındandı. Üçüncüsü de Hz. Ali'ye gitti. Bunun adı İbn Mülcem idi (İbn Ebid Dünya,2007:20).

Bu üç kişi devletin ve dinin parçalanmasından sorumlu tuttıkları kişilere suikast planlamışlardı. İbn Mülcem'e Hz. Ali'yi öldürme vazifesi verilmişti. İbn Mülcem bu görevden iki gece öncesi sabah namazında Hz. Ali'ye bir mektup vermiş

ve onu tövbeye davet ederek yaptıklarına ise karşı çıkmıştır. Hz. Ali ise mektubu namazdan sonra açmış ve okumuş, sahibinin kim olduğunu sormuştur. Kimseden cevap gelmemesi üzerine içerisine tükürüp yazıyı silmiş ve Allah ona lanet etsin diyerek mektubu atmış idi. Hz. Ali bu olaydan iki gün sonra sabah namazı için mescide gitmiş idi. Tekbir getirip namaza başlamasının ardından o sırada cemaat arasına gizlenmiş olan İbn Mülcem planını gerçekleştirip Hz. Ali'nin başının üst tarafına darbeyi indirmişti. Hz. Ali almış olduğu ağır darbenin ardından yerinde sendelemiş ve geriye doğru düşmüş idi. Bunun üzerine Ca'de b. Hübeyre Hz. Ali sırtından bir kenara itip namazın geri kalanını kıldırmıştır. Namaz bittikten sonra ise Hz. Ali kendisini yaralayan kişinin getirilmesini emretti. Karşısına gelen İbn Mülcem'e bunu neden yaptığını sordu. Mülcem ise kılıcımı kırk gündür biledim ve Allah'tan bu yarattıkların içerisinde en şerlisini öldürmeyi istedim deyince, Hz. Ali benim gözümde Allah'ın yaratığının en şerlisi sensin demiştir. Hz. Ali'nin almış olduğu yara oldukça ağır idi. Kaynaklara göre kafatasında büyük bir yara var idi. Tabibler bu yaraya zamanın tedavi unsuru olan bir Akciğer parçası yerleştirdiler. Fakat sonuç hiçte hiç açıcı değildi. Zira Hz. Ali'nin bu yarısından et parçasına beyninden bazı parçalar yapışmıştı.

Tabibler bunun üzerine Hz. Ali'ye gerçeği söyleyerek vasiyetini bırakmasını istediler. Bunun üzerine Hz. Ali İbn. Mülcem'den dolayı, eğer onun darbesiyle ölürsem onu öldürün, çünkü bunun cezası cana candır. Eğer yaşarsam görüşümü sizinle paylaşacağım demiştir. Daha sonra İslam devleti lideri Hicretin 40. Senesinde Ramazan ayının 21. Gecesinde baki aleme göç etmiştir. Vefat ettiğinde ise kaynakların değişmekle beraber verdiği bilgiye göre 63 veya ona daha yakın bir yaşta idi. Oğlu Hz. Hasan, babasının tekfin ve techiz işleriyle uğraşarak onu Kufe şehrinin Gavri adındaki kabristanına defnetti (Ülkü,1982:387). Öte yandan,

Muaviye'yi öldürmekle görevli Berk b. Abdullah , Şam'a varıp kararlaştırdıkları gün mescitte Muaviye'nin kılına kılıçla vurup yaralandı (Çağatay,1993:412). Muaviye bu suikastten yaralı olarak kurtuldu fakat onu yaralayan Berk b. Abdurrahman elleri ayakları ve dili kesilmek suretiyle işkenceyle öldürülmüştür. Aynı gün Amr ibnül As hastalığından ötürü evinden çıkıp camiye gitmediği için onun yerine imamlık eden Harice bin Ebi Habibe kurban gitmiştir (Üçok,1968:25).

Hz. Ali'nin çeşitli zevcelerinden çok sayıda çocukları vardı. O vefat ederken dört zevce ve ondokuz cariyeyi geride bıraktı (İbni Kesir,?:24). Çocuklarının İsimleri ise aşağıda yazılmıştır:

Erkek çocukları: Muhammedü'l-Ekber, Abbas, Osman, Ca'fer,Abdullah, Muhammedül-Evsat, Yahya, Avn, Ömerü'l-Ekber, Muhammedü'l-Asgar, Ubeydullah, Ebubekir'dir. Kızları ise: Rukiyye, Ümmü'l-hasan, Remletüi-Kübrâ, Ümmü Hânî, Meymûne, Zeynebü's-Suğra, Remletü'l-Suğra, Ümmü Gülsümi's-Suğra, Fatıma, Ümmü'l-Kiram, Ümmü Seleme, Ümmü Ca'fer, Cemâne, İmame, Nefise'dir (Ahmet Cevdet Paşa,1981:473).

2.4.2. Hz. Ali Dönemi İdari – Sosyal ve Kültürel Çalışmalar

Hz. Ali'nin halifeliğe seçilmesi kadar, halifeliği de oldukça tartışmalı bir dönemdir. Nitekim Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan ayrılık ve fitne hareketleri Hz. Ali'nin halifeliğiyle daha da artmış idi. Hz. Ali'nin yaşanan bu acı hadise sonrası zorla da halifeliği kabul etmesi onun omuzlarına çok ağır bir yükün yüklenmesi demektir. Zaten halifeliğe seçilmesinin ardından aleyhte birçok hadise ile karşı karşıya geldi. Halifeliğe geçmesiyle beraber birçok haksızlıkla karşılaştı. Halifeliği alması hususunda ona ısrar eden ve daha sonra seçilmesiyle birlikte biat eden Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe'nin birleşerek Hz. Ali'ye karşı cephe almaları bunun en bariz örneğidir. Hz. Ali en yakınından ve en güvendiği kişilerden dahi böyle bir

muhalefetin ortaya çıkmasıyla üstlendiği görevin zor bir vazife olduğunu anlaması güç olmamıştır. Müslümanlar arasında yapılan Cemel savaşı ile ilk defa kardeş kanı dökülmüş, cennetle müjdelenen Talha ve Zübeyr bu savaşta kardeş kılıcı kurbanı olmuşlardır.

Hz. Ali'yi artık daha zor ve karanlık günler beklemekteydi. Hz. Osman'ın katillerinin bulunmasını her fırsatta ortaya süren fitneciler ayrılıkların daha da körüklenmesine sebep olmaktadır. Aynı sebepten dolayı Şam valisi Muaviye b. Ebu Süfyan'da Hz. Ali'ye karşı ayaklanmış ve onunla giriştiği mücadeleden hile ile galip gelmiştir. Burada da ortaya çıkan şia ve harici grupları İslam'ın manevi bütünlüğünü artık sarsıldığının bir ispatı niteliğindedir. Hz. Ali bu bütünlüğü korumak ve yeniden tesis etmek için halifeliği döneminde büyük çabalar sarfetmiştir. İşte bu kaos ve karışıklık ortamında Hz. Ali'nin idari anlamda üzerine büyük yükümlülükler düşmekteydi. Hz. Ali ise bunun mücadelesi içerisinde şehit edilen bir kurban olmaktan kaçamamıştı. İslamın ona en muhtaç olduğu zamanda baki aleme göç etmişti. 4. Halife ve Hulefa-i Raşid'in döneminin son halifesinin bu çatışma ortamında devleti idaresi ve ilerletmesi hiçte kolay olmamıştır.

2.4.2.1.Hz. Ali Dönemi Devlet İdaresi ve Devletin Durumu

Hz. Ali halifelik vazifesini ashabın ileri gelenlerinin ısrarı neticesinde üstlenmiş idi. Fakat Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle sonuçlanan isyan havası hala başkentte esmekteydi. Hz. Ali bu çatışma ve isyanlar içerisinde görevini zor şartlarda yapmak zorundaydı. Bu hususta Hz. Ali idarecilik anlamında bütün gücünü kullanmak mecburiyetindeydi.

Hz. Ali devlet liderliğini üstlendiği ilk günden, şehit edildiği son güne kadar idare de adaletten ayrılmamıştır. Haksızlığa karşı tavizsiz ve çok sert bir tutum

izlerken; haklının yanında yer alıyor, halka karşı ise son derece merhametli ve şefkatli davranıyordu (Akkoyunlu,2007b:72). Özellikle devletin adalet içerisinde yönetilmesi ve adaletin yerini bulması için çok titiz davranmıştır. Kişilerin makam veya rütbeleri ne olursa olsun hukuki anlamda her insanın eşit olduğunu savunmuş ve idaresiyle bunu ispatlamıştır. Kendisi güçlü bir devletin adil yönetimden geçeceğinin bilmekte idi. Bu sebepten haklının hakkını haksızdan geciktirmeksizin alırdı (Zeydan,2009:310). Müslümanların dini lideri olmasına rağmen bir Müslüman ile bir gayr-i müslimi aynı şartlarda yargulamaktan asla çekinmedi. Adil bir idareci olduğunu her defasında ispat etti. Kendisine gelen davalarda da aynı titizlikle yaklaşan Hz. Ali, din ayırmaksızın, köle veya hür ayırt etmeksizin adil bir şekilde yargılamalar da bulunmuş ve devleti her daim bu şekilde idare etmiştir.

Adil bir devlet adamı kimliğiyle nam salan Hz. Ali halk ile arasına mesafe koymaktan da çekinir ve onlara karşı oldukça yakın ve şefkatli davranırdı. Bu hususta“Allah katında idarecinin yumuşak ve mülayim davranmasından daha sevimli; zulmedip sert davranmasından daha sevimsiz bir şey yoktur” diyerek idarenin ve idarecinin sınırlarını tespit ve teşhis etmiştir (Mutlu,2000:33). Adaletin yanında halka karşı merhametli ve bir o kadar da halkına yakın olan İslam halifesi, onların her türlü sorunlarıyla yakından alakadar olmaktadır. Halkın işlerinin daha kolay ve çabuk ilerlemesi içinde memurlarını sık sık denetleyen ve bu konuda talimatlar veren Hz. Ali, devlet idaresinin işleyişini her zaman kontrol etmekteydi. Memurların hal ve hareketlerinin doğruluğunu takip etmek kadar onların sahip oldukları haklara karşı da saygılı olunması konusunda da dikkatli olurdu.

İdari anlamda karışıklıkların üst seviyede olduğu bir dönemde Hz. Ali, devleti Medine’de adaletli ve sağlıklı bir şekilde yönetmekteydi. Fakat Hz. Ali, Medine’yi siyasi ihtiraslardan uzak tutmak, mukaddes beldenin haremine tecavüzü önlemek ve

onu her türlü entrika merkezi olmaktan kurtarmak için hükümet merkezi olarak kalmasını münasip görmeyip hükümetide Kufe şehrine nakletti (Ülkü,1982:380). Böylelikle devletin idaresi artık Kufe'den gerçekleştirilmeye başlandı.

Bunun yanı sıra Hz. Ali valiliklerde de bazı değişiklikler yapmış idi. Nitekim Hz. Ali, Kufe, Basra, Mekke, Taif, Medine, Yemen, Bahreyn, Mısır, El- Cezire, Horasan, Fars, Hamedan, Rey, Sicistan, Azerbaycan bölgeleri ve şehirlerinin birer vali ile idare etme yoluna gitmiştir (Taberi,1967:455). Hz. Ali bu valiliklere ise şu valileri atamıştır. Buna göre, Basra valiliğine ilk önce Osman b. Huneyf'i daha sonra ise Abdullah b. Abbas'ı atamıştır. Yemen valiliğine Ubeydullah b. Abbas; Mekke valiliğine Kusem b. Abbas; Kufe Valiliğine ilk önce Umare b. Şihab'ı görevlendirmiş fakat halkın talepleri doğrultusunda daha sonra Ebu Musa el- Eş'ari'yi atamıştır. Fakat Ebu Musa ile çıkan anlaşmazlık neticesinde o da bu görevinden azledilmiş,ve yerine Kufe'ye Karaza b. Ka'b'ı vali tayin etmiştir. El- Cezire valiliğine ise Eşter en- Nehai atanmış fakat daha sonra onun yerine Şebib b. Amir vali tayin edilmiştir. Medine'ye ise Sehl b. Huneyf tayin edilmiş ama ilerleyen zaman neticesinde yerine Temman b. Abbas atanmıştır. Bahreyn valiliğine ise İlk önce Ömer b. Seleme atanmış daha sonra ise Numan b. Uclan, Hz. Ali tarafından Bahreyn valisi olarak görevlendirilmiştir.

Hz. Ali idari politikasında, Sadece müslüman halka karşı değil, gayr-i müslim halkında haklarına riayet ederdi. Onları asla ayrı tutmaz ve dışlamazdı. Bu konuda idarecilerine bir çok talimatnameler vermiş idi. Necranlı hıristiyanlara yazdığı mektup bunun en güzel örneğidir. Netice de Hz. Ali döneminde de gayr-i müslim tebaa, Hz. Ali'den önceki üç halifede olduğu gibi rahat ve güvenli bir şekilde yaşamlarını idame ettirmekteydiler. Bu adil yönetime en güzel örnek ise Hz. Ali ve bir Gayr-i Müslim arasında geçen şu olay idi. Buna göre :

“Ebu Talib oğlu Ali, kaybolan zırhını bir Hristiyanın yanında görünce davalaşıp hakkını almak için onu kadı Şurayh'a götürdü. Hz. Ali gidip Şurayh'ın yanına oturdu ve şöyle dedi: "Ey Şurayh! Eğer hasmım Müslüman bir kimse olsaydı, ben mutlaka onun yanında otururdum. Ama o bir Hristiyandır. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştu: "Sizlerle onlar (yani Hristiyanlar) bir yolda gitmekte olursanız, onları sıkıştırın. Allah'ın onları küçülttüğü gibi sizde onları küçültüp tahkir edin. Yalnız taşkınlık yapmayın." Bu zırh benim zırhımdır. Bunu ben bu adama satmadığım gibi hibe de etmiş değilim. Kadı Şurayh, Hristiyan adama şöyle dedi:

- Mü'minlerin emirinin söylediklerine ne diyorsun?
- Zırh benim zırhımdır. Mü'minlerin emirine ne oluyor ki benim yanımda yalan söylüyor?

Şurayh, Hz. Ali'ye dönüp şöyle dedi:

- Ey mü'minlerin emiri, senin bu hususta bir delilin var mı? Hz. Ali güldü ve şöyle dedi:
- Kadı Şurayh isabet buyurdu. Ancak benim bir delilim yok.

Hz. Ali'nin böyle demesi üzerine Kadı Şurayh, zırhın Hristiyana verilmesine hükmetti. Hristiyan adam da zırhı alıp birkaç adım gittikten sonra geri dönüp şöyle dedi:

- Ben, verilen bu hükmün peygamberlerin hükmü olduğuna şahidlik ediyorum. Mü'minlerin emiri beni kendi kadısına getiriyor. Kadı da onun aleyhinde hüküm veriyor. Ben, Allah'tan başka ilah bulunmadığına, Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ediyorum. Allah'a yemin ederim ki, ey mü'minlerin emiri, bu zırh senin zırhındır. Sen Sıffin'e giderken askerlerinin peşi sıra yürüdüm ve bu zırh senin siyah devenin üzerinden yere düştü” diyerek Hz. Ali'nin ve onun idaresinin adaletini en bariz şekilde ifade etmişti (İbni Kesir, ? :4).

Hz. Ali eşitlik temelleri üzerine kurmuş olduğu idaresinde kimsenin kimseden üstünlüğünün olmadığını kendisine siyaset olarak belirlemişti. Herkesin görüşlerine karşı da saygılı olan Hz. Ali bu hususta oldukça dikkatli idi. Öyle ki, Hz. Ali, kendisini eleştiren hatta küfürle itham eden Hâricîlerin ve diğerlerinin tenkitlerine karşı sert tepki göstermiyordu (Aksu,2001:16).

Halkının refahı ve rahatı için bir çok talimatname yazan 4. Halife bu konuda bizzat kendisi de denetimlerde bulunmaktan geri durmadığını kaynaklar belirtmektedir. Buna göre esnafları teftiş eden Halife, esnafı dürüst alışveriş yapmaları için uyarmakta ve Allah'tan korkmalarını söylemekteydi. Aynı zamanda Hz. Ali boş yere yemin edilmesinden sakınılmasını, haram ile bedenlerin beslenilmemesini tenbih eder çarşı ve esnafın sorunlarını dinler, onlara çözümler araştırırdı.

Hz. Ali bir devlet başkanında bulunan bütün özelliklere sahip bir liderdi. Kendisinden istekte bulunan kişilerin bu arzularını yerine getirmekten asla geri durmamıştır. Öyle ki Hz. Ali'den başka hiçbir halife insanların şikayetini dinlemek için mezalim meclisi kurdurmamıştı (Zeydan,2009:310). Öncelikli olarak halkın refah ve rahatı için mücadele etmiş ve bunu büyük oranda başarmıştır. Devlet idaresinde Hz. Ali , fazileti zerre miktarında olsun, asla terk etmemiştir (Şenbenderzade,2010:296). Bu da onun halk tarafından çok sevilmesinin en büyük sebebiydi.

Hz. Ali sosyal devlet kapsamında devleti idare etmeyi amaç edinmiş, adil bir halifeydi. Göreve geldiği zaman kendi çalışma arkadaşlarını belirlemek onun en doğal hakkıydı. Fakat bunda çok acele davranmaması gerekliydi. Çünkü Hz. Osman'ın şehit edilmesinin üzerinden henüz zaman geçmemişti. Yapacağı bu hareket muhalif kesim tarafından onun aleyhinde bir koz olarak kullanılması kaçınılmazdı.

Hız. Ali'yi bu konuda uyarın Muğire b. Şu'be, onu bu fikrinden vazgeçirememiştir. Hız. Ali idari anlamda en büyük yanlışı Hız. Osman'ın atadığı valileri değıştirmekle yapmıştır. Basra'ya, Kufe'ye, Şam'a, Mısır'a, Yemen'e gönderdiği valiler, eski valilerin kışkırtmasıyla ora halkınca kabul edilmemiş, geri çevrilmişlerdir (Keskiöglü,1976:296). Hız. Ali'nin yapmış olduğu bu idari hatanın bedeli çok ağır olacaktır. İktidarı kanlı başlamış, kanlı sürmüş olan Hız. Ali'nin, aynı şekilde iktidarının kanlı biteceğide artık inkar edilemez bir gerçektir. Hileden uzak ve hakikati tercih eden bu adil devlet adamı ve onun idaresinin, haketmediğı bir çok davranışa maruz kalacağı artık aşıkardı. Hız. Ali atadığı valilerin bir çoğunun geri dönmesiyle beraber Şam'ın azledilmiş valisi Muaviye'nin biatini istemişse de bunun gerçekleşmesi artık imkansızdı. Hız. Osman'ın katillerini bulmaması ve üzerine atadığı valileri azletmesi Muaviye'nin Hız. Ali'ye karşı sert bir tutum içerisine girmesine neden olacaktır. Hız. Ali ve Muaviye artık birer rakip idi. Devlet içerisinde iki başlı bir idare varlığı mevcut olmuştu. Neticede Hız. Ali Kûfe'de, Hız. Muviye de Şam'da halifeliğini yürütmeye başlamıştı (Aksoy,2009:221). Devletin bu idaresi Hız. Ali'nin vefatına kadar bu şekilde devam edecekti. Devlet kaos ve mücadeleler karanlığında her geçen gün kan kaybetmeye devam edecekti. Hız. Ali'nin bir anlık fevri hareketi, o adil ve ilim sahibi devlet adamının şehit edilmesine dahi sebep olacaktır.

Hız. Ali devlet idaresinde kendinden önce gelen ilk üç halifenin çizgisinden asla uzaklaşmamıştır. Adil ve faziletli kişiliğinden ve idaresinden asla taviz vermemiştir. Halkına karşı daima yakın davranmış ve onların huzuru için çalışmıştır. Bu hususta vermiş olduğu emirnameler onun devlet idaresindeki yeteneğini anlatmaktadır. Nitekim Hız. Ali, Malik el-Eşter'e yazdığı emirname de Valisine idare de şu öğütleri vermekteydi. Hız. Ali;“ Her türlü çareden mahrum, başvuracakları

bir yer bulamayan fakara ve felaketzedeler , dertlerle boğuşan, kazançtan aciz kimseler hakkında Allah'tan kork, hemde çok kork. Bunlar içerisinde dilenenler olduğu gibi, bir şey umup bekleyenler, fakat kimseden bir şey istemeyenlerde vardır. Allah'ın bunlara ait olmak üzere korumasını sana havale ettiği haklarını koru. Onlara Beytülmalde paylarını ver, her şehirde, böylelerine Müslümanların ganimet olarak elde ettiklerinin devlete düşen hissesinden bir pay ayır. Bulduğun şehirde oraya yakın olanlarla uzak olanlar aynı hükme tabidir. Onların her biri, haklarına riayet etmeni ister. Kendinin nimetler içerisinde bulunman , önemli işlerin olması , sana onları unutturmasın. Çünkü önemli işlere bakman, küçük işlere bakmamana mazeret olmaz. Böyle bir özürde kabul olunamaz. Önemli sayılan işlere bakman sana onları unutturup yüz çevirtmesin. Onlar arasında, insanlar tarafından hor gördükleri için durumları sana kadar ulaşmayanları sen ara bul. Onları bulman, durumlarını anlaman için, Allah'tan korkan, büyükmeyen, mütevazi kişiler yolla da onların içinde bulunduğu durumu sana anlatsın. Hülasa öyle çalış ki , Huzur-u İlahiye çıktığın zaman “ Gücümün yettiği kadarını yaptım” diyebileşin. Çünkü halkın bu tabakası , adalet ve infaka başkalarından daha fazla muhtaçtır. Bu sebeple her birinin hakkını vermeye son derece dikkat et. Bütün bu sınıfların haklarını vermeye gayret göster. Bilmeyerek haklarına riayet edemediğin kimseler içinde Allah'tan bağışlanma dile.

Sonra yetimleri ve yaşlı olup hiçbir çaresi bulunmayan kimseleri gözet. Vakıa bu işler valiye ağır gelir. Fakat hakkın hepsi ağırdır; Allah bunu ancak, o andan çok akıbeti düşünerek nefsini tahammüle alıştıran, kendi hakkındaki ilahi vadin doğruluğuna kesin olarak inanan kimselere kolaylaştırır. İhtiyaç sahipleri için sırf kendileriyle meşgul olacağın bir zaman ve mekan ayır. Hepsiyle beraber otur da seni yaratan Allah'ın rızasını celbedecek bir tevazu göster. Askerini, yardımcılarını, muhafızlarını, zabıta memurlarını yanında bulundurma ki, söylemek isteyen

çekinmeden derdini söyleyebilsin. Ben Resulullah'ın birkaç defa şöyle buyurduğunu işittim.“Zayıfın hakkın kuvvetlisinden rahatça alınamayan bir millet, hiçbir zaman kuvvetlenemez”.

Birde, bunların dertlerini anlatırken münasabetsiz sözlerini yahut ifadede ki zafiyetlerini hoş gör. Onlara hırçınlık etme, azamet gösterme. Böylece Cenab-ı Hak sana rahmet kanadını açar; itaatine karşılık sevap ihsan eder. Hem verdiği güler yüzle , gönül hoşluğuyla ver. Vermediğin takdirde kabul olunabilecek mazeretler söyle.

İşlerin arasında öyleleri vardır ki, bizzat senin yapman gerekir. Mesela katiplerin acziyetlerini açıklayınca memurlarına cevabı sen vereceksin. İnsanların ihtiyacı artık yardımcılarının tahammül edemeyeceği dereceye geldi mi, gereğini yine sen yerine getireceksin. Birde her günün işini o gün gör; çünkü diğer günlerin kendine mahsus işi vardır...

Bütün bunlardan sonra derim ki , halkının gözünden uzun müddet gizli kalma. Çünkü valilerin halkına gizlenmesi, onları sıkıntıya sokan işlerdendir. Ayrıca memleket işlerine vukuflarını azaltır. Bunların perde arkasında oturmaları, perdenin dışında dönen hadiseler hakkında bilgi sahibi olmalarına mani olur. Böyle olunca da nazarlarında hadiselerin büyüğü küçük, küçüğü büyük görünür. Güzeli çirkin, çirkini güzel olur; hak batıl ile karışır. Vali de nihayet bir insandır. Halkla görüşmeyince onların halini nerden bilecek? Halkın üzerinde işaretler yoktur ki ona bakarak doğrunun her türlüünü, yalanın her türlüünden ayırmak mümkün olabilsin. Şimdi sen mutlaka iki adamdan birisin: ya hakkı yerine getiren, herkese hakkını veren birisin, öyle isen halkından niçin gizlenme ihtiyacı hissediyorsun? Yahut öyle değilinde cimri ve hakkı yerine getirmeyen birisin. Bu ihtimale görede halk senden

ümit kestikten sonra senden hemencecik el çeker. Öyle ise onlardan ne diye gizlenesin? Oysa halkın sana zahmet vermeyen şikayetlerinin çoğu ya uğradığı bir zulüm içindir, veya muamelede insaf ve adalet isteğindedir.

Valinin kendi görüşleriyle hareket eden , zulmeden, muamelelerinde insafsız , adaleti gözetmeyen bazı yardımcıları olabilir. Bunların sebeplerini yok ederek şerlerini insanlardan uzaklaştır. Yakınlarına, akrabalarına katiyen toprak verme ki bazı yerleri, bazı toprakları elde etme tamahına düşmesinler. Bu durumda sudan faydalanmak için araziye sahip çıkanlar, oradan istifade etmek isteyenlere zulmederler. Bunun faydasını başkası görür, günahını ise vali çeker. Bunun karı senin olmadığı gibi, utancı hem dünyada, hem ahrette senindir. Sana yakın olsun, uzak olsun herkese hakkını ver. Bu konu da sabırlı ol ve sevabını Allah'tan iste. Akrahan ve yakınlarının aleyhine de olsa, haktan ayrılma, yüklendiğin yükün sonucunu düşün. İşin neticesinin hayırlı olacağını ümid ediyorsan onu yap.

Şayet halkta senin zulmettiğin düşüncesi hasıl olmuşsa, kendilerine özrünü bildirerek kötü zanlarını değiştir. Böylece rızalarını kazanarak halkına yumuşaklıkla muamele etmiş olursun. Özür dilemekle hem nefsini kırmış olur, hem de onların hakta sebat etmelerine vesile olursun...

Sakın kendini beğenme, sakın nefsinin sana hoş gelen cihetlerine güvenme, sakın yüzüne karşı övülmeyi isteme. Çünkü, iyilerin ne kadar iyiliği varsa, hepsinin mahvı için şeytanın elindeki fırsatların en sağlamı budur.

Sakın halkına yaptığın iyiliği başlarına kalkma. Yaptığın işleri mübalağalı gösterme. Yahut kendilerine olan vadinden dönme. Çünkü minnet etmek iyiliği bitirir; mübalağa hakikati söndürür; sözünden dönmek ise Yaratıcının da , halkında nefretini celbeder. Ceneb-ı Hak “ Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında

pek büyük bir gazab sebebidir” buyuruyor. Sakın bir işe vaktinden evvel atılma. Vakti gelince de tembellik etme. Açıklığa kavuşmamış işlerde inat etme. Açıklığa kavuştuğu zamanda gevşeme. Her işi yerli yerince yap.

Herkesin eşit olduğu noktalardan kendine imtiyaz tanımaktan çekin. Çalıştırdığın adamların ortaya çıkan fenalıklarına karşı senden beklenen hareketten habersiz gibi davranma. Çünkü başkasının hesabına sen cezalandırılırsın. Bir müddet sonra işlerin üzerinde ki perdeler gözlerinin önünde açılır ve mazlumun hakkı senden alınır” demiştir (Reca;Özbay,2010:164-187). Hz. Ali bir devletin idaresinde ne yapılması ve nasıl davranılması gerektiğini en ince ayrıntısına kadar bu talimatname de belirtmişti. Adaletten sapmadan, halktan uzaklaşmadan, onlara zulmetmeden bölgesini idare etmesini istediği valisine bu nasihatleri veren Hz. Ali, halkın her türlü refahı için onların taleplerini karşılamayı ön planda tutmuş idi. Devlet idaresinde sosyal bir yönetim sergileyen halife, bunu kendisiyle beraber yönetimde yer alan valilerinin de ilke edinmesini sağlamıştır. Onların yapmış oldukları yanlışları da yakinen takip eden Hz. Ali, onların hatalarına karşı asla taviz vermemiştir. Bu hususta valisi Carüd’ül Abdi’ye yazmış olduğu emirname herşeyi tam anlamıyla açıklamaktaydı. Buna göre Hz. Ali, valisine :”Babanın temizliği aldattı beni. Seni de onun yolunu tutar, izini izler sandım. Oysa sen bana söz verdiğin gibi çıkmadın, nefesine boyun eğdin, ahiretine ait işleri yüzüstü bıraktın. Ahireti yıkarak dünyayı onarmadasın.

Devletin, milletin ve inancının menfaatlerini bırakarak aşiretinin menfaatlerini sağlamadasın. Hakkında bana bildirilenler gerçekse, bir deve ile ayakkabının bağı bile senden hayırlıdır. Senin gibi birisi, sınır korumaya, bir iş başarmaya, birinin kadrini yüceltmeye,bir emanete ortak olmaya ehil olmadığı gibi öyle kişinin hıyanetinden de emin olunmaz. Bu mektubu alır almaz hemen yanıma gel!” diyerek

hata yapan idarecisine karşı asla müsamahakar bir tavır takınmadığını göstermekteydi (Satan,2010:52-53) .

Sonuç itibariyle, Selefenden kötü bir yönetim mirası alan, iç karışıklıklar ve kardeş kavgaları yüzünden ilk üç halife devirlerinde olduğu gibi islam futuhâtı ile meşgul olamayan ve devlet idaresinde ıslahat yapma imkanı bulamayan Hz. Ali, Müslüman toplumun ıslahı ve asayişin yeniden sağlanmasını için tüm gücüyle çalışmıştı (Hizmetli,1991:223). Ancak Hz. Ali oldukça karışık bir ortamda ve İslam aristokrasisinin iyice güçlendiği bir dönemde iktidara gelmişti ve işi zordu. Halife olduğu 656 yılından, öldürüldüğü 661 yılına kadar rahat ve huzur içinde yöneticilik yapamadı. Emevilerin Muhalefeti nedeniyle hiçbir zaman tam iktidar olamadı (Çalışlar,2010:109). Bu yüzden Hz. Ali'nin bu çalışmaları çok uzun sürmemiş, en güvendiği, en yakınındaki kişiler dahi onu zayıf düşürmeye çalışmışlardır. Ne yazık ki Hz. Ali idaresi acı bir olay ile başlamış ve acı bir olay ile kapanmıştı. İslam devleti bu dönemde ilerlemeyi iç sorunlarının çözmekte bile aciz bir hal almıştır.

2.4.2.2. Hz. Ali Dönemi Askeri Teşkilat ve Ordunun Durumu

Hz. Ali, Hz. Osman'dan devraldığı ülkede kargaşa hüküm sürmekteydi. İsyancıların yaptıkları baskı ve zulüm halen devam etmekteydi. Hz. Ali bu düzenin yerine yeniden sukuneti sağlamak amacıyla çok çaba sarfetmişti. Fakat akan kanı durduramamıştı. Halifeliği süresince de bu şekilde kaos ortamı devam etmiş ve devletin ilerlemesi adeta durmuş idi. Bu durgunluk devletin bütün müesseselerinde olduğu gibi ordu'da da gözükmekteydi. İç isyanlar sebebiyle fetihler durmuş ve sınırlarda ilerleme olmamıştır. Her yönden olduğu gibi askerliğinde yerinde sayması İslam devletinde önemli sayılabilecek güç kayıplarına neden olmuştur.

Hz. Ali halifeliği devralmasından itibaren gerekli reformları yapacak sukuneti sağlanmış bir ortama kavuşamamıştır. Devlet içerisinde kol gezen fitnelerin faaliyetleri Hz. Ali'nin devlet yönetiminde ve teşkilatlarında yenilikler yapmasına mani olmuştur. Hz. Ömer ile birlikte vücuda getirilen askeri teşkilat, Hz. Osman döneminde neredeyse aynı güç ve kudretle faaliyetlerine devam etmiş ve Hz. Ali'ye miras kalmıştı. Fakat başta gerçekleşen Cemel vak'ası ve daha sonra meydana gelen Siffin savaşı ve daha bir çok irili ufaklı isyanlar ordunun yıpranması hatta birliğinin zarar görmesine neden olmuştu. Ordunun kendi arasında bir çıkmaza düşmesi, Hz. Ali'nin iktidarını büyük ölçüde sarsmıştır. Yapılan mücadelelerden bıkan bir kesimin yanı sıra, Hz. Ali'ye sınıksız bağlanan bir zümrenin ortaya çıkması ilk defa askerler arasında olmuş idi.

Hz. Ali'nin ilk döneminde devlete ait güçlü bir ordu mevcuttu. Yapılan Cemel ve Siffin savaşlarında bu orduların zaferle çıkmaları bunun delilidir. Fakat bu ordunun gücü Hz. Ali'nin ilk dönemlerinde olduğu gibi kalmayacaktı. Devletin içerisine düştüğü buhranlı günler bütün kurumlarda olduğu gibi ordunun da ilerlemesini engellemişti. Nitekim Hz. Ali, Alim, Hatip, kahraman ruhlu olmasına, saf bir kalbe sahip bulunmasına, zühd-ü takva özünden ayrılmamasına rağmen hükümeti, zamanın gelişmesine uygun tarzda hiyerarşik bir düzenlemeye götüremeyeşi, vali ve kumandalarıyla olan ilişkilerinde de aynı noktada kalması ve askerlerin serhatlarda küffara karşı değil, asi Müslümanlara karşı sefere gitmeye mecbur kalmaları gibi sebepler yüzünden Hz. Ali'nin; disiplinli, güçlü, itaatkar ve ahenkli bir ordu teşkilatına sahip bulunduğunu iddia edemiyoruz (Güzel,2011:119).

Ancak Hz. Ali adil bir hükümdar olduğu gibi cesaret sahibi bir kahraman da olduğu şüphesiz bir gerçektir. Öyle ki, Hz. Ali genel komutanlık görevini bizzat kendisi yapmış, savaş meydanlarında savaşı kendisi yönetmiştir (Taberi,1967:18).

Bunun yanı sıra, Kahramanlıkları ve askeri başarılarıyla ün salmış olan Hz. Ali devletin başına geçtiğinde ise ordunun ve askerlerin hangi vasıflara sahip olmasını gerektiğini, Mısır'a vali olarak tayin ettiği Malik el- Eşter'e verdiği nasihatnamede şöyle belirtmekteydi.

Buna göre Hz. Ali: “ Askerlerinin başına sana göre, Allah Resulü ve onun halifesi için diğerlerinden daha fazla nasihat edeni ; akıl, ilim ve kalp temizliği bakımından en temiz olanı kumandan seç. Onları, öfkelenildiğinde öfkesini yenen, özrü kabul eden, zayıfları koruyan, kuvvetlilere karşı gevşeklik göstermeyen kimselerden seç ki , ne zorbalardan yana olsunlar, ne de zaaf gösterenden. Öyle sertliklerle kalkıp, acziyet ile oturan kimseler olmasınlar.

Askerlerinin, toplumun şahsiyetlilerinden, iyi evlerin fertlerinden, geçmişinde iyilik bulunan kimselerden, gözüpek, kahraman, cömert, iyilik ve başışta bulunanlardan seç. Çünkü bütün yücelik ve büyüklük huyu bunlarda toplanmıştır sonra anne baba çocuklarının işini nasıl gözetirlerse, sende askerlerin işini öylece gözet. Onlara yaptığın iyilik ve ihsan nazarında asla büyük görünmesin. Haklarından taahhüt ettiğin lütuf az bile olsa gözünde hakir görünmesin. Buna dikkat etmen, sana karşı büyük ölçüde ihlas göstermelerine ve hüsn-ü zan'da bulunmalarına sebep olur. Birde onlara ait işlerin büyüğünü görüyorum diye küçüğünü takipten geri durma. Çünkü küçük bir lütuftan faydalanacakları zaman da olur, büyük lütfundan azade olamayacakları yerde.

Ordu kumandalarının içinde sence en makbulü askere iyilikte bulunan, hem şahıslarını hem geride kalan ailelerini sıkıntıdan kurtaracak kadar kendi servetinden fedakarlık eden kimse olsun. Böylece düşmanla cihat eden askerlerin tek düşünceleri, düşmanla savaşmak olur. Onları koruyup şefkatli davranman, kalplerinin sana

meyletmesine sebep olur” diyerek başarılı ordunun hangi temeller üzerine kurulu olduğunu ve bunları korumanın ve kollamanın yollarını açıklamıştır (Mutlu,2000:50-51). Günümüzde dahi bir çok komutan ve bürokratin ders alması gereken bu talimatname Hz. Ali'nin orduya verdiği önemin ispatı niteliğine sahiptir.

Hz. Ali hangi kişilerden asker seçilmesi gerektiğini belirtmenin yanı sıra Askerlerindeki bazı kurallara uymasını ve disiplinize olmasını emretmekteydi. Kendinden önceki halifelerin özellikle de Hz. Ömer'in devlet idaresini kendisine vizeyon seçen Hz. Ali askerlerine şu uyarıları yapmıştır. Buna göre :“ Allah'tan korkun! İslam'ın barış ve sevgi dini olduğunu unutmayın. Savunmasız kimseleri öldürmeyin. Kaçanları izleyip öldürmeyin. Eman dileyenlere dokunmayın. Kadınlara, çocuklara, yaşlılara el kaldırmayın, insanların evlerinde kalmayın” diyerek İslam ordusuna yakışır bir şekilde hareket etmelerini emretmiştir (Akkoyunlu,2007b:73).

2.4.2.3. Hz. Ali Dönemi Mali Yapı ve Maliyenin Durumu

Hz. Ali halifeliğiyle beraber İslam devleti artık eski birlik ve beraberliğinden çok uzaktaydı. İdari anlamda devleti yönetmek çok zor ve bir o kadar da maliyetli bir işti. Hz. Ali bu durumla halifeliğinin sonuna kadar karşı karşıya kalacaktı. Bu dönemde devletin sıkıntılı bir vaziyette olmasıyla birlikte fetih hareketleri durmuş, ülke içerisine giren gelirlerde büyük ölçüde azalmalar olmuş idi. Bu gelirlerin bir çoğuda askeri seferlerin maliyetine harcanmış ve devlet daha da müşkül duruma düşmüş idi.

Hz. Ömer'le temelleri atılan mali teşkilatta, Hz. Osman döneminde ufak tefek rakamsal düzenlemeler yapılarak Hz. Ali'ye intikal etmişti. Hz. Ali'de devletin

menfaati doğrultusunda kurum bazında olmasa da rakamsal olarak değişiklikler yapmış ve bu şekilde mali yapıyı idare etmiştir. Örneğin, Hz. Ali döneminde, maaşlar dağıtılırken Hz. Ömer'in ve Hz. Osman'ın farklı derecelere yaptığı uygulamayı değiştirmiş eşit bir dağıtım sistemini uygun görmüştür (Taberi,1967:431). Ayrıca iktidara gelir gelmez ilk iş olarak, hazinede bulunan ve savaşlarda ele geçirilen malları halka dağıtmıştır (Çalışlar,2010:107). Bunun ardından ise halka, “Siz Allah kullarısınız; mal da Allah'ın malı. Allah onu aranızda eşitlikle bölmemi emretmiştir. Hiçbirinizin öbürüne üstünlüğü yoktur” diyerek mali politikasını kısaca ifade etmiştir (Gölpınarlı,1975:357).

Bu dönemde Müslümanlardan arazi vergileri, zekat ve sadakalar alınıyor; fakir fukaraya, miskin(Aşırı yoksul, fakirliğini gizleyen), dul, yetim, ve sakatlara, kölelerin kurtulmalarına cihad edenlere, hacılara ve devlet borçlarına harcanıyordu (Akkoyunlu,2007b:73). Fakat gelirlerden çok giderlerin olduğu bir ortamda devletin tam manasıyla sağlıklı bir ekonomiye sahip olduğunun söylemek doğruyu yansıtmayacaktır. Ne Hz. Ömer Ne'de Hz. Osman döneminde ki bolluk ve refah ortamı Hz. Ali döneminde olmayacak, ekonomi daha pasif bir şekilde seyrine devam edecekti.

Hz. Ali'nin mali anlamda en büyük reformu ise hiç şüphesiz ki Hz. Osman zamanında haksız yollarla Emevi ailesinin ele geçirmiş olduğu bütün malları müsadere ederek devlet hazinesine aktarmasıdır. Böylelikle Hz. Ali Emevilerin iktidar gücüyle kazandıkları çıkarlarına son vermiştir. Hz. Ali bu konuda “Andolsun Allah'a ki, onların gelirleri yüzünden, evlendikleri kadınlardan, satın aldıkları cariyelerde, mülk edindikleri araziden bulursam, alıp beytülmale vereceğim” demiştir. Bu şekilde devletin hazinesine önemli denebilecek gelir kaydedilmiştir.

Hz. Ali iktidarını şansız bir olayla kazanmış ve yine şansız bir olayla kaybetmişti. Bu kısa dönemde düzeni sağlama çalışmalarından devleti kalkındırma ve ilerletmeye bir türlü fırsat bulamamıştı. Fakat o zorlu ve çetin şartlarda dahi devleti idare etmiş ve halkın huzuru ve refahı için her daim mücadele etmiştir. Mali konularda vergilerin toplatılması ve halka karşı zorlama yapılmaması için bir çok uyarılarda bulunan Hz. Ali, mali anlayışını Eştername adı verilen Mısır valisi Malik el-Eşter'e gönderdiği talimatname de şu şekilde ifade etmekteydi.

Hz. Ali ;“ zekat ve vergi memurlarına dikkat et, onları denedikten sonra vazifelendir. Yoksa onları keyfi olarak ve şahsi arzuna göre tayin etme. Çünkü keyfi ve şahsi arzı sıkıntı ve hıyanetin bir araya gelmesine sebeptir. Bunları, İslam'a girmede önceliği olan tecrübeli ve haya sahibi salih ailelerden seç. Çünkü böyleleri, ahlaken en dürüst, namus ve şerefi sağlam , menfaatinin cazibesine en az kapılan , işlerin neticesinin en doğru gören kimselerdir. Bunların maişetlerini de en güzel şekilde temin et. Çünkü nefislerini iyiliğe sevk hususunda bu bir kuvvet olacağı gibi, elleri altında olan şeylere el uzatmaktan da onları müstağni kılar. Böyle yapmış olman- şayet emrine muhalefet ederler veya emanete hıyanet ederlerse- senin için aleyhlerinde kullanılacak bir delil olur. Sonra bunların icraatını takip et. Arkaları sıra vefa ve doğruluk erbabından gözcüler gönder. Çünkü, haberleri olmadan senin onlardan haberdar olman , onların emin bir şekilde iş görmelerine ve halka yumuşaklıkla muamele etmelerine sebep olur. Yardımcılarına karşı ihtiyatlı ol . şayet içlerinden birini hıyanete uzatır ve gözcülerin vereceği haberler onun bu hıyaneti üzerinde birleşirse , şhadetin bu kadarını kafi görerek cezayı verirsin. Artık ona bedeni cezayı verebilir, yaptıklarından dolayı onu sorgulayabilirsin. Sonra onu zillile düşürüp hıyanetle damgalar , suçluluk utancını boynuna takarsın.

Haracın(vergi) toplanmasını da denetle, memurların durumunu düzelt, çünkü vergilerin ve vergi memurlarının ıslahı, onların dışındakilerinde ıslahı demektir. Zira insanların hepsi verginin ve vergi memurlarının ailesidir. Vergi toplamakla beraber memleketin imarına daha çok dikkat etmelisin. Çünkü, vergi ancak memleket kalkındıkça toplanabilir. Kalkınma olmadan vergi isteyen kimse şehirleri harap halkını helak eder. Buna dikkat etmeyen bir idarecinin işi ancak pek kısa bir zaman için yürür. Şayet vergi verenler verginin ağırlığından, bir afetten, suların kesilmesinden, sel baskınından, toprak kayması sebebiyle mahsulün kaybolmasından şikayette bulunursa, tesirini umduğun bütün vasıtalara müracaatla dertlerini hafiflet.... Memleketin harap olması halkın fakir düşmesinden kaynaklanır” diyerek verginin önemini yanı sıra kat’i suretle halka zulüm edilmemesini de emretmiştir (Mutlu,2000:53-54-55). İdarecilere verginin toplatılmasını yakından denetlemelerini emreden halife, devletin çıkarlarından çok halkın refahını düşündüğünü yukarıda ki nasihatlerden anlamaktayız. Güçlü bir devletin güçlü bir ekonomiye sahip olması gerektiğinin farkında olan Hz. Ali bunun için de idarecilere, Halka yumuşak ve adil hükmetmelerini emretmekteydi. Alacakları vergileri herkesin gelirine göre, sıkıntısına göre alınmasını da emreden Hz. Ali, mali anlamda kendinden önceki halifelerin halkçı politikasını devam ettirmiştir. Bunun yanı sıra mali suç işleyen memurların ise en ağır şekilde cezalandırılmasının, toplanılan vergilerin memleketin her türlü ihtiyaçlarına harcanılmasının da emretmekte olan Hz. Ali, çağının en adil mali teşkilatını halkın menfaati ve refahı doğrultusunda şekillendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

2.4.2.4.Hz. Ali Dönemi Eğitim – Öğretim Çalışmaları

Hz. Ali halifeliği devralmasının ardından eğitime ve öğretime karşı büyük önem vermiş bunu geliştirmek ve ilerletmek hususunda büyük çabalar

sarfetmiştir. “Bana bir harf öğretenin kölesi olurum” diyen İslam devletinin liderinin eğitime ve öğretime yaklaşımını ifade eden bu söz , eğitime karşı söylediği en güzel sözlerden bir tanesidir. Hz. Ali çağının o zorlu şartlarında dahi toplumunu eğitmeyi ve yetiştirmeyi amaçlamıştı. Bu amaçla bilime , bilimsel çalışmalara, eğitime büyük değer vermiş ve bunları, kendi döneminde toplumuna kazandırmayı amaç edinmiştir. Ayrıca, tüm zamanlara katkı sağlayacak bilimsel, kültürel gelişimlerin harçlarını da ana yapıya koymuştur (Özbay;Reca,2010:17).

Toplumun her dönemde daha da ilerlemesi için mücadele eden Hz. Ali, bilgi ve eğitimin cahilliği daima yeneceğinin ifade etmekteydi. Bu hususta Hz. Ali “İlim öğrenin, onunla tanınırsınız. Onunla amel edin, onun ehlinden olursunuz. Çünkü sizden sonra öyle bir zaman gelecek ki hakkın onda dokuzu inkar edilecek. O zaman sadece tövbekar ve Allah’a tam yönelenler kurtulacak. Onlar hidayet önderleri ve ilim meşaleleridir” diyerek ilmin öğretilmesinin ve öğrenilmesinin insanlara neler kazandıracığını belirtmiştir (İbni Kesir, ?:6). Hz. Ali gericiliğin ancak ilim ve eğitimle oluşacak bilinçle yok edilebileceğine inanmaktaydı. Halifeliği süresince de geleceğin idarecileri ve yöneticileri olan çocukların eğitimine büyük önem vermiştir. Onların en güzel şekilde yetişmesi için önemli çalışmalar yapan Hz. Ali çocukların güzel değerlere sahip olarak yetişen kişiler olması yolunda çaba sarfetmiştir.

Hz. Ali eğitimi sadece bilimsel kapsamlı çalışmalardan ibaret olmadığını, insanların yetiştirilmesinin bir aracı olduğunun da bilincindeydi. Kendisi de, Hz. Peygamber’in eğitiminden geçen Hz. Ali“İlim Kapısı ve Adil bir lider” idi.

Hz. Ali kendisini yetiştirmiş bir insandı. Özellikle edebiyat alanında şiiirlerle ilgilenmiş olan Hz. Ali kaynaklara göre kesinliği tam olarak bilinmemekle birlikte bazı kitaplar yazmış idi. “El- Kaşidetü’z –Zeynebiyye, Cennetü'l-Esma, Münacaat,

Muhannes” gibi bir çok kitabın Hz. Ali tarafından yazıldığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda mektup, emirname ve vasiyetlerinin yer aldığı Nehc’ül Belaga’da onun önemli bir eseridir. Fakat Hz. Ali’nin bir çok eserinin 1055 yılında Bağdad Şahpur Kütüphanesinde yandığını ve kaybolduğunu kaynaklar belirtmektedir. Bununla beraber Hz. Ali cesaret, bilim, fıkıh ve güzel konuşmada oldukça yetenekli bir kişiydi. Şam’da bilgin ve İslâm hukukunda âlim geçinenlerin ona karşı şer’î mes’elelerde tartışmaya kalkışmaları kedilerin arslana karşı mırıldanmalarına benzerdi (Ahmed Cevdet Paşa,1981:436). Öyle ki Hz. Ali’nin şehit edilmesi haberi, onun en büyük rakibi Şam Valisi Muaviye’ye ulaştığında:”Ebu Talib’in ölümüyle fıkıh ve ilim gitmiştir” diyerek Hz. Ali’nin ilim adamlığına hayranlığını dile getirmişti (Sallabi,2009b:228).

Hz. Peygamberin yanında yetişmesinden dolayı Kuran’ın iniş aşamalarına tanık olan Hz. Ali, böylelikle Kuran’a vakıf biri olarak yetişmiştir. Özellikle Raşid halifeler döneminde Kur’an bilgileri üzerine ünlenmiş simalardan bir tanesi de Hz. Ali olmuştur. Rivayetlere göre Hz. Ali’den 586 hadis nakledilmiştir.

Hz. Ali kendinden önceki seleflerinde olduğu gibi eğitime ve öğretime büyük önem vermiştir. Hilafeti döneminde öncelikli olarak Kuran ve hadis eğitimine önem veren Hz.Ali bunun yanı sıra siyaset, ekonomi ve ahlak derslerindeki ön planda tutmuştur. Çağın gerekleri doğrultusunda hareket eden Hz. Ali eğitim ve öğretimde toplumu yetiştirmeyi kendisine ilke edinmiştir. Bu hususta okullar açılmasına öncülük eden Hz. Ali, özellikle çocukların yetişmesinde oldukça titiz davranmıştır.

Hz. Ali açmış olduğu okullarda başta kendisi olmak üzere bir çok muallimi de dersler vermek üzere tayin etmiştir. Örneğin, Hz. Ali başkentte açmış olduğu okula öğretim görevlisi olarak atadığı Ebul Esved Dueli, Arapça grameri;

Abdurrahman Sülemi, Kur'an dersleri; Kumeyl İbni Ziyad, Fen bilimleri; Ubade bin Sabit ve Ömer bin Seleme Arap dili ve edebiyatı dersleri verdiler. Kendisinde okulda belagat (Retorik, dilbilgisi kurallarına uygun güzel konuşma ve yazma), Kur'an hadis ve fıkıh dersleri veriyordu (Akkoyunlu,2007b:72). Bu şekilde yetişecek olan yeni neslin Arapların karanlık dönemlerinden uzak yepyeni bir dönem açmaları için mücadele etmiştir. Toplumunun her zaman bir adım daha ilerlemesi için hiçbir fedakarlıktan çekinmemiştir. Kendisi de bir ilim adamı olan Hz. Ali, eğitimsiz toplumun yok olup gideceğinin farkındaydı.

Toplumun kalkınması ve ilerlemesi hususunda önemli atılımlar gerçekleştiren Hz. Ali kendisi de bir çok kitap yazarak bunu göstermişti. Hz. Peygamber'in bir hadisine göre, "Tanrı bilimin beşte dördünü Ali'ye verdi. Kalan birinde de onu insanlara ortak yaptı" diyerek Hz. Ali'nin üst düzeyde bir ilime sahip olduğunu gayet açık şekilde dile getirmişti.

Bunun yanı sıra Hz. Ali'nin eğitime ve öğretime dair söylemiş olduğu şu vecizeler, onun tam bir eğitim neferi olduğunu ispatlamaktadır. Buna göre Hz. Ali: "İlim bayrağımdır, nereye gitsem benimledir". "İlim bütün iyiliklerin anahtarıdır". "İlim hiçbir servet ile satın alınmaz. Onun içindir ki, bir cahil ne derecede zengin olursa olsun, en fakir bir alim ile mukayese olunmaz". "İki şey vardır ki sonu bulunmaz; ilim, akıl". "İlimsiz ibadette, tefekkürsüz Kur'an okumakta hayır yoktur". "İlim meclisleri cennet bahçeleridir". "İlim mirasın hayırlısıdır". Sözleri ilme, ilmi öğretime ve öğrenene kısacası eğitime verdiği önemi göstermek için kanaatimizce kafidir (Bursalı,2011a:307-310).

SONUÇ

Halife, 8 Haziran 632’de Hz. Muhammed’in vefatı sonrasında ortaya çıkmış olan İslam Devletinin liderine verilen unvandır. Halifeliğin kurumsal adı ise Hilafet’tir. 9 Haziran 632’de Hz. Ebu Bekir’e halk tarafından biat edilmesiyle birlikte resmi olarak çalışmalarına başlamıştır. Bu unvana Halife denilmesinin nedeni ise herhangi bir dini emirden ileri gelmemekle birlikte, Hz. Peygamber’den sonra göreve gelmesinden dolayı sadece “geriden gelen” manasında kullanılmıştır. Halifelikle birlikte İslam Devleti ve ümmeti yepyeni bir çağa girmiş olup, bu şekilde yaşamlarını idame ettirmişlerdir.

Bu açıklama kapsamında, araştırmamız neticesinde halifelikle ilgili şu sonuçlara varılmıştır. Buna göre;

1-Halifelik bir idare tarzıdır. İslam'a özgü devletin yönetilmesi, birliği ve bütünlüğünün korunması başta olmak üzere, İslam ümmetinin maddi manevi bütün sorunlarını çözmek için kurulmuştur.

2-Halifelik, İslam buyruklarında yer alan bir yönetim biçimi olmayıp tamamen günün şartları mucibince ortaya çıkmış olan bir kurumdur.

3- Halifelik dini bir temel üzerine kurulmuş içerisinde demokratik, monarşik bir çok unsuru barındıran özgün bir idare tarzıdır.

4- Halife belli bir usule göre seçim ile değil, birbirinden farklı usul ve tarzlar sonucunda gerçekleştirilen seçim ile göreve gelmektedir. Bu seçim usullerinden en demokratik olanları ilk dört halife döneminde gerçekleştirilmiş olup, ondan sonra bu usul seçim söz konusu olmamıştır.

5- Halifenin görev süresi bir ömür boyu olup bu sürede bir sınırlama mevcut değildir. Bedenen, ruhen rahatsızlıkları olanlar bu göreve getirilmezken, görev sırasında bu sakatlıklar gerçekleşirse halifelikten uzaklaştırılırdı.

6- Halifelik ilk değişimini Emeviler hanedanında saltanata dönüşerek yaşarken, son değişimini ise Osmanlı Devletinde, Osmanlı Sultanlarının bu unvanı alarak, Kureş soyundan olmayan biri tarafından kullanılmasıyla yaşamıştır.

7-Halifelik, 1258'den 1517'ye kadar sadece dini yükümlülükleri olan sembolik bir kurum halini alarak, ilk kuruluş dönemindeki vasıflarından oldukça uzaklaşmıştır.

8- Halifelik, saltanata dönüşmesiyle birlikte liyakat sahibi olmayan kişiler bu göreve gelmişlerdir. Bunun neticesinde İslam dinine yakışmayacak bir çok na- hoş durum ortaya çıkmıştır. Halifeler nefislerinin ve iktidarın vermiş olduğu güç ile telafisi zor bir çok hatalar yapmışlardır.

9- Halifeliğin Osmanlı Devletine geçmesi, bu devlet üzerinde önemli sayılabilecek bir etki yaratmamıştır. Osmanlı hükümdarları Halifeliği duraklama ve yıkılış dönemlerinde bir kurtarıcı olarak görmüş, 1774'ten önce bu unvanı hiçbir resmi yazışmada kullanmamışlardır. Ancak 1. Dünya savaşında Halife unvanını kullanarak yardım istenmiştir. Osmanlı'nın bu son hamlesi onu kurtarmamıştır. Çünkü halifeliğin etkisi artık yok denebilecek kadar azalmıştır.

10- Halifelik; Sultan, Han, Hakan, Kağan vb. gibi unvanlardan hiçbir farkı olmayıp, sadece dini bir kurum olarak bunu kabul edenler büyük bir yanlış içerisinde dirler. Zira Halifelik fiili olarak 1258'de Abbasilerle yok olurken, bundan sonra ise sadece sembolik bir hal almıştır. Ayrıca Osmanlı'ya kadar olan sürede ki dönemde halifelerin tutum ve davranışları bu kurumun dini bir müessese olmadığını ispatlar mahiyettedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde yapmış olduğu yardım çağrısına neredeyse hiçbir Müslüman devletin cevap vermemesi hatta başta Müslüman Araplar olmak üzere Osmanlı'yı arkadan vurması bu unvanın fonksiyonunu kaybettiğinin en büyük ispatıdır.

11- Halifelik yeni Kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletine intikali ve burada lağvedilişi, bu kurum ve unvanın artık herhangi bir birleştirici unsur olmadığını ispatıdır. Nitekim halifeliğe son verilmesinin ardından toplanılan konferanslarda yeniden bir halifenin seçilemeyeşi bunun delilidir.

Araştırmamızın diğer bir bölümünü oluşturan İlk Dört Halife Döneminde Kültür ve Medeniyet konusunda ise, İdari, Mali, İlmî, ve Askerî teşkilatlanma ve bunların vaziyetleri incelenmiş, birçok yenilikler ve faaliyetler tespit edilerek çalışmamızda yer bulmuştur. Bu bağlamda Hz. Ebu Bekir ile başlayan Hz. Ömer, Hz. Osman ile devam eden ve Hz. Ali ile son bulan İlk Dört Halife döneminde,

Kültür ve Medeniyet kapsamında değişik sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ise kısaca şu şekildedir.

Hız. Ebu Bekir'in göreve gelmesiyle birlikte İslam Devletinin ikinci başkanı ve ilk halifesi olmuştur. Görev süresince Hız. Peygamber'in belirlediği idari, askeri ve mali politikalardan uzaklaşmamış olan Hız. Ebu Bekir almış olduğu bu vazifeyi layıkıyla yerine getirmiştir. Üzerine almış olduğu bu vazifenin ağırlığını tecrübesi olmamasına rağmen başarıyla kaldırmış, her türlü sorunun en iyi şekilde çözüme kavuşturmuştur. Hız. Peygamber sonrasında meydana gelen isyanlar ve bu isyanların bastırılması Hız. Ebu Bekir'in yönetimde ki başarısına yönelik güzel bir örnektir. Askeri alanda da İslam devletinin herhangi bir teşkilatlanması olmamasına rağmen, gönüllülük esasına dayanan bu sistemin işleyişi oldukça muntazam şekilde devam etmiştir. İsyânların bastırılması, yeni yerlerin ele geçirilmesi, Hız. Ebu Bekir'in ordusunun güçlü olduğunu göstermesi için kafidir. Mali anlamda ise Hız. Peygamber'in zamanında alınan vergiler dışında bir vergi alınmamış olup, toplanılan bu vergilen anında Müslümanlar arasında dağıtılmıştır. Nitekim Hız. Ebu Bekir döneminde tam anlamıyla Mali bir teşkilatlanma da mevcut değildi. Hız. Ebu Bekir döneminde Eğitim Öğretimde Hız. Peygamber döneminde olduğu gibi aynı tarz ve usulde devam etmiştir. Fakat ilmi ve kültürel faaliyetler kapsamında Kuran-ı Kerim'in tek nüsha haline getirilerek muhafaza edilmesi, Hız. Ebu Bekir'in en büyük ve en güzel faaliyetlerinden bir tanesidir.

Her bakımdan Hız. Peygamberin devamı niteliğine sahip olan ilk halife Hız. Ebu Bekir döneminde sosyal açıdan herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Fakat İslam devletinin içerisine düştüğü ilk buhranlı ve zor anlarda gösterdiği sabır ve yerinde verilen kararlar İslam devletinin sıçraması için bir aşama niteliğine sahip olmuştur. İki yıllık halifeliğinde Hız. Ebu Bekir bir çok insanın başaramayacağı bir yönetim

sergilemiştir. Hz. Peygamber'den kalan sosyal devlet politikasını bu dönemde layıkıyla yerine getirmiştir.

Hz. Ebu Bekir'den sonra İslam Devleti'nin 2. Halifesi Hz. Ömer olmuş idi. Her alanda devletin teşkilatlanmasının başladığı dönem olarak nitelendirilen bu dönemde, İdari, Mali, İlmi ve askeri alanda bir çok reformlar gerçekleştirilerek önemli sosyal gelişmelere imza atılmıştır.

Hz. Ömer'in ilk ve en önemli sosyal reformu şüphesiz ki idari alanda olmuş idi. Devleti değişik bölgelere hatta köy ve kasabalara ayırarak yönetme yoluna gitmiştir. Bu bölgelerin başına özenle seçmiş olduğu valileri atayan Hz. Ömer her alanda olduğu gibi bunda da yöneticilerine halka karşı adaletle hükmetmelerini emretmiştir. Atamış olduğu bu yüksek memurlara maaşı da ilk defa Hz. Ömer bağlamıştır. Bu valiliklerin yanı sıra bölgelerin idari işleri için bir çok memurluk vücuda getirilmiş ve buralara görevliler tayin edilmiştir.

Hz. Ömer döneminde sosyal faaliyetlerinden bir tanesi de adli teşkilatlanmanın oluşturulmasıydı. Nitekim merkezden yürütülen yargılamalar sınırların genişlemesine müteakip daha da zorlaşmış ve bu sebepten dolayı her bölgede bağımsız mahkemeler kurulma yoluna gidilmiştir. Bu mahkemelere kadılar tayin edilmiş ve bunlara yapacakları işler karşılığında maaşlar bağlanmıştır. Ayrıca halkın çıkmaza düştüğü bazı konularda akıl danışıp yol göstermeleri için fetva makamı kurulmuş ve buralara müftüler atanarak bunlara maaşlar bağlanmıştır.

Askeri olarak da teşkilatlanmanın başladığı bu dönemde, ordugahlar tesis edilmiş, rütbeler oluşturulmuş, ordu daimi hale getirilerek maaş bağlanmış ve başka işlerle uğraşmaları yasaklanmıştır. Böylelikle İslam Devleti ilk defa Hz. Ömer ile daimi ve muntazam bir orduya sahip olmuştur. Sosyal çalışmalar kapsamında mali

alanda beytülmal'in yani devlet hazinesinin oluşturulması, devlet sicillerinin kaydedildiği divanların oluşturulması, haraç vergisinin alınmaya başlanması, ticaret vergisi yani uşur'un tahsil edilmeye başlanması Hz. Ömer döneminde gerçekleştirilmiştir. Böylelikle mali teşkilatlanma oluşmuş ve önemli gelirler elde edilerek bir düzen içerisinde muhafaza edilmiştir.

Hz. Ömer döneminde ilmi faaliyetler kapsamında Eğitim öğretimde de önemli sayılabilecek yenilikler yapılmış, ülkenin bir çok bölgesine muallimler tayin edilerek, onlara ilk defa maaş bağlanmıştır. Ayrıca eğitimle ilgili planlama ilk defa bu dönemde gerçekleştirilmiştir.

Hz. Ebu Bekir'den almış olduğu vazifeyi layıkıyla yerine getiren Hz. Ömer sosyal faaliyetler kapsamında idari, mali, ilmi, askeri ve diğer alanlarda önemli yenilikler gerçekleştirmiş, İslam Devletini site devleti olmaktan çıkarıp, çağının gerekleri doğrultusunda muntazam şekilde sağlam temellere oturtmayı başarmıştır. Onun yapmış olduğu bu faaliyetler kendinden sonra gelen halifelere vizyon olmuş ve onun yolunda gitmeye çalışmışlardır. Fakat halifelik tarihi boyunca Hz. Ömer'in o zor şartlarda gerçekleştirdiği bu sosyal reformları ondan sonra gelecek olan hiçbir halife tarafından gerçekleştirilememiştir.

Hz. Ömer'den sonra halifeliğe seçilen Hz. Osman'ın dönemi bolluk ve refah ortamı ile kaosun beraber olarak anıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Ömer'den teşkilatlanması neredeyse her alanda tamamlanmış bir devlet devralan Hz. Osman bu devleti ilk altı yılda gayet güzel şekilde idare etmiş fakat ikinci altı yılda bu güzellikten oldukça uzakta kargaşa ve isyanların var olduğu bir dönem de bu görevi ifa etmiştir. Hz. Osman sosyal faaliyetlerde, idari sahada Hz. Ömer yolunu izlemiş fakat belli bir süre sonra bu yolu terk ederek bir çok idari hatalar yapmış idi.

Buna göre kendi ailesi olan Emeviler'den birçok kişiyi hak etmediği görevlere atamış onlara beytülmal'den bağışlarda bulunmuş, her alanda onları ayrıcalıklı bir sınıf olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Bu idari yanlışlar Hz. Osman'ın yumuşak huylu ve akrabalarına düşkün olmasıyla yorumlanmıştır. Ancak bu idari kabiliyetsizlikten ve zafiyetten kaynaklanmaktaydı. Çünkü Hz. Osman devleti idare edecek vasıflardan uzak bir kişilikti.

Bunların yanı sıra Hz. Osman sosyal faaliyet kapsamında Mali, askeri ve ilmi alanlarda övgüye değer bir çok çalışmaları da olmuştur. Askeri alanda ilk defa donanmanın oluşturulması ve sefere çıkılması, İlmî alanda Kuran- ı Kerim'in nüshalarının çoğaltılıp valiliklere dağıtılması, Cuma namazı öncesi dış ezan okunmaya başlanması, bir çok imar faaliyetlerinde bulunulması ve bu bağlamda Mescid-i Haram'ın genişletilmesi ve tamir edilmesi onun tarihe mal olmuş önemli sosyal çalışmalarıdır. Hz. Osman'ın Hz. Ömer'den devralmış olduğu İslam Devleti'ni her alanda daha da ilerletmek için mücadele etmiş fakat yapılan yanlışlar var olan doğruları da yok ederek Hz. Osman'ın şehit edilmesine dahi sebep olmuştur.

Hz. Osman'dan sonra ashabın ileri gelenlerinin ısrarı neticesinde Hz. Ali halife olmuştur. İdari anlamda kargaşa ve isyanların hüküm sürdüğü bir ortamda neredeyse hiçbir sosyal faaliyette bulunmaya imkanı olmayan Hz. Ali, halifeliğini, Şam'da bağımsızlığını ilan eden Muaviye ile paylaşmak zorunda kalmıştır. Sosyal faaliyet kapsamında askeri, mali, ve ilmi çalışmalarda önemli sayılabilecek atılımlar gerçekleşmemiş, devlet durağan bir seyirde çalışmalarına devam etmiştir.

Sonuç itibariyle ilk dört halife dönemi kendinden sonra gelecek olan halifelere nazaran oldukça mükemmel bir dönemi teşkil etmektedir. İsteyenin değil, layık olanın göreve geldiği bir dönemdir. İslam Devleti'nin neredeyse bütün sosyal

faaliyetleri bu dönemde gerçekleşmiş ve bu kapsamda idari, askeri, mali, ilmi ve diğer alanlarında bu dönemde teşkilatlanması sağlanmıştır. Hz. Peygamber'in kurmuş olduğu devlet artık güçlü devletleri ve imparatorlukları dize getiren büyük devlet statüsüne ilk dört halifeyle ve onların gerçekleştirdiği sosyal reformlarla kavuşmuştur.

KAYNAKÇA

Ağırakça. A. (2004a). *Hz. Ömer*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Ağırakça. A. (2004b). *Hz. Osman*. İstanbul: Beyan Yayınları

Ahmed Cevdet Paşa. (1981). *Peygamberler ve Halifeler Tarihi. I-II*. Metin Muhsin Bozkurt (Sadeleştiren). İstanbul: Çile Yayınları.

Akkoyunlu . A. (2007a). *Hz. Ömer*. İstanbul: Çıra Yayınları.

Akkoyunlu. A . (2007b). *Hz. Ali*. İstanbul: Çıra Yayınları.

Aksoy. N. D. (2009). *Tarihsel Bakımdan Halifelik- Ortaya Çıkışı, Geçirdiği Aşamalar*. Hikmet Yurdu Düşünce- Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi.

Aksu. A. (2008). *Nehcü'l Belaga'da Hz. Ali'nin Bazı Tavsiye ve Uyarıları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/2. ss.35-54.

Aksu. A.(2001). *Asr-ı Saadet, Hulefa-i Raşidin ve Emeviler Döneminde Fikir Hürriyeti Üzerine Bazı Mülahazalar.(İstişare, emri bi'i- ma'ruf nehı ani'l münker*

ve Muhalefet bağlamında).Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S.2.

Aktan . A . (2003). *İslam Tarihi (Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar)*. Kayseri:Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Apak. A .(1998) *Hz. Osman'ın Hilafeti Döneminde Ümeyyeoğulları'nın Devlet İdaresindeki Yeri*. Bursa:Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. S.7. C.7.

Apak. A. (2005). *Hz. Osman'ın Halifeliği Döneminde Meydana Gelen Siyasi Problemler ve Sebepleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler*. Usul-4. ss.157-170.

Apak. A. (2007). *Ana Hatlarıyla İslam Tarihi II. (Hulefa-i Raşidin Dönemi)*. İstanbul.

Atatürk. M. K. (2005). *Nutuk. Kemal Bek (Yayına Hazırlayan)*. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.

Atçeken. İ. H .(2000). *Hz. Osman Dönemi İç Olaylarında Mervan b. Hakem'in Rolü*. Konya: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S.9.

Atçeken . İ. H.(2001). *İbn Teymiyye'nin Hz. Ali'nin İmametiyle İlgili Şii Rivayet Ve Yorumları Tenkidi*. Konya: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S.12.

Attar . Ş. H. (2011). *İslam da Hilafet ve Osmanlı Hilafetinin Önemi*. Mustafa Özcan (Çev.). İstanbul:Özgü Yayıncılık.

Ayar. K. (2007). *Hz. Ebu Bekir Dönemi Olaylarında Kur'an'ın Referans Olarak Kullanılması* . Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi . S. 24-25.

Aytepe. O. (2002). *Yeni Belgelerin Işığında Halifeliğin Kaldırılması ve Hanedan Üyelerinin Yurtdışına Çıkarılmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi. S. 29-30. ss.15-29.

Azimli . M. (?). *Hulefa-i Raşidin Dönemi Halife Seçimleri*.

Balcı. İ. (1999). *Hız. Ebu Bekir Döneminde İç Siyaset ve İdare*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Sayı.11.

Balcı . İ. (2001) *Hız. Ebu Bekir Dönemi Dış Politikasından Siyasi ve Ahlaki Yansımalar*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi S. 12-13.

Balcı . İ. (2006) *Hız. Ömer Döneminde Diplomasi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Bartold. W.(1984). *İslam Medeniyeti Tarihi*. M. Fuad Köprülü (Çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Belazuri. A . Y .(1984). *Fütuhu'l Büldan*. Mustafa Fayda (Çev.). Ankara .

Bilmen. Ö. N. (1948) *Hız. Muaviye Hakkındaki Suallere Cevaplar*. İstanbul.

Boyacıoğlu. R. (2002). *Hız. Muhammed'in Hastalığı Sırasında Hız. Ömer'in Tavrı ve Halife Seçimi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VI. Sayı .1.

Bursalı. M. N. (2011a). *Allah'ın Arslanı ve Evliyalar Sultanı Hız. Ali*. İstanbul:Çelik Yayınevi

Bursalı. M. N. (2011c) *Hak ve Adalet Güneşi Hız. Ömer*. İstanbul: Çelik Yayınevi.

Bursalı. M.N.(2011b). *Haya ve Edep İncisi Hız. Osman* . İstanbul: Çelik yayınevi .

Canan. M . Z. (1977). *Cahiliyye Devri Siyer-i Nebi – Halifeler Devri, İslam Tarihi-I: İstanbul.*

Clot. A.(2007). *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi. Nedim Demirtaş (Çev.). İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları.*

Crone. P; Hinds. M. (2007). *Halifetullah. Mehmet Azimli, Ali Akay (Çev.). Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C.9. Sayı.2.*

Çağatay . N.(1993). *Başlangıçtan Abbasiler Kadar Dini- İçtimai- Siyasi Açından İslam Tarihi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çağatay. N. (1972). *100 Soruda İslam Tarihi.* İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Çaviş. Ş . A. (1993) *Hilafet-i İslamiyye ve Al-i Osman.* İstanbul : Bedir Yayınları.

Çalışlar. O. (2010). *Hz. Ali- Muaviye Çatışması.* İstanbul: Pencere Yayınları.

Delice. A. (1999). *Emevi Devletinin Yıkılış Nedenleri Üzerine Bazı Mülahazalar.*Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Sayı.3.

Demir. A.İ. (2005). *İbn'ü Mutahhar el- Hilli'ye göre İmamet.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi XLVI, sS. 85-102.

Demirci .M. (2004). *Hz. Osman Devri Fitne Olaylarının Sosyoekonomik Boyutları.* İslamiyat.7. Sayı.1. ss.155-170.

Demircan . A.(2002). *Cumhuriyet dönemi (1923-2001) İslam Tarihi ve Medeniyeti Çalışmaları (Bir bibliyografya Denemesi) . Şanlı Urfa.*

Demircan. A. (1996). *Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı.* İstanbul. Umut Matbaacılık.

- El-Maverdi. E. H. H .(1994). *El- Ahkamu 's Sultaniye*. İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Ecer . V. (2000). *İslam Tarihi Dersleri (Dört Halife Dönemi)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Erten. H. (1996). *Hız. Ömer döneminde Toplumsal Değişme*. Konya: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi sayı.6.
- Erşahin S. ;Sarıçam . İ. (2008). *İslam Medeniyeti Tarihi*. Ankara: TDV. Yayınları
- Esen. M. (2004). *İnsanın Halifeliği Meselesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XLV. Sayı.1. ss.15-38.
- Faruk. A . (2006) *Eshab-ı Kiram*. İstanbul: Hakikat Kitabevi.
- Fayda. M .(?) *Hız. Ömer ve Ticaret Malları vergisi veya Uşur*.
- Genç . S. (2007) *Hız. Ali'nin Halife Seçimlerinde ki Tutum ve Tavrı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.27. ss.121-150.
- Goloğlu. M .(1973). *Halife ne idi? Nasıl alındı? Niçin Kaldırıldı?* . Ankara
- Gölpınarlı. A . (1975). *Sosyal Açıdan İslam Tarihi*. İstanbul: Aka Basımevi.
- Gümüšoğlu. H. (2011a). *İntikalinden İlgasına Osmanlı'da Hilafet*. İstanbul: Kayıhan yayınları.
- Gümüšoğlu. H. (2011b). *İslam'da İmamet ve Hilafet*. İstanbul : Kayıhan Yayınları.
- Güzel . A.(2011). *Hülefa-i Raşidin Döneminde İdari Yapı*. İstanbul:Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Halil. İ . (2010) *İslam Medeniyetine Giriş*. İstanbul: Mana Yayınları.

Hamidullah . M. (2007b). *İslam'da Devlet İdaresi*. Hamdi Aktaş (Çev.). İstanbul : Beyan yayınları

Hamidullah. M . (2007a) *İslam Müesseselerine Giriş*. İhsan Süreyya Sırma (Çev.).İstanbul: Beyan Yayınları

Hançabay. H. İ. (2009). *Halifeliği Döneminde Hz. Osman'la Hz. Ali dışındaki Şura Üyeleri Arasındaki İlişkiler*.(Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı.

Hatiboğlu. M. S. (1978). *Hilafetin Kureyşliliği*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C.23.

Haylamaz. R . (2008). *Gönül Tahtımızın Eşsiz Sultanı Efendimiz – Muhtasar*. İstanbul: Muştı Yayınları.

Hekimoğlu. İ .(2000) *İslam Tarihi*. İstanbul

Hizmetli . S.(1985). *Tarihi Rivayetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C. 27.

Hizmetli . S. (1998). *Genel Olarak Raşid Halifeler Dönemi Olayları: Sonuçları ve Etkileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. C.39.

Hizmetli. S.(1991). *İslam Tarihi. (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devri Sonuna Kadar)*. Ankara: Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Hurç. R. (2003). *Siyaset Bilincinin Oluşması Bağlamında Dört Halifenin Seçim Sistemi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi c.13. S.1. ss.389-418.

İbn Ebi'd Dünya.(2007) *Rivayetlerde Hz. Ali'nin Şehit Edilmesi*. İstanbul: Ocak Yayıncılık.

İhsanoğlu. E. (Ed.)(1999). *Osmanlı Devleti Tarihi*. İstanbul

İhsanoğlu. E. (Ed.)(1999). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*. İstanbul.

Kaplan. S. (2007) *Hz. Peygamber Döneminde Siyasi, Sosyal ve Askeri Konumuyla Hz. Ali. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı.

Karabiber. N. K . (2009). *İmam Şafii'nin Ehl-i Beyt ve İlk Halifeler İle ilgili Tasavvuru/Algısı*. Adana: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C.9. S.1.

Kazancı. A . L. (2001). *Adil Halife Emirü'l Mü'minin Hz. Ömer*. İstanbul : Ensar Yayınları

Kazancı. A. L. (2011a). *Emevilerin Mahvettiği Şehit Halife Hz. Osman*. İstanbul:Ensar Yayınları

Kazancı. A. L . (2011b)*İlk ve Büyük Halife Hz. Ebu Bekir* . İstanbul:Ensar Yayınevi.

Kazıcı. Z. (1991). *İslam Müesseseleri Tarihi*. İstanbul:Kayıhan Yayınları.

Kaya . M. (2006). *Hz. Ömer'den 111 Hatıra*. İstanbul:Erkam Yayınları.

Kayaoğlu. İ. (1985). *İslam Kurumları Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Keskioğlu. O. (1976). *Hülafa-i Raşidin*. Ankara: Kılıç Kitabevi.

Korkmaz . E. (2003). *Hz. Osman'ın Dahili Siyaseti (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Sanatları ve Tarihi Anabilim Dalı.

- Kutup. M. A. (2007). *1000 Soruda 4 Raşit Halife*. İstanbul: Polen Yayınları.
- Laç . A. Ş. (2011). *İslam'ın Adil ve Cesur Reisi Halife Hazret-i Ömer.I-II*. İstanbul: Fazilet Neşriyat.
- Mantran. R.(1981) *İslamın Yayılış Tarihi (VII.-XI. Yüzyıllar)*. İsmet Kayaoğlu (Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Mısıroğlu. K.(2011). *Geçmiş ve Geleceği ile Hilafet*. İstanbul:Sebil Yayınevi
- Muhammed Sallabi. A. M. (2009b). *III. Halife Hz. Osman, Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. İstanbul: Ravza Yayınları
- Mutlu. İ. (2000). *Hz. Ali'den idarecilere Tavsiyeler*. İstanbul:Mutlu Yayıncılık
- Özbyay. A. ; Rece . Ö. F.(2010) . *Hz. Ali'nin Liderlik Sırları ve Hilafet Sanatı*. İstanbul: Akis kitap.
- Özdemir . H. (2009). *Sad Kelime-i Hazret-i Ömer (Hz. Ömer'in Yüz Vecize Sözü)*. İstanbul.
- Pazarbaşı. E. (2003). *Kuran'a Göre Halifelik ve Toplumsal Süreklilik*. Bilimhane 1. ss. 15-40
- Sallabi. A. M. (2009a). *Emeviler Dönemi-I*. Harun Ünal (çevr.).İstanbul:Ravza Yayınları.
- Sallabi. A. M. (2010). *Emeviler Dönemi-II*. Harun Ünal (çevr.).İstanbul:Ravza Yayınları.
- Sallabi. A. M. (2006). *II. Halife Hz. Ömer Hayatı Şahsiyeti, Dönemi*. Mehmet Aktaş (Çev). İstanbul: Ravza Yayınları.

Sarıçam . İ. (2000). *Klasik Dönem İslam Tarihinde Din İstismarı.(Dört Halife Emeviler Dönemi)*. Ankara:İslamiyat-3. ss. 139-146.

Satan. A. (2011). *Son Halife Abdülmecid Efendi*. İstanbul : Ufuk Yayınları.

Sırma. İ . S. (2010a). *Hilafetten Saltanata Emeviler Dönemi*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Sırma. İ. S. (2010b). *Abbasiler dönemi*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Söylemez . M. M. (2003). *Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlerine Etkisi- Kufe Örneği*. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi. C.2. S.3. ss.63-86 .

Sarıcık. M . (2009) . *Haya Timsali Hz. Osman* . İstanbul: Nesil Yayınları

Sarıçam . İ. (2010) *Hz. Ömer*. Ankara: TDV Yayınları

Şahin. H . (2011). *Orta zamanın Türkleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Şakir. M. (?). *Halifelik ve Emirlik*. Bilal Uzun (Çev.). İstanbul:Hak yayınları

Şenbenderzade. A. H . ; Aksun. Z. N. (2010). *İslam Tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Şibli. N . (1975). *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi I-II*. Talip Yaşar Alp (Çev.). İstanbul.

Şimşek. S . N. (2005). *Dört Halife Döneminde Yönetim ve Toplumsal Sınıflar.(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.

Şükrü . İ. (1993). *Hilafet-i İslamiyye Türkiye Büyük Millet Meclisi*. İstanbul: Bedir Yayınevi.

Taberi. (1991). *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi-3*. Zeki Kadiri Ugan, Ahmet Temir(Çevr.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Taberi. M. C. R. (1967). *Tarihu'l- Ümem-i vel'l Müluk*. I-V. (nşr. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Beyrut.

Tekinbaş. E. (2008). *Sorularla Hilafet ve Halife*. Ankara: Köklü Değişim Yayıncılık.

Temiz . A. E.(2009). *Hazreti Ömer*. İstanbul:Türdav Yayın Grubu

Topaloğlu. F. (2001). *Hiz. Ali'nin Hiz. Osman Devri Siyasi Olaylarına Yönelik Tutumu*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.

Tural . M. A. (2005). *Hilafet Sevdası Karşısında Milli Hakimiyet Mücadelesi*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Turan . M . ,Ekincikli. M . , Şenel. Ş . , Erdoğan. E . , Duman. S . , Aksoy. İ . , Bulut. S . Aslan. T . (2006). *Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Üçok. B. (1968). *İslam Tarihi Emeviler- Abbasiler*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Üçok. B. (1967). *İslamdan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*. (Hicri 7.-11. Yıllar). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Ülkü . H. (1982). *İslam Tarihi*. İstanbul : Çile Yayınları.

Vagleri . L. V. (1998) *Raşid Halifeler ve Emevi Halifeleri*. İlhan Kutluer(Çev.)

Yalçın. S. ,Turan. M . Ekincikli. M ., Aksoy. İ . ,Gedikli. Ş.(2004). *Türk İnkilap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*. Ankara :Siyasal Kitabevi.

Yazır. E. M. H. (?). *Kuran-ı Kerim Meali*. İstanbul:Pusula Yayınevi.

Yazıcı . N. (2007). *İlk Türk – İslam Devletleri Tarihi*. Ankara : TDV Yayınları

Yazıcı. N. (1992). *İlk Türk – İslam Devletleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları. No:192.

Yurdaydın. H. G. (1971). *İslam Tarihi Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları .

Yurdaydın . H. G. (1983). *Devlet ve Din, Halifelik ve Laiklik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiya Fakültesi Dergisi. C. 26.

Yüksel. M. M. (2006). *Karizmatik Lider Örneği Olarak Hz. Ömer*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı din ve sosyolojisi Bilim Dalı.

Zeydan. C. (2009). *İslam Uygarlıkları Tarihi*. Necdet Gök (Çev.). İstanbul:İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Fatih AKÇA, 1988 yılında Hatay ili Hassa ilçesinde doğmuştur. İlkokulu İskenderun Mustafa Kemal İlköğretim Okulu'nda, Liseyi İskenderun Denizciler Lisesi'nde tamamlamıştır. Lisans Eğitimini ise Gazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde tamamlayarak, 2010 yılında Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde Yüksek Lisans Eğitimine başlamıştır. Halen bu üniversitede Yüksek Lisans eğitimine devam etmektedir.

